

A SZÖVEG GONDOZÓJÁNAK ELŐSZAVA

Nagy Töhötöm

Egyház és kommunizmus

című könyvéhez

Nagy Töhötöm 1963-ban, Argentínában írta meg élete fő művét *Jezsuiták és Szabadkőművesek*¹ címmel; ez először spanyol nyelven jelent meg, majd 1965-ben magyarul (ugyancsak Argentínában), 1969-ben pedig német nyelven is kiadták. Ez volt az a könyv, amely nemzetközileg is ismertté tette a szerző nevét. Ugyanakkor Nagy Töhötöm már 1963-ban jelezte egy levelében, melyet egykori jezsuita rend- és munkatársához, a Magyarországon élő Kerkai Jenőhöz írt, hogy immár egy újabb könyv megírásának a gondolata is foglalkoztatja, „... de azt már valóban meg kell hogy beszéljük bőven: ott a legvégső szintézist szeretném merészen kihozni és megírni, hogy kik és milyenek lesznek az új világ felépítői ...”²

Feltehetőleg e tervezgetés gyümölcseként született meg végül 1968 elején Nagy Töhötöm második könyve, spanyol nyelven, *Iglesia y comunismo*³, azaz *Egyház és kommunizmus* címmel. Témája nem az egyházüldözés a kommunista országokban, hanem az egyház és a kommunizmus közötti együttműködés lehetőségének vizsgálata.

Ha értékelni akarjuk, feltétlenül figyelembe kell vennünk az a kort, amelyben íródott.

A hatvanas évek második felében (de még a nyolcvanas évek közepén) sem sejtette senki, hogy belátható időn belül megszűnik Európában a „létező szocializmus”, a kommunista ideológiára építő hatalmi rendszer. Ellenkezőleg: akkortájt sokak szemében úgy tűnt, még hosszú évtizedekig fenn fog maradni, sőt világviszonylatban is egyre inkább terjeszkedni fog. Számosan voltak, akik úgy hitték, a társadalmi rendszerek harcában a szocializmus, a kommunizmus lesz a jövő nyertese, a fejlődés útja. Ha nem is az egykori bolsevista, véres kommunizmus, hanem annak megszelídült, humanizált formája. Ha pedig ez a helyzet, akkor az egyháznak és a kommunista államoknak is meg kell találniuk az együttélés lehetséges módjait, a „*modus vivendi*”-t⁴, ahogy az egyház korábban is megtalálta az együttélés módját mind a feudális, mind a kapitalista társadalmakkal.

Egy ilyen gondolatmenetre alapot nyújthattak XXIII. János pápa megnyilatkozásai és a II. Vatikáni Zsinat határozatai is. Ezekben kiemelt szerep jutott a különböző „dialogusoknak”, amelyeket, a zsinati atyák többsége szerint, nemcsak az egyházon belül kell folytatni, hanem a protestáns egyházakkal, sőt a nem hívőkkel is: vagyis párbeszédet kell folytatni minden jóakarátú emberrel. A világi politikában is ezek az évek voltak az „olvadás” évei, amikor enyhülni látszott a korábbi hidegháborús éveket jellemző merev szembenállás.

¹ Jesuítas y masones, con una carta abierta a Su Santidad Paulo VI. Edición del autor. Buenos Aires, 1963

² Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőhöz, 1963. dec. 9., Nagy Töhötöm hagyaték, OSZK Kézirattár, f. 216/236/31

³ Iglesia y comunismo, Santiago de Chile: Excelsior, 1968

⁴ Az akkortájt zajló keresztény-marxista világnézeti párbeszédekben szívesen használták a *koegzisztencia* kifejezést, gazdasági-társadalmi fejtegetésekben pedig divatosak lettek a *konvergencia-elméletek*, melyek a kapitalista és kommunista rendszerek közeledését, jövőbeli egymásba olvadását vizionálták.

Nagy Töhötöm, távlatosan gondolkozva, úgy vélte, most megnyílt annak a lehetősége, hogy e megváltozott körülmények között több eséllyel tevékenykedjék azért az ügyért, azért a bizonyos „modus vivendiért”, aminek eléréseért korábban, 1945/46-ban, Magyarországon, P. Kerkaival együtt, eredménytelenül fáradozott.

Ebből az elgondolásból írta meg ezt az újabb könyvét, amelyben azt járja körül a szerző, *van-e szükség és lehetőség* arra, hogy a katolikus egyház és a kommunista országok között kialakuljon egy olyan „békés egymás mellett élés”, amely egyik fél részéről sem jár az elvek feladásával, de lehetővé teszi, hogy az egyház is megtalálja helyét ebben az új világban. A szerző a könyvében nem közvetlenül mondja el e közeledés ellen és mellett szóló érveket, hanem – *egy fiktív zsinati ülősszakot elképzelve – az ott felszólaló püspökök szájába adja a pro- és kontra érveket.*

Ma már persze, tudjuk, hogy a kapitalista és a kommunista rendszerek közötti versengés végleg (?) eldőlt. Ennek ellenére a könyv *ma is érdekes* olvasmány. Egyrészt eszméletörténeti szempontból, hiszen a könyvből nagyon jól megismerhető, hogy miként gondolkoztak erről a marxista-keresztény párbeszédéről a dialógus hívei és ellenzői, és megismerhetjük a dialógusok történetét; másrészt számos olyan társadalom-kritikai észrevétellel találkozhatunk a könyvben, amely máig *nem veszítette el az időszerűségét.*

Ez a könyv – amelyet Nagy Töhötöm még megjelenés előtt bemutatott a Buenos Aires-i magyar nagykövetség munkatársainak, sőt azok kritikai észrevételeit a szöveg véglegesítésekor részben figyelembe is vette – csak spanyol nyelven jelent meg nyomtatásban. Bár Nagy 1968-ban végleg hazaköltözött szülőhazájába, a magyar nyelvű kiadást a hatóságok (korábbi ígéreteik ellenére) nem engedélyezték. A magyar nyelvű szöveg azonban fennmaradt gépelt kézirat formájában Nagy Töhötöm hagyatékában, két majdnem azonos változatban. A lentebb közölt szöveg a későbbi – feltehetően végleges – magyar nyelvű kézirat szövegének felel meg.⁵

A szöveg gondozója igyekezett a gépelt kézirat szövegét minél hívebben kimásolni, átírni a szövegszerkesztőbe. A könnyebb olvashatóság érdekében azonban egyrészt javította az eredeti szövegben található súlyosabb magyartalanságokat (ezt egy kortárs lektor is megtette volna, ha megvalósulhatott volna egy akkori magyar kiadás), másrészt a szöveg átírásakor a jelenlegi helyesírási szabályokat alkalmazta. Néhány esetben, amikor olyan, kézzel utólag beírt módosítással találkozott a gépelt kéziratban, amely egyértelműen a magyar szervek „finomítási” szándékát tükrözte, akkor az eredeti szövegváltozatot vette figyelembe. – Utolsó megjegyzés: az eredeti kéziratban is szereplő jegyzetek végén [NT] jelzés utal arra, hogy azok a szerzőtől származnak, a többi lábjegyzettel pedig a szöveg gondozója kívánja segíteni a mai olvasót.

Budapest, 2016. július

⁵ A kézirat régebbi változatának lelőhelye: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm hagyaték, 216/182; az újabb változat a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtárának állományában található.

NAGY TÖHÖTÖM

**A II. VATIKÁNI ZSINAT ELMARADT
5. ÜLÉSSZAKA**

EGYHÁZ ÉS KOMMUNIZMUS

Budapest – Buenos Aires, 1967

(A szöveget gondozta és jegyzetetekkel ellátta: Keresztes András)

„A nagy probléma: összekötni az Egyházat az ember életével egy meghatározott időben, meghatározott helyen és meghatározott társadalmi keretben." (*Ecclesiam suam*)

"Lehetséges, hogy néhány gyakorlati terv, amelynek megvalósítása a mai napig lehetetlennek vagy meddőnek látszott, a jövőre nézve már reális előnyöket hozhat vagy legalábbis ilyeneket ígérni tud." (*Pacem in terris*)

TARTALOMJEGYZÉK

TÁJÉKOZTATÓ	1
GONDOLATOK a Pápa Őszentsége Motu Propriojából, amellyel összehívta a II. Vatikáni Zsinatai ötödik ülészakát.....	2
A XIV. SZKÉMA: VISSZATÉRÉS AZ EVANGÉLIUMI EGYSZERŰSÉGHEZ.....	5
XV. SZKÉMA: AZ EGYHÁZ ÉS A KOMMUNIZMUS.....	9
1. A KÉRDÉS FONTOSSÁGA.....	9
A 99 eltévedt bárány.....	9
Őszinteség vagy érdek.....	16
2. KOMOLY NEHÉZSÉGEK.....	19
Két külön világ.....	19
Csak katolikusnak lenni.....	24
3. ALAPOK KERESÉSE EGY DIALÓGUS SZÁMÁRA.....	27
Isten a történelemben	27
Az elítélt kommunizmus.....	30
Emberi hibák kiértékelése.....	35
Alapok és örök értékek.....	39
4. A MARXISTA ATEIZMUS KÉRDÉSEI	42
Önmagától vallásos-e az ember?.....	42
Az ateista kommunizmus veszélyei.....	46
Az ateizmus okai.....	49
5. VAN-E EGYÁLTALÁN FÖLDI BOLDOGSÁG?.....	57
Optimizmus és pesszimizmus.....	57
Az élet természetfölötti értelme	60
A nyomor tanulságai.....	62
6. MENNYIRE LEHET VALAMI ROSSZ?	68
Ideológiai abszolutizmus	68
A szükséges jóindulat.....	71
Isten tervei és a kommunizmus.....	74
7. A DIALÓGUSOK TÖRTÉNETE.....	77
Tiltakozó távirattól barátságos találkozóig.....	77
A nagy dialógusok.....	83
A chiemseei és marianbadi találkozók.....	88
8. TALÁLKOZÁS KÖZÖS CÉLKITŰZÉSEKBEN.....	91
Alapok és konkrét célok	91
9. VITA A SZABADSÁG KÉRDÉSÉRŐL.....	99

A szabadság az emberi élet alapja.....	99
Röviden feltett kérdés a liberalizmussal kapcsolatban.....	106
Az ellopott szabadság.....	108
A szabadság új keretei.....	117
10. TALÁLKOZÁS A FEJLŐDÉS FILOZÓFIÁJÁBAN	121
Van-e híd a materialista fejlődéstanból spiritualista fejlődéselméletbe?	121
11. A KÖZÖS HUMANIZMUS KÉRDÉSEI.....	128
Természetes és természetfölötti humanizmus.....	128
Botrány vagy haladás	132
12. A MAGÁNTULAJDON KÉRDÉSE.....	139
Szeretet vagy jog.....	139
Kommunizmus az Ősegyházban?	147
13. A MUNKÁSPAPOK MOZGALMA	152
Ami már a múlté	152
Ami még csak a jövőé.....	160
14. A JÖVŐ LEHETŐSÉGEI.....	165
Béke és háború.....	165
Az Egyház új arca.....	176
Amit mindketten magukkal hoznak	182
15. EGYETLEN ÁTFOGÓ TEKINTET	188
Az Egyház és az Állam viszonya	188
Egyszerű gondolatok a kommunizmus múltjáról, jelenéről.....	192
BIBLIOGRÁFIA:	194

TÁJÉKOZTATÓ

A II. Vatikáni Zsinat egy fölkavart világ problémáira ígért és hozott választ. De a megnyitás előtt programra tűzött kérdéseknek csak egy töredékét tárgyalta meg. Sokan azt mondják, és éppen azok, akik értenek hozzá, hogy nem az idő hiányzott, hanem a bátorság. A felszólalások minden évben merészebbek lettek; könnyű volt kiszámítani, hogy meddig jutottak volna el. Már túl sok lett volna.

Ez a jelen könyv természetesen távolról sem gondol többet önmagáról, mint azt hogy egy hozzászólás akar lenni. Már sokan szóltak hozzá. Ez a könyv csak abban különbözik a többitől, hogy azokhoz a kérdésekhez nyúl hozzá, amelyek a zsinaton nem jutottak szóhoz, pedig milyen jó lett volna, ha tárgyalták volna ezeket is.

A püspökök szerepeltetése csak irodalmi keret. A tartalom azonban nem szeretne csak irodalom maradni, szeretne életté válni.

Egyszer már megégettem a kezemet, mert kerek huszonkét esztendővel ezelőtt XII. Piusz pápa Őszentsége megbízásából kerestem egy „modus vivendi” lehetőséget a kommunistákkal. Két évtizeddel megelőzni eseményeket, akkor még sok volt, remélem, most nem kell ennyit várnom.

Buenos Aires, 1967. október 1.

(a spanyol kiadás dátuma: 1968. jan. 15.)

Nagy Töhötöm

GONDOLATOK A PÁPA ŐSZENTSÉGE MOTU PROPRIOJÁBÓL, AMELLYEL ÖSSZEHÍVTA A II. VATIKÁNI ZSINATAI ÖTÖDIK ÜLÉSSZAKÁT

A Pápa Őszentsége apostoli szózata a világ összes püspökeihez, akik az apostoli Szentszékkal békében és közösségben élnek, a II. Vatikáni Egyetemes Zsinat V. Szakaszának megnyitása előtt

*Tisztelendő Testvérek,
Üdv és Apostoli Áldás.*

Helytelen fogalma van annak az Egyházzól, aki csak természetfölötti alkotásnak gondolja, mert eredetében és belső lényegében valóban az, ugyanakkor azonban be van építve az emberek nagyon is e világi társadalmába: együtt hullámszik a materiális étellel; történelmi és tudományos erők fejlődése őt is bizonyos kibontakozások felé sodorják. Boldog emlékü elődeink ezt a folyamatot és annak eredményeit nevezték el „aggiornamento”-nak. Ennek tulajdonképpen lassú, alig észrevehető folyamatnak kellene lennie, de mert az Egyház dogmák talapzatán áll, és nem dogmatikus kérdésekben is megszokta a tradíciós tételekhez való ragaszkodást, ezért szüksége van időnként hivatalos átrendezésre. Számos tételét és még nagyobb számú gyakorlatát előző korokban az akkori szellemben szövegezték – már másodszor, sőt harmadszor az évszázadok alatt –, de elérkezett az idő egy újabb megszövegezésre, mert az Egyházat a profán tudományok, a társadalmi fejlődés új környezetbe helyezte.

Ezt a munkát végezték el a II. Vatikáni Zsinat előző ülőszakai. A siker nagy volt. Megmozgatta az egész keresztény világot. Sőt, a nem-keresztények is kedvezően figyeltek fel rá, mert ők is érintve voltak benne. Mindenki elismerte az Egyház őszinteségét és tiszta szándékát, amellyel igyekezett önmagát az idők magaslatára emelni.

A szertartásos újítások lefejtették az századok alatt ráakodott rétegeket, és visszaállították az Egyház szertartásait a maguk eredeti tisztaságába és szépségébe. A belső adminisztráció átszervezése is kedvezően egyesítette a régi alapelveket a helyes fejlődéssel. A legnagyobb fordulatot azonban az ökumenizmus gondolatának kiterjesztése jelentette, amely testvérként ölelt magához mindenkit, felekezeti és hitbeli különbség nélkül. Fellelegezni látszott az egész világ, és az annyira óhajtott egyetemes békéhez a sokszínű és sok felfogású emberek között a magunk részéről mi is hozzájárultunk. Azóta az élet gyakorlata simít és alakít rajta, keresve a helyes mértéket és lehetőséget. A lelkiismeret, a hit és a vallási hovatartozás szabadsága valóságos forradalmat jelentett az Egyház felfogásában. Egy korszak záródott le ezzel a maga számtalan keserű emlékével, amelyek miatt őszinte szívvel fejeztük ki sajnálatunkat. Ez a beismerés több barátot szerzett nekünk, mint néhány évszázad minden erőfeszítése a lelkek meghódítása terén.

De az idő rövideje nem engedte meg, hogy elmélyüljünk számos rokon problémában, s ezért sok kérdés fel sem vetődött, sokat pedig csak nagyon általános megfo-

galmazásban szövegeztünk. Nagy fontosságú kérdések maradtak függőben, amelyekre nemcsak a hívők milliói várják a feleletet, hanem maguk az Egyházat gondozó és vezető papok nagy száma is, akik Rómától várják az eligazítást, mert tőlük is naponta kérnek felvilágosítást az újítások felé megmozgatott lelkek. A hívők feleletet várnak az Egyház legfelsőbb tekintélyétől, mert hiszik és tudják, hogy eligazításukért ott fenn felelősek. A hitetlenek pedig azért várnak feleletet, mert tudják, hogy a katolikus Egyház olyan vezető réteggel rendelkezik, mint kevés e világi szervezet, s már emberileg nézve sem lehet közömbös, hogy ennyi képzett ember, ennyi gondolkozó fő, a fajoknak és felfogásoknak ilyen gazdag összessége hogyan foglalja össze a modern élet, a haladó fejlődés legújabb fordulatait. Aki ily tanácskozási lehetőségekkel rendelkezik, mint az Egyház, s aki megmutatta, hogy tud négy éven keresztül a legmagasabb szinten és a felkészültség, fegyelem, őszinteség, tudomány és technika minden eszközével irányt mutatni, annak fölmérhetetlenül nagy a felelőssége, hogy ezzel az adottsággal éljen is. A gyertyát nem azért gyújtják meg, hogy véka alá rejtsek. A hallgatás bűne sokszor nagyobb, mint a felelőtlen beszédé. A kérdések itt égnek körülöttünk, megmérgezik napi találkozásainkat, vitákra, széthúzásokra, ferdítésekre adnak ezer okot és alkalmat. Hogyan hagyhatnók ily tévelygések között azokat, akik felnéznek reánk és várják tőlünk az irányítást? Isten azért állított bennünket a népek közé, hogy tanítsuk őket az igazságra, s ma, amikor az igazságok új arcot öltenek, amikor eddig nem létezett problémák kiáltanak megoldások után, és sokan sietnek a maguk válaszait megadni, nem maradhatunk tétlenek.

A II. Vatikáni Zsinat előző ülészakjai sok kérdésre megadták a helyes választ, s ezeket a világ nagy örömmel tudomásul is vette. De nincs szomorúbb látvány, mint egy be nem végzett mű. Főleg, ha szabatos és lelkiismeretes bevégzésétől a lelkek békéje függ.

Jogosan várják tőlünk a hívek milliói a szabatos választ, mert dogmaként mondtuk ki önmagunkról, hogy a világ szövétneke vagyunk, és a Szentlélek ígéretét bírjuk, hogy mindig velünk lesz, amikor nagy fontosságú kérdésekben összeülünk, hogy döntünk és kimondjuk a tiszta igazságot. Ez az Istentől megígért és nekünk adott feladat a mi legnagyobb felelősségünk, amelyet Isten azért adott, hogy szükség esetén éljünk vele, különben hűtlen sáfárai lennénk Isten adományainak. Akit Isten tanítóvá tett, annak tanítania kell, még akkor is, ha ez a tanítás viharokat támaszt, akár ellenségeink, akár saját híveink között.

Talán még sohasem volt az Egyház történelmében olyan időszak, amelyik annyira kívánta volna a világos tisztánlátást, mint a mai. Merészen új igények lépnek föl az emberek között, új társadalmi rend van kialakulóban, amelyről boldog emlékü Elődeink kimondották, hogy nem lesznek képesek fennmaradni, mert ellenkeznek az ember alaptermészetével, és mégis fennmaradtak, sőt végérvényesen megszilárdulni látszanak. Ezekkel szemben nem maradhatunk ugyanazokkal a válaszokkal, amelyeket még akkor szövegeztünk meg, amikor ezek az új társadalmi formák még csak a kezdő forradalom időszakában éltek, és nem lehetett még tisztán látni, hogy mivé tudnak és fognak majd fejlődni. Azóta világrészeket hódítottak meg, s a beleszületett új generációk már egészen sajátjuknak érzik ezeket az új formákat. A mi régi formuláink velük szemben ma már nem érvényesek a maguk teljes egészében, mert már ők sem teljesen azonosak régi önmagukkal. Az új álláspont megkeresését elutasítani szomorú tévedés volna, annál is inkább, mert mind többen várják Tőlünk az eligazítást.

Nekünk pedig lehetőségünk van a választ megadni, szellemileg fel vagyunk rá készülve, anyagi erők sem hiányoznak a végrehajtáshoz, miért késünk tehát megtenni azt, amit mindenki vár tőlünk? Az a sok tekintet, amely ma felénk fordul, felelősségünket óriássá növeszti. Kötelezettséget jelent számunkra az emberek megriadt útkeresése. Nem nézhetjük, hogy sokan eltévednek, amikor itt tartjuk a kezünkben a lehetőségét annak, hogy eligazítsuk őket.

Híveink tájékoztatását oly fontosnak és sürgősnek tartottuk, hogy nem is vártuk meg ennek az ötödik ülőszakjainak a megnyitását, hanem a *Populorum progressio*⁶ enciklikával siettünk a kételyeket eloszlatni. Ebben az enciklikánkban leszögeztünk néhány alapvető igazságot. Most azt várjuk el Tőletek, Szeretett Fiaink, hogy ezen az úton továbbhaladva vitassátok meg a problémákat a maguk egész terjedelmében, azzal az őszinteséggel, amely az előző ülőszakokat jellemezte. Úgy érezzük, hogy az új társadalmi renddel kapcsolatban, amelyet különböző neveken, de leginkább kommunizmusnak szoktunk hívni, a híveink lelkében sok eldöntetlen kérdés vár feleletre. Tőlünk várják ezekre a választ, mert tudják rólunk, hogy Isten bízott meg bennünket azzal, hogy nehéz percekben és nagy problémák között eligazítsuk őket.

Ha mi nem adunk nekik választ, mindenki meg fogja találni a maga feleletét, mert az élet megy tovább, velünk vagy nélkülünk, mellettünk vagy ellenünk. Nem tudjuk elszigetelni magunkat a világ fejlődésétől, mint ahogy a múltban is mindig beépültünk az egyes korszakokba.

Ezért van szükség a II. vatikáni zsinat ezen 5. ülőszakára.

Kelt Rómában, Szent Péter mellett, Ezerkilencszáz....

⁶ A *Populorum progressio* VI. Pál pápa 1967-ben kibocsátott szociális körlevele, melynek fő témája a világgazdasági szinten megmutatkozó igazságtalanság, a fejlett és a fejletlen (az un. fejlődő) országok közötti különbségek megszüntetésének szükségessége és lehetőségének keresése, a világméretű szolidaritás jelentőségének hangsúlyozása.

A XIV. SZKÉMA⁷: VISSZATÉRÉS AZ EVANGÉLIUMI EGY- SZERŰSÉGHEZ

Brazil püspök felszólalása

1965. december 7-én, közvetlenül a II. Vatikáni Zsinat negyedik ülészakájának bezárása előtt szétosztottak a bazilikában egy nyomtatványt, amely az Egyház vezetőinek az evangéliumi egyszerűséghez való visszatéréséről szólt. A közfelfogás a névtelen szöveget Mons. Helder Camara⁸, recifei és olindai érseknek tulajdonítja. A nyilatkozat hamarosan a „XIV. SZKÉMA” nevet kapta, s azóta is mint ilyen ismeretes. Most, hogy megnyílt az 5. ülészak, elsőnek az egyik, szociális szelleméről közismert brazil püspök szólalt föl, hivatalosan is előterjesztve a „XIV. SZKÉMA” eredeti teljes szövegét.⁹

Mi püspökök,

akik a II. Vatikáni Zsinatra egybegyűltünk;

tudatára ébredve annak, mennyi minden hiányzik még ahhoz, hogy életünk megfeleljen az evangéliumi szegénységnek,

kölcsönösen megerősítve egymást abban a szándékban, hogy együtt cselekedünk annak érdekében, hogy ne legyünk bezárkózottnak és önelégültek,

egységben minden püspöktestvérünkkel,

mindenekelőtt bízva abban, hogy megerősít bennünket a mi Urunknak, Jézus Krisztusnak a kegyelme, valamint egyházmegyénk híveinek és papjainak az imádsága,

gondolatban és imádságban a Szentháromság, Krisztus Egyháza és egyházmegyénk papjai és hívei elé állunk,

alázatosan és gyengeségünk tudatában, de ugyanakkor teljes elhatározottsággal és minden erővel, amit Isten kegyelmétől remélünk, elkötelezzük magunkat a következők mellett:

⁷ Szkéma (schema): zsinati javaslat, dokumentumtervezet

⁸ Helder Pessoa Câmara brazil püspök, Olinda és Recife érseke (1909–1999), „a szegények püspöke”. 2015-ben megkezdődött a boldoggá avatási eljárása.

⁹ Ez a fejezet tartalmazza a jelen könyvben az egyetlen, valóban Rómában, a zsinat alkalmával megszerkesztett szöveget. Mons. Alberto Devoto (Goya, Argentína) püspök szerint ott, akkor, húsz püspök írta alá. Mons. Devoto 1966. húsvéti pásztorlevelében ismerteti a vele kapcsolatos eseményeket és közli a szöveget is. Az itt közölt pontosabb változat az Inform. Catól. Intern. 1966. jan.7-i számából vettük át. [NT]

A szerkesztő kiegészítése: A későbbiek során a nyilatkozat, amelyhez utóbb még több száz püspök csatlakozott, „Katakomba-paktum” néven vált ismertté. Az itt közölt fordítás Nagy Tőhötöm fordításához képest javított változat, az újabb források alapján.

1. Arra fogunk törekedni, hogy úgy éljünk, amint a körülöttünk élő emberek élik hétköznapi életüket a lakás, étkezés, közlekedés és hasonlók tekintetében (vö. Mt. 5,3; 6,33-34; 8,20).
2. Egyszer s mindenkorra lemondunk arról, hogy akár a látszat szerint, akár ténylegesen gazdagok legyünk; különösen, ami a hivatali ruházatunkat (drága anyagok, hivalkodó színek) és hivatali jelvényeinket illeti, melyek nem készülhetnek drága anyagból – sem aranyból, sem ezüstből –, hanem meg kell felelniük az Evangéliumnak (vö. Mk 6,9; Mt 10,9; ApCsel 3,6).
3. Nem fogunk sem ingatlant sem ingóságot birtokolni, sem saját bankszámlával rendelkezni, és minden valóban szükséges tulajdonunkat az egyházmegye, illetve szociális vagy karitatív intézmények nevére íratjuk (vö. Mt 6,19-21; Lk 12,33-34).
4. Hacsak lehetséges, egyházmegyénk pénz- és vagyongazdálkodását olyan laikusok bizottságára bízuk, akik megfelelő szakértelemmel és apostoli lelkülettel rendelkeznek, annak érdekében, hogy mi püspökök ne gondnokok és intézők, hanem pásztorok és apostolok lehessünk (vö. Mt 10,8; ApCsel 6,17)
5. Elutasítjuk, hogy akár szóban, akár írásban olyan címekkel szólítsanak meg bennünket, amelyek társadalmi jelentőséget vagy hatalmat fejeznek ki (emiinenciás, excellenciás, monsignore...). Ehelyett azt szeretnénk, hogy atyának (padre) szólítsanak bennünket, ami megfelel az Evangéliumnak (vö. Mt 20,25-28; 23,6-11; Ján 13,12-15).
6. Magatartásunkban és társadalmi kapcsolatainkban el akarjuk kerülni annak minden látszatát, hogy a gazdagokat vagy a hatalmasokat bármiféle előnyben vagy kivételes bánásmódban részesítjük – például istentiszteletek és társadalmi összejövetelek alkalmával, akár vendégként, akár vendéglátóként (vö. Lk 13,12-14; 1Kor 9, 14-19).
7. Hasonlóképp kerülni fogjuk, hogy másoknak hízelegjünk, hiúságukat legyezzük, vagy kezükre játszunk, amikor adományokat kérünk vagy köszönünk meg, vagy bármilyen más okból. Híveinket arra fogjuk kérni, hogy az adományozást tekintsék az istentiszteletek, az apostoli munka és a szociális tevékenység normális, természetes részének (vö. Mt 6,2-4; Lk 15,9-13; 2Kor 12,4).
8. A gazdaságilag hátrányos helyzetben lévők, elhanyagoltak apostolipasztorális szolgálata érdekében mindent rendelkezésre bocsájtsunk, amit ez a szolgálat megkíván tőlünk: pénzben, időráfordításban, együttérzésben vagy anyagi eszközökben; anélkül, hogy ezzel egyházmegyénk más személyeinek vagy csoportjainak kárt okoznánk. Támogatni fogunk minden laikust, szerzetest és papot, akiket az Úr arra hív, hogy életüket és munkájukat megosszák a szegényekkel és a munkásokkal, és így hirdessék számukra az Evangéliumot (vö. Lk 4,18; Mk 6,4; ApCsel 18,3-4; 20,33-35; 1Kor 4,12; 9, 1-27).
9. Tudatában annak, mit kíván meg az igazságosság és a szeretet, arra fogunk törekedni, hogy a jótékonyági cselekedeteket átváltoztassuk olyan szociális intézmények kialakításába és működtetésébe, amelyek az igazságosságon és a felebaráti szereteten alapulnak, és minden férfira és nőre egyaránt tekintettel vannak. Ezzel szerény szolgálatot tudunk tenni az illetékes állami szervezeteknek (vö. Mt 25,31; 25,46; Lk 13,12-14; 33,34).

10. Mindent meg fogunk tenni azért, hogy kormányunk és közszolgálataink felelősei olyan törvényeket, struktúrákat és társadalmi intézményeket hozzanak létre és működtessenek, amelyeket megkíván az igazságosság és az egyenlőség, az egyes emberek és az emberiség harmonikus fejlődése. Ezáltal egy olyan új társadalmi rendnek kell megszületnie, amely megfelel az emberi és isten-
gyermeki méltóságnak (vö. ApCsel 2,44-45; 4,32-35; 5,4; 2Kor 8 és 9; 1Tim 5,16).

11. Mivel a püspöki kollegialitás akkor felel meg legjobban az evangéliumnak, ha az az emberiség azon nagyobb részének szolgálatában valósul meg, amelyik testi, kulturális és erkölcsi nyomorban él (ilyen az emberiség kétharmada), ezért kötelezettséget vállalunk arra, hogy:

- lehetőségeink szerint részt veszünk a szegény nemzetek sürgető projektjeinek megvalósításában,
- nemzetközi szervezetek szintjén is tanúságot teszünk az evangéliumról, ahogy VI. Pál pápa is tette az Egyesült Nemzetek színe előtt; és közösen fogunk fellépni azért, hogy olyan gazdasági és kulturális struktúrák jöwhessenek létre, amelyek az emberiség elszegényedett többségének kiutat jelentenek a nyomorból, ahelyett hogy egy folyton gazdagabbá váló világban egész nemzetek szegényednének el.

12. Pasztorális szeretettel kötelezzük magunkat arra, hogy megosztjuk életünket Krisztusban testvéreinkkel, valamennyi pappal, szerzetessel és laikussal, hogy hivatalunk valódi szolgálat legyen. Ennek értelmében

- velük együtt rendszeresen kritikus vizsgálatnak vetjük alá saját életünket;
- őket munkatársainknak tekintjük, hogy ily módon a Szentlélek által inspirált animátorok legyünk, nem pedig e világi értelemben vett főnökök;
- és ezért arra törekszünk, hogy emberileg mindig jelen legyünk számukra, nyíltak és megszólíthatóak legyünk;
- nyitottak leszünk minden ember felé, bármelyik vallás követő is legyenek (vö. Mk 8,34-35; ApCsel 6,1-7; 1Tim 3, 8-10).

13. Miután visszatértünk egyházmegyénkbe, megismertetjük tagjaival ezeket a kötelezettségvállalásainkat, és kérjük őket, segítsenek bennünket megértésükkel, együttműködésükkel és imájukkal.

Isten segítsen minket, hogy elhatározásainkhoz hűek maradjunk.

Eddig tart az egykori szöveg. Ma sem akarunk változtatni rajta. Akik megrendült lélekkel aláírtuk ezt az elhatározást ott, az egyik római katakombában, közösen bemutatót szentmise után, kevesen voltunk. Ma már többen vagyunk, és főleg élesebben elválasztva azoktól, akik nem voltak képesek megérteni, hogy itt nemcsak a tiszta evangéliumi szellem megvalósításáról van szó, hanem szinte a fennmaradásunkról is.

Csak illusztrációként felsorolok néhány példát, amelyek az új szellem terjedéséről beszélnek. Mons. Alberto Devoto¹⁰, Goya (Argentína) püspöke, nyilvánosságra hozta a következő évi húsvéti pásztorlevelében az elhatározás teljes szövegét, és kérte híveit,

¹⁰ Alberto Devoto (1918-1984), 1961-től Goya egyházmegye püspöke, a „szegények apostola”, különösen is pártfogolta a nyomorban élő parasztokat. Emiatt a katonai diktatúra alatt vegzálták, „kommunista püspök”-nek bélyegezték.

hogy segítsék megtartani a nagy ígéretet. Chilében Mons. Gábriel Larrain¹¹, Santiago új segédpüspöke egy proletár külváros nagyon egyszerű lakásába költözött ki. Olaszországban Mons. Luciani¹² (Vittorio Veneto püspöke) otthagyta ősrégi feudális főúri kastélyát, és kivett egy egészen szegényes, egyszerű lakást, egy akármilyet a sok száz között. Mons. Gianfranceschi¹³ (Cesane) eladta pásztorgyűrűjét, hogy segítsen vele több munka nélkül maradt családon. Mások is követték példáját. Mons. Ursi¹⁴, Nápoly új érseke, minden nélkülözhetőt eladott, hogy számos munkáscsaládnak az adósságait kifizethesse.

Szép kezdeményezések ezek, de mikor lesz belőlük az Egyház egyetemes megmozdulása? Nagyon sok hiányzik még ehhez. Talán majd az új nemzedék, bár sokszor az öregebbek adják a legszebb példákat.

Jelen felszólalásomnak egyáltalán nem célja ezt a kérdést a maga komplikált részleteiben megtárgyalni, ezt elvégzi majd a szakbizottság. Csak fel akartam eleveníteni a negyedik ülészak utolsó megmozdulását, amely nemcsak tartalma, de neve miatt is, „XIV. Szkéma”, valóságos hídnak számít a jelen ötödik szakhoz. Az az új szellem csendül meg benne, amely a jövő társadalmában való elhelyezkedésünk ígérete. Rosszul mondtam, hogy ígérete: feltétele!

¹¹ Manuel Larraín Errázuriz (1900-1966) chilei püspök. 1938-tól Talca segédpüspöke, 1939-től megyéspüspöke. Szociális beállítottságával nagy szerepet játszott a chilei egyház életében. 1962-től agrárreform megvalósításába kezdett a talcai egyházmegye és a santiagói érsekség területén. 1962-65 között jelentős szerepet játszott a II. Vatikáni Zsinaton az egyház megreformálását szorgalmazó püspökök között. Részt vett a CELAM (a latin-amerikai püspöki konferencia) létrehozásában.

¹² I. János Pál pápa (eredeti nevén: Albino Luciani; 1912 – 1978), a „mosolygós pápa”. Megválasztása után 33 nappal hirtelen (valószínűleg régebb óta meglévő szívbetegsége következtében) elhunyt.

¹³ Augusto Gianfranceschi 1957-től 1977-ig volt az olaszországi Cesena püspöke.

¹⁴ Corrado Ursi 1966-tól 1987-ig nápolyi érsek

XV. SZKÉMA: AZ EGYHÁZ ÉS A KOMMUNIZMUS

1. A KÉRDÉS FONTOSSÁGA

Német püspök felszólalása

Hosszú ideig az egyháztörténelem professzora volt. Közben tevékeny részt vett különböző katolikus mozgalmak szervezésében. Néhány merészebb tanulmányáért annak Idején figyelmeztetést kapott.

A 99 eltévedt bárány

Nem hunyhatunk szemet ama szomorú tény előtt, hogy a modern világ mind messzebbre kanyarodik el az Istentől, és hogy a modern ember min jobban függetleníti magát bármilyen vallás kötöttségétől. Érinti ez elsősorban a katolikus Egyházat, mert mi vagyunk azok, akik a legtöbb kötöttséget jelentjük, s akik a tradicionális formákból a legnehezebben engedünk. Ez a tény maga már eleve bizonyos ellenséges magatartást teremt meg egy modern emberben, főleg fiatalban, aki viszont túlságosan is arra veti rá magát, ami neki újnak tűnik fel. Mi a régi ember megtartását őrizzuk, s a kifejezetten modern ember az új keresi. Ennek számtalan jele fedezhető fel az egész világnézeti alapfelfogásban, irodalmi megnyilatkozásokban, művészetben és a hétköznapi magaviseletben. Voltak évszázadok, amelyek egész szellemi magatartásukkal kifejezetten a javunkra dolgoztak, ez viszont, amelyikben ma élünk, kifejezetten ellenünk dolgozik.

Több szempontból nézve valóságos pogány világot alkot, de egy igen szomorú különbséggel, összehasonlítva a kereszténység első századainak pogány világával. Akkor a pogányság tudatlanság volt, jóhiszemű tévedések, sötét babonák láncolata, úgy is mondhatnám, vakság volt. Naiv hiedelmek, primitív rítusok és tudománytálán állítások zavaros tömege. A mai „pogányság” nem ez. A legtávolabbról sem tudatlanság, még kevésbé csak úgy egyszerűen „vakság”, ahogy oly könnyen önmagunk titkos megnyugtatóra nevezni szoktuk, hanem a kereszténység tudatos és megokolt elutasítása. Íme, a modern ember tragédiája: azoknak a pogányoknak a számára, akik Szent Pál idejében éltek, a kereszténység nagy újság volt, igazi evangélium, azaz „jó hír”, s így valódi reménység is lehetett az életükben; a mai „pogányok” számára azonban a kereszténység már nem újság, mert kétezer éven át tapasztalatot szereztek benne, s ez a tapasztalat nagyon sokszor keserű volt. Ami egy szent páli kortársnak reménység volt, az a mai kortárs számára csak egy kiábrándulás. Az evangélium elvei akkor, kétezer év előtt, egy új világ ígéreteként hatottak, és azért volt oly döbbenetes varázsuk, azért hódítottak oly elemi erővel; a mai ember nyugodtan ki meri mondani és nem minden alap nélkül, hogy az Egyház eddig még adós maradt eszméinek megvalósításával. Sőt, geográfiai kiterjedésében, a római katolikus Egyháznak kétezer év sem volt elég ahhoz, hogy kitörjön a régi római birodalom határain túlra: ha megnézzük a világ vallásainak elosztását bemu-

tató térképet, világos lesz előttünk, hogy az Újvilág spanyol hódításait leszámítva, alig-alig lépi át a régi limes határait. Az akkori ember talált választ égő problémáira az Egyház keretén belül, a ma embere sokkal komplikáltabb, és sokkal jobban ismeri az investitúra-harcok történetét, a reneszánszot, a 30 éves háborúkat és ezer más részletet, hogysen oly őszinte egyszerűséggel le tudna ülni az Egyház lábaihoz erkölcsi tanítást hallgatni. A ma embere, nem minden alap nélkül, azt mondja: Ne prédikáljon nekem erkölcsökről az, aki maga oly sokszor megszegte az erkölcs örök nagy törvényeit. A modern ember nem tudja elfelejteni, hogy az Isten nevében majdnem annyi véres háborút viselt az emberiség, mint kereskedelmi érdekekért, és börtöneinkben legalább annyi ember ült valamilyenfajta hitéért, mint lopásért. Az első 12 apostol a pogányok megtérítésére indult el, utódaik, akik mi vagyunk, a keresztényeket szeretnénk megtéríteni. És ez nehezebb feladat. Amit akkor az ember magához ölelt, mert reménysége volt, azt ma elutasítja, mert sokszor méltatlanok képviselték. A mai ember éretté lett, felnőtté vált, kifejezetten az Egyház nélkül, még ha nem is mindig ellene.¹⁵

Ezt Őszentsége nem oly régen ily szavakkal jellemezte: Ma már nem az egy eltévedt bárány jelenti a problémát, hanem az, hogy 99-en vannak, akik eltévedtek.¹⁶

Az pedig külön tragédia az Egyház számára, hogy az a társadalmi réteg, amelyik a legeslegnagyobb a többi felett, s amelyik nem naponta, hanem óránként növekszik jelentőségben és hatalmi súlyban, az az óriási társadalmi réteg, szinte a maga teljes egészében kicsúszott a befolyása alól. Maga Őszentsége VI. Pál pápa írta, még mint Mons. Montini, egy könyv¹⁷ bevezetőjeként: „Teljesen haszontalan, hogy egy pap meghúzza a templom harangjait, mert azt senki sem fogja meghallani, mert az igazság az, hogy az emberek ma a gyárak szirénáit hallgatják, azokét a gyárakét, amelyek a technikának valóságos templomai, ahol él és lüktet az egész modern világ.” Mons. Veuillot ugyanabban a könyvben, amelyhez Mons. Montini írta e bevezetést, vallotta be, hogy ne is reméljük pár év alatt betömhetőnek azt az árkot, amelyet évszázadok mélyítettek ki. S itt arról az árokról beszélt, amely a munkásság és az Egyház között húzódik, s amelynek áthidalása parancsolóan szükséges. Annál is inkább, mert itt nemcsak egy árokról van szó, amely végeredményben egy statikus valami, hanem egy dinamikus harcról kell beszelnünk, amely harc már nem is ellenforradalmi jellegű, ami mindig bizonyos gyengeséget és körülhatároltságot jelent, hanem amelyik már régen ideológiai síkra terelődött át.

Elvesztettük ezeket a munkástömegeket, az evangéliumok szegényeit, akiket nem tudtunk boldoggá tenni, pedig az Úr Jézus azoknak nevezte őket, pedig az evangéliumokat is ott szorongattuk a kezünk között, de a szívünk és a lelkünk oda volt tapadva ahhoz a társadalmi rendhez, amelyről azt hittük, hogy a miénk, pedig mi voltunk az övék. Kiszolgált bennünket, mert elvárta tőlünk, hogy mi is kiszolgáljuk őket. Meg is tettük. S amikor konfliktusba kerültek a felszabadulni akaró szegényekkel, a munkások tömegeivel, akik akkor még nem ismerték a 8 órás munkaidőt, a felmondási kötelezett-

¹⁵ Vö. La Civiltà Cattolica quaderno No. 2738. [NT] (Utalás Jézus példabeszédére az elveszett bárányról: A száz juhból egy eltévedt, gazdája az egy keresésére indult, hagyván a többi. Amikor megtalálja, jobban örül az egynek, mint a hátrahagyott kilencvenkilencnek, amint a mennyben is jobban örülnek egy megtérő bűnösnek, mint kilencvenkilenc igaznak. (Mt 18,12-14; Lk 15,1-7)

¹⁶ Vö. Inform. Catól. Intern. 1966. 11. 22. [NT]

¹⁷ Pierre Veuillot, Mgr.: Notre sacerdoce. Documents pontificaux de Pie X à nos jours. Paris, Fleurus, 1954.

séget, fizetéses szabadságot és száz más jogot, mi nem a szegények mellé álltunk, hanem ott maradtunk évszázados szövetségeseink oldalán, s így ez az egész e világi nagy fejlődés, átalakulás és haladás nélkülünk jött létre, ami egyúttal azt is jelentette, hogy ellenünk. Ennek szenvedjük ma a következményeit. Nem azért, mert elveink szerint jártunk el, hanem mert társadalom-politikai elkötelezettségek másfelé sodortak bennünket.

Tehát elsőrangúan fontos, hogy a zsinat ezt a kérdést a maga teljes őszinteségében megtárgyalja. Itt hiába halasztjuk el ennek megvitatását, az utca naponta vitatja, és nélkülünk fog dönteni róla; s mindig rosszabb valamit foltozni, mint egy rendes és tisztességes új ruhát kiszabni. Úgy érezzük, hogy a mi részünkről akár csak a közömbösség is már óriási felelősséggé lesz, éppen a kérdés fontossága és sürgőssége miatt.

Nem elvi megegyezésről van itt szó, mert a dolgok ennyire elmérgesedett formájában erről már szó sem lehet. Csak egy „*modus vivendi*”¹⁸ megtalálásról tárgyalunk. Ezt a *modus vivendi*-t a történelem folyamán nem mindig kerestük, mint végső lehetőséget, mint egyetlen utolsó mentséget, mert a római birodalomtól sajnos örököltük az ellenfél teljes legyőzésének elvét és gyakorlatát is. Mivel már álmodni sem lehet a teljes legyőzésről, legalább ezt az együttélést kell megkeresnünk.

A lehetőségek adva vannak: számos dialógus zajlott már le a két ellenfél között, legtöbbje tiszteletreméltó példát adott az őszinte bemutatkozás és kölcsönös megértés keresésére. Ezek a dialógusok ma már behelyettesítették az egykori hangos kiátkozásokat, amelyek többet már nem fognak visszatérni. Ez az új légkör lehetővé teszi, hogy mi is új kifejezésekkel, megértőbb szavakkal tárgyaljunk arról, ami lassan történelmileg befejezett tényé lesz. Most még alakíthatunk rajta, de holnap talán már csak végleges tényeket leszünk kénytelenek tudomásul venni. Már így is abba a sajnálatos helyzetbe jutottunk, hogy országok álltak talpra, rendezkedtek be egy új életformára teljesen nélkülünk, sőt nagyrészt a mi ellentmondásunk és ellen-tevékenységünk kíséretében.

Szokatlan jelenség ez a nyugati civilizációban, mert eddig még mindenütt és minden időben részt vettünk a nagy építkezésekben.

A Civiltà Cattolica¹⁹ szögezte le, hogy egy kereszténynek nyitottnak kell lennie minden ember felé. Semmiféle gátnak nem szabad őt megakadályoznia a közeledésben, még ideológiai gátnak sem. Nem szabad, hogy különbséget tegyen „jó” és „rossz” ember között, mert Istenen kívül senki sem tudja megmondani, hogy melyik oldalon vannak, és kik a jók és kik a rosszak. A kereszténynek mindenkiben csak a testvért kell meglátnia, és ahhoz, hogy találkozzanak, nem szükséges személyazonossági igazolványt felmutatniuk, sem pedig a másik vallási vagy politikai meggyőződését kifürkészniük. Nem szabad senkit, legkevésbé önmagunkat, egy szellemi gettóba zárnunk, csak azért, mert különböző politikai vagy szociális meggyőződést vallunk. Az a tény, hogy a kommunisták ateista világnézetet vallanak, egy okkal több, hogy felvegyük velük a kapcsolatokat. Útitársaink az életben. Semmi ezen a földön nincs hivatás nélkül. Nekik is megvan a maguk küldetésük, ezt hinnünk kell, ha hiszünk a mindent magába ölelő

¹⁸ Modus vivendi: ellentétes érdekű csoportok békés együttélésének módja

¹⁹ Civiltà Cattolica, 2782. füzet [NT]

isteni gondviselésben. Tehát fennáll az *Ecclesiam suam*²⁰ nagy programja, amely megvalósításra vár a kommunizmussal szemben is: „A nagy probléma: összekötni az Egyházat az emberek életével határozott időben, határozott helyen és határozott társadalmi keretben.” Hogyan volna lehetséges ezt a nagyszerű programot végrehajtani anélkül, hogy ne ismernők meg azt a „határozott társadalmi” keretet, amely immár meggyökerezett a szomszédunkban, saját házunkon belül, sőt már számos hívőnk lelkében is? Sokan félnek a kérdéshez még hozzá is nyúlni, mert tartanak azok rosszallásától, akik a régi társadalmi keretet vallják a magukénak, és naivul azt hiszik, hogy léteznek örök társadalmi formák. Amikor az *Ecclesiam suam* a fenti bölcs tanácsot adja, és össze akarja kötni az Egyházat az ember életével határozott helyen, időben és társadalomban, erre az új világra gondol, különben nem volna a mondatnak értelme és célja. Új világ alakul ki körülöttünk, új erényekkel és új hibákkal. A megoldásoknak is újaknak kell lenniük. A régi megoldások már a régi világ számára sem érnek sokat, ezért keresnek oly lázasan és össze-vissza új utakat. Ha hiszünk abban, hogy minden eljövendő társadalom számára van küldetésünk, akkor össze kell kötnünk az Egyházat vele az alapelvek által megengedett fokig. Ha sikerült [az Egyháznak] az alapelvek feladása nélkül, és sokszor azok feladásával, évszázadokig feudálisnak lennie, akkor a legkevesebb, amit elvárhatunk a kommunizmussal kapcsolatban, hogy leüljünk dialogizálni vele, hogy lássuk, mit is akarnak ők maguk tulajdonképpen, és nemcsak hogy mit tételezünk mi fel róluk, és hogy van-e a fejlődésnek valamelyes ígérete a rendszerükben, amely a közeledést majd lehetővé teszi.

Azonban messze túl ezeken a szellemi motívumokon, van egy szempont, ami aztán végérvényesen és perdöntően rákényszerít bennünket, de a marxistákat is, a dialogizálásra, s ez az, hogy mindkét tábor létezik, és a legnagyobb tévedés volna bármelyik fél részéről, ha abban a reményben ringatná magát, hogy a másik hamarosan megszűnik számottevő tényező lenni. A két nagy tábornak múltja, arányai, jövője lehetnek különbözők, de egyben végzetesen megegyeznek! A létezés tényében s az ebből folyó összes következményekben. A marxizmus félelmetes erőt jelent, szinte körülötte forog ma az egész világ politikája, mellette vagy szemben állnak vele, közömbös talán senki sincs; világnézete utcai harcokra vezet ki tömeget oly országokban, ahol minden hivatalos erő és fegyver csak ellenük mozdul meg. A kereszténység terjedt valamikor ily belső erőből hajtván. A marxizmus a modern eltévedt ember „kereszténysége”. Ne áltassuk magunkat azzal, hogy csak nekünk vannak vértanúink, mert a marxista világ is köteteket tud kiadni vérrel „megkeresztelt” híveiről, akiket csak mi, ezen az oldalon állók, nevezünk ös-szeesküvőknek, rendbontóknak, börtöntöltelékeknek vagy legjobb esetben fanatikusoknak, mert ők – odaát a túlsó oldalon – a tőlünk átvett szóval és belső értelemmel vértanúként tisztelnek. Az ellenség lebecsülése mindig nagy hiba volt, de különösen az ma, amikor az ellenfél ugyanazokkal az eszközökkel támad, ugyanabban a fegyvernemben díszleg, és főként ugyanolyan reálisan létezik, mint mi. Az emberi intelligencia világmárkái szimpatizálnak velük, első vonalbeli tudósok, művészek, alkotók, írók és pedagógusok biztonságuk veszélyeztetésével vallják magukat híveiknek. Egyetemi ifjúságunk tömegei húznak feléjük; nem egy kormány riadt tétlenséggel nézi, mint csúszik ki kezei közül világnézetileg az ifjúság. Ezek mind tények, valóságok, amelyek azt mutatják, hogy az a bizonyos túlsó oldal már itt van a mi oldalunkon is. Tudomást nem sze-

²⁰ Az „*Ecclesiam suam*” VI. Pál pápa első enciklikája, amelyet a második vatikáni zsinat 2. és 3. ülészaka között, 1964. augusztus 6-án adott ki, "minden jószándékú emberhez" címezve és párbeszéd kultúráját szorgalmazva.

rezni erről, le nem ülni tárgyalni velük, akik naponta vonulnak el és fel ablakaink alatt, vakmerő bizakodás egy oly jövőben, amely már most a múlté.

Mindenben utánoznak bennünket: szocialista dogmákról beszélnek és köteteket írnak össze róla. Van „szentírásuk” is: Marx, Engels és Lenin írásai, idézik is őket legalább oly gyakran, mint mi az evangéliumokat. Már dolgozzák ki a maguk külön morális tanítását, amely van olyan szigorú, mint a mienk, és ha nem tartják meg a gyakorlatban minden tételét, ezt a rossz szokást is tőlünk veszik át. Már áll a teológiai moralisszal szemben a democratia moralis; külön tragédiánk, hogy nagyon sok tételben megegyezik a mienkkel, mert ez csak a kárunkra van, mert az övék frissebb, nélkülözik az évszázadok alatt rájuk rakodott elavult rétegeket, azt sok skolasztikus distinkciót a kis és nagy bűnök között; ők még csak most kezdik a nagy morális reneszánszt, mi már azon régen túl vagyunk, már a barokkot is elhagytuk, és ma már a rokokónál tartunk, behozhatatlan előnyt adva át ezzel ellenfeleinknek. Olyasmi helyzet ez, mint aminőt az első keresztény egyházközségekre belépő pogányság élvezett a már ott talált zsidó-keresztényekkel szemben, akik cipelték magukkal a zsidó vallás több ezer éves rabuliztikáját. Már nekik is van katekizmusuk, de jobb, mint a miénk, mert a modern lélektan minden vívmánya bele van építve. Gyónni is eljárnak pedagógusaikhoz és rideg feloldozó formulák helyett hosszú válaszokat kapnak. Van liturgiájuk, ők felvonulásoknak nevezik, és félelmetesen többen vesznek részt rajta, mint a mi ünnepi körmeneteinken a legkatolikusabb országokban. Mindenben versenyeznek velünk, a mi nehézségeink nélkül. Ők még vakmerőek, mert tegnap kezdtek el csak élni, és most van a hódítás ideje, mi már csak óvatosak vagyunk, mert 2000 év nyújtózkodik mögöttünk, és ez minden nagy előnye mellett legalább ugyanannyi hátrányt is jelent. Minekünk több van, amit megőriznünk kell, és ez a védekezés magatartását idézi elő, s ez mindig gyengeséget jelent az előretörő fiatal hódítóval szemben.

De ha ők *már* ily szilárdan léteznek ezen a közös földgolyón, akkor mi is *még mindig* létezőnk legalább ugyanolyan szilárdan. Immár ötödik éve „központi vezetői nagytanácsot” tartunk itt, az örök Rómában. Ha valahol és valamikor érezni lehetett a katolikus Egyház létezésének reális voltát, itt ebben a bazilikában, ennyi egyházfejedlem között válik valósággal megfoghatóvá ez a létezés.

Az az erő, súly és komolyság, ami most itt a világ legnagyobb bazilikájában érezhető, csak szimbóluma az Egyház öt világrészre kiterjedő reális létezésének. Papjaink és apácáink százezrei életük legtöbb erejét az Egyház érdekébe vetik be, egy fegyelmezett szervezet gépezetén belül. Iskolák óriási száma, nyomdák, folyóiratok, könyvek statisztikailag alig kimutatható mennyisége nekünk dolgozik. Egyesületek, összejövetelek, felvonulások, kongresszusok mint egy áramlás ömlenek el mindenütt, ahol a lábunkat megvetettük. Túl az isteni kegyelmen, az emberi leleményesség minden eszközével igyekszünk létezésünket biztosítani, sőt kiterjeszteni.

Konklúzióm tehát egy ténynek a leszögezése: mindketten létezőnk, veszedelmesen és reálisan létezőnk; ideológiailag értve a kifejezést: állig fegyverben állunk és minden jel szerint állni is fogunk még hosszú ideig. Legyőzésnek, kiirtásnak, elsekélyesedésnek nyoma sincs. Ugyanakkor a földgolyó mindig kisebb lesz, könnyebben érintkezünk, könnyebben sűrűlödünk. Irodalmi és művészi kölcsönhatások hálózák be a világot. Valóságos népvándorlás keveri össze a nemzeteket turizmus ürügye alatt, ki- és bevándorlás címén, munkakeresés jogán. A válaszfalak láthatólag föllazulnak. Kényte-

lenek vagyunk együttélésre berendezkedni; ebből nincsen kivezető út; a reálpolitika valósággal rákényszerít, hogy törődjünk ezzel a problémával. Ennek pedig feltételei vannak, s az első az, hogy ismerjük meg egymást, de úgy, ahogy mindegyikünk saját magát látja, és nem úgy, ahogy a másik róla feltételezi vagy ócska könyvekből kiolvassa. Ez annyira szükséges, mint maga a létezésünk, mert pontosan ez a mindkettőnk létezése parancsolja ezt reánk. Kína sokáig úgy szerepelt a nyugatiak nemzet-listáján, mint egy nem létező valami, nem vettek róla tudomást, csak úgy tekintették, mint Formosa egy rebellis tartományát. Közben Kína mindennap jobban létezett és még ennél is jobban fog létezni. Teoretikus és világnézeti okok vagy vágyálmok miatt nem lehet a létezés ellen állást foglalni, csupán csak azért, mert számunkra nem kívánatosak.

Csak egyet lehet: leülni és tanácskozni. Ezt javaslom. Valamikor a tridenti zsinat²¹ idején a hozzáértő teológusok kijelentették, hogy Európa vagy protestáns lesz vagy katolikus, de a kettő együtt nem férhet meg egy oly szűk kis területen, mint Európa, pedig akkor hónapokba került, míg egyik országból a másikba utaztunk. És a végén mégis megfértek. Jobb lett volna, ha már az elején megfértek volna. Ezerszer jobb lett volna, ha minden dogmatikus engedmény nélkül nem 1965-ben egyeztek volna meg. Savonarolát²², aki csak véletlenül nem lett Husz János²³, akkor elégettük, ma a boldoggá avatási perén dolgoznak a hozzáértők, és egy másik csoport hozzáértő Luther Márton utólagos fölmentésén dolgozik; mennyivel másként alakult volna a történelem, ha ezt még akkor, a maga idejében megkísérelték volna, de akkor az Egyház még csak a feltétel nélküli megadást ismerte. Anakronizmus lett volna többet várni tőle. A történelem fejlődése és új erők születése azonban megtanított bennünket leülni tárgyalni. Az előző ülésszakokon megtettük ezt a protestáns és ortodox testvérekkel. Most legalábbis kíséreljük meg ugyanezt a harmadik testvérünkkel szemben is, mert ne felejtjük el, az előző ülésszakok után őket is testvéreknek kell tartanunk, mi magunk határoztuk ezt el így, csak a következményeit nem vontuk le egészen.

Nem is volt rá módunk, válaszolják egyesek, mert a kommunizmus türelmetlen velünk szemben. Az Ecclesiam suam is leszögezi, hogy mi inkább üldözöttek vagyunk, mint üldözők. Ne csodálkozzunk rajta. Nekünk közel 2000 évre volt szükségünk, hogy végre türelmessé legyünk, a kommunizmus csak 130 éves, ő most van a hódítás elején, és a hódítók mindig türelmetlenek. De ugyanakkor ők reálpolitikusok, és ezért kell nekünk is azzá lennünk. Ha a türelmetlenséget a szemükre vetjük, nekünk magunknak még jobban kell ügyelnünk, hogy mi ne essünk ugyanabba a hibába.

Az ő világnézetük nem hirdeti az ellenséggel szemben is gyakorolandó szeretet parancsát, de a miénk kötelességünké teszi. Nem az ateizmusuk miatt félünk velük komoly tárgyalásokba is bocsátkozni, hanem mert például a magántulajdonról úgy vélekednek, hogy az idegesíti e világi évszázados szövetségeseinket, akik számára ugyanakkor a mi istenhitünk nem sokat jelent, csak a mi gazdasági filozófiánk jelent komoly nagy támogatást, amelyet csak úgy odaillesztettünk az evangéliumok mellé, mintha oda-

²¹ A tridenti zsinat vagy trentói zsinat (régebben németesen: trienti zsinat; Concilium Tridentinum; 1545-63), a katolikus egyház bel- és küléletére nézve az egyik legfontosabb egyetemes zsinat, amely a 16. századi reformátorok ellenében a katolikus egyház igazi megformálását hozta létre és új életre keltette azt. A tridenti zsinat az ellenreformáció kezdetét jelentette. (Wikipédia)

²² Savonarola, Girolamo, (1452–1498): olasz domonkosrendi szerzetes, az Egyház megújulásának próféta, vértanú. Eretnekség hamis vádjával kivégezték, holttestét máglyán megégették.

²³ Husz János (csehül Jan Hus), (1369–1415) cseh pap, egyetemi tanár, reformátor. A huszita mozgalom alapítója. Mint eretneket, Konstanzban máglyán megégették.

tartozna, pedig semmi köze sincs hozzá. Pozitív reménységgel indulhatunk el egy dialógus felé, mert először is az ateizmus nem tartozik a kommunizmus belső lényegéhez, ezt már ők maguk is kezdik hangoztatni, továbbá etikai felfogásban, fejlődéelméletben, bizonyos történelemszemléletben közös alapokat találunk már az első megbeszélések után, és a legnagyobb közös ellenséggel, az indifferentizmussal²⁴ szemben valóságosan egymásra vagyunk utalva.

Engedélyezett időm lejárt, ezért másoknak engedem át, hogy kifejtsék az evangéliumok autentikus szellemét, amely nem átkozódásokra szólít fel, hanem megértésre. Annak kifejtését is másoknak engedem át, hogy az Apostolok Cselekedetei szerint Szent Pál nem a pogány római birodalom megbuktatására, hanem megtérítésére utazott Rómába, s eleinte neki is kellett szenvednie azoktól a testvérektől, akik addig a pogánnyal még csak szóba sem akartak állni, míg az előbb zsidóvá nem lett. Ne kövessük el ugyanazt a hibát más értéksíkon. Különös hasonlóság és nem véletlen, hogy Szent Pál megbilincselve, fegyőrtől kísérve érkezett Rómába, csak mi ábrázoljuk őt karddal a kezében. A valóság azonban az, hogy nagyobb volt a hite, szeretete és kegyelmi élete, mint az a kard, amelyet most utólag a kezébe nyomunk. Talán önmagunkat akartuk igazolni ezzel.

²⁴ Indifferentizmus: közömbösség

Francia püspök felszólalása

Az Action Populaire²⁵ egyik vezető egyénisége volt fiatalabb éveiben. Közismert munkásbarát. Több országba volt meghívva konferenciák megtartására.

Őszinteség vagy érdek

A kommunizmusban élesen meg kell különböztetni két szempontot: az egyik az ateizmus kérdése és a másik a gazdasági programsora. Az első lényegileg beletartozik az Egyház érdekerületébe, ránk tartozik ítélni vagy felmenteni, megérteni vagy meg nem érteni őket. A második, vagyis a gazdasági-szociális program csak annyiban, amennyiben a 2000 év alatt megszoktuk, hogy beleszólunk az emberek társadalmi, gazdasági életébe is, sőt, azt alakítottuk is. De ha egyszer eljönne egy olyan világ, amely nem óhajtana bennünket meghallgatni társadalmi-gazdasági berendezkedése megalkotásakor, akkor mi ezzel a ténnyel még nem veszítettük el evangéliumi küldetésünk lényegét, a lelkek megmentését, hanem csak attól lettünk megfosztva, amely később épült rá erre az eredeti, krisztusi küldetésre. És ha ezt az eredeti küldetést jól betöltjük, még mindig eleget tettünk annak, amiért az isteni akarat életre hívott bennünket. Nos, ez az idő elérkezett: van egy gazdasági-társadalmi rendszer, a kommunizmus, amely a mi megkérdésünk nélkül óhajtja önmagát kiépíteni. Ez ma már történelmi adottság, befejezett tény. Fájhat, tiltakozhatunk ellene, de ezzel a valóság nem fog megváltozni: itt áll az egész kommunista világ, naponta erősebb, befejezettebb és nekünk nincs benne szerepünk. Eltűnését a föld színéről ne is reméljük.

Mi lehet a mi egyetlen reális magatartásunk ezzel a nyomasztó nagy valósággal szemben? Dogmatikai és nem egyházpolitikai alapokra kell állnunk, amikor a választ megadjuk. Az evangéliumok egy tiszta lelki és kegyelmi programmal indultak el, nem volt abban szó semmiféle társadalmi berendezkedésről, és az első keresztyének nyugodtan elfogadták az ezer ferdeséggel terhes római birodalmat, mert nem érdekelte őket, hogy milyen annak gazdasági-társadalmi felépítése. Pedig nagyon különbözött az evangéliumok szellemétől. És nem mondhatjuk, hogy emiatt kevésbé lettek volna keresztyének, mint mi. Amikor történelmi erőviszonyok alakulása úgy hozta magával, hogy az Egyház is egy lett a világi értelemben vett hatalmasok között, kezdett beleszólni a társadalmi keretek, gazdasági rendszerek kialakulásába, sőt lassan ő kezdte formálni őket, és megteremtette, pontosabban szólva, segített megteremteni az egész középkori rendszert, természetesen önmagát is beleépítve, kedvező feltételek között, ebbe az új világba. Ez volt az a kor, amikor az Egyház diktált. Aztán jött az az idő, amikor a francia forradalom utáni új gazdasági-szociális rendszerhez már csak asszisztált. Nem sokat kérdezték, hogy mi a véleménye, amikor kialakították, de utólag szívesen vették, hogy filozófiai rendszerével segített alátámasztani ezt az új világot, és ezért bevették „csendestársnak”. Vezető szerepet azonban már nem kapott.

Ebben a másodlagos szerepben érte az Egyházat a történelmi fejlődésnek egy újabb korszaka, amelyet eleinte épp úgy lebecsült, mint a többiek tették, és hatalmi esz-

²⁵Action Populaire: francia jezsuiták által a 20. sz. elején létrehozott tanulmányi központ a vallásszociológia és a keresztyén-szociális reformtevékenység művelésére.

közökkel is elintézhetőnek vélte az egész mozgalmat. De ez az új forrongás, a munkások kommunista világa, szívós volt, ellenállt minden nyomásnak, terjedt föld alatt és föld felett, és a szakadék mindig szélesebb lett, s az Egyház egyre kevésbé állhatott melléje a régi rendszer felé való elkötelezettségei miatt, hogy segíthette volna kialakulásában, s így belevihette volna a maga természetfölötti elgondolásait. Végzetesen nőtt tovább a szakadék, jöttek a kiátkozások, elítélések, közben az újszülött lassan serdülővé lett, s ma itt áll közöttünk, mint felnőtt, igazi nagyhatalom. Régi szövetségeseink már sorban paroláznak vele, de mi nem mondhatunk ily könnyen ellent önmagunknak, s ezért itt állunk elveinkkel, és azt kell látnunk, hogy létezővé szilárdult egy új gazdasági-társadalmi keret, teljesen nélkülünk. Szokatlan jelenség számunkra oly dicsőséges múlt után.

Így is tudnám egészen röviden összefoglalni ezt a fejlődést: ezer évvel ezelőtt is volt egy „modern világ” s azt az Egyház alakította ki csaknem a maga teljes egészében; száz évvel ezelőtt is volt egy „modern világ”, s az Egyház ehhez már csak hozzászólt, nagyobbára kifogásaival és korlátozó utasításaival, amelyeket nagyobbára nem tartottak meg; a most bontakozó „modern világba” már csak becsatlakozhat. Ha ezt ma nem teszi meg, a száz év múlva eljövendő „modern világot” már utol sem fogja érni. Arról majd végleg lemarad, mert hiányozni fog számára egy lépcsőfok. Márpedig a történelem lépcsőfokokon halad előre, és minden század nagy mozgalma egy-egy lépcsőfok, amelyről nem szabad lemaradni, mert ezzel elveszítjük a történelmi folyamatosságot. Ezért oly nagyon fontos ez a kérdés.

Legfőbb nehézségnek az látszik, hogy ez a mai új világ bevallottan ateista. Azonban ezt az ateizmust akcidentálisnak kell tartanunk, mert filozófiánk szerint az ateizmus semmiféle rendszer lényegéhez nem tartozhat, mert akkor igazolva lenne; ha pedig ez így van, akkor felelősek vagyunk a kommunizmus ateizmusa miatt. Ez a felismert felelősség kényszerít, hogy ma itt tárgyaljuk ezt a kérdést, amely nem tűrhet már több halasztást, mert minden elszalasztott év csak újabb nehézségeket gördít egy megoldás elé. Passzív rezisztenciával nem lehet építeni, mi pedig alkotni akarunk. És legfőképpen betölteni eredeti hivatásunkat, amely a lelkek megmentése. Bármely államforma számunkra alkalmas ennek a hivatásnak a betöltésére, csak engedjenek dolgozni. Azon pedig ne csodálkozzunk, hogy ez az engedély ahhoz van kötve, mint kérlelhetetlen feltételhez, hogy az állam politikai és gazdasági életébe ne avatkozzunk bele. A feltételt mindig az szabja meg, aki befogad valakit; ha volt szervezet, amelyik ezt az elvet a végéig gyakorolta, akkor azok mi voltunk. Egy kiváló politikus mondta egyszer nekem, hogy az Úr Jézus Szent Péternek a mennyország kulcsait adta át és nem egy meghatározott politikai párt kapujának kulcsát.

Ezek az új államok ateista mivoltuk ellenére hajlandóak megengedni a lelkipásztori munkát. Erre a mi feleletünk csak az lehet, hogy ha tárgyaljuk az ateizmust, akkor azt oly módon tegyük, hogy önmagukra ismerjenek megállapításainkban; ne elégedjünk meg a szokásos skolasztikus formulákkal. A legelső, amit róluk eleve fel kell tételoznünk, hogy ők is elsősorban barátságot, jóindulatot igényelnek és nem elítélést. Egy gyökeres újraértékelést kell végrehajtanunk, amely nélkül végzetes negatívumba süpednénk bele.

Ma már fel kell adnunk az államra támaszkodás varázsát, habár minden idők minden vallása – átmeneti időszakokat leszámítva – kénytelen volt az államra támaszkodni.

Az a benyomás, mintha eddig még egy vallásnak sem sikerült annyi önálló erőt felmutatnia, hogy tudott volna teljesen függetlenül működni a jelenlevő állami hatalomtól, feladva természetesen ezzel bizonyos fokig a függetlenségét. Ez az állami támogatás a legtöbb országban most van elfogyóban, ezért nekünk is a teljes függetlenségre kell törekednünk, megelégedve egy egészséges modus vivendivel. Nem szabad számítanunk még csak a megtúrt hitoktatásra sem az állami iskolákban. Új megoldásokat kell keresnünk, s ezek már bőven jelentkeznek is a különböző országokban. Nem tehetjük túl magunkat a történelmi realitásokon. Ily értelemben mi is be vagyunk építve az e világi életbe, és élnünk kell az eszközeivel. A politika, s így az egyházpolitika is, a kompromisszumok művészete. Próbáljuk ezért kielemezni az ellenfél érdekeit, mert ezek jelölnek számunkra utat.

Azt a kérdést, hogy a kommunisták őszintén akarnak-e velünk tárgyalni és megegyezni, még csak fel sem vetem, mert őszinték csak egyedek lehetnek, egy állam és egy politikai irány megítélésében az őszinteség csak arra szorítkozik, hogy őszintén érdekük-e a megegyezés vagy sem. Nem őszinteség, hanem érdekek problémája a megegyezés. A fontos és mérlegelendő, hogy érdeke-e a kommunizmusnak a megegyezés vagy sem. Elemezzük ezt a kérdést.

Egy állam érdeke a belső nyugalom. Ezt egy közeledés és megértés szolgálni tudja. Érdeke továbbá, hogy nemzetközileg hogyan ítélik meg őt: szándékai békés jellegűek-e vagy agresszívok? Ezt a szükséges jó véleményt, beilleszkedést a népek közösségébe szintén tudja szolgálni egy megegyezés. Egy államnak érdeke, hogy polgárai megtalálják a vallási igényeik kielégítésének lehetőségeit, és erre nézve maga az állam, ha nem óhajt vallásos lenni, megegyezést kössön. Ez mindjárt már azt is meghatározza, hogy ennek a megegyezésnek – szükségszerűen és alkudozások nélkül – hol lesznek a határai: megegyezés lesz egy erkölcsi munkára és nem a politikai hatalom gyakorlására. Természetesen fennáll a papság számára a szabadság a hivatásos pasztorációs munkák végzésére, amelyre tulajdonképpen fölszentelve lettek. A kommunisták ezt így fogalmazták meg: szükségünk van egy olyan Egyházra, amely az evangélium keretei között marad, s lemond az világi hatalmi törekvésekről, amelyeket eddig évszázadokon át gyakorolt.

Ne feledjük el, hogy az érdekeink kölcsönösek, és saját érdekeinket is át kell, hogy vizsgáljuk. Ezek lehetnek pozitívok és negatívok. Pozitív érdekünk, hogy ismét kezdhethünk a lelkekkel foglalkozni: visszaadni nekik a hitet, amelyet talán elvesztettek, vagy amely súlyosan megsérült; ezzel együtt erkölcsi tekintélyünk ismét felemelkedne azokon a területeken, ahol azt igyekeztek megtépázni. Negatív értelemben pedig jóvá tudnók tenni azokat a mulasztásokat, amelyek sajnos bekövetkeztek azzal, hogy távol tartottuk magunkat ennek a rendnek a kialakulásától.

Így látom a kivezető utat abból a zátonyra futásból, ahol ma állunk a világ egyik nagyhatalmával szemben.

2. KOMOLY NEHÉZSÉGEK

Spanyol püspök felszólalása.

A spanyol forradalom idején Franco hadseregében volt tábori lelkész, s végig megőrizte te hűségét a rendszerrel szemben.

Két külön világ

Meglepetéssel töltött el francia püspöktársam felszólalása egy lehetséges, sőt szükséges együttélés megkísérléséről a kommunizmussal kapcsolatban. Elég volna, ha csak egyszerűen idézném azt a több mint fél tucat enciklikát és számtalan pápai nyilatkozatot, amelyek XIII. Leó²⁶ óta napvilágot láttak, hogy elejét vegyék minden közeledésnek. Roma locuta, causa finita²⁷! Igaz, a kommunizmus azóta sokat változott nemzetközi politikai vonalvezetésében, de abszolúte semmit belső lényegében, tehát az elítélések fennállnak. E változásoknak opportunisták okait jól ismerjük, de nem felejtjük el azt sem, hogy ma épp oly ateista, mint volt a múlt század végén, s ma épp úgy üldözi papjainkat, híveinket, mint tegnap, és várhatólag holnap is üldözni fogja. Ilyen ellenféllel nincs mit tárgyalni, mert csak ő fog fellazítani bennünket s nem mi meggyőzni őket.

A kommunizmussal szemben vallott ortodox felfogásunkban nagy fordulatot jelentett boldog-emlékű XXIII. János²⁸ pápa magatartása, aki nagy szívvel és nagy lélekkel a kinyújtott kéz politikáját vette gyakorlatba. Akik azonban oly sokat vártak ettől a nagylelkűségtől, azok később keserűen csalódtak, mert a Pápa béketörekvései nem hozták meg a várt eredményeket. Papjaink továbbra is börtönökben szenvednek a vasfüggöny mögötti országokban, iskoláinkat nem adták vissza, és az egyházmegyéik szabad diszponálási joga önmaga felett csaknem teljesen meg van bénítva. Tudom jól, hogy erre az ateista kommunista kormányok felelős vezetői azt válaszolják, hogy amíg a papok politikai tevékenységet fejtenek ki, elítélt szerveznek egy lehető fordulat számára lelki vezetés ürügye alatt, addig őrájuk is börtön vár, mint minden más országban ellenkező előjellel, s addig teljes szabadságról szó sem lehet. A kommunistáknak ez a vakmerő monopol-igénye tesz bennünket örök ellenségükké, mert a politika szerves része az egész ember magatartásának, s így az egész emberrel együtt a politikája is a mi hátskörünkbe tartozik. Spanyolország büszkén mutatja be a világnak, hogy mily csodálatos lelki eredményeket hoz létre az Egyház és az állam egysége. Az ateista kommunizmust, minden idők legnagyobb veszélyét, az állam tartja ott nálunk vasfegyelemmel féken, ha kell börtönökkel is. Erre az önvédelemre a felforgatók ellen nemcsak joga van minden államnak, hanem kötelessége is.

Tehát igenis érvényben vannak a nagy enciklikák elítélései, s ezek kell hogy állásfoglalásunkat szabályozzák. Ezért tiltakozom minden új hang és új stílus ellen. A Populorum progressio sem jelent változást, mert azzal, hogy szociális reformokra serkent bennünket, nem oldja fel a régi elítéléseket egy ellenséges rendszerrel szemben. A

²⁶ XIII. Leó (sz. Gioacchino Pecci; 1810–1903) 1878–1903 között római pápa.

²⁷ Róma szólott, a vita le van zárva.

²⁸ XXIII. János (sz. Angelo Giuseppe Roncalli; 1881–1963) római pápa 1958–1963 között, a II. Vatikáni Zsinat összehívója

kommunizmus marad az, ami volt, még akkor is, ha mi látszólag átveszünk néhány gondolatot a programjából. A *Populorum progressio* nem a kommunizmust menti fel, hanem számunkra tűz ki elérendő célokat. Tehát a régi pápai nyilatkozatokhoz való hűség van veszélyben minden közeledési kísérlettel. Veszélyes fegyelem-lazulást jelentene eltérni XIII. Leó, XI. Piusz²⁹ és XII. Piusz³⁰ pápák világosan leszögezett nagy alapelveitől. Hogyan tudjon hinni buzgó katolikus az enciklikák tanításaiban, ha rövid évtizedek elegendők ahhoz, hogy ami addig tilos volt, ma megengedett legyen?

Ezeket a diszciplináris szempontokon túl, nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy a kommunizmus csak ott és akkor dialogizált velünk – a mi részünkről ez mindig privát vállalkozás maradt! –, amikor erre neki valami miatt szüksége volt. Most egy belső feszültség enyhítésére, most egy nemzetközi előny megszerzésére, majd hogy kedvező nyilatkozatokat könyvelhessen el önmagának, de sohasem a megbékélés belső vágyából. Ő nem békére született, lényege az osztályharc, s mi az ő számára mindig csak egy osztály maradunk.

Egyet szívesen venne a kommunizmus: a beolvadásunkat, de ez lényegünk megszűnését jelentené. Komolyan csak akkor leszünk a kommunizmus számára szükségeseink, ha nélkülünk veszélybe kerülne egész nemzetközi pozíciója egy keresztény tenger közepén; süllyedő ellenséges hajó megmentésére azonban sohasem fogunk vállalkozni.

Csodálkozom az előttem elhangzott felszólalás logikáján is: azért, mert egy reális ténnyel állunk szemben, ezért számolnunk kell vele, és le kell ülnünk tárgyalni. Ez oportunizmus és nem logika. A katolikus Egyház nem engedheti meg magának azt, hogy a külső reális tényből induljon ki, és azokból vonjon le gyakorlati következtetéseket. Tehát abból a tényből, hogy a marxista kommunizmus létezik, mondjuk úgy, épp olyan komoly realitással, mint mi katolikusok, nem következik semmi, aminek elvi jelentősége volna. Számunkra az elvek a lényegesek, nekünk az elvekből kell kiindulnunk, és az azokból folyó következtetéseket alkalmazzunk az életre. És ha az élet olyan, hogy elmentmond ezeknek a nagy és alapvető princípiumoknak, akkor ebből csak az következik, hogy a világ, sajnos, még messzebbre távolodott az Istentől, és nekünk a világot vissza kell térítenünk az Istenhez, és nem az Istent hozzá igazítanunk a világhoz.

Tudom, erre sokan azt mondják, hogy a múltban is alkalmazkodtunk a világhoz. Én azt mondanám, hogy inkább megteremtettük magunk számára azt, mint például az egész középkort. Hogy rosszul teremtettük meg? Épp ez a vita tárgya. Én nem merném rossznak bélyegezni azt a középkort, amely a dómokat építette és annyi szentet adott.

Egy másik megfontolás, amely elparancsol bennünket a kapcsolatok felvételétől az, hogy a marxista világ lényegében ateista, ami sokkal rosszabb, mint volt a bálványimádó római pogányság. Mert annak a pogánynak mégis volt valamilyen istene, akit tisztelt és imádott, és a mi feladatunk csak az volt, hogy a hamis isten helyébe odaültesük az igaz Istent, azt, akit ismeretlenül is már eleve tiszteltek Szent Pálnak areopagi beszéde³¹ szerint; de ahol már hely sincsen egy bármilyen isten számára, ott meg sem hallgatnak bennünket, amikor mi az igaz vagy akár hamis istenről is beszélünk. Itt, sajnos, nincs mit tárgyalnunk.

²⁹ XI. Pius pápa (sz. Achille Ratti 1857–1939) a római katolikus egyház pápája 1922-től 1939-ig.

³⁰ XII. Piusz pápa (sz. Eugenio Pacelli 1876–1958) római pápa 1939–1958 között.

³¹ ApCsel 17, 22-33

Bár az ateizmusnak, már csak nevéből kifolyólag is, nincs istene, mégis számos jel arra mutat, hogy valóságos vallássá nőtte ki magát. Az, ami pótol valamit, mindig megőriz sokat a pótolandóból. Ez a lényege. Így az ateizmus is pótolni akarja a vallást, és ezért kell hogy sokat megőrizzen belőle. Meg is teszi. Eltanulta tőlünk a dogmák szükségességét, a kizárólagossági jogot, a velejáró könyvtálatlalommal és kitiltásokkal, amit mi exkommunikációnak nevezünk. Öminenciája König³² kardinális, abból az alkalomból, hogy kinevezték a Nem-hívők Titkárságának elnökévé, a következő nyilatkozatot tette: „A marxista ateizmus a hittagadás legveszedelmesebb formája, amely eddig csak megjelent a föld színén. A marxizmus valóságos ál-vallás, amelynek hivatalos tanrendszere láthatólag kikristályosodott.”³³ Túl fiatal ez az új vallás, hogysem belefáradt volna a küzdelembe, s jönné megegyezést keresni. Ellenben taktikai fegyvertárában ott van a félrevezetés is, amellyel hol engedékeny, hol kegyetlenül következetes tud lenni.

Ha ők annyira „hívők” a saját tanításaikkal kapcsolatban, mint mi vagyunk a miénkben, akkor kell, hogy ők is elutasítsanak minden egyezkedést, amit én, a magunk részéről, ezennel meg is teszek. Az alapok legmélyén nemcsak egyszerűen ellenkezünk egymással, hanem kizárjuk egymást. Nemcsak a természetfölötti világ teljes elvetéséről van itt szó, hanem oly felfogásról, amely egész létformánkat érinti: a marxizmus feláldozza az egyént a közért. Nálunk az egyén áll e világ központjában, s felettünk a mindent átfogó Isten; náluk a közösség a minden, és nem fogadnak el istent maguk fölött, hanem csak a Jövőt maguk előtt. (Vö.: Garaudy³⁴ „La Moral Marxista”³⁵) Mi őket csak egy módon tudjuk elképzelni: mint az egy akolba visszatérő bárányokat; ők pedig minket másként nem láthatnak, mint a már eddig is idejét múlt babonát, amely a Jövőben, amely az övék, végleg el fog tűnni. Egy vallásnál az nem számít, hogy holnap-e vagy ezer év múlva. Aki a fejlődést vallja istenének, az ráér várni. Ők ráérnek, egész viselkedésük ezt mutatja. Annyira keresve a barátságukat mi meg azt mutatjuk ki, hogy nem érünk rá; vagyis bevalljuk a gyengeségünket.

Nem érték egyet azzal a megkülönböztetéssel sem, amelyik elválasztja a kommunizmus gazdasági programját az ateizmustól, mint ahogy próbálja meg valaki elválasztani a középkori feudalizmust az Egyháztól. Ha ez a különleges házasság bajt hozott valamikor az Egyházra, hát ugyanígy hozza a bajok tömegét a kommunista rendszerre is az ő külön házi ateizmusa. Mindkettőnek egy a bázisa: a legridegebb anyagelvűség; ez köti össze őket s ez választ el bennünket örökre tőlük.

Az a nagy újdonság a kommunizmusban, hogy lényegileg összekötötte az ideológiát a gazdasági rendszerrel, s úgy látja önmagát, hogy egész gazdasági rendszere csak ezeken az ideológiai alapokon tud megállni. Az anyag eretneksége ez, szemben a mi természetfölötti lelkiségünkkel. Tehát nem lehet egymáshoz semmi közünk.

Amiről eddig szóltam, az a kérdés elvi magasságokon való megítélése volt, mondhatnám úgy is: ideológiai síkon vitáztam. Azonban szálljunk le a hétköznapi élet

³² Franz König (1905–2004) bíboros, 1956–1985 között bécsi érsek, 1965–1980: a Nem-hívők Titkárságának elnöke

³³ Inform. Catól. Intern. 1965. 11. 22. [NT]

³⁴ Roger Garaudy (1913–2012), francia író, neves marxista filozófus, az 1960-as és 70-es években a marxista–keresztény párbeszéd híve, idősebb korára katolizált, majd az iszlám követője lett.

³⁵ Qu'est-ce que la morale marxiste?, Paris, Éditions Sociales, 1963

gyakorlatára. Az ideális kommunizmus talán lehet kellemes tárgyalófél, az eddigi dialógusok rendkívül szimpatikus és igen művelt kommunistákat mutattak be, de félek, hogy ezek csak kirakat-figurák, mert a vasfüggöny mögött létező, pártot, fegyelmet, rendőrséget fenntartó kommunizmus egészen más arcot mutat. Maga a megtestesült türelmetlenség. A marxizmus, amiben elítélte az egyházat, ugyanabban utánozta is, mert az élet rávitte a dolgok lényegében rejlő igazságok felismerésére: minden hódító eddig türelmetlen volt, és üldözte ellenfeleit, tehát ne is várjunk mást a kommunizmustól, legfeljebb ügyesebb álarcot vagy pillanatnyi fegyverszünetet. Türelmes lesz majd, amikor megöregszik, és jönnek nálánál erősebbek. Amikor az újságok majd arról írnak, hogy a vasfüggöny mögött teljesen szabad a vallásgyakorlás, tudni fogjuk, hogy a kommunizmus feladta lényegét, és ha majd akkor leülünk tárgyalni velük, az nem a kommunizmus lesz, hanem az utódja. Addig azonban a marxizmus érdekerületén folyik tovább az Egyház üldözése. Az ateizmus a legteljesebb szabadságot élvezi, sőt komoly állami támogatásban részesül. Ugyanakkor az egyházak szabadsága a minimumra van korlátozva: a püspökök senkit nem helyezhetnek át állami hatóságok engedélye nélkül, senkit nem vonhatnak felelősségre anélkül, hogy a fegyelmezetlenek ne találnának védelmet az illetékes állami közegek részéről. A papi utánpótlás súlyos válságban szenved; a szemináriumok csak a minimális szükségletek fedezésére elegendők. A katolikus sajtó, könyvkiadás állandóan papírhány-nehézségekkel küzd, miközben az ateista kiadványok számára korlátlanok a lehetőségek. A hitoktatás meg van engedve azok számára, akik azt kifejezetten kérik, de ennek a kérésnek a kinyilvánítása valóságos hősiességet tételez fel, mert annyi oldalról lesz megostromolva. Az új püspökök kinevezése pedig csak megszilárdítja a helyzetet, mert csak olyanok jöhetnek számításba, a már kinevezett püspökök együttese csak olyan újakat jelölhet, akikről tudott dolog, hogy alkalmazkodni fognak. Fáj ezt így kimondanom, mert talán püspöktestvéreimet sértem meg vele, de tartozom az igazságnak.

Élesen meg kell különböztetnünk a „vallásszabadságot” és a „vallási liturgia szabadságát”. Ez utóbbi meg van engedve, de ez még messze van az igazi vallásszabadságtól, amely a szabad terjeszkedést, sajtót, közéleti tevékenységet is magába foglalja. Nem tehetek jobbat, mint hogy e kérdésben idézem az Ecclesiam suam enciklika szavait: „Ezek azok az okok, amelyek arra kényszerítenek bennünket, hogy elítéljük az istentagadó ideológiai rendszereket (...) amelyek elnyomják az Egyházat, s amely rendszereket gyakran azonosítani szoktak gazdasági, szociális és politikai szisztémákkal, közöttük elsősorban az ateista kommunizmussal. Nyugodtan mondhatjuk, hogy nem mi vagyunk azok, akik elítéljük őket, hanem maga a rendszer és azok az állami berendezkedések, amelyek megszemélyesítik, mondanak ki ítéletet önmaguk felett. (...) A mi elmarasztalásunk velük szemben a valóságban inkább az áldozat panasztétele, semmint a bírónak ítélete.”

Mindezen elgondolások után, ha még egyszer feltesszük a kérdést, hogy lehetséges-e dialógus az Egyház és a kommunizmus között, azt kell válaszolnunk, hogy egy „ideológiai együttélés” érdekében folytatott eszmecserét egyszerűen önellentmondó abszurdumnak tartok; még egy „fizikai együttéléstről” sem lehet komolyan beszélni, mert akkor el kellene fogadnunk, hogy osztálytalan társadalomban éljünk, márpedig az Egyház hierarchikus felépítésű révén ezt soha nem helyeselheti. Egész múltunk az osztálytagozódásra épült föl, hogyan tagadhatnók meg egész 2000 éves történelmünket?

Öeminenciája Beran³⁶ bíboros is ily értelemben nyilatkozott egy esetleges dialógusról. (Inform. Catól. Intern.³⁷ 1965.11.22.), pedig neki személyes tapasztalatai vannak a marxizmussal kapcsolatban. Az L'Osservatore Romano pedig (1966. április 2.) Federico Alessandrini helyettes főszerkesztő megszövegezésében hangsúlyozza, hogy becsületes párbeszéd ott nem lehetséges, ahol mindkét részről fennáll a cselekvés elvekhez való igazodása.

Befejezésül szeretnék válaszolni azoknak, akik azt vetik a szemünkre, hogy mi olyasmit követelünk a kommunistáktól, amit magunk nem gyakoroltunk évszázadokig és még ma sem gyakorolunk ott, ahol az államhatalommal oly szoros egységben élünk, hogy az magáévá teszi érdekeinket. A mi érdekerületeinken sem neveznek ki olyan püspököt, aki nem felel meg az államhatalom igényeinek; sőt a főkegyúri jog gyakorlása még többfelé gyakorlatban van, s így plébánosok áthelyezése sem tőlünk függ, hanem kegyurainktól. Kommunista propaganda kifejtése is tilos, vezetőik minduntalan börtönökben ülnek, rendőrségünk állandóan nyomoz röpiratok után. Mindez igaz, de nekünk isteni rendeltetésünk van a hitet és a jó erkölcsöket védeni híveink lelkében. Nekünk kötelességünk a gonoszság ellen küzdenünk, s mi fel vagyunk készítve arra, hogy megmondjuk, ki a gonosz, ki nem. A gonoszságnak isteni jog alapján nincsen megengedve, hogy terjeszkedjen. Ennek az isteni jognak a következménye, hogy reánk kötelesség hárul, amely még a világi hatalmat is igénybe veheti, ha a gonoszság megakadályozásáról van szó. A tévedhetetlen Egyház ezt így gyakorolta évszázadokon át, s ezzel a szigorával fenn tudta tartani a hitet és a jó erkölcsöket.

Az még érthető és elfogadható, hiszen a zsinat már hozott is róla döntést, hogy az eltévedt protestáns testvérekkel megértést kell keresnünk, és megmutatnunk nekik a helyes utat, de a kommunizmus nem eltévedt bárány, hanem idegen farkas. A jó pásztor elmehet megkeresni az eltévedteket, hogy visszahozza őket az egy akolba, de nem mehet megkeresni a farkast, amelyik magát az aklot akarja megtámadni és lerombolni. Bízunk a gondviselésben, amely eddig is az Isten népének minden ellenségét megalázta, s a XX. században sem fog bennünket elhagyni.

³⁶ Josef Beran (1888 –1969) 1946-tól Prága érseke, 1951–63 között házi őrizetben, 1963-tól bíboros Rómában.

³⁷ Inform. Catól. Intern.: „Informaciones Católicas Internacionales”: Mexikóban megjelenő spanyol változata volt az eredeti, Párizsban 1955-1988 között megjelent francia nyelvű „Informations catholiques internationales” (ICI) periodikának

Hindu püspök felszólalása.

Ősi brahman családból származva, már felnőtt korában tért át katolikus hitre. Két világ tapasztalatait hordja a lelkében. Rómában végezte összes teológiai tanulmányait.

Csak katolikusnak lenni

Elöttem úgy tűnik fel, hogy az Egyház rendkívül nehéz helyzetben van, amikor egy ilyen nagy történelmi forrongás, korforduló idején döntenie kell, egyelőre még nem is arról, hogy ki mellé álljon, hanem csak arról, hogy mutathat-e szimpátiát vagy halvány megértést a régi rendszer új, halálos ellenségei iránt. Alaposan a dolgok mélyére nézve nekem úgy tűnik, hogy ezeknek a komoly nehézségeknek nem annyira dogmatikus vagy elvi forrásai vannak, mint inkább lélektani gátlásai. Ma két világ áll egymással szemben: a feudálkapitalista és a kommunista. Az Egyház az előbbivel relatív békében él, az utóbbit sokszor elítélte, s ma azt látja, hogy nem tekinthet el a vele való érintkezéstől, amelyet eddig híveinek tételszerűen megtiltott. Ha közeledik hozzá, ellentmond önmagának, és főleg eddigi szövetségesei rosszsallását, sőt haragját vonhatja magára. A nehéz dilemma nem ebben van, hanem abban a tényben, hogy mind a kettő egyformán idegen tőle. Senki eddig még nem tudta nekem bebizonyítani, hogy miért állhat az Egyház szoros összeköttetésben kapitalista berendezésű államokkal, és miért van elvileg kizárva, hogy együtt dolgozzon a kommunistákkal, amikor mindkettő formájában materialista és tartalmában ateista. Az egyik épp olyan eretnokség, mint a másik, a különbség csak abban van, hogy a kapitalizmus a XIX. század, a kommunizmus pedig a XX. század nagy eretnoksége. Az egyik a túlságos szabadsággal engedte meg a többség kizsákmányolását, a másik viszont a túlságos korlátozással esik ugyanabba a hibába. A kapitalizmus csak azért tűrte meg az Egyházat maga mellett és juttatott neki az élet javaiból, mert az Egyház szövetségese lett, beleépült e világi érdekszálaival, és nem is titokban, hanem nagyon is láthatóan. Ez sokkal jobban megfigyelhető messziről és kívülről. Most bontsa-e fel az Egyház ezt a szövetséget, amikor az egyik hajó nem süllyedt még el egészen és a másikat csak most bocsájtják vízre? Jól-rosszul még működik a kapitalizmus. Már most álljon oda az ellenséges rendszer mellé? Nem lesz ez túl korai? És ha vár, nem lesz ez túl késő? Kényes helyzet. Ugyanakkor meggyőződése, hogy a pénz nagyobb ellensége az Egyháznak, mint az ateizmus, mert a pénz minden egyes embert külön-külön magához láncol, legyen az laikus vagy prelátus, magához láncol az ember ösztönös bírhatnásága miatt, tehát egy természetes folyamaton keresztül; az ateizmust ellenben úgy kell külön bebizonyítani, hogy legyőzhesse az ember ösztönös vonzódását a misztikum, a titokzatos, a földöntúli felé. Az ateizmus azért tűnik fel nagyobb ellenségnek, mert nagy zajjal, propagandával közeledik, és még mindig csak ott tart, hogy az erőszakot is igénybe veszi; a pénz ellenben szótlanul furakodik az Isten és az ember közé, sőt meghagyja, hogy az ember bizonyos liturgiákra megszokásból eljárjon, de a lelket veszi el tőle, a kereszténység alapigazságait, mint a szegénység értékelését, a természetfölötti keresését, ezektől fosztja meg.

Sokszor élményszerűen úgy élem át a kereszténységet, s ilyenkor logikus érvekkel nem is rendelkezem, csak látom világos kozmovízióban, hogy a lényeg itt abban van, hogy nekünk CSAK keresztényeknek kellene lennünk, minden egyéb hozzáadás nélkül,

és nem törődve államformákkal, szociális fel- és alépítményekkel, a lelkek megtisztulásán kellene dolgoznunk. Ne államformák segítségét várjuk a lelkek gondozásához, de gondozzuk úgy a lelkeket, hogy azok teremtsék meg a maguk számára a legjobb államformát, s akkor ez az államforma a mi számunkra is a legjobb lesz. Persze ez évszázados program, de mit csinált a kereszténység kétezer éven át? Kár volt a külső feltételek megteremtésére annyi energiát elpazarolni; ez a rengeteg energia kizárólag a belső építésre fordítva ma már messze előbbre vitte volna a kereszténységet. Mivel a jelek szerint az emberiség ma már igencsak a vallások nélkül szándékszik államformát kiépíteni, most lenne a legalkalmasabb pillanat, erre a kizárólagos lelki munkára átállni. Időnk van hozzá, mert még néhány kétezer év előttünk áll. Ilyen perspektívákból nézve a kérdést, nem lehet probléma, hogy szóba állhatunk-e a kommunizmussal vagy sem. Minket csak egy érdekel: engedjenek a lelkekkel foglalkozni, aztán csináljanak a magántulajdonnal azt, amit akarnak, legyen parlamentjük vagy ne legyen. Ily irányú feltételei sem Szent Péternek, sem Szent Pálnak nem voltak, amikor megérkeztek Rómába, éppen csak hozták a megváltás jó hírét. Engem is ez a jó hír hozott a kereszténységbe, és nem a kereszties hadjáratok kétes sikerei, vagy II. Gyula pápa³⁸ óriási építkezései, sem pedig, hogy főpásztoraink sok országban született tagjai bizonyos legfelsőbb politikai szervezeteknek.

A papság felvételével életcéloommá lett a keresztényi gondolat által megtisztulva kiirtani önmagamból mindent, ami nem ezeknek az ideáloknak a megvalósítása lenne embertársaim között. Élni azért, hogy küzdhessünk az elesettekért, hogy felemeljük őket és felsegítsük a már beérkezettek közé. Nem ígéznek meg sem a rang, sem a kitüntetések; szeretném egyedül a lényegyet szolgálni. Ezért elmélkedéseim gyümölcseként az látom, hogy az igazi nagy nehézség nem abban van, hogy dogmatikus tanaink engednek-e közeledni a kommunizmushoz vagy sem, hanem abban, hogy lesz-e annyi emberfeletti erőnk, mondhatnám nagyobb szabadsággal, annyi természetfölötti erőnk, hogy átszervezzük egy új stílusra. Mert ebben van a lényeg.

Az Egyház jövőjét csak úgy látom biztosítottak, ha visszatér eredeti küldetése határai közé, vagyis nem fogja ambicionálni sem a világi politikai hatalmat, sem a gazdaság külső fényeit, sem a felesleges és igazolatlan kényelmet.

Egészen világos, hogy ez az új stílus, amelyet a jövő felkínál az Egyháznak, az nem más, mint az e világi hatalomról való lemondás; úgyszintén a gazdagság mellőzése, beleértve az 5-10 szobás lakosztályokat egyes prelátusok számára, amelyet reprezentáció címén kapnak meg. Krisztus az Ő teljes szegénységében tudta reprezentálni tekintélyét és fennkölt, időálló elveit, amelyek fennmaradtak napjainkig.

Ha teljes mértékben azonosítjuk magunkat ezekkel, akkor nincs szükségünk kitüntetésekre, rangra és vagyonra ahhoz, hogy egy magasan elismert tekintélyig eljussunk.

Szerény véleményem szerint, a kereszténységnek a harmadik ezer évébe való belépésekor le kell vetkőznie a szokásos pózokat, a bombasztikus nyilatkozatokat, a me-revség és hajlíthatatlanság kultuszát, és helyette felvenni a modern ember új stílusát, akinek a fényűzés és világi hatalom már nem jelent akkora vonzást; növekvő kultúrája

³⁸ II. Gyula pápa, sz. Giuliano della Rovere (1443–1513) római pápa 1503-tól haláláig, korának kiemelkedő egyházi és politikai vezetője; mint reneszánsz uralkodó, Róma számos kulturális alkotása (pld. Michelangelo, Raffaello művei) fűződik a nevéhez.

mindig közelebb viszi az egyszerűséghez, és ugyanezt elvárja tőlünk. Tudományosan kialakított komplikált dogmanyelvezetünk helyett egy új, egyrétegű nyelvezet hamarabb jut az értelméhez és szívéhez, felölelve azokat az egyszerű igazságokat, amelyek időállóak lettek hiteles értékük által. Krisztusnak szavai mentesek minden más cifraságtól, és különösebb erőfeszítés nélkül tovább fognak hódítani mindaddig, amíg [legalább] egy ember lesz, aki valami mást is keres, mint a materiális életet.

A kommunizmussal való dialogizálást nemcsak szükségesnek tartom, hanem félek, hogy lassan elkészünk vele.

3. ALAPOK KERESÉSE EGY DIALÓGUS SZÁMÁRA

Holland püspök felszólalása.

Már az előző ülészekokon feltűnt merész felszólalásaival. A fiatalabb generációhoz tartozik. Több világnézetűi cikke élénk vitára adott okot.

Isten a történelemben

Spanyol püspöktársam leszögezte azt a nagyon helyes elvet, hogy az Egyház sohasem vonhat le következtetéseket az adott történelmi tényekből az elvek felé, mert ez közönséges opportunizmus lenne, hanem minden esetben az elvekből kiindulva kell megközelítenie az eseményeket. Áll ez főleg egy olyan kényes kérdésben, mint az Egyház és a kommunizmus viszonya. Az, hogy egyáltalán dialogizálunk-e vagy sem a kommunizmussal, nem lehet még csak vita tárgya sem, mert az *Ecclesiam suam* enciklika ezt feladatként tűzte elénk. Csak a közös alapok megkeresése lehet a megbeszélések tárgya. És ebben a kérdésben valóban elvekből kell kiindulnunk. Ilyen magasságra fel emelve ezt a kérdést, az első megállapításunk az lehetne, hogy visszaidézzük emlékeztünkbe azt a tényt, amely leszögezi, hogy az Egyháznak van egy belső, örök és változhatatlan lényege, amely a dogmák összessége, és van egy filozófiai és tudományos kerete, amelyben kénytelen megjelenni a látható nagyvilágban. Úgy is mondhatnám, hogy az első a lelke, a második a teste. A lelke a kinyilatkoztatott igazságok, s ez önmagában is megáll, nem függ természettudományi és egyéb elméletektől; teste pedig az Egyház beilleszkedése az egyes korok tudományos és társadalmi fejlődésébe, amelynek eredményeit, látható formáit magára ölti, mint annak az időnek éppen divatos ruháit. Így járt valamikor az Egyház geocentrikus ruhákban, és az akkori hivatalos szakértők azt hitték, hogy lényegéből veszít, ha ezt feladja. És fel kellett adnia a *Santo Officio*³⁹ minden tiltakozása ellenére, és átöltözködött heliocentrikus ruhákba. Hogy nézne ma ránk a világ, ha a tradicionalista irány hivatalos képviselői győztek volna és Józsué könyve miatt ma is a Földet tartanók a világegyetem szilárd központjának?

Van azonban veszedelmesebb példa is, amely már az erkölcsöket érinti. Valamikor a kamatszedést a maga teljességében elítélte az Egyház, mint erkölcstelen. Aztán változtak az idők, és teológusai kénytelenek voltak kieszelni, hogy az Egyház maga is szedhessen kamatot, mert a fejlődésnek indult gazdasági élet lassan egyenesen megkövetelte a hitelezést. A maga idejében ez jobban kétségbe ejtette a tradicionalistákat, mint a maiakat az, hogy mi dialogizálni akarunk az „istentelen” kommunistákkal. Az Egyház már sokszor cserélt ruhát, és még néhányszor fog, főleg amikor az idők nagyot fordulnak.

³⁹ III. Pál pápa 1542-ben alapította meg a *Sacra Congregatio Romanae et Universalis Inquisitionis* (Római és Egyetemes Inkvizíció Szent Kongregációja) nevű hivatalt, mely 1908-ban kapta a *Sacra Congregatio Sancti Officii*, röviden „*Szent Officium*” nevet. XV. Benedek pápa 1917-ben hozzá kapcsolta az önállóságától megfosztott Index Kongregációt. VI. Pál pápa 1965-ben adott új nevet e hivatalnak: *Sacra Congregatio pro Doctrina Fidei*. Magyarul a „*Hittani Kongregáció*” elnevezés használatos. Feladata az egész katolikus világban előmozdítani és védelmezni a hitről és erkölcsről szóló tanítást.

Most nézzük, hogy fordulnak-e ma az idők, és hogy ki áll ezek mögött? Egyáltalán, állhat-e a történelem mögött más valaki, mint maga az Isten? Feltételezhetjük-e, hogy ez a világ, nem a maga milliárdnyi kis és nagy bűnével, hanem egyetemes bontakozásában, csodálatos fejlődésében, az embernek vagy a sátánnak a műve lenne? Ezek szerint Isten csak annak a tíz igaznak lenne a gazdája? Merjük-e föltételezni, hogy az összemberiség sorsa, maga a nagy világtörténelem, Isten akarata nélkül jött létre? Az a kimagyarázás, hogy Isten nem akarja, hanem csak megengedi az eseményeket, fennállhat egyéni életek ezer apróságára vonatkozóan, de amikor az egész emberiség sorsáról, századok fordulóiról van szó, egy ilyen csak „megengedés” megfosztaná Istent az Ő mindenható szuverenitásától. Kevés lenne egy Világ Ura számára, hogy az Ő akarata nélkül alakuljanak ki a legnagyobb és legsorsdöntőbb események. Ezért a korokat védjegyző nagy fordulóiban Istennek egy „természetes” kinyilatkoztatását kell látnunk, szemben a természetfölöttivel, amely közvetlen beszéde volt hozzánk. Mindkettőt meg kell hallgatnunk és kiértékelnünk. Végeredményben itt minden egyetlen nagy szintézisbe olvad. Az egész élet mindenestül az Istené; maga az emberiség fejlődése és haladása is az övé.

Páratlanul érdekes az exegézis legújabb nyelvtani megállapítása, amely szerint Isten Mózesnek az égő csipkebokorban megadva önmaga definícióját, nem azt mondta, hogy „én vagyok, aki vagyok”, hanem „Én vagyok, aki leszek”. Az óvatosabbak ezt oda akarják lecsökkenteni, hogy Isten itt nem önmaga lényegét határozta meg, hanem csak azt akarta mondani Mózesnek, hogy „Én vagyok, aki mindig veled leszek, aki oltalmazni foglak”, de a merészebbek már látják benne a fejlődés gondolatának teológiai értelmezését. Isten maga is, nem lényegében, de előttünk való megjelenésében, állandóan „lesz” és újra „lesz” és mind többet mutat be Önmagából, mert Ő az emberi fejlődés motorja egészen a végső tökéletességig, amely a történelem végső kifejlődése lesz. Ily értelmezésben a világ minden irányú fejlődése és haladása mögött Isten áll. Tehát a fejlődésbe való bekapcsolódásunk egy természetes folyamat kell hogy legyen. Nem méltó hozzánk, hogy minden esetben, egy évszázad múlva, úgy kelljen önmagunkat fölrángatni az új vágányokra, mert már egészen tarthatatlan a régi helyzetünk, akár tudományos világszemléletünket tekintjük, akár a társadalmi formákhoz való merev ragaszkodásunkat mérlegeljük. Őrizzük gondosan Isten természetfölötti kinyilatkoztatásait, de közben figyeljünk arra is, hogy természetes úton, a történelem nagy fordulóin keresztül, mit üzen a számunkra. Ezzel nem a természetfölöttit süllyesztjük le, hanem a természetet emeljük föl.

Ma már van hozzá történelmi távlatunk, hogy egy másfél évszázados szociális kibontakozást a maga teljességében felmérni tudjunk. A kommunizmus és a szocializmus kétségtelenül oly világtörténelmi arányokban áll már előttünk, annyira nyilvánvalóan egy egészen új fordulata az emberiség történelmének, tengelyproblémája a XX. századnak, hogy legalább következményeiben fel kell ismernünk benne a világot tovagörgető isteni akarat megnyilatkozását. A jó, ami következik belőle, a rossz, ami állandóan kedvesebb benne, a negyedik rend felszabadulása, földi javak arányosabb elosztása: tagadhatatlan törekvés egy igazságosabb rend felé. Mindez gondolkodóba kell hogy ejtsen bennünket. Egy ilyen páratlanul nagy korforduló nem képzelhető el Isten nélkül. A fejlemények arányai nem engednek megfenekleni csak egy emberi erőlködés határai között, Isten egyszerű megengedésének oltalma alatt. Lassan a világ már csak két nagy

táborra lesz, és mi feltételezzük, hogy az egyik kisiklott volna az isteni akarat hatásköréből? Ekkora nagy fordulatot Isten csak úgy megengedett volna?

És ha abban, ami jó, feltételezzük Isten akaratát, miért félünk leülni velük szóba állni? Ők is Isten háza népe, és nagyon sok jel szerint ez a háztípus az, amelyet a történelem fejlődése a számunkra tartogat. Sokat kell még rajta alakítani, más tetőt tenni rá, több ablakot nyitni rajta, de az alapokat a történelem fejlődése vetette meg, vagyis Istennek része volt benne, mert nélküle itt e földön senki alapokat nem rakhat le. Ne lopjuk meg az Istent azzal, hogy a mai óriási szociális fejlődést csak Marxnak és Engelsnek a számlájára engedjük írni.

Sokan oly tökéletes és teljes elutasítással beszélnek a kommunizmusról – főleg katonai diktatúrák alatt élő népek – mintha az egyenesen magának a Sátánnak a műve lenne, vagy legjobb esetben az emberi gonoszságé. Hol vagyunk mi már ettől a rosszul leplezett manicheizmustól, amely elfogadja a Gonoszság nyílt harcát Isten ellen, és főleg ily tökéletesen szervezett formában, mint a kommunizmus! Ez Isten tökéletes vere-sége lenne az egész világtörténelem folyamában, mert ha a kommunizmus Isten veresége, akkor csatavesztésnek kell vennünk a kapitalizmust és feudalizmust is, a reneszánszot és a lovagkort is, és egyáltalán az egész történelmet, mert mindegyik rendszer legalább annyi fogyatkozást cipelt magával, mint a kommunizmus. A még kiforratlan és befejezetlen ember bukdácsol itt előre a történelemben, amelynek végső motorja mégiscsak maga az Isten. Az, Aki Mindig Lesz és mindenekben Ő lesz. Akik ezt nem fogadják el, azoknak még csak reményük sem lehet, hogy valaha is lesz egy társadalmi rendszer, amelynek több-kevesebb részlete ellen ne kellene majd harcolniuk, mert előre megmondhatjuk, hogy minden új rendszer tökéletlenségekkel lesz tele, s mindegyikre ráfogható lesz, hogy a Sátán műve vagy a mi gonoszságunk szüleménye. A történelemben a Teljes Egész a nagyszerű; a hatalmas lépések a biztatóak, mert tudjuk, hogy az Egész mögött ott van az Isten. Nincs jogunk elutasítani a nagy történelmi fordulókat; nemcsak emberi okosságból, hanem azért sem, mert a mi világnézetünk optimista és pozitív. Mi Istenre vezetünk vissza mindent, s az ő akaratát fürkésszük, főleg azokban az eseményekben, amelyek egy-egy új korszakot nyitnak meg, mert pontosan ott kell leginkább keresnünk a Gondviselés keze nyomát. Ahhoz pedig több, mint egyszerű vak-ságra van szükség, hogy valaki a kommunizmusban az emberiség fejlődésének csak egy kis mellékes epizódját lássa meg, s ne mérje föl óriási történelmi szerepét. Történelmi szerepeket pedig a Gonoszság nem osztogathat, és még kevésbé tarthat fenn végérvényesen és eredményesen.

Az új fejlődés követelményekkel áll elénk. Az örök Egyház örök mivolta két pil-léren áll: az egyik az, hogy van egy isteni kinyilatkoztatáson nyugvó dogmatikus rend-szere, a másik pedig, hogy külsőleg mindig meg tudott újulni. Ez ad megokolást egy józan és tisztességes dialógus számára, amelyet a magam részéről szükségesnek és sür-gősnek tartok.

Belga püspök felszólalása.

Hosszú évekig az egyházjog tanára volt. Püspökké szentelése után egyházmegyéjét modern szervezetekkel hálózta be. Az előző ülésszakok vitáiban élénken részt vett.

Az elítélt kommunizmus

Egyáltalán nem csodálkozom azon, hogy az Egyháznak a kommunizmushoz való viszonyát oly hosszan tárgyaljuk itt a zsinaton, mert valóban bonyolult kérdés. A kommunizmus filozófiai elvei miatt ateista. Gazdasági programja miatt azonban legalábbis közömbös a számunkra, de ha jól meggondoljuk, éppen szociális elgondolásai címén közelebb áll az evangéliumokhoz, mint bármelyik előbbi rendszer, amelyikkel tudtunk együtt élni, sőt együttműködni is. „Modus vivendi”-t keresünk velük, és eddig azt hittük, hogy csak „modus moriendi”⁴⁰ lehetséges náluk. Pápai enciklikák ítélték el a kommunizmust a legkeményebb szavakkal, feltételek nélkül. Egy harminc esztendő enciklikáról pedig még nem mondható ki, hogy elavult volna, pedig XI. Piusz pápa „Divini Redemptoris”⁴¹-a nem idősebb ennél, s az óta, mintegy megerősítésként, XII. Piusz pápa kiközösített mindenkit, aki nemhogy a lelkét, de csak egyetlen, közönséges politikai szavazatát adja oda nekik. Tehát nincs se irgalom, se megbocsátás. És most azt halljuk, hogy legkiválóbb teológusaink évente leülnek a kommunistákkal dialogizálni, s a legutóbbi megbeszélésen, Marienbadban, már a Vatikán is képviseltette magát. Akik a merrev szembehelyezkedés álláspontján vannak, méltán hivatkoznak a tökéletesen körülírt és meghatározott elítélésekre, viszont a reformnemzedék a legújabb fejleményeket mutatja fel önmaga igazolására. Érdeemes egy pillantással áttekinteni az elítélések történetét, mert hasznos lehet jövőbeni magatartásunkra vonatkozóan.

XIII. Leó pápa a múlt század végén felkavargó szellemi viharok között hivatásának tekintette, hogy valamennyi tévedést nagy gondosan sorba vegyen, lényegüket kiemezzék és valamennyit elítélje. Övé az érdem, hogy a kommunizmus is bevonult az Egyház hivatalos irodalmába, és szerényen helyet foglalt egyelőre a mellékesen elítélt tanok között (Quod apostolici muneris. 1878.) Érdekes, hogy a nagy pápa, aki pedig éles szemmel figyelte kora eseményeit és vaskos tévedéseit, nem fedezte fel a kommunizmusban azt az erőt, amit valójában már akkor képviselt, és főleg, nem fedezte fel benne a leendő nagy ellenséget, s ezért nem is szentelt külön tanulmányt az elítélésének. A „Rerum novarum”⁴² inkább pozitív jellegű írás volt, s így a kommunizmus elkerülte a részletes analízist.

Ezután zajos idők következtek a munkásvilágban. Híressé vált véres május elsejék változtatták egymást katonasággal elnyomott hatalmas sztrájkokkal, s a kommunizmus megvívta a maga külön nagy harcát egyedül, minden támogatás nélkül, azokért a szociá-

⁴⁰ Modus moriendi: a meghalás módja

⁴¹ Divini Redemptoris: XI. Piusz Pápa 1937-ben megjelent, az ateista kommunizmust elítélő körlevele. (A néhány nappal korábban kiadott a Mit brennender Sorge enciklikában pedig a német nemzetiszocialisták tévtanait ítélte el.)

⁴² A Rerum novarum XIII. Leó pápa 1891. május 15-én kiadott enciklikája. Az első szociális pápai körlevél. Elsősorban a munkásság helyzetével és a társadalmi igazságosság kérdésével foglalkozik.

lis jogokért, amelyek nélkül ma el sem tudunk képzelni egy igazságos társadalmi rendet. Végül az összeomlott cári Oroszország megszerzésével önálló állam birtokába is jutottak, és berendezkedhettek kedvük szerint. És megisméltódott a francia forradalom, éppen csak egy társadalmi réteggel mélyebb síkon, de ugyanazon kegyetlenségekkel és túlzásokkal, amelyek minden forradalom örök kísérő jelenségei maradnak. A rendszer lassan megszilárdult, és a világ minden táján felbukkanó „ötödik hadoszlopai” végre is szólásra kényszerítették a másik nagy enciklika-író pápát, boldog emlékű XI. Püsz. 1928-tól 1937-ig öt enciklikában tér ki a kommunizmusra, s mind keményebb hangon marasztalja el a XX. század nagy tévedését. (*Miserentissimus Redemptor*⁴³ - 1928; *Quadragesimo anno*⁴⁴ - 1936; *Caritate Christi*⁴⁵ - 1932; *Acerba animi*⁴⁶ - 1932; és *Dilectissimi nobis*⁴⁷ - 1933). Végül 1937-ben megjelent a *Divini Redemptoris*, amely a lenini és sztálini kommunizmust tartva szem előtt, ünnepélyesen elítélte a rendszert, kihangsúlyozva annak ateista mivoltát. Egy lelkiismeretes analízissel azonban kimutatható, hogy a pápa nem a Marx-féle klasszikus materialista dialektikát ítélte el, hanem az úgynevezett determinizmust, amely az anyagban, történelemben egyaránt jelentkezik. Azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a *Divini Redemptoris* megjelenése egybeesik egy hatalmas kommunista birodalom megalapításának befejeztével, amely az eddigi idealista elgondolásokat az ilyenkor szokásos páratlan erőszakkal jól–rosszul váltotta valóra. Az élet akkor még nem tanította meg ezt a fiatal birodalmat, hogy nem minden elgondolás valósítható meg, és hogy az emberiség társadalmába való beilleszkedésnek ára van, és vannak bizonyos alapfeltételei. A második világháború befejezése oly óriási előnyökhöz juttatta a kommunizmust, hogy előretörésétől ellenségei érthetően megijedtek. Az Egyház a maga részéről elővette ősi fegyvertárából a valamikor oly félelmetes fegyverét, és a *Santo Officio* kiközösítette mindazokat a katolikusokat, akik bármi módon, akár csak szavazásukkal is, támogatnak egy akármilyen formában jelentkező kommunista pártot vagy csoportosulást. (1949. júl. 1.)⁴⁸

Azonban az atombombának szánt kiközösítés az emberek mai lelki beállítottsága közepette csak mint kis viharágyú robbant fel. Maga az Egyház is annyira érezte az ilyen fegyverek időszerűtlenségét, hogy azóta már fel is oszlatta a *Santo Officiót*, a hajdani híres inkvizíció utolsó adminisztrációs irodáját.⁴⁹

⁴³ *Miserentissimus Redemptor*: tárgya a Szent Szív-tisztelet

⁴⁴ *Quadragesimo anno*: a második pápai szociális enciklika, újrafogalmazza és kiegészíti a katolikus egyház keresztény-szociális tanítását.

⁴⁵ *Caritate Christi compulsi*: A vallásellenes mozgalmakkal szembeállítja a Jézus Szíve-teológiát

⁴⁶ *Acerba animi*: a mexikói egyházüldözésről szól

⁴⁷ *Dilectissimi nobis* tárgya a spanyol egyházüldözés

⁴⁸ A *Szent Officium* 1949. június 28-án kelt dekrétuma szerint a „kommunista pártokba való belépés, illetve ezek pártfogása”; „olyan könyvek, folyóiratok, napilapok, vagy rölapok kiadása, terjesztése, vagy olvasása, illetve az azokban való publikálás, amelyek a kommunisták tanítását vagy tevékenységét védik” a katolikusok számára nem megengedett; akik e tevékenységeket „tudatosan és szabadon végrehajtották”, azok számára nem megengedhető a szentségek vétele. Arra a kérdésre, hogy „vajon azok a krisztushívők, akik a kommunisták materialista és keresztényellenes tanítását vallják, elsősorban pedig azok, akik azt védik, ill. terjesztik, kizárólag e tény következtében a katolikus hittől elszakadtakként az egyébként speciális módon az Apostoli Széknek fenntartott kiközösítés alá esnek-e”, a *Szent Officium* röviden és indoklás nélkül igennel válaszolt. (Forrás: Bánkúti Gábor: Jezsuiták elleni koncepciós perek 1948–1965 c. disszertációja) –

⁴⁹ IV. Pál pápa 1965-ben az *Integrae servandae* kezdetű (motu proprio jellegű) pápai iratával nem megszüntette, hanem megreformálta (szervezetileg átalakította, feladatait és illetékességi körét módosította) a Szent Hivatalt, és korábbi nevét Hittani Kongregáció-ra változtatta.

A nagy fordulat XXIII. János pápának köszönhető. A stílus, a harcmód, az érvelés, a kiértékelés, minden megváltozott, s ezzel a nagy pápa kiérdemelte házi ellenségeitől a „baloldali pápa” jelzőjét. Enciklikájának első szavai, a „*Pacem in terris*”, programmá lett. (1965. április 11.) Egészen az evangéliumok első lapjáig nyúlt vissza, hogy onnan hozza el címadó szavaknak forradalmi enciklikája számára a szegény pásztoroknak küldött isteni üzenetet. Ilyen hivatalos programmal fölszerelve, nyugodt lelkiismerettel ülhetünk le tárgyalni bárkivel, akinek tiszta a szándéka, mert egy tárgyalás vagy akár egy „modus vivendi” megszövegezése is, egyik fél részéről sem jelent elv-feladást. Viszont hogyan akarnánk békét teremteni, ha lelkünk mélyén és gyakorlati életünkben egyformán fönttartjuk az eltörölt kiközösítést?

Első nagy megállapítása az enciklikának a kommunizmussal kapcsolatban az volt, hogy az ateizmust elválasztotta a gazdasági és társadalmi programtól. „Nem szabad összetévesztenünk a természetről, a származásról, a világegyetem és az ember céljáról való téves filozófiai tanokat történelmi megmozdulásokkal, amelyeknek gazdasági, kulturális és politikai célkitűzéseik vannak, még akkor sem, ha ezek a megmozdulások a felsorolt tanokból merítették volt inspirációjukat. Mert az egyszer már kidolgozott és meghatározott tanok mindvégig változatlanok maradnak, miközben a mozgalmak, állandóan fejlődő történelmi helyzeteken belül működve, nem tudnak annak változásokat előidéző hatásától szabadulni.” Ezzel utat nyitott Őszentsége annak a felfogásnak, hogy a fejlődésben lévő kommunizmus mint társadalmi rendszer nem lehet ellenséges, de még csak idegen sem egy katolikus társadalom-szemlélettől, mert senkivel sem vagyunk örök időkre elkötelezve. Hogy ne kételkedjünk ennek a megállapításomnak a hitelességében, idézem még a következő szavakat is: „Abban a mértékben, ahogyan ezek a mozgalmak mind jobban az egészséges elvek befolyása alá kerülnek, és tekintetbe kezdik venni az emberek jogos igényeit, ki tudná tőlük megtagadni, hogy ne fedezzünk fel bennük pozitív elemeket? Következésképpen lehetséges, hogy néhány gyakorlati terv, amelynek megvalósítása a mai napig lehetetlennek vagy meddőnek látszott, a jövőre nézve már reális előnyöket hozhat, vagy legalábbis ilyeneket ígérni tud.”

A skolasztikus vitatkozás egész fegyvertárára lett volna szükség, hogy valaki ebből a szövegből a régi merev álláspont fenntartását magyarázta volna ki. Nem is kísérelték meg, ellenben a nagyotkés államok érezhető nyomására és otthoni politikai elvektől sakkban tartva, az akkor már összeült zsinaton egy erős és hangos kisebbség fejtett ki feltűnően éles ellenállást az új, haladó iránnyal szemben. Szomorú volt, hogy az eszközöket se túlságosan válogatták meg, s így ez lett a zsinat egyik szépséghibája, amelyet csak részben hozott helyre a szavazások mindent lehangoló fölénye.

Hívó lélekkel nehéz megérteni a konzervatívok szívós ellenállását, mert azt kellett feltételezniük, hogy a zsinat felett őrködő Szentlélek Úristen nem tudott magának, a maga számára, nagyobb többséget meghódítani, mint azt a szerény létszámú, de annál hangosabb kis csoportot, amelyik éppen túlságos harci kedvével támasztott kételyeket azokban, akik talán ingadoztak, hogy hová adják le szavazatukat.

A zsinattól független területen kellemetlen epizód lett a szovjet hivatásos ateistáinak jól átgondolt visszavágása, az 1963 novemberében megjelent úgynevezett „Iljicsev⁵⁰-információ”, amellyel semlegesíteni akarták a *Pacem in terris*-ben elrejtett,

⁵⁰ Leonyid Fjodorovics Iljicsov (Леонид Фёдорович Ильичёв, 1906-1990) szovjet filozófus, országos lapok főszerkesztője, pártvezető és politikus.

számukra kedvezőtlen béke-lehetőségeket. A sztálini időkre emlékeztető beadvány el-
söpörni látszott minden elképzelhető modus vivendit, stílusa a múlt századra emlékezte-
tett, következményei pedig ellenkező előjellel a régi inkvizíciós szabályzatokból lettek
kimásolva. Mint minden írás, amelyik messze túllő a célon, ez is az ellenkező ered-
ményt érte el. Valóságos tiltakozó hullámot keltett maguk a kommunisták között. Oly
kiváló és neves ideológusaik is, mint Roger Garaudy, a francia Kommunista Párt tagja,
így nyilatkozott: „Mi mint marxisták nem fogadhatjuk el szovjet elvtársainknak a val-
lásra vonatkozó megállapításait úgy, amint az Illichev-információban megjelent.” A
Szovjetben is kevés visszhangra talált, és a végén csendesen el is felejtődött. Csak még
a zsinaton lobogtatták a tradicionalisták, mint mellettük szóló bizonyítékot, de a re-
formgépezet ekkor már föltartozhatatlanul működésben volt.

Tárgyalásra került a XIII. szkéma és ennek keretén belül az ateizmus is. Ez már a
negyedik ülés szak utolsó napjainak eseményeihez tartozott. Jól emlékezhetünk, hogy a
Coetus Internationalis⁵¹, amely a kisebbség legharciasabb elemeit foglalta magába, két-
ségbeesve tett még egy utolsó kísérletet a kommunizmus kifejezett elítélése érdeké-
ben⁵², Emlékszünk a „450-ek kérésére”. Ez a szám már magában is szomorú bizonyíté-
ka az ellenzéki kisebbség méltatlan viselkedésének, mert Mons. Garrone⁵³, a szkéma
előadója, felfedte az igazságot: csak 330-an voltak, akik aláírták a petíciót. A csoport
vezetői az utolsó pillanatig csökönyösen küzdöttek. P. Wiltzen, az Isteni Ige Társaságá-
nak tagja, nem titkolva el a csoport iránti szimpátiáját, a szavazás előtti este megjelenő
Boletín-jában így írt: „Utolsó kísérletként, hogy egy hosszú javítást még beiktassanak a
szkéma végső szövegébe, az ellenzéki csoport tagjai, versenyt futva az idővel, mimeo-
gráfon⁵⁴ kihoztak egy terjedelmes beadványt, és azt autókon még az előestén széthord-
ták a zsinati atyák magánlakásaira, sőt másnap reggel is, közvetlenül a szavazás előtt,
nagy mennyiségben osztogatták a bazilikában.” Így történhetett meg, hogy a világ köz-
véleménye lassan azt állapította meg, hogy egy egyetemes zsinaton is az ellentétes erők
a parlamenti küzdelem fegyvereivel igyekeznek eredményeket elérni. Nyilvánvalóvá
lett, hogy itt ezen a szent helyen is profán módszerek erőszakosságai vonulnak fel ve-
szett ügyek védelmében.

A pártpolitikai életből kölcsönzött módszerek azonban nem tudták meggyőzni az
Atyák többségét, akik inkább a zsinat döntései felett őrködő Szentlélek befolyása alatt
maradtak, és a gyűlésen magán még a petíciót aláírók számánál is kevesebben szavaztak
a szkéma ellen, ami nyilvánvalóvá tette, hogy az egyéni nagy rábeszélések áldozatai a
titkos szavazáskor cserbenhagyták a János Pápa szellemét eláruló csoportot. Ezek vála-
sza az volt, hogy római napilapoknak adott nyilatkozatokban megrágalmazták a Bizott-
ságot, hogy munkájában nem volt becsületes. Ez volt a méltatlan viselkedés mélypontja.

A rágalommal szemben az igazság azonban az, hogy a legutolsó szavazás alkal-
mával a „juxta modum” szavazatok⁵⁵ mennyisége nem érte el azt a számot, amely szük-
séges lett volna ahhoz, hogy a Bizottság tekintetbe vegye a kérést és foglalkozzon vele.

⁵¹Coetus Internationalis Patrum: A II. Vatikáni Zsinat konzervatív felfogású résztvevőinek laza szövetsé-
ge

⁵²Inform. Catól. Intern. 1965.12.22.) [NT]

⁵³Gabriel-Marie Garrone (1901–1994) Toulouse érseke, kúriai bíboros, 1968-80 között a Katolikus Ne-
velés Kongregációjának prefektusa, 1982-től a Pápai Kulturális Tanács elnöke

⁵⁴Mimeograf: sokszorosító (stencilező) gép

⁵⁵Juxta modum szavazat: fenntartással leadott (feltételekhez kötött) szavazat

Ennyire kisebbség volt az ellenzék. Másrészt közismert tény, hogy a zsinat kifejezetten nem akarta elítélni a kommunizmust, és hű akart maradni a már előbb kialakult szelleméhez, amely a pasztorációs kérdések tárgyalása alkalmával lett körülhatárolva. Sokat beszélgettünk ezekben a napokban a folyosókon arról, hogy a Szentatya kifejezetten figyelmeztette Mons. Garrone-t, hogy nem óhajtja egy újabb elítéléssel elmarasztalni a kommunizmust. Arra is jól emlékszünk, hogy Mons. Garrone az újságíróknak adott sajtókonferenciáján, nov. 22-én, hangsúlyozta, hogy ez a XIII. szkéma XXIII. János pápa alapvető szándékát akarja megvalósítani, „a nyitott ablak, a világ felé forduló tekintet és a világgal való dialógus” politikáját; az Egyház ezzel a dekrétummal mélyenszántó eligazítást akart nyújtani egy vissza nem forgatható, kedvező helyzet megteremtésére.

Így ítélték meg a helyzetet az Albizottság tagjai is, akik az ateizmusra vonatkozó döntéseket szövegezték meg és dolgozták fel a befutott kiigazítási kéréseket, elsősorban Sua Eminencia König és Seper⁵⁶ bíborosok és a két jezsuita szakértő, de Lubac⁵⁷ és Daniélou⁵⁸ francia páterek. A dekrétum végső szövege komolyan méltányolta az ateizmust, és igyekezett az ateistákat úgy bemutatni, hogy ők maguk is saját magukra ismerjenek. Ezzel lezárult egy korszak, amely az ateizmust csak bizonyos elfogultsággal volt képes megítélni.

Ugyanakkor az is nyilvánvalóvá lett, hogy a kommunista-ellenes front, minden erőlködése ellenére, sőt még az alig megengedett eszközök igénybe vételével sem tudta elérni, hogy a zsinat elítélje a kommunizmust. Mert igenis, kifejezetten nem ítélte el! Ha ők nem erőszakoskodnak annyit, akkor ma lehetne kételkedni, hogy vajon mi volt a zsinat belső gondolata, de épp ő miattuk nyilvánvalóvá lett, hogy a zsinat határozottan visszadobta az elítélést, ami egyenlő a kapuk teljes kitérásával a dialógus felé. És mind ezt 1998 szavazattal 320-szal szemben.

Ugyanazt a mondatot idézem, amelyet spanyol püspöktársam használt, azonban óriási előnnyel vele szemben: ő egy sok évtizedes, régi római döntésre vonatkoztatta, én egy alig tegnapi megnyilatkozásra; ő csak egy pápai enciklikára, én az Egyetemes Zsinat egy megvitatott és átgondolt végső döntésére alkalmazva a híres mondást: *Roma locuta, causa finita!*

⁵⁶ Franjo Šeper (1905-1981) zágrábi érsek, 1965-től kúriai bíboros, 1968-tól 1981-ig a Hittani Kongregáció prefektusa

⁵⁷ Henri de Lubac (1896-1991) francia jezsuita teológus, egyetemi tanár, bíboros. Az un. Nouvelle théologie és a marxistákkal valamint másvallásúakkal folytatandó dialógus egyik előharcosa.

⁵⁸ Jean Guenolé Marie Daniélou (1905-1974) francia jezsuita teológus, egyetemi tanár, bíboros; de Lubac eszmetársa.

Lengyel püspök felszólalása

Tanulmányait különböző európai egyetemeken végezte. Azok közé tartozik, akik elveik és személyes kapcsolataik révén elsimítani tudtak ellentéteket az Egyház és a lengyel kormány között.

Emberi hibák kiértékelése

Az őszinte megnyilatkozásoknak ezekben az óráiban, amikor egy orvos jóindulattal nyúlunk régi és új sebekhez, úgy érzem, hogy eddigi felszólaló püspöktársaim megállapításait jobban nem támaszthatom alá, mintha összeszedek néhány gondolatot az Egyház legilletékesebb tekintélyeitől. Valamennyi hivatalosan hangzott el, és publikálva is lett már különböző folyóiratokban. Új hangok az Egyházban. Ellentétben állnak a régi stílussal, amely az élet problémáival kapcsolatban az élet minden területén oly természetfölötti tekintélyt tulajdonított magának, mintha valamennyi nyilatkozata dogmának számított volna.

Mily nemes szavak az Ecclesiam suam megjegyzései, amikor azt állapítja meg az Egyházzal, hogy „soha eléggé tökéletes, soha eléggé szép, soha eléggé szent.” És amikor bevallja, hogy „nagylelkű és türelmetlen vágy fogja el megújulni, azaz megjavulni a hibáktól.” Ugyanez az enciklika a kommunizmusra célozva megállapítja, hogy a világ óriási átalakulásban van, s neki, az Egyháznak is, vele kell alakulnia. „Az Egyház nem maradhat érzéketlen a világ változásaival szemben.” Őszintén beszél arról, hogy „aktualizálni” kell önmagunkat „tanulmányozni az emberekkel való együttélést” és „újra megvizsgálni kifejezéseinket”.

Páratlanul értékes Őszentsége VI. Pál pápa⁵⁹ beszéde, amelyet az Olasz Vállalati Vezetők Keresztény Szövetsége tagjai előtt tartott abból az alkalomból, hogy magánkihallgatáson fogadta őket: „Ki merészné fönntartani azt az állítást, hogy a munka modern megszervezéséből előállott szociális helyzet megnyugtató és tökéletes lenne? Nem éppen az ellenkezője az igaz? (...) A ti vállalataitok, erőfeszítések szinte csodálatos gyümölcsei, [együttal] nem az elégedetlenség és viszály melegágyai? A technikai és adminisztratív szervezethez tökéletesen működik, de nem mondható el ugyanez az emberi szervezethezről is (...) Egy olyan rendszer, ahol ezek a jelenségek előfordulhatnak, mélységesen romlott és gyökerében elégtelen kell, hogy legyen.” Ugyanebben a beszédekben a hit szerepéről szólva ezeket mondta Őszentsége: „A hitet nem szabad a munkásoknak gazdáik ellen kirobbanó szenvedélyes és könnyen felforgatásba átsapó megmozdulásai ellen mint egyszerű és hasznos, atyáskodó ellenszert felhasználni.”⁶⁰ Ne felejtjük el Őszentsége kifejezését, amelyet a kapitalista rendszerre alkalmazott: „mélységesen romlott és gyökerében elégtelen.”

Amikor Őszentsége a 4. ülőszak záróbeszédét tartotta, így látta jónak összegezni a zsinat alap-beállítottságát: „Figyelmünk nagy részét e zsinaton az emberi szükségletek felfedezésére fordítottuk, amelyek párhuzamosan nőnek a föld fiainak növekedésével. Legalább ezt az érdemünket ismerjétek el, modern humanisták, akik lemondtak a fe-

⁵⁹ VI. Pál (sz. Giovanni Battista Montini 1897–1978) római pápa 1963 és 1978 között

⁶⁰ Inform. Catól. Intern. 1964. 7. 7.) [NT]

lülről való dolgok transzcendens mivoltáról, és vegyétek észre ezt a mi új humanizmusunkat: mi is, még inkább, mint bárki más, foglalkozunk magával az emberrel."

Ahol a legfelsőbb tekintély ily nyilatkozatokat tesz, ott nem sok tér marad a számunkra arról vitatkozni, hogy szabad-e az ember érdekében áldozatokkal és kockázatokkal is járó lépéseket tennünk.

De hallgassuk meg, hogy Őszentsége után e kérdésben a második legnagyobb tekintély, Őeminenciája König bíboros, a Nem-hívők Titkárságának elnöke, hogyan nyilatkozik. Miután átvette ennek az egészen újszerű titkárságnak a vezetését, az osztrák Actio Catholica egy csoportja előtt kifejtette az Egyház elveit a kommunizmussal kapcsolatban, amely számára tulajdonképpen alapítva lett a Titkárság. Konferenciáját leköszölte több nagy európai folyóirat mellett a lengyel Tygodnik Powszechny⁶¹ is: „Az Egyház, földi ruhába öltözve, alávétve az időnek, együtt kell, hogy éljen az idővel. Ezért szükséges, hogy minden idők formáiban éljen, természetesen nem tökéletesen feloldódva ezekben a formákban. Világosan szólva ez azt jelenti, hogy az Egyház minden egyes társadalmi formában élni fog. (...) Él és élnie kell a vele ellenséges kommunista diktatúrák területén is."

„Valószínűleg Seipel⁶² volt az – folytatta S. E. König bíboros –, aki először dobta fel azt a kifejezést, hogy az Egyház „kapitalista módon” él. Ezt a megállapítást egyes ellenséges kritikusaink úgy értelmezték, mintha Seipel szerint maga az Egyház lett volna kapitalistává, vagy legalábbis jól érezné magát a kapitalista rendszeren belül. Pedig Seipel nem akart mást mondani, mint azt, hogy az Egyház számára nincs más választás egy kapitalista világ kellős közepén, mint élni az erre az időkre érvényes formákat, amelyek őt is körülveszik. (...) Az eljövendő időkben pedig élni fogja az azokban majd érvényes formákat. Szemére lehet-e vetni az Egyháznak, amelyet tévedésektől megrakott, gyengeségekkel megvert és bűnökkel megterhelt emberek képviselnek az ő földi megjelenési formájában, hogy egy-egy társadalmi formáról azt hitte, hogy más korok számára is érvényben fognak maradni?"

„Az Egyház az ő földi megjelenésében szenvedve, küzdve, saját tagjaiban csalódva és bukácsolva volt és maradt mindig ugyanaz az elhomályosult szemű, befolyásolt akaratú és e világ szelleméhez leláncolt embereknek az Egyháza.” (...)

„Az életstílus új formáinak előharcosai nehézségekkel küszködnek, és évszázadonként talán csak egyszer részesül az Egyház abban a nagy jutalomban, hogy egy XXIII. János pápával dicsekedhetik, aki egymaga ki merte nyitni az ajtókat az új jövő felé. És még egy ilyen Pápát sem értettek meg sokan, sőt saját hívei közül is számosan.”

Ennél világosabb beszédet senki sem igényelhet. Megtudjuk belőle, hogy az Egyház nem tehet mást, mint minden időben alkalmazkodni az aktuális formákhoz, mert hivatása nem ezek alakítására szól; továbbá nemcsak együtt élni fog a mindenkori társadalmakkal, hanem együttműködni is.

Mi nemcsak az Egyház tagjai vagyunk, hanem a legkülönbözőbb államok polgárai is, és hozzuk magunkkal akaratlanul államaink kormányainak szellemét, elkötelezettségeit, ellenséges magatartását az új társadalmi formákkal vagy a régiekkel szemben. So-

⁶¹ Tygodnik Powszechny: 1945-óta megjelenő lengyel katolikus hetilap

⁶² Ignaz Seipel (1876–1932) osztrák prelátus, katolikus teológus, keresztényszocialista politikus

kan úgy vélik, hogy tartoznak az otthoniaknak ezzel az ellenállással, amelyet itt a dialógussal szemben kifejtene, elfelejtve, hogy az „otthoniak” szó ezekben az esetekben legtöbbször csak a legfelsőbb vékonyka réteget és egy külföldi nagyhatalomtól erősen támogatott kormányt jelent, katonai diktatúrát és nem a nép széles rétegét, híveink tömegét, az egyetemi ifjúságot, a munkásságot, a középosztály nagy részét, akik nagyon sok esetben erősen balra húznak, s akiknek szintén pásztorai vagyunk. Megfontolandó nagyon, hogy kiért érdemes kiállni és kiért nem. Az otthoni politikai vezetők közül való félelemmel magyarázható az a jelenség is, amelyik gyakran előfordul, hogy prelátusok, akik a koncíliumon a haladó csoportokhoz tartoztak, ily szellemben nyilatkoztak és szavaztak, hazatérve semmi jelét nem adják, hogy most már működésüket ebben az új irányban szeretnék folytatni.

De idézzünk még valakit e témára vonatkozóan, aki tekintély előttünk, s legyen ez Őeminenciája IV. Maximos⁶³ patriarcha, aki nem oly régen a bíort is megkapta, s akit mégis csak egyszerű fekete talárisban ismerünk, mert soha másként nem öltözik: „Nem az ateizmust kell elítélnünk, mintha ezzel megmentenénk az emberiséget. Az ateizmus okait kell elítélnünk, s ezek között elsősorban a szociális igazságtalanságot; de még az sem elég, ha csak erre korlátozzuk magunkat, hanem be kell mutatnunk Krisztust, mint aki képes az igazságtalanság ellen harcolni, és odaállni azok mellé a munkások mellé, akik a világ átalakítása érdekében erejüket megfeszítve dolgoznak.”

„Sok szó esett a bűnök ellen a jelen skémával kapcsolatban, de hol van az igazi nagy bűn, ha nem abban, hogy az ember kizsákmányolja az embert? A keresztviselés szenvedéseiről is sok szó esett, de kik azok, akik a legnehezebb keresztet viselik, ha nem a dolgozók rétegei? Egyes keresztények önzése idézte fel a tömegek lelkében az istentagadást.”

„(...) Sok ateista nem más, mint az evangéliumi példabeszéd szegény Lázárja, a magukat keresztényeknek nevező gazdagok lelketlen viselkedésén megbotránkozó szegény emberek. Az ilyeneknek meg kell mutatnunk, hogy a javak igazságos elosztását követelő tökéletes keresztényi élet maga az igazi szocializmus. Ha mi a maga teljességében éltük volna a kereszténységet, ezzel megmentettük volna a világot az ateizmustól. Épp ezért teljesen haszontalan most előjönni banális elítélésekkel, amikor tényekre van szükség, mind nagyobb számú olyan papokra és laikusokra, akik hajlandóak a munkásokkal megosztani az életüket, és készek erőfeszítéseket tenni a mai időknek megfelelő szociális szellemben.”⁶⁴

Ahol így gondolkoznak a legfőbbek, s ily nyilatkozatokat tesznek, ott nem tudom megérteni, hogy miért vannak a kiközösítés közelébe dobva és megbélyegezve azok a papok, akik a szocialista államokban beálltak a dolgozók közé és Krisztus evangéliumát hirdetik nekik és sokszor fizikailag is velük együtt dolgoznak? Előörsei egy új szellemnek, akik épp ezért nagyobb támogatást igényelnek tőlünk és nem elítélést. Mióta rossz az a pásztor, aki elmegy a messzire kallódott bárány után? Ők viselik a nap igazi hevét, és még csak elismerő szót sem kapnak érte. Így nézhetek valamikor a szegény és egyszerű keresztények az első földesurakká lett püspökökre és papokra, nem gondolván, hogy mindez nemsokára elfogadott életformává lesz. A mai nagy kísérlet is elfogadottá lesz, holott ma még sokan rossz szemmel néznek bennünket, pedig ez a változás kedve-

⁶³ Maximosz Szaigh, IV. (1878–1967): szír származású görögkatolikus (melkita) pátriárka, bíboros.

⁶⁴ Inform. Catól. Intern. 1965. 10. 22. [NT]

zőbb és evangéliumibb, mint amaz volt: akkor szegényből gazdag úr lett, most pedig gazdag úrból ismét a dolgozók mellé kerül. Próbáljon valaki engem meggyőzni arról, hogy egy ilyen változás, messzi történelmi távlatból nézve, nem kedvező Krisztus tanítása szellemében. Ezzel szemben ma még azok a papok, akik a régi társadalmi rendszer védelmét egyházi feladatnak fogják fel, s egy fordulatra felkészülendő, toronyszobákban és csónakokban „hitoktatnak”, ezek hősöknek és vértanúknak lesznek kikiáltva, pedig csak egyszerűen imprudensek voltak.

De legyünk igazságosak. A kommunisták sem szívesen hallgatják, hogy ők is rászorultak egy alapos fejlődésre, amíg eljutottak odáig, hogy az Egyház óhajtson velük párbeszédet folytatni. Ez a fejlődés várható volt a dolgok lényegéből kifolyólag. Egy mozgalom, amely a hegeli filozófiát vallja a magáénak, amelyik az állandó fejlődést mint alaptételt fogadja el, hogyan képzelte, hogy ő maga lesz a Punto Omega? 150 év múlva is úgy akarják idézni Marxot és Engels, mint az első napokban? Hogyan, másfél évszázad számukra nem hozott semmi újat? Lehet ennyire kiesni az egyetemes fejlődésből? Továbbá Marx és Engels, s a többiek zseniális új meglátásokkal jöttek, valóságosan lendítettek a történelmen, de ők egész rendszerüket spekulációkra építették. Még nem álltak a rendelkezésükre pontos világstatisztikák, amelyeket számítógépek értékelnek ki; nem léteztek még a gazdasági és társadalmi adatok mérhetetlen tömegei, amelyek mind tájékoztatnak, változtatásokat kényszerítenek rá előzetes fényes elgondolásokra. A tömeglélektan kutatásai, új felfedezések, az emberi ösztönök pontosabb ismeretei, hatások és ellenhatások ismerete milliárdnyi adat alapján, és ezer más forradalmi tudományos újdonság és segédeszköz, mind nem álltak az első kezdeményezők rendelkezésére; tehát nem csoda, hogy sokban korrigálni kell elméleteiket; inkább az a csoda, hogy csak ily kevésben tévedtek. Nem lényeges változtatásokról van szó, hanem csak elhamarkodott következtetések kiigazításáról és főleg arról, hogy Marxék nem láthatták még előre, hogy a XX. század második felében mivé fog fejlődni a római katolikus Egyház, s jönni fog egy XXIII. János pápa. Nem is hittek volna benne, ha ezt nekik valaki előre megmondta volna.

Hogy mindez nem csupán kegyes óhaj egyesek részéről, hanem egy lassan erősödő felfogás kommunista körökben is, bizonyítéka legyen ennek egyik honfitársam, Adam Schaff⁶⁵ véleménye, aki egyik oszlopa Lengyelországban az „ortodox marxista” felfogásnak, s aki a kölni katolikus-marxista találkozón 1964 októberében kijelentette, hogy a marxista államok egy lassú, de visszafordíthatatlan úton haladnak a demokratizálás felé. Türelem kell ennek a folyamatnak a végét kivárni – mondotta –, mert ha a demokrácia teljes kifejlődése Angliában 250 évig tartott és Franciaországban 150 évig, akkor ne csodálkozzunk azon, hogy a Szovjetunióban 45 év alatt még nem valósult meg, tekintetbe véve azt is, hogy itt sokkal kedvezőtlenebb körülmények között indult el útjára.

Ki nem látja meg mindezekben egy új hajnal hasadását? Nagy jelentőségű és biztató pedig az, hogy a közeledés kölcsönös. A bizalmatlanság még óriási és érezhető, hiszen a szakadék tegnap még mérhetetlennek látszott, ma már méregetjük, és holnap kezdjük áthidalni. Ennek azonban vannak feltételei és követelményei, de ezek bemutatását egy másik püspök társamra hagyom.

⁶⁵ Adam Schaff (1913–2006) lengyel marxista filozófus, pártideológus. Lembergben, Párizsban tanult, Moszkvában doktorált 1945-ben. Kezdetben az ortodox marxizmust képviselte, a 60-as éve közepétől egyre inkább a demokratikus, humanista szocializmus hívévé vált.

Japán püspök felszólalása.

A modern irányzathoz tartozik. Nagy műveltségű ember. Több tanulmány szerzője, hívei között népszerűsége nagy.

Alapok és örök értékek

Ha nem akarunk túl nagyot tévedni, ami minden esetben a tragédia és komédia határán jár, pontosan körül kell határolnunk, hogy mit is akarunk elérni és megvalósítani egy modus vivendi keretén belül. Két dolgot kell nagyon pontosan lemérnünk: az egyik az, hogy meddig mehetünk, a másik pedig, hogy meddig engednek menni bennünket. Az első könnyű megállapítani: dogmák a határköveink, és nem érzelmek vagy emlékek. A másikat sem nehéz felmérni, csupán ismernünk kell az ellenfél vagy testvér érzékenységi fokát. Tudatosan használtam az „ellenfél vagy testvér” kifejezést, mert megszokhattuk, hogy az utolsó években ezek a fogalmak itt a Szent Péter kupolája alatt öszszefolytak és elmosódtak.

A mi részünkről egyedül a dogmák lehetnének akadályok, de olyan hittételünk nincs, amelyik megtiltana egy együttélést bármilyen ellenféllel. Valamikor veszélyt láttunk ebben, ezért megtérítettünk mindenkit, s aki ellenállt, azt kizártuk magunk közül.

Az „új-pogányok” országában, hogy ezt a kifejezést használjam, senki nem fog bennünket arra kényszeríteni, hogy idegen isteneknek áldozzunk, csak azt várják el tőlünk, hogy új gazdasági rendjüket tartsuk tiszteletben. Azután azt is elvárják tőlünk, sokszor kijelentették már, hogy fogadjuk el őket úgy, ahogy vannak, az ő hitetlenségükkel együtt, s ne tápláljunk reményeket, hogy megtérnek, mert ők igenis ateisták akarnak maradni, viszont megengedik, hogy sok millió katolikus híveinkkel, akik minden környezeti hatás ellenére azok maradtak, szabadon foglalkozhassunk.

Tehát perspektíváink úgy alakulnak, hogy mindent el kell fogadnunk, ami társadalmi és gazdasági berendezkedés; egyszerűen csak elfogadjuk, és akkor ők is csak egyszerűen elfogadnak bennünket. De ha helyeseljük és támogatjuk is a rendszert, akkor be is épülhetünk abba, és épp úgy szavunk lehet mindenben, mint bármely más állampolgárnak. A minimumot tehát így is lehetne megszövegezni: beilleszkedést várnak és nemcsak egyszerű alkalmazkodást.

Tudnunk kell, hogy a „munkás” ma már romantikus fogalommá lett, lassan már nem is létezik, helyébe lépett a szakember, s itt jön a mi bekapcsolódásunk ebbe az új világba, ami nagy szerepünk, amely egyúttal megjelöli helyünket és feladatkörünket: a pap is szakember, és a szakértők világában szükség van rá. Vannak lelki megnyilvánulások, problémák, lelki bajok és örök emberi igények, amelyek szakembert kívánnak. Erre kell felkészülnünk és vállalkoznunk, és akkor ránk szabott helyünk lesz a XX. század bármely típusú társadalmában, a velejáró megbecsüléssel együtt.

A politikai élet lassan mindenütt a világon laicizálódik. Áll ez elsősorban és teljes mértékben a vasfüggöny mögötti országokra. De még egy kifejezetten katolikus országban is az állam és egyház legélénkebb kapcsolatait a hivatalos Te Deum-ok jelentik.

Egy-egy ünnepségre, állami fogadásra vagy felvonulásra még meghívják bennünket, püspököket, de inkább csak azért, hogy egyszerűen odaállítsanak minket mint valami virágvázat, dísznek és hitelesítő jóváhagyásnak; mert ha nem várhatnak tőlünk elismerést, már meghívót sem kapunk. Még csak nem is tiltakozhatunk ez ellen, mert minden generációnak megvan a maga joga új utakat keresni. Az Egyház és állam szétválasztása ma már általánosan elfogadott tétellé lett, s lassan mindenütt átmegy a gyakorlatba.

A jótékonyság sem területe már az Egyháznak, pedig valamikor ebben gyakorolták a hitüket a legjobb katolikusok. Ma már nem a szeretetre, hanem a jogra van bízva az elesettség problémájának megoldása. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy szükség esetén a közösség gondoskodjon róla, és a legtöbb fejlett országban ezt a feladatot már meg is oldották.

A közoktatás a legkényesebb kérdés, bár ez is világszerte azt a törekvést mutatja, hogy az állam vegye a kezébe az irányítást és a teljes ellenőrzést. Ily megnyirbálások után alig marad más az Egyháznak, vasfüggönyön kívül és belül, mint igazi „szakemberré” lennie a lelki élet és az önmegszentelés kérdéseiben. Új helyzet, amelyhez alkalmazkodnunk kell. Ha nem alkalmazkodunk, az új helyzet megmarad, és nélkülünk fejlődik tovább. A hitigazságok és a velük kapcsolatos szentségek az egyetlen isteni örökségünk, a többi mind mi és az idő raktuk rá, azért mi és az idő tudunk változtatni rajta.

Most, amikor az alapokat keressük egy lehető együttműködés számára, ezeket világosan látnunk kell. De vessünk egy pillantást arra is, akikhez az élet most közelebb hoz bennünket.

Hozzá vagyunk szokva, hogy a kommunista rendszerben csak a rosszat lássuk meg, pedig belső lényegében hordozója egy egészen nagy ígéretnek. Újabban közöttünk is mindig többet beszélünk a fejlődésről, s valóban, szinte látványos, hogy minden mily evolúcióban van: orvostudomány, fizika, nevelés, technika, nem sorolom tovább, csak azt kérdelem, hogy lehetséges-e az, hogy a társadalomtudomány lenne az egyetlen, amelyik megállt volna a fejlődésben vagy csak egész kis foltozással igyekezne óriássá nőtt hibáit kijavítani? Nem volna-e érdemes részletes analízis tárgyává tenni, hogy a kommunizmus mélyen, tévedései ellenére, ott van az új fejlődési irányt megjelölve a minden vonalon tapasztalható közösségi gondolat felé. Azt tapasztalom naponta, hogy még csak feltenni sem merjük tenni a kérdést magunk között hangosan; annál kevésbé közelről az arcába nézni a kommunizmusnak, és megkeresni benne azt, ami ígéret, ami fejlődés, s ami sokszor magára az evangéliumra is emlékeztet benne. Látom sokak arcán a megütközést, és ennek ellenére eszembe jut, hogy már hányszor hallottuk és olvastuk, hogy mi vagyunk, akik hirdetjük az evangéliumot, és a vasfüggöny mögött gyakorolják nagyon sok igazságát.

Addig ne is üljünk dialogizálni a marxizmussal, amíg nem kíséreltük meg fölfedezni bennük a jót. Világosan látom, hogy a dolgok mai állása szerint és még inkább a holnapiak fejlődése alapján, meg kell találnunk a kapcsolatot velük, ez elől nincs kitérés. S milyen tárgyaló felek leszünk, ha nincs bennünk megelőlegezett jóindulat és értékelés?

De vajon a másik oldalon is igyekeznek-e bennünket másként nézni, mint eddig? Hiszen eddig csak a babona terjesztői voltunk a szemükben. Nem ők voltak-e, akik kitálták, hogy a vallás ópium? De igen, ők voltak. Azonban ma már közöttük is csak a

nagyon korlátoztak és fanatikusak beszélnek így. A mérsékeltek, a lehiggadtak már nem így gondolkodnak, s lassan ezek jutnak többségre. Igenis, értékelik az Egyház lelkipásztori munkáját, megengedettnek tartják azoknak a tömegeknek a számára, akik azt igénylik; ha ők maguk nem is hívők, de jó államvezetők akarnak lenni, akik belső nyugalmat akarnak országaikban, mert tudják, hogy ez a legelső feltétele az országépítésnek.

A Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának ideológiai és politikai folyóirata, a „Kommunist” októberi számában leközölt Mchedlov⁶⁶ tollából egy cikket, amely többek között ezeket mondja: „A marxistáknak a vallással szemben gyakorolt kritikája kell hogy fejlődjön, nemcsak önmagáért, hanem a vallás fejlődése miatt is, és épp azért az összes hívő dolgozók felé a kinyújtott kéz politikáját kell gyakorolnia”. Ezek a szavak nem sokban különböznek Togliatti híres végrendeletének kijelentéseitől. – Mchedlov, bírálva a Jaroslav Pedagógiai Intézet kiadványát „Az ateizmus tudományos alapjai”-ról, megjegyzi, hogy „a szerzők sokszor nem tudnak tárgyilagosak maradni egyes jelenségekkel szemben és azért merevségükben továbbra is oly jellegzetességeket bírálnak ellenfeleikben, amelyet azok már régen levetettek”, ugyanis ő úgy véli, hogy XXIII. János pápa fellépése és a zsinat ténye jelentős változásokat hoztak, és azokat komolyan kell venni.

Mindezeket a gondolatokat előadtam, hogy segítsen döntésre vinni az előttünk fekvő kérdést, de ugyanakkor bevallom, hogy rendkívül kényesnek és nehéznek tartom az ügyet. Ki mer vállalni ily nagy elkötelezettséget és a vele járó felelősséget egy olyan ellenféllel szemben, aki eddig egészen másnak mutatkozott, és akiről oly ellentétes információk állnak a rendelkezésünkre? Az enyhítheti csak őszinte aggodalmamat, hogy a túlsó oldalról ugyanígy kell hogy nézzenek reánk ők is, nem tudva, hogy vajon nem leszünk-e egy új trójai faló, amelyik egyszer, már a falakon belül, képes lesz mindent felforgatni. Végeredményben a kockázat az ő részükön van, mert ők azok, akik beengednek, és mi vagyunk azok, akik bevonulunk. A vatikáni adminisztrációba, akár csak ajtót nyitogatni is, beengednék-e mi védjegyzett kommunistákat, akik állandó levelezésben állnak a Kremlllel és onnan kapnak ideológiai utasításokat? Meg kell érteni mindenkit, még az ellenfelet is.

⁶⁶Mihail (Miran) Petrovics Mchedlov [Mikhail (Miran) Petrovich Mchedlov, oroszul: Михаил (Миран) Петрович Мчедлов] (1928-2007) grúziai örmény családból származó marxista vallásfilozófus, vallás-szociológus. Szovjet tudósítóként részt vett a II. Vatikán Zsinat mind a négy ülészakán, az itt szerzett benyomásai alapján írta meg A mai katolicizmus fejlődése (Эволюция современного католицизма) c. könyvét. Azon kevés szovjet tudósok közé tartozott, akik már a 60-as, 70-es években elismerték, hogy a vallásnak pozitív szerepe is lehet a társadalom életében. Számos könyv és több száz tudományos cikk szerzője.

4. A MARXISTA ATEIZMUS KÉRDÉSEI

Osztrák püspök felszólalása

Lelki ember. A papság fő feladatát a pasztorációs munkákban látja, és ezt az irányt erőteljesen képviseli. Egyházmegyéjében a liturgikus életet mintaszerűen szervezte meg.

Önmagától vallásos-e az ember?

Nem értek egyet a marxizmus egyik alapvető tételével, amely szerint a vallás nem több az ember egy végső menedékénél, ahová meghúzódik a bajok, betegségek és reménytelen küzdelmek elől, önmaga megvigasztalására. Azonban ha egyszer ezek a bajok elmúltak, amelyeknek legvégső gyökerei rendszerint egészen közönségesen csak gazdaságiak, az ember fel fog szabadulni a vallás igénylésétől.

Vaskos tévedésnek tartom az ember komplikált lelki problémáit csupán gazdasági és szociális tényezőkre visszavezetni. Minden érvelésük összeomlik azon az egyszerű tényen, hogy az anyagi biztonságban élők között épp úgy nagyon sokan küszködnek komoly és mély lelki problémákkal és válságokkal, alázatosan keresve megoldást és támaszt a vallásban, mint ahogy tömegnyi szegények, sőt nyomorgók a legkeservesebb körülmények között is teljesen érzéketlenek maradnak a vallással szemben, és vigasztalást sem a templomban és vallásban keresnek, hanem inkább a kocsnában és az italban. Nyomorban élők ritkán lesznek lelki emberré, még kevésbé mélyülnek el az isteni dolgokban. Ilyen ember nem is alkalmas ezekre, lelke inkább gyűlölettel és irigységgel van tele szenvedései és csaknem állati sorsa miatt. Ezért mondják oly helyesen, hogy a nyomor az ördög szegénysége.

Az emberről el kell fogadnunk, hogy áll oly szellemi magasságokban, hogy nem lehet valamennyi problémáját szociológiai kérdéssé degradálni, bár mindenki elfogadja, hogy a megélhetési nehézségek s az ezekből fakadó keserűség óriási befolyással vannak egész lelkületünk kifformálására. Viszont az a tétel is áll, hogy nemcsak a nyomor súlyoszt le, hanem a pénz is, és egy túlzott anyagi jólétnek – más értéksíkon ugyan – de szintén megvan a maga züllesztő hatása.

Ami az ember problémáit illeti, annak eredete sok-arcúságában van és komplikált lelkivilágában, amely annál több bajt okoz, mennél műveltebb; csak fokozza ezt az önfejelem hiánya, amely vég nélküli önelemzésekbe torkollik bele, s valóságos útvesztője lesz az embernek a legkisebb gazdasági okok nélkül. Maga a környezet is el tudja halmozni lelki konfliktusokkal, szintén gazdasági vonatkozások nélkül. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az emberben veleszületett hajlam a lázadás és elégedetlenség. Amikor a javak egyszer majd igazságosan és egészségesen lesznek elosztva, s általános jólét köszönt be, az ember a lényegéből fakadó örök nyugtalansággal könnyen fog találni új okokat, amelyekkel táplálni fogja elégedetlenségét. Vagyis, ha nem jönnek maguktól, majd keres ő magának nehézségeket. Miközben senki még nem bizonyította be, hogy egyáltalán lehetséges egy olyan tökéletes gazdasági rendszer, amelyik végleg megelégedetté és boldoggá tudná tenni az embert.

Van azonban egy másik komoly nagy kérdés is: feltéve, hogy ez a gazdasági egyensúly létrejön és az emberiség életében eluralkodik egy komoly jólét, ki biztosít arról, hogy ez ki fogja lopni az ember lelkéből a vallási élmények utáni ösztönös hajlamot és nem ellenkező hatást fog elérni? Egyszer majd, kielégülve az anyagi igényekben, a lélektan törvényei szerint nem fogja-e szinte rávetni magát éppen annak az ellenkezőjére, amit addig annyira hajsolt? Az anyag helyett most a lélek válik majd az alig elérhető vágyak tárgyává, amelyet kimélyíteni, meghódítani, magáévá tenni kell. Így fog az ember egy fokkal feljebb lépni a fejlődés egy magasabb lépcsőfokára, ahol egy tiszta vallásos élménynek a mainál igazibb területe lesz.

A marxizmus szeretne az élet egyik igen jelentős tényezőjéről tudomást nem venni. Ez a tényező az ember hajlama a misztikum felé, amely minden idők legtöbb emberének sajátja volt. Tévedés volna ezt a misztikum felé való hajlamot egyedül a primitívek és tudatlanok sajátjának tartani, mert egyformán megtalálható a műveltek között is. Lehetséges, hogy ez a hajlam a tegnapi és mai primitívek kezén csak babonává tudott válni, de ugyanakkor a magasabb rendű emberek ebből is magasabbat tudtak kihozni, és az ő lelkükben már valóságos lelki életté virágzott ki.

A miszticizmus a legrégibb időktől mindig élt az emberiség legjobbjaiban, s mindig megtalálta a maga megnyilatkozásait, s biztosak lehetünk benne, hogy nem fog hiányozni sem a mai, sem pedig a holnapi emberből, épp mert a lélek legmélyéről fakad fel. Mivel tudná a kommunizmus kiölni ezt az ösztönt az emberből? Minél inkább küzd ellene, annál inkább jut abba az ellentmondó helyzetbe, hogy hívei őt fogják misztifikálni, és az ateizmusból csinálnak majd lassan egy gyenge vallásutánczatot, amely aztán már alig fog különbözni az annyiszor elítélt dogmatizmustól.

Az ember mindig kereste a felette állót, a nála hatalmasabb Lényt, aki felsőbbrendű legyen társainál. Nem mindig elégszünk meg profán magyarázatokkal, néha igénylünk valami többet, s ezt nyújtja a vallás az ő természetfölötti világával. Miért megfosztani ettől a vigasztalástól azokat, akik ezt igénylik? Akik ebben megtalálják a maguk megkönnyebbülését, ezzel senkinek nem ártanak. Roger Garaudy, a kiváló marxista ideológus „A marxista erkölcs” című könyvében többek között ezeket írja: „A nagy misztikusok, mint Szent Teréz és Keresztes Szent János, még nekünk, marxistáknak is adtak egy nagy ajándékot az emberi szeretet legmagasabb megfogalmazásával, amelyet az isteni szeretettel azonos szavakkal lehet kifejezni.”

A marxizmusnak idővel rá kell jönnie, hogy nem küzdhet az emberi individualizmus ellen annak teljes lerombolásáig, amit feltételezem, nem is akar megtenni; de akkor miért nem hagyja az egyeseket, hogy ott keressék a vigasztalásukat, ahol ők azt megtalálni vélik? Ha a kapitalizmus megérdemli, hogy elmarasztaljuk túlzott egyéni szabadságáért, ami inkább csak egyes rétegekre vonatkozott, akkor épp úgy elmarasztalható a marxizmus az ellenkezője miatt. Senkit sem lehet kényszeríteni arra, hogy ateistává legyen, mint ahogy arra sem, hogy hívővé, anélkül hogy meg ne sértenénk a lelkiismereti szabadságot, amely pedig a modern ember tízparancsolatának legalapvetőbb tétele.

Visszatérve az emberek miszticizmusra való hajlamára, azt látjuk, hogy a marxizmus gyenge pontja az a félelem, amellyel viseltetik vele szemben, s amely ráveszi őt arra, hogy valóságos ideológiai ostrom alá vegye híveit.

A harcoss ateizmus lehetett mozgató erő a kommunizmusban annak elindulásakor, mert szüksége volt mindenre, ami a lázadást fokozni tudta, de ma, a megszilárdulás időszakában, ezt nem igényli, sőt már értelmét is elveszti. Ma inkább arra van szüksége a kommunizmusnak, ami pozitívum, ami épít és elősegíti a megbékélést. A legkevesebb az, hogy a harcoss, támadó ateizmus alakuljon át egy normális – mondjuk úgy – békés ateizmussá.

Nyugodtan mondhatjuk, hogy a világnak mindig szükségé volt a vallásra. Sőt azt is mondhatjuk, hogy amint az összes nagy vallások mindig támaszkodtak az államra, úgy az államok is minden időben igénybe vették a vallás támogatását, vagy úgy is mondhatnám: szolgálatait. A kommunizmus kétségtelenül megszilárdult, stabilá lett, és mint ilyen, ma már védelmi állásba került újabb, még csak alakulóban levő erőkkel szemben, s ezért rászorulhat a vallásra, amely a maga részéről minden időben a stabil rendszerek oldalán állt és azok védelmét szolgálta.

Ha támadnak olyan korszakok, amelyekben az ember visszautasítja a vallást, ez csak azért lehetséges, mert a vallás nem olyan felszereléssel mutatkozik be, amely képes lenne meggyőzni azt az embert ott és akkor. Könnyen elkövetjük ugyanazt a hibát, amelyet gyakran a szülők követnek el, amikor nevelési módszerükben megfélemeznek arról, hogy gyermekük már belenőtt a férfikorba, és más érveléseket és más hangot igényel.

Vallási közléseink, dogma-magyarázataink nagyon sokszor nem veszik tekintetbe, hogy az ember fejlődése az egész vonalon óriásit haladt, s ma már nem beszélhetünk hozzá azon a nyelvezen, amellyel tanításainkat az előző generációnak adtuk elő. Ne csodálkozzunk, ha a mai ember azt sokszor gyermekesnek tartja. A valóság az, hogy az utóbbi idők felgyorsult kulturális fejlődése lecsökkentette a tömegtudatlanság mértékét, miközben mi nem változtattunk sokat vagy talán semmit azokon a megfogalmazásokon, amelyekkel a tömegekhez fordultunk. Az Egyház érthetően alkalmazkodott a régiek szellemi befogadóképességéhez, sőt maga is elfogadta kora tudományos eredményeit, s azon a nívón magyarázta hittételeit és liturgiája szimbolikáját. A maiak sokszor ezt már lenézik, mert a profán tudományok pozitív eredményei az őstörténelemben, a biológiában és sok más tudományágban új magyarázatokat és új megszövegezéseket igényelnek. Ha ezt nem tesszük meg, ne csodálkozzunk, hogy gyanúsak leszünk számukra, és idővel el is fordulnak tőlünk. Önámítás volna azt hinnünk, hogy egy egészséges „aggiornamento” nélkül hozzáférhetünk a mai ember eszéhez s ezzel együtt a lelkéhez. Alkalmazkodnunk kell az ő felkészültségéhez, mert így fogad majd el egyenrangú társának, és így fog meghallgatni bennünket.

Számítva az ember ösztönös vonzódására a vallásossághoz és ugyanakkor alkalmazkodva értelmi igényeihez, nincs mit félnünk az ateizmustól. Ami pedig a szociális-gazdasági programot illeti, semmiféle dogmatikus nehézségünk vele szemben nincs, tehát nyitva áll az út a békés együttélés felé, amely lassan egyszerűen elkerülhetetlen lesz. Ez nem jelent ideológiai megegyezést is, ez ellen maguk a kommunisták is tiltakoznak. A vasfüggöny mögül kimenekült egyháziak türelmetlen lázadása egy bármiféle modus vivendi ellen érthető, és épp ezért megbocsájtható is. Mi más maradt meg a számukra ezen a tiltakozáson kívül? Senki sem élhet egészen cél nélkül.

Végezetül idézni szeretném egy másik kommunista egyetemi tanár szavait, aki szintén az Olasz Kommunista Párt egyik vezető alakja. Salvatore Di Marco mondja: „A vallásosság oly mélyen gyökerezik az ember lelkében, hogy a jövő szocialista államából sem fog eltűnni, hanem csak megtisztul, elhagyva kinövéseit (babonára való hajlam, hamis miszticizmus) és magáévá téve a végtelen egy bizonyos tudatát.”⁶⁷ Di Marco professzor szerint szükséges, hogy a marxizmus gyökeres revízió alá vegye az „örület” fogalmának vallásra való alkalmazását, mert ez magasabb megnyilatkozási formáiban nem hogy megőrjítené az embert, mint inkább önmagába-tekintővé teszi.

⁶⁷ Az idézet valószínűleg az 1965-ben Buenos Airesben megjelent Godzini: El diálogo de la época: Católicos y marxistas könyvből való, melynek egyik társszerzője S. di Marco

Észak-amerikai püspök felszólalása

Évekkel ezelőtt Spellman⁶⁸ bíboros környezetéhez tartozott. Később egyházmegyéje élén mérsékelt és bölcs adminisztrációt teremtett meg. Politikai körökben nagy megbecsülésben részesül.

Az ateista kommunizmus veszélyei

Amerika felfedezésétől kezdődően új korszakot számítunk. Csak így nevezzük egyszerűen: az „újkor”, pedig nevezhetnénk a lázadások korának is. Az ember sorban fellázadt: először a vallási tekintély ellen, s mi elneveztük reformációnak, aztán fellázadt az uralkodói tekintély ellen, s ennek francia forradalom lett a neve; végül fellázadt a társadalmi rend ellen, és kommunistáknak nevezték el önmagukat. Minden újabb lázadás hozta magával az előbbi lázadás egész lelkületét. Az Egyház mind a hármat határozottan elítélte: az elsőt dogmái miatt, a másodikat, mert az Egyház is monarchikus felépítésű a pápaság intézménye miatt, és a harmadikat, mert az Egyház alkotmányjogi-lag jogegyenlőtlenségen felépült közösség: papság és hívek élesen szétválasztott társadalmi réteget képeznek, s ezeken belül is hierarchikus osztályokra tagozódik. Amint a középkorban élte az Egyház a maga teljes életét, úgy került az újkorban minden lázadással nehezebb és nehezebb helyzetbe. Ma, amikor a kommunizmussal áll szemben, az összes fajta lázadások és bajok felgyűlve zuhannak rá. Az ateizmus önmagában még nem volna nagy veszély, a társadalmi harcot jelentő kommunizmus is elviselhető lenne, de a kettő egy személyben félelmetes ellenséggé lett. A tagadás egyetemes: se Isten, se tekintély, se régi társadalom, semmi, ami eddig jó és szent volt nekünk. Az első lázadás képviselőivel, a protestánsokkal, csak 400 év után ültünk le tárgyalni, a másodikkal szemben 100 év elteltével hagytuk abba a passzív rezisztenciát, s ma a francia katolicizmus a világ egyik legjobb katolicizmusa; miért akkor a sietség a kommunizmussal? Még nem merítettünk ki minden fegyvert ellenük, még vannak lehetőségeink, és nem is oly biztos, hogy nem omlanak-e össze önmaguktól, mint már annyi ellensége az Egyháznak; vagy nem győzi-e le őket az a másik nagyhatalom, amelyik épp úgy veszélyben van miatta, mint mi. Nem látom értelmét az egyezkedésnek, amikor szövetségeseink és barátaink milliárdok milliárdjait költik el az ellenük felkészülő háborúra. Ekkora árulást ki fog nekünk megbocsájtani?

A római birodalom is adott vértanúkat, s túléltek, a szovjet birodalom is ad vértanúkat, s őt is túl fogjuk élni. Az egész kommunizmus csak egy óriási nagy kísérlet az emberi alapösztönök ellen, a vallásos érzés, a magántulajdon, a házasság szentsége, a családi élet és nevelés, az egyéni élet és minden régi ellen. S mi lesz, ha e kísérlet nem sikerül? Még nem volt elég ideje a kommunizmusnak, és nem voltak nagy történelmi eseményei, hogy kipróbálhatta volna időt álló erejét. Túlságosan fiatal ahhoz, hogy a mi kétezer évünkkel komolyan vegyük őket s leüljünk velük tárgyalni.

⁶⁸ Francis Joseph Spellman (1889–1967) amerikai bíboros. 1925-től amerikai attasé a Vatikáni Államtitkárságnál, 1932-től bostoni püspök, 1939-től New York érseke, az USA tábori püspöke, 1946-tól bíboros. Kiemelkedő egyházi szervező. Vallási és politikai tekintetben egyaránt konzervatív nézeteket képviselt. A II. Világháború alatt Rooseveltnél bizalmasa, a hidegháborús években McCarthy majd Nixon támogatója; a II. Vatikáni Zsinat némely újításának ellenzője.

Igaz ugyan, hogy a nyugati világba veszedelmesen behatoltak már eszméikkel, de csak a munkásság és egyetemi ifjúság közé; a középosztálynak csak bizonyos rétegéig jutottak el, s az egyházon belül inkább csak az alsópapság rokonszenvezik velük, vagy legalábbis az „érti meg” őket. De maga az egész vezető társadalom, a legkülönbözőbb politikai rétegek s az óriási súlyt jelentő katonaság, mindenütt ellenük van. Oly kiváló egyházi tekintély, mint Spellman bíboros Őexcellenciája jelentette ki Vietnamban, hogy a végső győzelemig kell harcolnunk ellenük; pedig ott a helyszínen személyesen láthatta, hogy ez a harc csak akkor tud végső győzelemmé lenni, ha még a falvaikat is elsöpörjük a föld színéről, és vegyi úton pusztasággá tesszük termőföldjeiket, amit katonáink hőiesen meg is tesznek. A bíboros őeminenciája belső meggyőződését mi sem mutatja jobban, mint hogy ezt a történelmi jelentőségű felhívását a világhoz a karácsonyi éjféli misén (1966. dec. 25.), a betlehemi jászol mellett merte megtenni, épp annak a kisdednek a védelmében, aki akkor született az emberiség megváltására. Igaz, hogy a Vatikán tiltakozott őeminenciája szavai ellen, de a bíboros bátran kijelentette, hogy fenntartja nézetét a végső győzelem szükségességéről.

És nem áll egyedül Őeminenciája ebben a felfogásában, mert jól emlékezünk, hogy S. E. Morcillo⁶⁹ bíboros is, Madrid érseke, a spanyol polgárháború idején épp a kommunistákkal szemben jelentette ki, hogy „áldottak az ágyúk, amelyek rést ütnek az ellenség soraiban!” S azokban az években az egész vallásos katolikus Spanyolország jelszava volt, hogy „Éljen a halál!”. Jean d’Arc sem ült le tárgyalni az angolokkal, amikor meg kellett védenie Franciaország katolikus királyát, hanem karddal a kezében személyesen vett részt véres ütközetekben, s ma az oltáron tiszteljük. Nem tudom, hogy vannak-e egyezkedő szentjeink, de azt tudom, hogy háborút viselő és az igazságért csatákat vívó szentünk van épp elég.

Az Egyház mindig erőt képviselt és küldetésének öntudatát. Változtak az idők nagyobb is, mint ma, s az Egyház nem hajolt meg előttük. Utólag lassan felvette ugyan a korok ruháit, de előbb kipróbálta őket. Mi tulajdonképpen még semmit sem próbáltunk ki a kommunizmusból; csak annyit tudunk róla, hogy csatlós államait politikailag mindenben irányítja és vallásilag megfojtja. Tudom, erre sokan azt mondják, hogy a nyugati nagyhatalmak is irányítják politikailag az ő csatlós államaikat, mert a kis államok mind és a nagyok közül az elmaradottak, nem tudják elkerülni, hogy ne legyenek csatlóssá, de ezekben teljes a vallásszabadság, s számunkra ez a fontos.

A dialógus önmagában nagy fegyver, de nem oly ellenféllel szemben, mint a kommunizmus, amelyik a legkülönbözőbb fronton támadó ellenfél, s még nem tudjuk, hogy mit tartogat a számunkra, akiket egy tucatnyi elgondolás címén szeretne a föld színéről eltörölni.

Sokan elítélik az Egyesült Államokat azért, mert egy rendkívül véres, költséges, embertelen, valósággal nemzetirtó háborút tart fenn a tenyérnyi Vietnamban. S mégis, egy legújabb véleménykutatás kimutatta (1967. április), hogy az amerikai papság 75%-a a háború folytatása mellett van. Megvannak rá az okai. Nem tételezhető fel, hogy egy művelt papság ily nagy arányszámban tévedjen, vagy áldozata legyen politikai propa-

⁶⁹ Casimiro Morcillo González (1904-1971) 1943-tól Madrid segédpüspöke, 1950-től Bibao megyéspüspöke; 1955-től Zaragoza, majd 1964-től Madrid érseke. (A Nagy Tőhötöm által neki tulajdonított idézet forrását nem sikerült megtalálni. Mindenesetre: a Spanyol Polgárháború 1939-ben befejeződött, tehát Morcillótól, legalábbis érsekként, nem származhatott az idézett mondat.)

gandának. Papságunk tudja, hogy a kommunizmus halálos veszély a vallásra nézve, mert Isten nélkül oldja meg azokat a szociális feszültségeket, amelyeket mi Istennel együtt 2000 év alatt nem tudtunk megoldani. Történelmi megmozdulás, amely kimondja önmagáról, hogy ő nem vallás – és valóban nem az –, közben mégis a legnagyobb versenytársa lesz az összes vallásoknak. Statisztikákkal kimutatja, hogy a szocialista államokban 72%-kal kevesebb a bűnözés, mint a legkatolikusabb és legvallásosabb országokban. Az istentelenség a legnagyobb erőfeszítéseket fejt ki, hogy gyakorlati életével bizonyítsa be, hogy a kultúra pótolni tudja a vallást. És látszat szerint sikerül neki, mert a szocialista államokban oly ifjúság nő már bele a férfikorba, amelyik erkölcsi felemelkedett, tanulmányaiban páratlanul ambiciózus, életvidám és bármely vallásra öszinte kíváncsisággal úgy néz, mint ahogy mi nézünk a primitív népek babonáira. A legtragikusabb tévedésünk volna azt hinni, hogy a vallást nem lehet kiirtani az emberből. Igenis, lehet! S a kommunizmusba beleszótt ateizmus ezt tűzte ki céljául. A kommunizmus nem győzhet, mert ez a mi legsúlyosabb veszteségünket jelentené. Ezért kell folytatnunk ezt a nehéz háborút ott Délkelet-Ázsiában. S ezért vagyunk ellene minden dialógusnak, mert minden érintkezésből csak vesztésként kerülhetünk ki. Az ateizmus ma még nem oly veszélyes a számunkra, mert még harcias, még támad, terveket dolgoz ki ellenünk. Igazi nagy veszéllyé akkor lesz, amikor majd csak egyszerűen létezni fog, terjedni önmagától, mert divatos, „intelligens”, kényelmes, fölényes, és minden vallást csak levegőnek fog nézni. Aki akárcsak pár hónapon át utazgatott a vasfüggöny mögött, az már tudja, hogy ezen az úton haladnak. Ijesztő nagy szakadék mélyül el egyre jobban az idősebb és a fiatalabb generáció között. A különbség nem a társadalmi problémák miatt van, mert aki ott él és beilleszkedett, az jól megél és békében is hagyják; hanem a vallás miatt áll be a meg hasonlítás a két generáció között. A fiatalok túlnyomó többsége már csak mosolyog az „öregek” hitén.

Sokan püspök társaim közül azt a nézetet vallják, hogy meg kell egyeznünk, be kell vonulnunk, és akkor még megmenthetjük a helyzetet. Én azt hiszem, hogy erről már lekéstünk, és pedig saját hibánkból, mert bíztunk a Philosophia Moralis-ban tanult tézis igazságában, amely a skolasztikus logika minden eszközével bebizonyította nekünk, hogy a kommunizmus belső ellentmondásban szenved, és a természet és a lélektan törvényei fogják eltüntetni a világból rövid néhány évtized alatt; az emberi alaptermészet ellen nem lehet rendszert tartósan fenntartani. Gondolom, tankönyveink újabb kiadásából ez a tézis kimaradt. Ha nem küzdünk minden létező eszközzel és minden áldozatot meghozva a kommunizmus ellen, újabb egy-két évtized múlva majd egy másik tézist is törölhetünk a tankönyveinkből, amely ma még vétkecs nyugalomba ringat minket.

Tehát ismét és újra leszögezem, hogy a kommunizmussal nincs mit tárgyalnunk. Fordítsuk ezt az energiát inkább arra, hogy megoldjuk azokat a szociális problémákat, amelyekben – sajnos, hogy ezt a paradoxon kifejezést kell használnom – a kommunis-táknak katasztrofálisan igazuk van.

Afrikai néger püspök felszólalása

Nyomortól körülvelt, înséges gyermekévek után hazájában katolikussá, majd később pappá lett. Tanulmányait Franciaországban és Olaszországban végezte. Miután visszakerült Afrikába, működését őszinte szociális szellem jellemezte.

Az ateizmus okai

Messziről jött ember vagyok, és két különböző világot hordok magamban. Egyik a velem született, s a másik, amelyik az elsöre ráakódott hosszú tanulmányaim alkalmával Európában. Hazámban megismertem egészen közletről a szegénységet és az emberi kiszolgáltatottságot, Nyugaton pedig a gazdagságot és a velejáró lelkiületet. Ez a két nagy élmény, továbbá az életről s az emberről szerzett tapasztalataim egy objektív és valószínű világnézethez segítettek. Ily előzmények után szeretném felfogásomat elmondani az ateizmus okairól.

A kommunisták tiltakoznak az ellen, hogy az ateizmust, egyik legfontosabb alapvetéüket, bárki csupán történelmi okokra vezesse vissza. Ez így csak pszichológia lenne, s ez kevés, nekik princípiumként van reá szükségük. Szerintük az ateizmus nem abból született meg, hogy az induló munkásmozgalom a hivatalos Egyházat, a pápával és az egész papsággal együtt ott találta a legádázabb ellenség oldalán, sőt annak egész védelmi rendszerébe beépítve. Érdemes külön leszögezni, hogy a nagy kapitalisták maguk is gyakorlatilag, sőt bevallottan is a legtöbb esetben, szintén ateisták voltak, de bizonyos külső „egyházhűséget” és egyház-támogatást fenntartottak, nagyon is átlátszó érdekek miatt.

A legtöbb katolikus író szerint az első kommunisták nem voltak ateisták, hanem tulajdonképpen csak antiklerikálisok. Megmaradtak volna ezen a felületes síkon, ha lett volna felkészültségük, idejük és erejük az evangéliumokat tanulmányozni, s ott felfedezni azokat a szociális jellegű nagy alapelveket, amelyeket soha nekik így senki sem magyarázott meg, ezt csak újabban tesszük meg. A múlt századi vasárnapi prédikációktól ők nem lettek okosabbak, és nem tudtak meg többet az evangéliumból, mint csak azt, hogy siralomvölgyben élünk, türelmesen el kell viselnünk a szenvedéseket, s odaát ezekért nagy lesz a jutalmunk. Az induló nagy osztályharcban, miután fülük hozzászokott az agitátorok egészen más nyelvezetéhez, nem csoda, hogy antiklerikálissá lettek. Innen már csak egy lépés volt, és szükségszerűen be is következett az, hogy formálisan ateistává legyenek.

Az ateizmus megszületésének e magyarázata ellen minden képzett marxista élesen tiltakozik, szerintük nem történelmi okok hozták be az istentagadást a kommunizmusba, hanem egészen mély filozófiai elgondolások. Marx tanítása szerint az ember azért lett vallásossá, mert a félelem erői, az elnyomatottság ténye és ezer más baja ennek a „siralomvölgyi” életnek végzetszerűen sodorták őt egy megnyugtató vigasz-forrás felé ... és ez volt a vallás. Magyarázat és vigasztalás a sok rosszal szemben; enyhülés, ezért lehetett durván az ópiummal összehasonlítani. De amikor majd ezek a nyomorúságok eltűnnek, velük együtt el fog tűnni a vallás is. Erre a nagy feladatra vállalkozott a magát erősnek fölismerő, magabiztos, fiatal kommunizmus.

Aki ezt mint filozófiát s egyben programot is meghirdette, annak hinnie kellett abban, hogy a bajok, a szenvedések egyszer majd el fognak tűnni ebből a világból, s az ember többé már semmiféle vigasztalást nem fog igényelni. Tegyük fel, hogy egyszer ez majd bekövetkezik, de senki sem kételkedik abban, hogy a világ mai állása szerint ehhez legalább egy-két évszázadra lesz szükség, s akkor mi jögron is előlegezzük meg magunknak az eljövendő eredményt, vagyis az ateizmust, az előzetes és szükséges premisszáknélkül? Sőt tovább mehetünk! Épp a marxista filozófia szerint minden állandóan fejlődik, alakul, tehát hol van az a filozófus, aki ki tudná elemezni, hogy ez a beígért nagy ateizmus mivé fog fejlődni annyi új tényező és eddig ismeretlen lelki-rugó hatására? Jogunk van még azt is feltételezni, hogy pozitív istenhitté lesz, mert a nyomor eltűntével más és mélyebb transzcendens erők fognak felszabadulni az emberben, s ki meri megjósolni, hogy ezek a transzcendens erők nem egy megtisztultabb, kiteljesedett hit felé fogják sodorni a materializmusban kielégült és jóllakott embert. A jóllakottság csak egy állati fokon süllyeszt el a materializmusba, egy magasabb emberi fokon magasabb igényeket támaszt fel, s ki meri állítani, hogy ez a magasabb igény csak a művészetek és irodalom felé vezet majd, és nem bizonyos magasabb fokú lelkiesség felé is, amely már határos lesz egy pozitív istenhittel? Miért ne tételezzük fel, hogy ez a magasabb igény egy olyan tisztult istenhitté lesz, amely a mai egyházakat még nem elégítené ki, de a szintén fejlődő egyházat már igen. A II. vatikáni zsinat sok ilyen nemes változásra adott már eddig is példát. Ami azelőtt egy tridenti zsinaton sok lett volna, az ma már kevésnek bizonyult. Egy mai ellenféllel, akinek saját filozófiája olyan fejlődéseket ígér be, hogy szövetségese lehet majd egykor a szintén lázasan fejlődő mai legnagyobb ellenfelének, miért ne értenénk mi ketten már most szót, megelőzve talán egy évszázadot és megtakarítva milliárdnyi szenvedést? Ki hitte volna el a tridenti zsinaton, hogy a protestánsokat testvéreknek fogjuk nevezni és velük közös templomokat használni, fenntartva [ugyanakkor] összes dogmatikai eltéréseinket? Takarítsuk meg ezt az eljövendő időt, ami szükséges ahhoz, hogy ugyanezt elmondhassuk majd a kommunistákról is.

Tehát elméleti síkon nem vitatkozom az ateizmusnak marxista-féle megszövegezésével. Ellenben szeretném bonckés alá venni az ateizmus történelmi okait, mert itt pozitív utat látok egy modus vivendi felé.

Azért, hogy a kommunizmus ma istentelen és főleg antiklerikális, annak egyedül mi vagyunk az okai és mi vagyunk a felelősek érte. A francia forradalom után, amely a polgári réteg felszabadulása volt, tudnunk kellett volna, mint ahogyan nagyon sokan tudták is, hogy most aztán hamarosan következni fog az egy réteggel mélyebben fekvő ipari s utána a mezőgazdasági munkásság felszabadulása is. Okulhattunk volna a francia forradalomban elfolyt vér mennyiségéből, és odaállhattunk volna az igazságosság fegyverével és az evangéliumok tekintélyével azon szerencsétlen réteg mellé, amelyik akkor már lázadozott és kereste vezéreit. Helyettünk Marxot, Engelst s a többiekét találta meg, pedig azokat Isten nem küldte a szegények oltalmazására és annak meghirdetésére, hogy Isten országában ezeknek a szegényeknek privilegizált helyük van. Bennünket ellenben ezzel a programmal indítottak útnak ezelőtt közel 2000 évvel. Nem hiszem, hogy Krisztus az önkéntes szegényekre, a leendő szerzetesekre gondolt volna, hanem az elesettekre. És ők felálltak nélkülünk, természetesen mindjárt ellenünk is, mert hiszen ott voltunk beépítve, végzetesen beépítve a másik oldalon. Az embert őszinte keserűség önti el, ha arra gondol, mily ijesztő mulasztás volt egy ilyen történelmi pillanatot elszalasztani, és hagyni, hogy a szegénység és nyomor problémáját jogilag az igazságosság nevében má-

sok oldják meg, mert a szeretet és irgalmasság már foltozgatásnak is kevés volt. Ma keresünk egy vakmerő papot vagy francia katolikus újságíró, akik annak idején, ferde pillantásoktól kísérve és sokszor el is ítélve vagy félretéve, a szegények mellé álltak, s nemcsak vigaszt nyújtottak nekik, hanem jogokat is követeltek a számukra. Most örülünk, ha felfedezünk egy-egy ilyen egykori szociális apostolt, mert jól jönnek alibit igazolni és utólagos érdemeket felmutatni azok előtt, akik ma nem tudják elfelejteni nekünk, hogy nehéz óráikban nem álltunk oda melléjük, sőt ellenfeleiket segítettük, rájuk mondtuk ki a nagy átkokat; és buzdítottuk a világi karhatalmat – mert nekünk már nem volt, különben az albigensek és a valdensek sorsára juttattuk volna őket –, hogy végezzenek ezekkel a lázadókkal, mert az evangélium veszélyben van. Pedig csak azok voltak veszélyben, akik még az evangéliumot is tudták és képesek voltak üzleti érdekeik szolgálataiba állítani.

Ma, amikor az Egyház oly őszintén tud önmagáról és múltjáról beszélni, jogosnak érzem, hogy én is így beszéljek. Ahelyett, hogy támogattuk volna a munkásság jogos lázadását az évezredes privilégium-rendszer ellen, tekintélyünk teljes súlyával és dekrétumokkal, egész magatartásunkkal a védelembe szorult felsőbb társadalmi osztályok oldalára álltunk, és nem evangéliumi okokból, mert azok a munkások mellé sodortak volna bennünket, hanem opportunizmusból, mert be voltunk épülve egy rendszerbe a történelmi fejlődés vaskényszeréből kifolyólag.

Így lett a munkásság materialistává. Magas műveltség és emelkedett lelkület kellett volna ahhoz, hogy különbséget tudott volna tenni az eszme s annak méltatlan hordozói, hivatalos képviselői között. A mi magatartásunk adott támadási felületet az evangélium ellen. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy a marxizmus a nagy utcai harcok után már kezd ráérni arra is, hogy egy külön marxista morált alkosson meg magának; már pedagógiai értekezleteket tart erről a kérdésről, s ijedten veszi észre, hogy minden, ami jót be akar emelni ebbe a külön morálba, az már mind szerepel az evangéliumokban. Miért nem szerepeltettük mi az evangéliumokat mindjárt a mozgalom legelején, amikor még mindez a kezünkre lett volna bízva, de mi jöttünk a mi bölcsességünkkel, a mi kazuisztikánkkal, a mi magyarázatainkkal, amelyek túlságosan tartalmazták az évszázadok és korok szellemi-geológiai rétegeit.

Szeretjük azt mondani, hogy az őskeresztények, korukat messze megelőzve, egy ideális kommunizmust gyakoroltak. Mert gyakoroltak, elég elolvasnunk az Apostolok Cselekedeteit. Azonban túl sok lenne feltételezni azokról az egyszerű és filozófiailag képzetlen emberekről, hogy korukat nem kevesebb, mint közel 2000 évvel előzték meg. Sokkal természetesebb az a magyarázat, hogy ezt olvasták ki a még egészem friss, valóságosan élő, még csak megszövegezés alatt álló, üde evangéliumból. Szent Péter maga, aki csak ismerhette az evangélium szellemét, gyakorolta és gyakoroltatta ezt az ideális kommunizmust. Részint eszkatologikus elgondolásokból, részint mert még sokan saját fülükkel hallották a nagy elveket magának a Mesternek a szájából, és filozófiai megvilágírói fejtegetések nélkül egyszerűen elfogadták, úgy ahogy hangzottak. Nem logikus-e, hogy amikor majd a valóságos kommunizmus is megjelenik a színpadon, az egykori idealisták odaálljanak a realisták mellé, és ideálissá tegyék a nélkülük véres elferdülésekbe sodródott nagy eszmét az emberiség egyenlőségéről?

"Adjátok meg a császárnak, ami a császáré", még hallották a saját fülükkel és nem csak olvasták az evangéliumban. Alkalmazkodtak az állam és a társadalom formáihoz.

És senki se mondja, hogy a római császárok különbek lettek volna Moszkva császárai-nál. Nem a keresztények buktatták meg a római birodalmat, hanem csak kihasználták a bukását. Sőt az államhoz való alkalmazkodási akaratuk végre mederbe terelődhetett Nagy Konstantintól kezdődően, és a római birodalom helyébe lépő feudalista államokba beilleszkedtek, pedig az sem volt elnézőbb velük szemben, csak akkor, ha együtt lova-goltak velük, vagy amikor maga az Egyház is feudálissá lett, sőt lassan a legnagyobb és leghatalmasabb feudálissá. Ami egészen összekovácsolta őket, az nem az evangélium volt, mert ott nincs szó olyan alapelvekről, amelyeket azok társadalmilag éltek, hanem csak a közös érdek volt az összetartó erő. Felvirágzott az egyház, mert normálisan együtt élt az akkori kor életfelfogásával és társadalmi szervezetével, s ez biztosította számára a működési területet és magukat az eszközöket is.

Mi szeretjük azt hinni, hogy ezek a középkori idők már régen letűntek, s csak mint kellemetlen szemrehányás térnek vissza ellenségeinkkel való vitáink közben. Egy még ma is élő példán fogom bemutatni, hogy a középkor még itt él közöttünk, szedi áldozat-tait a szegény emberek között, és terjeszti a hitetlenséget. Spanyolországban, a léridai⁷⁰ egyházmegyében 12 kanonok évi 7 millió peseta jövedelmet élvez, amelyet a 3.400 hek-tárnyi alapítványi földet bérlő 830 család fizet ki nekik.⁷¹ Ezért az évi hét millióért egyetlen kötelezettségük, úgy is mondhatnám: egyetlen munkájuk, a székesegyházban az adományozók lelki üdvéért naponta imádkozni. Az adományozók a XIV. és a XVI. század között, azaz 1300 és 1500 között (!) éltek. Azóta folyik a jövedelem, és tart az imádság. A bérlők mai szerződése, amelyet három évenként kell megújítaniuk, megtart-ja őket a középkori feudális rendszer keretei, kötelezettségei és termény-beszolgáltatásai között. A Főtisztelendő alapítvány-élvezők most négyszáz millió pesetáért akarják elad-ni a földeket, amely összeg kegyetlenül igazságtalan és magas. A kétségbeesett bérlők védelmére kelt négy helybeli papot az egyházi bíróság elítélte és felfüggesztette. A Nuncius Őexcellenciája a négy pap felterjesztésére még csak nem is válaszolt; Róma a földek eladását helyeselte, csak azt kérte, hogy utána a befolyt pénzből bizonyos össze-get alamizsnaként osszanak szét a szegények között. Az nem érdekel bennünket, hogy a spanyol állam mindezt eltűri, sőt védelmébe veszi, nem is várunk tőle jobbat, de hogy az Egyház fenntartja még ezt a középkori rendszert, sőt súlyosan megbünteti azokat a papjait, akik ez ellen fel mernek szólalni, ez tökéletesen érthetetlen előttünk. A négy pap az érdekelt falvak lelki lezülléséről oly szomorú képet rajzol, hogy nem marad kétség aziránt, hogy az ateizmusnak nagyon sokszor mi magunk vagyunk az okai. Az egyik hívő, aki tárgyalni volt a főtisztelendő kanonok urakkal, visszatérve, írásban tett jelen-tést a tárgyalás eredményéről, és így fejezte be mondanivalóját: „Csak egy kívánságom van már, hogy megszabaduljak ettől az egész ügytől, amelyben becsapottnak és megká-rosítottnak érzem magamat. Nem kellene a parcellák. Már semmit sem kívánok ettől a bandától,⁷² csak a hitemet szeretném visszaszerezni, amelyet sok más családdal együtt én is elvesztettem, látva a léridai papság viselkedésének szomorú valóságát”. Elgondol-kozva ezen az eseten és a többi hasonlókon, akaratlanul is fölvetem a kérdést magam-nak, hogy hát ez az a keresztény civilizáció, amelyet a fehérek nekünk oly fölényesen ajándékba hoznak abba az úgy nevezett „sötét Afrikába”? Hozzák a kereszténységet, és

⁷⁰ Lleida (spanyolul Lérida) egy tartomány (provincia) Spanyolországban, Katalóniában. Székhelye Llei-da városa (Wikipédia)

⁷¹ M. Casanovas y otros: „Concilio o Rebeldía. Los latifundios clericales de Lérida. Editorial Nova Ter-ra, Barcelona. 1966.) [NT]

⁷² Az eredeti szövegben, amelyet a léridai plébános közöl le a már idézett könyvben, "gentuza" szó áll, ami nem "bandát", hanem egyenesen "csürhét" jelent. (Idézett mű, 52. oldal.) [NT]

ugyanakkor olyan statisztikák állnak a rendelkezésünkre, miszerint Szenegálban a nemzeti jövedelem 34%-a az európaiak kezén van, pedig a lakosságnak csak kettő százalékát teszik ki. Kamerunban az arány még rosszabb, mert a 0,5%-nyi fehér lakosság elviszi a nemzeti jövedelem 23%-át. Az élet megmutatta nekem, hogy kétféle ateizmus létezik: az egyiket az igazságtalanság hozza létre, a másikat a politikai nyomás. Az elsőből, amely szabadon született, aligha van visszatérés, a másikkól azonban, amely a kényszer következménye, kiváltódhatik egy természetes ellenállás.

Az afrikai népek között a legélesebb elutasítás állapítható meg a kereszténységgel szemben, nem az igazságok miatt, amelyeket az képvisel, hanem mert a fehér ember hozta el nekik a „jó hírt”. Egy olyan egyház kért bebocsájtást a törzsek közé és magukba a lelkekbe, amelyik egyház tagadhatatlanul szövetségben állott a fehér emberrel, és képviselte Isten érdekei mellett a fehér ember érdekeit is, minden esetben a négerek kárára. Ma már az egész Vatikánban mindenki tudja, hogy néger papokra és püspökökre van szükség, így ezért vagyok én is itt. És ugyanazok a püspökök, akik külön szeretettel és figyelemmel vesznek körül, csak azért mert fekete vagyok, és reményt jelentek egy elveszőben lévő kontinens felé, nem veszik észre, hogy szórul szóra ugyanez a história ismétlődik meg, csak a színek változnak: az úgynevezett keleti világnak, amely – helytelen kifejezéssel – a „vasfüggöny” túlsó oldalán kezdődik, nem kell a kereszténység, mert a nyugati világ papjai hozzák, és Istennel együtt a nyugati életformát is, mint valami árucikket, képviselni akarják, pedig erre őket az Isten nem kérte fel. Ha Afrika elvész a kereszténység számára, az azért lesz így, mert rosszul képviseltük az Isten ügyét, és ha az egész óriási és naponta növekvő kommunista világot is elveszítjük, lényegében ugyanezen ok miatt lesz. Kínát elveszítettük századokkal ezelőtt a rítusvita miatt, s ha ma már az eszkimóknak eszkimó nyelven misézünk is, ezzel Kína nem lesz kereszténnyé. Milyen kár, hogy ebből a keserű tapasztalatból nem okultunk. Afrika és az egész keleti blokk most vész el, ezekben az években. Hogy magyarázzam én meg népemnek, ha majd haza megyek a zsinatról, hogy a nyakukra küldött zsoldosok, akik napszámért és napszámra gyilkolják őket, nem keresztények, hanem csak meg vannak keresztelve, mikor tudják jól, hogy misére járó királyok és nagyurak fizetik őket, és a keresztény világ nem lázad fel ez ellen.

Püspökeink miért nem emelik fel a szavukat ezek ellen az Afrikába küldött községes bérgyilkosok ellen, akiket a XX. század keresztény civilizációja a „zsoldosok” nevével tisztel meg, holott legjobb esetben is csak az afrikai rabszolga-vadászok utódai? Nehéz elhinnem, hogy vannak, akik bíznak abban, hogy az afrikai négerek megtéríthetők lesznek egy olyan kereszténységre, amely felháborodás nélkül tűri el mindezt. Ki az, aki felveszi hóhérai hitét és megtér azoknak a vallására, akik őt saját földrészen lenézik, megvetik, és egymás ellen ugrasztják? Ne értsen senki félre, nem a kereszténység ellen beszélek, hanem a nagyon sok keresztény ellen, akiknek viselkedése élénkén összeolvad az emberek fantáziájában azzal a vallással, amelyet méltatlanul képviselnek.

Közben az a néger azt is hallja, hogy maga a kereszténység mint olyan, ellensége a kommunizmusnak – mert ezt hallja – és semmit sem hall a Paulus Gesellschaft⁷³ által

⁷³ Az Internationale Paulusgesellschaft egyesületet 1955-ben alapította Dr. Erich Kellner azzal a céllal, hogy elősegítse a keresztények találkozását más vallásokkal, a tudományokkal és a társadalommal. Kiemelkedő szerepe volt a hatvanas években a keresztény teológusok és a marxisták között folytatott párbeszéd szorgalmazásában.

rendezett konferenciákról, és nem érti meg P. Rahner⁷⁴ fejtegetéseit, de tudja azt, hogy a legkatolikusabb Spanyolország a legnagyobb ellensége a kommunizmusnak, és a legkatolikusabb dél-amerikai államok új törvények sorozatával próbálják a kommunizmust kiirtani maguk közül. Mindezt nézi, látja az a néger, és a maga egyszerű logikájával azt mondja: ha ezek ekkora ellenségei a kommunizmusnak, akkor az a kommunizmus valami jó kell, hogy legyen, akkor az a kommunizmus nekem természetes szövetségesem. Így lesz lassan, sőt inkább nagyon is gyorsan, egész Afrika kommunistává. Az összes új színes államok baloldali jellegűek. És baloldaltól kapják a támogatást is. A jobb oldalról, ahol történetesen a kereszténység is ott áll, csak Johannesburgot, Rhodeziát és a zsoldosokat kapja.

Hogy tudná megérteni egy kommunista berendezkedésű állam [azt az elvárást], hogy legyen keresztény és fogadja be az Egyházat teljes szabadságot élvező társként, amikor azt hallja, hogy a gyilkos bombákkal kommunisták ellen viselt embertelen háborút „keresztes háborúnak” címkézik fel még egyházi főemberek is, nem törődve azzal, hogy egy-egy békeóhaj időnként mégis fölreppen mint valami fehér galamb, de egy mindent elsőpró, egyetemes felháborodásra a kereszténység lelkületénél fogva képtelen, mert lelke legmélyén mégis azt vallja, hogy azért sokkal jobb lesz kiirtani őket. Kinek lesz jobb? Istennek vagy a nagytőkének? Vagy talán elhisszük, hogy Isten egyetlen életformához kötötte hozzá az ő saját külön természetfölötti céljait? A kommunisták nevében nem nyilatkozhatom, de a négerek nevében igen: ha ez így volna, eleve mondjunk le egész Afrikáról. És ha volna itt közöttünk egy annyira vörös püspök, mint amennyire fekete én vagyok, meggyőződése, hogy ugyanezt mondaná. Engem nem küldenek ezért a mondatomért egy kolostorba vezekelni, de őt elküldenék. Pedig egyazon elvet képviselünk. Tudom, hogy ezek a kegyetlen mondatok, amelyeket itt egyszerű szavakkal és egyszerű hangon elmondok, sokak számára sértő lehetnek, de ez nem von le semmit az igazság súlyából és erejéből, amelyet képviselek. Érdekek szólhatnak ellenem, de szeretném, ha valaki evangéliumi idézetekkel győzne meg.

A beépülés elvét alkalmazva a mai időkre, egyáltalán tudjuk-e azt, hogy egy torzulás nélküli, autentikus népi demokráciában, amelynek oldala mellett ott állnánk, milyen lehetőségek várnának egy autentikus, [politikai] elkötelezettségek nélküli Egyházra? Ha a népi demokrácia valóban egy új társadalomnak a formája és ígérete a jövőnek, nem lehetett volna-e megismételni a Nagy Konstantin-féle szövetséget⁷⁵, és együtt indulni el vele? Az evangéliumok szabadon hagyják a társadalmi formák kiválasztását, csak a szabadságot igénylik. És miért ne kaptuk volna meg a teljes szabadságot, ha a segítségükre kelünk, amikor szociális elvekért indítottak el harcot, amelyek belefértek a mi dogmarendszerünkbe? Ezek ma már csak elgondolások, utólagos belátások, de alapot adhatnak egy jövőbeli magatartás számára.

⁷⁴ Karl Rahner (1904–1984) jezsuita szerzetes, egyetemi tanár, a XX. század egyik legismertebb katolikus teológusa, számos tudományos mű és tanulmány szerzője.

⁷⁵ Nagy Konstantin (272–337) római császár 313-ban a mediolanumi (milánói) ediktumban engedélyezi minden ember, így a keresztények számára is a szabad vallásgyakorlást, véget vetvén az addigi keresztény-üldözéseknek, egyúttal rendelkezvén a keresztények korábban elkobzott – egyéni és közösségi – javainak visszaadásáról és a fogságban, vagy rabszolgaságban sínylődő hívők szabadon bocsátásáról is. A rendelet nem tette államvallássá a kereszténységet, de megnyitotta az utat az állam és „az oltár” összefonódása felé. (A későbbiek során Nagy Theodóziusz császár 380-ban a Római Birodalom minden alattvalója számára kötelezővé teszi a náiceai hitvallást, majd 391-ben betiltja a pogány templomok látogatását és a bálványoknak való áldozatbemutatót.)

Arról nem akarok most itt beszélni, hogy a két szélsőség, a kapitalista és kommunista világ, mily látványosan veszi át egymástól a rendszerébe beilleszthető gazdasági módszereket, szociális intézkedéseket, és hogy a kettő mint halad a filozófusaiktól beígért és megjósolt egészséges szintézis felé – figyelembe véve mindkettő kényes önérzetét, hogy azért egyik sem enged nagy alapelveiből –, mindez most itt nem érdekel bennünket, de az igenis érdekel, hogy ha így maradunk, ahogyan ma állunk, a végén senkinek sem fogunk kellene: sem Nyugatnak, mert már számára túlságosan szociális szelleműek vagyunk, és alsópapságunk legjobbjai láthatóan húznak a baloldal felé, ez ma már fölmérhető világjelenség; sem Keletnek nem fogunk kellene, mert számukra még mindig feudál-kapitalisták maradtunk. És mind a kettőnek igaza van. Elfogadom, hogy nem bízhatunk a keleti világ jóindulatában. De bízhatunk-e a nyugatiéban? Senkiben sincs külön jóindulat velünk szemben, kizárólag az érdekeit nézi mind a kettő; szolgáltatokat várnak tőlünk és erkölcsi támogatást. Mint társadalmi-gazdasági rendszernek, egyiknek sincs személyes Istene. Az egyiknek az evangéliuma a főkönyv és a pénztárnapló, a másinak pedig a párt ideológiai kézikönyve. Hajlandóak elfogadni bármilyen istent, amelyik rendszerüket legalábbis békében hagyja, és amelyik istent a népességük igényli.

Látom, hogy sokan csóválják a fejüket, amikor ezeket mondom, és tudom, hogy mit gondolnak magukban: azt hogy mi nem szolgálhatunk ki egy olyan rendszert, amelyik ellenkezik az evangéliumokkal, márpedig a kommunista rendszer ellenkezik. Erre én azt kérdezem, hogy a háborúk rendszere megegyezik-e az evangéliumokkal? Őminenciája Spellman kardinális kormánya nevében biztathatta az amerikai expedíciós hadsereget Vietnamban⁷⁶, nagyobb hatás kedvéért pontosan az éjféli misén, a végső győzelemre egy olyan kis nép ellen, amelyet csak kiirtva lehet legyőzni? Ilyen szövetség belefér az evangéliumba? Mi beleépültünk és aktívan működtünk évszázadokig olyan rendszerekben, amelyek a háborúit életfeltételnek tartották. Lovagrendjeink végső elemzésben felfegyverzett szerzetesrendek voltak. A múltban sokkal kevesebb érzékenységgel nem éreztünk gátlásokat hadseregeket felszerelni és évszázadokon keresztül háborúskodni, pedig az Egyház gyökeres és száz százalékos háború-ellenességének dogmatikus alapjai vannak. Ezt épp a jelen zsinat mondotta ki. A példaképnek odaállított hajdani spanyol katolikus királyok, akik körül egyházi tanácsadók tömege forgolódott, szedhettek 25%-os részesedést a rabszolgavadászok nyereségéből, amikor bennünket mint állatokat fogdostak össze és adtak el? Egy ilyen embertelenségekre felépített rendszerrel lehetett együtt működni! Ne próbáljuk most skolasztikus distinkciók finomságaival ki-magyarázni ezt a túlságosan is nehéz múltat, mert minden elképzelhető, csak az nem, hogy az Úr Jézus hadsereget szereljen föl és keresztes hadjáratokat vezessen, vagy pedig egy 30 éves háborúban fél Európát kiirtson. De az igaz, és erőfeszítések nélkül elképzelhető, hogy felemelte volna a szavát a színesek védelmében, és hogy a munkásság felemelése érdekében teljes tekintélyével oda álljon melléjük és elfogadjon a természetfölötti élet számára olyan huszadrendű tételeket, ha ez feltétel az új rendszerben, mint például a magántulajdon erős korlátozása a közösség javára. Az ateizmus, mint probléma, önmagától eltűnne.

⁷⁶ A vietnami háború tágabb értelemben az 1950-es évek közepén kibontakozó második indokínai háborúval kezdődött, amelybe az amerikai hadsereg 1965-től avatkozott be közvetlenül a kommunista-ellenes déliek oldalán, majd hosszú, kíméletlen és eredménytelen harcok után csak 1975-ben vonult vissza területéről.

Az igazság azonban az, hogy nem akarjuk a régi vezetőréteg rosszallását kihívni magunk ellen. Közben elveszítjük azokat a tömegeket, amelyek a szociológusok többségi véleménye szerint úgy mutatkoznak be, mint a jövő társadalmi rendjének egyik fő tényezője.

5. VAN-E EGYÁLTALÁN FÖLDI BOLDOGSÁG?

Olasz püspök felszólalása

Mielőtt püspökké szentelték volna, hosszú évekig szemináriumi rektor volt, és széleskörű karitatív munkát fejtett ki a város nyomortanyáin. Egyházmegyéjében később nagyon felvirágoztatta a szeretet intézményeit.

Optimizmus és pesszimizmus

El tudom képzelni, hogy az Egyház a maga egészében, új magatartása alapján, leül tárgyalni legnehezebb ellenségével is. Még azt is el tudom képzelni, hogy a mi istenhitünk és az ő ateizmusuk bizonyos békés fegyverszünet állapotába jussanak, és ebben a csendben kibontakozhasson egy új stílus, új munkaterület és minden szép, amit akarunk, sőt amit nem is akarunk. Ez mind csak jóindulaton és megértésen múlik, amit most egyszerűen tételezzünk föl. Nyugodtan törődjünk bele ebbe a megbékélésbe, mert el kell idáig jutnunk, ha nem akarunk a történelem egy homályos pontján végleg zátonyra futni. Egy ember még elvisel egy kitartó gyűlölködést, de generációk már nem; ezek csodálkozni fognak az „öregeken”, és megegyeznek.

Másban látok én nagyon komoly nehézséget, s ez a földi életről való szemléletünk. A kommunisták hirdetik a maguk nagy, végső programját: a földön való boldogulás nagy ígéretét. Ateizmusuknak is ez az alapja. Csodálatos paradoxon alapján, ennek a reményében, „hisznek” egy egyetemes *szeret*tben, amely a földön győzedelmeskedni fog. Mintha nem tudták volna magukat kivonni ennek a hármas magatartásnak varázsból, csak más tartalmat és más célt adtak neki. Nálunk mindez egy túlvilági boldogságban gyökerezik, ennek hitelességén áll vagy bukik. Ha tévedtünk – és most egy hitetlen szemével nézem önmagunkat –, egy üres, de kellemes vigasztaló álmvilágba buktunk bele. Ugyanígy, a kommunisták „hite”, és reménye is egy elérendő boldogságban gyökerezik, csak hogy ez a boldogság e világi, és ha egyszer ez hiúnak bizonyul, akkor ők is egy üres ábrándvilágba buknak bele, csak hogy az, szemben a mienkkel, kellemetlenül vigasztalan lesz. Kettőnk versenyfutása ijesztő és félelmetes. Nekünk hinnünk kell, hogy itt ezen a földön nem lehetséges [tökéletes] boldogság, csak odaát a másvilágon; nekik hinniük kell, hogy boldogság csak itt e földön lehetséges, mert az „odaát” nem létezik.

Ha ez a meggyőződés nagyon mély és őszinte, amit nyugodtan feltételezhetünk mindkét oldalon, akkor ez már régen beivódott a legmélyebb tudatalattinkba, onnan valósággal determinálja egész magatartásunkat. Ezzel a belső meggyőződéssel, mi katolikusok, már eleve úgy dolgozunk, úgy gyakoroljuk a karitást, és úgy vigasztaljuk a nyomorultakat, hogy ne is higgyenek egy igazi, teljes fordulatban; legfeljebb alázatos lélekkel törődjenek bele a helyzetbe, és használják ki érdemeiket szerezni vele a túlvilág számára, mert itt a lényeg az, hogy boldogtalanok maradunk a világ végéig. Ugyanakkor a kommunisták úgy ragadják üstökön az egész életet, minden vonatkozásában, hogy egy lényegesen jobb világban hisznek, s ennek megvalósításáért a legkomolyabban dolgoznak és mindenkit megdolgoztatnak.

A kommunisták komoly hátrányban vannak velünk szemben, mert nehezebb az eljövendő általános földi boldogságban hinni, mint a túlvilágiban. Mert a túlvilági boldogság ellen nem szól semmi pozitív érv, csak feltevések, filozófiai elgondolások sorozata; ellenben a földi boldogság ellen az érvek, tények, keserű tapasztalatok, pszichológiai megfigyelések, gazdasági elméletek, statisztikák, dokumentumfilmek oly irtóztos tömege szól, hogy nem is tudjuk elképzelni, miként lehet a kommunistákban annyi lelkielő és talán fantázia is, hogy hinni tudjanak egy ennyire hihetetlen dologban, mint az általános földi boldogság. Pedig hinniük kell, különben vagy a sötétbe hullnak, vagy a mi karjainkba. Ezért jobb, ha megvárjuk ezt a pillanatot, és akkor legalább érett gyümölcsöt fogunk szüretelni és nem fanyar vackort.

Én nem hiszek abban, hogy itt valaha is megteremthető lesz egy csak aránylag is tökéletes társadalmi rend, amely biztosítéka lehetne egy ugyancsak aránylag tökéletes földi boldogságnak. Ez a megalapozott józan kétely pedig már kihúzza a talajt a marxista tudományos ateizmus alól. Minden generáció, amelyik meghal földi boldogság nélkül, bizonyíték ellenük; viszont a mi generációink tudják, hogy odaát boldogok lesznek, s ebben a tudatban halnak meg. A mieink, maguk után hagyva sértetlenül a reményt, hogy a többiek is boldoggá lesznek, elérték céljukat, amazok nem. Ha az ateizmus csak ennyit ér a való életben, akkor minek tárgyalni vele, úgyis megbukik önmagától.

De föltámad a lelkemben egy kétely, amely az ő javukra billenti a mérleget. Mi lesz, ha azért mégis minden évben és évtizedben tudnak javítani a földi boldogság elárvult helyzetén, és az állandó javulás fölfelé mutató indexe mint pozitív jel mutatkozik a kommunizmus egén? Ily halvány jelként tűnhetett fel az égen a kereszt valamikor nálunk, Konstantin császár lelki vagy talán valóságos szemei előtt. Ha a kommunizmus eléri ezt az állandóan javuló fejlődést, akkor a földi boldogság reménye sokkal realisabb érvekre fog támaszkodhatni, mint a mi túlvilági ígéretünk, amelynek legfőbb bizonyítéka mégis csak a puszta hit. Ebben az esetben a természetes síkon csatát veszítettünk, és egyetlen, ami tud majd segíteni rajtunk, az a természetfölötti kegyelem lesz, amelynek megérkezésében nem kételkedhetünk, csak abban, hogy a közben elvesztett tömegeket vissza tudjuk-e majd hódítani. Ez a nagy kockázat miatt érdemes tovább analizálni a földi boldogság problémáját, mert úgy érzem, hogy szinte minden ettől függ. A kommunisták hisznek ebben a földi boldogságban, mert gazdasági elméletek támasztják alá, világstatisztikák szólnak mellette; tudják, hogy egy becsületes adminisztráció elérhető, és ez is tökéletesíthető minden évben vagy évtizedben. Szinte gyerekes örömmel hisznek abban, hogy az emberi természet megjavítható és feljavítható, ezért lényegükben optimisták. Legnemesebb emberpéldányaik épp úgy „szentjei” a Földnek, mint a mieink az Égnek. Nagyon nagy tévedés volna ezeket az értékeket el nem ismerni róluk, annál is inkább, mert önmagunkról a következőket kell megállapítanunk: a mi hitünk szerint az emberi természet megsérült és megromlott oly annyira, hogy azon már csak az Isten tud segíteni, és Ő vállalkozott is erre, Jézus Krisztus személyében. De íme, egy újabb komoly teológiai irány azt kezdi tanítani, hogy az emberi természetnek ez a sérülése nem érinti a lényegét, megmaradt jónak. Természetfölötti síkon romlott csak meg, de a természetes síkon megmaradt természetesen jónak. Ez pedig a marxistáknak már elég ahhoz, hogy a maguk külön boldogságukat felépítsék. Az emberek pedig olyanok, hogy egy ilyen kis pozitív boldogság lehetősége már megszedíti őket, és elfeledtetni velük a sokkal nagyobb, amelyik azonban csak ígéret és élő még senki sem látta.

Ha pedig ez a lehetőség fennáll, vagyis a földi mennyország ígérete, ha csak sántikálva is, de bármi formában utána tud kullogni az égi mennyország ígéretének – pedig ennek a lehetőség veszedelmesen fennáll! –, akkor mégiscsak érdemes leülni és elkezdni egy dialógust.

A földi boldogság kérdése az emberrel magával egyidős. A sok száz megoldás között a keresztényi megoldás a maximálisan optimista, mert elfogadja a teljes pesszimizmust a Földre vonatkozóan. A kommunista megoldás is maximálisan optimista, mert elfogadja a teljes pesszimizmust a túlvilágra vonatkozóan. Ennyire ellenkező előjelekkel, ennyire a két szélsőség legvégén állva és még ott is hátat fordítva egymásnak, próbálunk párbeszédet folytatni. Mégis le kell ülnünk tárgyalni, mert a lehetetlenül nehéz helyzetek, lehetetlenül vakmerő vállalkozások után kiáltanak.

Dialógusunk és esetleges megegyezésünk vakmerő vállalkozás, de a reális és józan lehetőségek között nem hiszem, hogy valami más még maradt volna a számunkra. Ne feledjük el, hogy a *Pacem in terris*⁷⁷ korszakában élünk. Azonkívül okuljunk egyháztörténelmünk számtalan példájából, amikor is merevségünk miatt jóvá nem tehető veszteségeket szenvedtünk el, holott ugyanazokban a kérdésekben ma már több mint engedékenyek vagyunk.

⁷⁷ *Pacem in terris* XXIII. János pápa 1963-ban megjelent szociális enciklikája. Alcíme: „Az igazságon, igazságosságon, szereteten és szabadságon felépítendő békéről a nemzetek között”. A körlevél hangsúlyozza, hogy csakis az ENSZ által (1948-ban) deklarált alapvető emberi jogok tiszteletben tartásával lehet biztosítani a békét.

Portugál püspök felszólalása

Széleskörű irodalmi működés áll mögötte. Mély lelkeségről tanúskodó írásai nagy olvasottságnak örvendenek, különösen apácák között. Élete tükörképe írásainak. A zsinaton végig a konzervatívok csoportjához tartozott.

Az élet természetfölötti értelme

Az Egyház és kommunizmus viszonyának kérdése valóságos viharokat támasztott fel közöttünk. Sok érv, elgondolás és filozófia lett felhozva ellene és mellette. Pedig végeredményben a kérdés oly egyszerű, ha mi nem kuszáljuk össze saját elgondolásainkkal. Az élet egyetlen értelme az örökkévalók keresésében áll. Nincs az evangéliumnak olyan lapja, amely ne erről beszélne, és az egész könyvtárnyi patrisztika is csak erről szól, akár Szent Ágoston⁷⁸ örökszép írásait olvasom, akár a nagy misztikusok vallomásait lapozgatom végig. Az örökkévalókat kell keresnünk. Ez az egész látható világ csak előkészület, próbatétel, hogy kiérdemeljük azt a másikat. Az ember elbukása az eredendő bűnbe, a megváltás és annak egész mechanizmusa oly átlátszó, világos tételek, hogy még mi sem tudjuk elhomályosítani őket, pedig naponta megkíséreljük.

Ezzel a természetfölötti beállítottsággal szemben ide jön most elénk a kommunizmus, és mindezeknek pontosan az ellenkezőjét vallja: itt a földön akar véglegesen berendezkedni; számára az anyag az egyetlen és legnagyobb realitás. Hogyan érthetnénk meg egymást, amikor egészen más nyelven beszélünk. Ők a halálon innen vásárolják az öröklakásokat, mi a halálon túl. Ők a szenvedésben csak rosszat látnak, mi meg látjuk benne a megváltás nagy gondolatát és célját. Mi a megváltásunkat Jézus Krisztusra bízunk, ők saját magukra vagy a pártra vagy valami okos gazdasági tervre. Mi örökéves tervekkel dolgozunk, a kommunisták ötéves tervekkel. Mi közünk lehetne egymáshoz? Semmi.

Amit ők híveiknek ígérek, azt mi salaknak tartjuk, s amit mi ígérünk a mieinknek, azt ők kinevetik. Voltak ellenfeleink, akiktől csak egy-két tétel választott el, s voltak, akiktől száz, de valahogy a mélyen mindig egyet kerestünk: az örökkévalókat; mégis hátat fordítottunk egymásnak. A marxisták ellenben a földieket keresik. A kommunizmustól az alapelvek legmélyén vagyunk végzetesen elválasztva. Nem azt mondjuk, hogy száz vagy kétszáz tételben, hanem a lényegben, egész életfelfogásunkban. Vannak dolgok, amelyek összeegyeztethetők, de vannak, amelyek soha. Hát ilyen ez a két világ-nézet. Miszerintünk itt a földön nem lehetünk boldogok, őszerintük csak itt. Nem árulhatjuk el egész aszketikus felfogásunkat, hogy velük valamiben is közös nevezőre jussunk. Az Egyház ezer átalakuláson ment keresztül a századok alatt, de egyszer sem fedkezett meg arról, hogy itt e földön csak átmenetileg tartózkodik, s most azt kéri tőle, hogy üljön le, és értsen szót azzal, aki meg csak a földön akar berendezkedni. Melyikünk fog a másik javára engedni? Mi nem tehetjük meg, és a kommunizmus sem fogja megtenni, mert az Isten nem alázta még meg őket. A zsoldárok tanítanak meg bennünket

⁷⁸ Hippói Szent Ágoston, szül. Aurelius Augustinus (354-430): püspök, egyháztanító, a legjelentősebb ókeresztény latin egyházatyja

erre a nagy igazságra naponta. Még magabízók, hogy sokáig küzdhetnek az igazság ellen.

Nemcsak a belső lényegben nem fogjuk egymást soha megérteni, hanem a módszereink is teljesen különbözők. Nekik nincsenek lelkiismereti gátlásaik, mert az föltételez egy büntető Istenben való hitet. Az ő számukra minden alá van rendelve a közösség érdekeinek, mivel világuk egy bezárt szűk kis földi élet, ennek kihasználására mindent megengedhetőnek tartanak. Nekik sietniük kell, mert az élet rövid; mi ellenben tudjuk, hogy előttünk az egész örökkévalóság. Az egyetlen földi életben való hit kíméletlenné teszi őket, mert ha azt elvesztik, mi marad meg nekik? A csatát minden áron meg kell nyerniük, mert nincs több lehetőségük; mi azonban minden csatánkat elveszíthetjük, de visszanyerjük valamennyit az örökkévalóságban. Akinek kevese van, az szűkkeblűvé lesz; amennyivel nagyobb az ég a földnél, annyival gazdagabbak vagyunk mi.

Hogy értenők meg egymást, amikor ennyi minden elválaszt bennünket?

A protestánsokkal való megegyezés is alig elfogadható. Az ember meghajlik a zsinat tekintélye előtt, de bevallja, hogy nem érti az ide vonatkozó dekrétumokat, pedig ott közös alapokon állunk, egy Istent imádunk, egy Krisztust fogadunk el. De mit kezdhettünk azokkal, akik egy abszolút tagadásban vannak? Az egész egyháztörténelemben nincs példa egy ilyen egyezkedésre, de vértanúságra annál több. Ilyen még nem fordult elő, hogy leültünk volna legnagyobb ellenségünkkel, és rakosgattuk volna a mérlegre azt, amit adunk és kapunk, hogy aztán elszámoljunk a nyereségről. Az nem lehet előzmény egy zsinat számára, hogy néhány forrófejű fiatal pap leült néhány jó szándékú félig katolikus kommunistával megbeszélésre, és rájöttek arra, hogy nem haragszanak egymásra. Más pozitívum alig adódhatott összejöveteleik során. Az ilyen megbízás nélküli tárgyalásokat le kell állítani, mert csak ártanak az Egyház tekintélyének és egységének. Kérem, hogy a zsinat foglaljon állást velük szemben, mint ahogy a moszkvai kommunisták is kifejezték nemtetszésüket francia és olasz elvtársaikkal szemben, pedig azok néhány udvarias kijelentésen kívül alig tettek le valamivel is többet a közös tanácskozó asztalra. A reánk bízott isteni tekintélyt nem vihetjük kerekasztalok mellé közprédának; mi mindig négyszögletes asztalok mellett ültünk, és függetlenül jó vagy rossz sorsától, ítéltünk az igazság és hamisság fölött. Óriási veszélyt rejt magában gyengének mutatkozni, amikor pedig a mindenható Isten ereje és a fatimai Szűz⁷⁹ támogatása velünk van.

Ha tudjuk önmagunkról azt, hogy magasabb rendű természetfölötti küldetésünk van, akkor nem szállhatunk le egy alacsonyabb szintre, baráti kézszorítást keresni azokkal, akik nem is tudnak kezet adni, mert ökölbe szorított kézzel köszönnék. Tehát elvben ellene vagyok minden dialógusnak. Mi tanító és nem társalkodó Egyház vagyunk.

⁷⁹ Utalás az 1917-es fátimei Mária-jelenésekre. Az un. 2. fátimei titok kilátásba helyezte Oroszország megtérését.

Brazil püspök felszólalása

Azok közül a bátor dél-amerikai püspökök közül való, akik annyi hivatalos világi és sok esetben egyházi ellenállással szemben képviselni merik az új szociális felfogást. A közel 650 dél-amerikai püspök reformszelleme sokban hozzájárult a II. vatikáni zsinat elismerten haladó szellemének megnyilatkozásához. Szavazataikkal nem egyszer ők döntötték el a zsinat sorsát.

A nyomor tanulságai

Elöttem felszólaló olasz és portugál püspöktársaim a földi boldogság lehetőségeit tárgyalták. Megítélésem szerint a sok felemelő gondolat mellett alapjában véve mégis inkább pesszimista hangot ütöttek meg. Ez valahogy megfelelni is látszik az ősi keresztény felfogásnak, amely siralomvölgynek festette meg ezt a világot, és nem is várt tőle semmi jót. Mi ellenben várunk, és bízunk abban, hogy még nagyon sok jó is elérhető lesz. A kereszténység első századai, vagy talán úgy is mondhatnám: első kétezer éve, egész szociális berendezkedésével nem sok támpontot adott arra nézve, hogy itt maga az emberiség és nemcsak annak egy vékony felső rétege, ahova mi egyháziak is tartoztunk, valaha is jobb életkörülmények közé fog kerülni. Alapelvünkkel lett, hogy az élet végső értelme a szenvedés türelmes elviselésében áll. Ez az elv akadályozott meg bennünket abban, hogy a szociális kibontakozásban is vezérei legyünk az emberiségnek, pedig ma már világosan tudjuk, hogy a szociális haladás is benne volt és van az Isten terveiben. Lehattunk volna mi a nagy úttörők, de mentségünkre szolgálhat az, hogy mindennek be kell érnie ezen a világon, még az emberiség általános jólétének is, ami, akárhogyan is vesszük, a siralomvölgy-jelleget meg fogja szüntetni, és bizonyos boldogságot fog lehozni erre a valóban sokat szenvedett földre. Ez az új világ már majd lehet optimista.

Talán különösnek tűnhetik fel, hogy éppen egy dél-amerikai püspök merészel erről a szebb életéről beszélni, és azok közül is egy brazíliai, aki hazájában és földrészén a nyomornak oly fokozatait tudta megismerni, amilyen csak talán Ázsiában és Afrikában lelhető fel. A mi népünk tömegeinek nyomora már oly nagy, hogy nincs tovább. Vagy jön egy látványos kiemelkedés, vagy a lassan felvilágosuló népeink örökre elhagynak bennünket, mert felébredésükkel együtt nő velünk szembeni ellenszenv. Csak egy adatot említek meg: Eirupene kerületben 1000 gyermekből 800 meghal egyéves kora előtt. Nem pestis pusztít ott nálunk, hanem az éhínség. És az ország tele van óriási vagyonokkal, és a lakosság 93%-a katolikus, és mi pásztorai vagyunk az egész nyájnak. Nevezhető-e jó pásztornak, aki hagyja, hogy a reá bízottaknak kis töredéke a legkövérebb legelőkön járkáljon, míg a nagy többség éppen hogy csak éhen nem hal, pedig a legelőkből jutna elég mindenkinek?

Azt is nyugodtan merem állítani, hogy ott nálunk mindenki hisz, talán jobban, mint bármely más földrészén; de ez a hit pontos vetülete a szociális rétegződésnek: vele együtt süllyed le a dogmatikus tisztaságból a legsötétebb babonáig. Ekkora nyomorban már nem is jut hely a hit számára, ott az Isten képe is szükségképpen eltorzul. A test reménytelen küzdelmének megfelel a lélek reménytelen tusakodása egy sátánokkal és megrontásokkal teli párhuzamos babona-világban. Amilyen a természetes élete,

ugyanolyan a természetfölötti élete is: nyomorult, ínséges és reménytelen. Ezt Isten nem akarhatja, ez sohasem volt és nem is lesz az evangéliumok sokat felmagasztalt szegénysége. A nyomor az ördög szegénysége. Ezért mi latin-amerikai papok hiszünk egy földi boldogság lehetőségében, mert enélkül reménytelenül kellene néznünk híveink természetfölötti életének teljes megsemmisülését. A régi mondással szemben, amely azt szögezte le, hogy légy jó és boldog leszel, mi azt állítjuk, hogy légy boldog és jó leszel. A szerzetesek józan bölcsessége teremtette meg a közmondást, hogy jó konyha: jó fegyelem. Alkalmazzuk ezt a mondást a népekre is, és megtaláljuk a formulát a legtöbb lelki nyomorúság feloldására. Csak egyet ne felejtünk el: többségében nyomorban vergődő népeket természetfölötti ígéretekkel nem lehet még csak megközelíteni sem, nem hogy boldoggá tenni. A hittérítés útja ma egybeesik a szociális programok őszinte megvalósításának útjával. Nemcsak párhuzamos, hanem egybeesik vele.

Van ebben a dél-amerikai nyomorúságban valami nagyon szomorú mozzanat, ami az egyik legfőbb mozgató erővé lett a lelkünkben, hogy erre a szociális útra rátértünk. Már említettem, hogy a lakosság 93%-os többségét alkotjuk. Kolumbusz Kristóf hajóján érkezünk, s azóta döntő tényező voltunk ennek a földrésznek fejlődésében. Spanyolországot kivéve sehol az állammal annyira összeforrvá nem voltunk, mint itt. Befolyásunk a törvényekre, az állami és társadalmi berendezkedésre döntő volt. Megadatott, mint talán sehol ezen a világon, hogy megmutassuk, hogy mit tudunk. És ha a ránézünk Dél-Amerikára, mi magunk kell, hogy bevalljuk: megbuktunk. Az, hogy Recife-ben, a Casa Amarela kerületben 1000 megszülető gyermekből 500 mindjárt meg is hal, az következmény, amelynek kiváltó okait nagyon jól ismerjük. Hogy évente kb. százezren halnak meg Brazíliában tuberkulózisban, és 1950 és 60 között évente átlag 140.000 gyerek halt meg bélhurutban, az is csak következmény. Sao Luis kerületben a gyerekhalandóság P. Gil kapucinus atya adatai szerint eléri a 80%-ot.⁸⁰ Az is ókori állapot, hogy nálunk évente hat millióan halnak meg 16 éven alul, és az emberek átlagos életkora csak 27 év, míg Európában és az Egyesült Államokban 68. Mindez következménye annak, amit Mons. Helder Câmara⁸¹ így szövegezett meg: „A dél-amerikai falvak életszínvonala nagy általánosságban még a középkori élet kultúrfokán folytatódik.” (Dél-amerikai püspökök konferenciája, 1966. okt.). Ugyanezen a konferencián, a sajtó képviselőinek faggatására P. Pierre Bigo⁸² jezsuita, aki 60 évéből harmincat a francia munkások között töltött, enyhébb véleményt fogalmazott meg, kijelentve, hogy „Latin-Amerika ma ott áll, ahol Franciaország ezelőtt 200 évvel tartott. (La Razón, 1966. okt. 10.)

Kimutatható, hogy nálunk a munkás és a munkaadó viszonya, főleg a monokultúras mezőgazdasági területeken, semmit sem változott a több száz év előtti klasszikus feudális viszonyokhoz képest. Ismerek nagybirtokokat, ahol a munkásokat bonokkal fizetik ki, amelyekért kizárólag csak a munkaadó üzletében vásárolhat, de csak kétszeres áron. Más üzlet nincs is 100 km-es körzetben.

⁸⁰ Confirmado. Buenos Aires, 1967.május 11-i szám [NT]

⁸¹ Hélder Pessoa Câmara (1909 –1999) brazil püspök, Olinda és Recife érseke. A 20. század kiemelkedő egyházi személyisége, a „szegények püspöke”. Életét a szegények és elnyomottak ügyének szentelte, küzdött a társadalmi igazságosságért és az emberi jogok érvényesüléséért.

⁸² Pierre Bigo (1906-1997) francia jezsuita szociológus, 1952-602 között a párizsi Action Populaire igazgatója, kiemelt témái voltak a marxizmus tanítása, a fejlődő országok (főként Latin-Amerika) helyzete, a társadalmi igazságosság, a felszabadítási teológia. Hatással volt VI. Pál pápa Populorum Progressio enciklikájára, tanácsadója volt Arrupe jezsuita generálisnak. Hosszabb ideig Dél-Amerikában működött

Brazíliában kb. 12 millió a héttől tizenkét évet betöltő gyermekek száma. Ezekből 7 milliónak nincs meg a lehetősége, még ha akarna is, hogy iskolába járhasson. Az egyetlen Rio Grande del Sud szövetségi államban évente meghal tízezer gyermek, egy valóságos kis falu: tíz év alatt elvész egy akkora város, mint Hirosima. Nem lehet egyszerűen csak azt mondani, hogy ez a népesség meghal. „Meghalni” egészen mást jelent. Ezek le lesznek gyilkolva az alultápláltság által és a legnyomorúságosabb lakásviszonyok és az egészségügyi ellátás teljes hiánya miatt. Ez gyilkosság és nem természetes halál.

A többi dél-amerikai országokban sem sokkal jobb a helyzet. Egész Latin-Amerikában, leszámítva Mexikót, Bolíviát és Kubát, a lakosság 4 százaléka nagybirtokos, s ezek tartják a kezükben a termőföldek 50%-át. Venezuelában ez az általános arány még jobban eltolódik: a 3%-ot kitevő nagybirtokos osztály a földek 74%-át birtokolja, Brazíliában és Chilében 2% tartja kezében a földek 50%-át. A szomorú rekordot mégis Ecuador viszi el, ahol 0,2% birtokolja az össz földterület 33%-át. Porto Ricóban a nemzeti jövedelem 41%-a nép 20%-ának kezében van.

Nagy-Buenos Aires területén több mint 700 ezer ember él nyomortelepeken, vagyis a nagy-főváros lakosságának 10%-a. Embertelen nyomoruk gyors és gyökeres változtatás után kiált. És még ennél is sötétebb a sorsuk az erdőirtó munkásoknak, akiknek életnívója a nomád életforma (ennek függetlensége nélkül) és a középkori teljes kiszolgáltatottság ijesztő keveréke.⁸³ Ezért írja Mons. Manuel Larrain⁸⁴ a következőket: „Nem elég azt mondani, hogy a népesség alulfejlettsége veszélyezteti a békét, hozzá kell tennünk, hogy ez a béke jelenlegi felborulásának oka. A nyomor, az éhínség és a betegségek évente annyi halálos áldozatot szednek a Harmadik Világban, mint amennyit a Második Világháború négy év alatt elvitt. Az alulfejlettség évente milliónyi embert pusztít el. Nem ismer a történelem még egy ilyen kegyetlen háborút. Égbekiáltó az a veradó, amit ezek a szerencsétlen népek nyomorukkal megfizetnek.”

Minderre nincs mentség, sem bocsánat, amikor ezek a tömegek mellett egy privilegizált réteg a fölösnél sokkal nagyobb gazdagságban él! Azért nincs rá mentség, mert ők valamennyien katolikusok és mi vagyunk a pástoraik. Főpapjai vagyunk a világ legkatolikusabb földrészének. Úgy beszélnek rólunk, mint „az egész világ katolicizmusának tartálékáról”. Ezelőtt húsz évvel, amikor beveződött a második világháború, és minden összeomlani látszott, amikor erkölcsi és anyagi értékek lettek lesöpörve egész országokról, úgy nézett felénk Róma, mint a jövő ígéretére. Azokban az időkben többször megfordultam a Vatikánban, és sokszor hallottam, hogy a katolicizmusnak talán a súlypontja is áthelyeződik oda mihozzánk, arra a „katolikus kontinensre”.

Így nézne ki a katolicizmus földi élete? Ezért érzünk mi, dél-amerikai papok egészen különösen nagy felelősséget a világ előtt, s ezért üdvözlünk örömmel minden kezdeményezést, amely Rómából indul ki, és szociális feladatok megoldása felé irányít

⁸³Jelen könyv szerzője az argentin nyomortelepek egyik elismert szakértője. Hosszú, fáradtságos munkával személyesen végzet felmérést, összegyűjtötte a pontos adatokat, s elkészítette Buenos Aires „nyomortérképét”. [NT]

⁸⁴Manuel Larraín Errázuriz (1900-1966) chilei püspök. 1938-tól Talca segédpüspöke, 1939-től megyéspüspöke. Szociális beállítottságával nagy szerepet játszott a chilei egyház életében. 1962-től agrárreform megvalósításába kezdett a talcai egyházmegye és a santiagói érsekség területén. 1962-65 között jelentős szerepet játszott a II. Vatikáni Zsinaton az egyház megreformálását szorgalmazó püspökök között. Részt vett a CELAM (a latin-amerikai püspöki konferencia) létrehozásában.

bennünket. A *Populorum progressio*⁸⁵ enciklika világosan megjelölte a helyünket a társadalmi rétegződések között, és fegyvereket is adott a kezünkbe, amelyeket a tradicionális felfogás miatt eddig nem mertünk kézbe venni. Még ma is vannak, akik félnek. Ezeknek őeminenciája Silva Henriquez⁸⁶ bíboros szavaival válaszolok, aki felelve arra az észrevételre, hogy nagy hasonlóság van VI. Pál Pápa követelményei és a marxisták célkitűzései között, kijelentette: „Mi az emberi közjó érdekében igyekszünk eljutni egy közös nevezőre, és amikor az éhség és a nyomor elleni küzdelemben követelményeket szögezünk le, egyáltalán nem érdekel bennünket, hogy ezek milyen cégjelzést kapnak; egyetlen, amire figyelünk, azok a reális tények.” (Mercurio, Chile, 1967. április 16.) Nekünk, az Egyház vezetőinek, tiltakoznunk kell az ellen, hogy dél-amerikai katonai diktátorok bevonják az Egyházat a kommunista veszély elleni harcba, holott csak politikai eszköznek használják fel, amelyben vallást úgy tüntetik fel, mint amelyik az uralkodó osztály ellenállását igazolja minden egészséges és szükséges szociális reformtörekvéssel szemben. Mons. Helder Cámara erre vonatkozóan már nyilatkozott az újságíróknak, amikor megérkezett az 1966. évi CELAM⁸⁷ konferenciára: „Senki sem szól egy szót sem mindaddig, amíg valaki csak alamizsnát osztogat, de ha az emberi életnévő emeléséért kezd dolgozni, vagy küzdeni merészel a nyomor ellen, azonnal kommunistának kiáltják ki.” (La Rázón, Buenos Aires, 1966. október 8.)

Mások közülünk, az általános közvélemény hatására, a dél-amerikai nép apátiájára és fatalizmusára hivatkoznak, és ezzel keresnek igazolást az eddig elmaradt munkák miatt. Ezeknek is Mons. Helder Cámara felelt meg a már idézett Mar del Plata-i püspöki konferencián: „A nyomor, amelyik apáról fiúra, nagyapáról unokára száll, nehezen kitörölhető nyomokat hagy: aki mindenben mástól függ, aki csak egy pária, segítő gyámkodás tárgya és nem emberi jogok és igazságosság alanya; aki egy mindenható nagyúr jó- vagy rosszakaratának van kiszolgáltatva – nem volna nagyúr, ha volna számára más törvény, mint tekintély és a saját maga által meghatározott jog! –, egy ilyen ember nem lehet mássá, mint rabszolgává... Hogyan ne zuhanna bele a fatalizmusba? Hogyan tudna kimenekülni az elkeseredésből, a hitvánnyá süllyedés reménytelenségéből ma és a forradalomból holnap?”

Ezek a nyomor tanulságai a számunkra. És egyre többen vannak közöttünk, akik tudják és főleg merik a tanulságokat levonni. A dél-amerikai papság megmozdult a szegény emberek védelme felé. Óriási feladatok és óriási vállalkozás: egy szabadelvű társadalmi rendszer privilegizáltjai mellől oda állni az evangéliumok privilegizáltjai mellé. Nem csoda, hogy nem megy simán, keserű ütközéseknek vagyunk a tanúi régi szellemű püspökök és türelmetlen fiatal papok között. Egy újfajta aposztáziát ismertünk meg az elmúlt években: a szociális tevékenységből fakadó aposztáziát. Nem egyszer a legjobbjaink veszték el így a számunkra. De a nagy fordulat jelei mind jobban mutatkoznak, egyre kevesebben vannak, akik azt hiszik, hogy például a magántulajdon nevében abszurd kiváltságok fenntarthatók még ma is; (Mons. Helder Cámara szavai ezek!), vagy

⁸⁵ A *Populorum progressio* VI. Pál pápa 1967-ben kibocsátott szociális körlevele, melynek fő témája a világgazdasági szinten megmutatkozó igazságtalanság, a fejlett és a fejletlen (az un. fejlődő) országok közötti különbségek megszüntetésének szükségessége és lehetőségének keresése, a világméretű szolidaritás fontosságának hangsúlyozása.

⁸⁶ Raúl Kardinal Silva Henriquez (1907-1999) chilei szalézi szerzetes, bíboros. 1959-től Valparaíso püspöke, 1961-től Santiago de Chile érseke, 1962-től bíboros. Részt vett II. Vatikán Zsinat mind a négy ülészakán. A chilei katonai diktatúra alatt sokat tett az emberi jogok védelméért.

⁸⁷ CELAM (Consejo Episcopal Latinoamericano) Latin-amerikai Püspöki Tanács, 1955-ben alakult.

akik ekkora nyomor láttára még mindig bíznak a keresztény segítség és alamiznaosztogatás csodájában, miközben a kommunista tábor jogok megszerzésével és csodák nélkül hódítja el a tömegeinket. A dél-amerikai püspöki konferencián hangozott el ez a kiáltás: „Jaj a kereszténységnek, ha a tömegek lelkében az a benyomás marad meg róla, hogy a nagyok és hatalmasok kedvéért elárulta őket!” (Mensaje, Chile. 1967. január)

Ez a lehetőség és veszély lassan elveszőben van. Csak mutatóba említek meg néhány példát. Azok a püspöktársaim, akiknek az országait nem sorolom fel itt, ne higgyék, hogy nincs tudomásom róluk. Chilében a püspöki kar 1962. nagyböjti közös pásztorlevele ezt a szokatlan címet viseli: „Az Egyház és a chilei parasztság problémája”. Tartalma bátor, erőteljes, őszinte, olyan, mint valami tiszta levegőt hozó szél, amelyen érzik, hogy könnyen viharra is nőhetne, de visszatartja az önmérsékletet. A tabunak számító földreformmal kapcsolatban kijelenti, hogy Isten a természet javait minden ember számára rendelte, hogy velük anyagi szükségleteiről gondoskodjon, épp ezért senkit sem lehet kizárni abból az alapvető jogból, hogy a föld anyagi javaiban részesüljön (35. szakasz). A *Populorum progressio* előtt öt esztendővel a chilei püspökök le merték írni ezt a mondatot: „Ismerve a falusi földműves nép problémáinak nagyságát, úgy amint azt fentebb bemutattuk, semmiféle fáradozás a szociális megoldás érdekében nem tekinthető elégségesnek. Úgy tűnik, elérkezett az ideje annak, hogy azok a földek, amelyek egy nagyobb kihasználás lehetőségeit ígérnek, s amelyek felosztásra alkalmasak, a közös nagyobb szolgálata érdekében törvényileg kisajátíthatók legyenek” (56. szakasz). Ugyanabban az évben, szeptember 18-án a chilei püspökök, egy újabb közös pásztorlevélben, a szociális bajoknak oly megdöbbentő rajzát adják, hogy ezek után mindenki természetesnek vette, hogy valamennyien felajánlották birtokaikat az államnak földreform céljaira. Mikor az e körül támadt nagy viharban a Centro Bellarminóban⁸⁸ működő jezsuiták élesen kiálltak a földreform mellett, a konzervatívok lapja „reverendába bújt viperának” aposztrofálta őket. A chilei püspöki kar megkapta bátor szociális szelleméért azt a nagy kitüntetést, hogy a *Populorum progressio*ban Őszentsége őket idézi, mint követendő példát (32. szakasz).

A brazil püspöki kar 1967. május elején Aparecidában megtartott négynapos értekezletén elhatározta, hogy a birtokában lévő összes földeket szétosztja a parasztság között. Az ezt követő sajtókonferencián (május 11.) kijelentették, hogy ezzel a felajánlással azt akarták elérni, hogy az Egyház vitathatatlan példát adjon a kormánynak és a nagybirtokosoknak arra, hogy mily fontos „felvenni a küzdelmet a latin-amerikai parasztság tömegeinek oly közismert fatalizmusa és elkeseredése ellen”. Majd hozzáfűztük közös nyilatkozatunkhoz ezt a mondatot is: „Figyelmeztetnünk kell mindenkit arra is, hogy az egyoldalú antikommunizmusnak hatása rendszerint épp az ellenkezője, mert azt a benyomást kelti, hogy az Egyház az igazságtalan és munkásokat elnyomó kapitalizmussal szövetségben él.” Felsorolhatnám a Brazília északkeleti szövetségi államaiban alapított paraszt-szindikátusokat, Mons. Helder Cãmara érsek „Gondviselés Bank”-ját, az „Elemi-oktatás Mozgalmát” és számos más kezdeményezést, amelyek a brazil papoknak a szegény nép mellé állását bizonyítják. S mindezt azért, hogy szebb jövője legyen, mert Isten nem akarhatja ezt a botrányos egyenlőtlenséget.

⁸⁸ Centro Bellarmino: az 1950-es évek második felében chilei jezsuiták által létrehozott szociológiai tudományos központ, melynek célja a dél-amerikai társadalmi, szociális viszonyainak vizsgálata, a fennálló problémákra megoldások keresése, publikációk megjelentetése, konferenciák és tanfolyamok tartása.

Napirenden vannak ilyen hírek a sajtóban, mint például, hogy „a Banco Internacional de Desarrollo 20 millió dollár kölcsönt adott az ecuadori Püspöki Konferenciának az egyházi birtokokon végrehajtandó földreform előkészítésének költségeire.” (Inform. Catól. Intern. 1967.6.7.)

Vagy azt olvashatjuk a hírek között, hogy Bolíviában az Egyház papjai odaálltak a sztrájkoló bányászok mellé, és felemelték szavukat az érdekükben. Kolumbiában az Eucharisztikus Világkongresszus rendezői bejelentették, hogy minden résztvevő vendégként lesz elszállásolva családoknál, magánházakban, és a püspökök számára mintegy privilégiumként lesz fenntartva, hogy ők kistisztviselők és munkáscsaládoknál fognak otthonra találni. 1967. július elején pedig az ötvenöt kolumbiai püspök évi konferenciáján jóváhagyta azt a javaslatot, hogy az Egyház kisbirtokai felhasználhatók legyenek kisajátítás útján földreform céljaira, amennyiben a közjó ezt megkívánja. Ez előtt az elhatározás előtt már nyilvánosságra hozta a kolumbiai püspöki kar, hogy elrendelte az egyházi vagyon pontos felmérését és leltározását azzal a céllal, hogy az eddigi heverő és fölösleges vagyona szociális célt szolgáljon a jövőben.

Rio de Janeiróban 1967. október 24-én háromszáz katolikus pap aláírásával nyilatkozat jelent meg, amely a szociális igazságtalanságot teszi felelőssé sok ezer nyomorgó brazil haláláért: „Éhség és nyomor miatt ezrével pusztulnak el a dolgozó osztályhoz tartozó brazilok, mert nyomorúságos bért fizetnek nekik a nemzetközi nagytőke érdekei védelmében.” Kijelenti a nyilatkozat, hogy ez ellen nyíltan harcolni kell, és azt is követeli, hogy az Egyház ne csináljon üzletet a hit gyakorlásából fényes és költséges ünnepélyek rendezésével, hanem igenis, a papok életmódjukkal és egész magatartásukkal közeledjenek az egyszerű, szegény néphez, és így töltsék be közöttük hivatásukat, amelyre Isten küldi őket.

Folyóiratok jelennek meg papok szerkesztésében csaknem minden dél-amerikai államban, amelyek türelmetlen hangulatban égnék, és néha már veszedelmes szélsőségekbe is átcsapnak. Az ember, ezeket olvasva, alig akarja elhinni, hogy nem a kommunista ideológia szócsövei, pedig nem azok, hanem csak ők a „közös nevező”, amelyekről Őminenciája Raúl Silva Henríquez bíboros oly nyugodtan beszélt. Nehéz megmaradni a középúton, de ne felejtsük el, hogy az Egyházat a „tévedések” vitték előbbre annyira, mint a konzervatív erények. Luther Márton nélkül, nem tudjuk hová jutott volna az Egyház.

Dél-Amerika katolicizmusa forrong, és keresi az utat, hogy ne csak számarányban, de szellemben is az Egyház erőtartaléka legyen.

6. MENNYIRE LEHET VALAMI ROSSZ?

Angol püspök felszólalása

Szociális munkáiról közismert püspök, aki hosszú elméleti harcok után a gyakorlati szervezések területén ért el nagy sikereket.

Ideológiai abszolutizmus

A korábban felszólaló portugál püspöktársamnak tökéletesen igaza van akkor, ha mi a kommunizmussal elvekben akarnánk megegyezni. Egy közös nevező keresése valóban elképzelhetetlen, de ki beszél itt erről? Mi egy *modus vivendi*t akarunk megteremteni. Egyszerűen élni akarunk, és dolgozni a lelkek javára, s mivel a vasfüggöny mögött ők az urak, bebocsájtást kérünk és megkérdézzük a feltételeket. Feltételek nélkül mi sem bocsájtunk be senkit a saját területeinkre, Próbálna Moszkva egy ideológiai propaganda-központot létesíteni Rómában! Minden püspökség, kommunista szemmel nézve, egy ilyen iroda. Nem elveket teszünk mérlegre, hanem fizikai értelemben vett működési lehetőségeket és ezekhez keressünk utakat, a lelki beállítottságot, több megértést. Ne higgyük, hogy a kommunistáknak nem okoz ez legalábbis annyi fejtörést, mint nekünk. Ők egy zárt ideológiai tömb, féltékenyen őrzött határokkal, s mi keressük a réseket, ahol be lehetne oda hatolni, ahol a mi keresztényi felfogásunknak helye volna. Erre szolgál a dialógus. Az ibériai félszigeten lehet állami asszisztenciával dialogizálni, de ezzel semmire sem megyünk Budapesten és Prágában, pedig nekünk ott is vannak érdekeink. Ezeket az érdekeinket pedig kizárólag akkor tudjuk megvédeni, ha méltányoljuk azoknak az érdekeit, akik ott egy új világot akarnak felépíteni, és minden jel szerint ez sikerül is nekik. Ezzel a zsinattal lezárult az egyháztörténelemnek egy egész szakasza, amelyet bizonyos diktatúra jellemzett. Maradtunk lényegünkben, akik voltunk, de már nem annyira azt keressük a másokban, hogy mit lehetne benne még elítélni, hanem hogy mi az, ami – hála Istennek – jó benne. Ha ezt a nagy változást végre akarjuk önmagunkban hajtani, akkor egész beállítottságunkon változtatni kell, különben csak úgy fogjuk viselni, mint egy kényszerből elfogadott, rosszul szabott ruhát, amelyet a legelső alkalommal eldobunk – feltéve, hogy ez az alkalom valaha is az életben még egyszer adódni fog, amiben egészen komolyan kételkedem.

Nekünk, katolikusoknak az egész tanrendszerünk olyan, hogy hajlamosak vagyunk szélsőséges magatartásokra. Ha emberi mivoltunkat nézzük, akkor lesújtóan pesszimisták kell hogy legyünk, mert életünk hajnalán belezuhantunk az eredendő bűn átkába, annak minden rossz következményével együtt; magunktól semmire sem vagyunk képesek, elesettek vagyunk. Viszont, ha a megváltás tényére gondolunk, a másik végletbe kell átcsapnunk, és olyan optimistáknak lennünk, mint amilyen pesszimisták voltunk azelőtt; mert hiszen egy ember közülünk Isten is Jézus Krisztus személyében, és Ő olyan hatalmat bízott reánk Egyházában, amellyel mi a végtelenségbe nőhetünk bele. Egy ilyen szélsőséges alapélményből nagy erények és nagy hibák fakadhatnak. A hibák közé tartozhat az a könnyedség, ahogyan mi másokat elítélünk, mert meggyőződésünk, hogy mi birtokolunk minden igazságot és egyedül csak mi! Nagyon sok katolikusnak túl nagy az öntudata, és ítéleteiben elhamarkodott. Könnyen kimondja a nagy átkot, és számtalan jót észre sem vesz vagy elfelejt a másokban, mert annak van néhány nagy

tévedése. Így vagyunk a kommunizmussal is. Vannak országok s majdnem földrészek, ahol ezt a szót ki sem lehet mondani hisztérikus reakciók nélkül. A megbélyegzés és erkölcsi tönkretetés legbiztosabb módja, ha valakire ráfognak, hogy kommunista; amit ki is használnak teljesen egyéni célok érdekében. Elég, ha valaki csak szimpatizál velük, az államvédelmi titkos rendőrség már listára veszi. A manicheizmusnak egy fajtája ez, amelybe éppen katolikusnak nevezett országok esnek bele, egyházi tekintélyeikkel együtt, ahol ugyanakkor a legnagyobb szükség volna egy egészen gyökeres szociális reformra. Már ez a teljes merevség is mutatja, hogy itt egy beteges tünettel állunk szemben. Nem lehet valami annyira rossz, hogy ily nagyon kellene tőle félni. De áll ez a másik oldalra is.

Külön tárgyalni lehetne ennek a kérdésnek morális oldalát, mert számtalanszor olvashatunk olyan híreket és cikkeket a kommunizmusról legjámborabb vallásos folyóiratainkban, amelyek bőven kimerítik a halálos bűn mértékét, mert klasszikus rágalmak. A rosszindulat, a félremagyarázás és kitaláltság valósággal kiabálnak belőlük, és híveink hátborzongva olvassák, és fenntartás nélkül hitelt adnak neki, mert hivatalos egyházi férfiak védjegyezik minden sorát. Pozitív, biztos tudomásom van arról, hogy egyes újságírók rendszeres fizetést kapnak bizonyos helyről, s ezért kötelesek lapjukban hetente elhelyezni kellemetlen híreket a Szovjetről, s tudom róluk, hogy a „hírek” nagy részét úgy találják ki, mert végeredményben ki tudja azokat leellenőrizni? Isten ügye nem szorul arra, hogy hazugságokkal támasszuk alá.

Amit mondtunk saját magunkról, áll az csaknem szórul szóra a kommunistákra is. Az újonnan beérkezettek buzgóságával veszik komolyan az első idők írásainak minden túlzását. Egy akkora világmozgalmat nem is lehetett jámbor frázisokkal elkezdni, ide erő és düh kellett, és egyik sem hiányzott. Sikerük egyik titka az volt, hogy meg merték mondani mindazt, amire azelőtt gondolni sem volt szabad. S megmondták a szegény nép számára egyedül érthető nyelven, kíméletlenül, bőséges illusztrációkkal ellátva. Ez a nyelvezet ma már anakronisztikus, de a tartalom is az; viszont a buzgóbbak a tartalmat még mindig megőrizték, csak a nyelvezetet ötvözték át finomabbra. A kommunistáknak is be kell látniuk, hogy azért az egyházra nehéz ráfogni, hogy csak a sötétiséget terjeszti, mert valamikor Galileit elítélte s volt egy sereg hasonló tévedése. Ha ennyire nevetségesen együgyűek, máskor meg rafináltan gonoszok lennének, mint ahogy ők írásaikban és tankönyveikben megfestenek bennünket, akkor hogyan voltunk képesek egy egész világ szeme láttára négy évig oly mélységes komolysággal itt, Rómában végigtárgyalni legégetőbb problémáinkat? Ha azt akarják, hogy elismerjük mindazt a sok jóakaratot és értéket, ami bennük van, miért nem néznek bennünket ők is egy kicsit tárgyilagosabban. Ne azon vitatkozzunk, hogy ki kezdje el, mert lehet egyszerre is közeledni egymáshoz. Egy igazi párbeszédnek ez a feltétele.

Mindketten egy ideológiai abszolutizmus áldozatai vagyunk. Ez bezártságot jelent, szűk látókört és vaskos filozófiai tévedést. Tudnunk kell, hogy emberi közösségekben a tévedések mindig csak részlegesek, körülvéve számtalan igazsággal. A kommunisták például megszüntették a magántulajdont a termelőeszközökre vonatkozóan. De nem volt-e igazuk abban, hogy az ezekkel való visszaélés hozta a világra eddig a legtöbb bajt? Annyira buzgók voltak a magántulajdon bizonyos területeken való megszüntetésében, hogy gazdasági csőd fenyegette őket. Erre, fenntartva a köztulajdont, tág teret engedtek a magánkezdeményezéseknek, s ezzel az egyensúly máris helyreállóban van. Nem kell-e tisztelettel nézni egy akkora kísérletre, amely végeredményben jót

akart, és legvégső kifejlődésében fog is nagyot javítani az emberiség helyzetén? A történelem nem ismeri a megmerevedett formákat, idővel minden rendszer fellazul, és helyt ad egy másiknak. Aztán majd erre a másikra is rá fog kerülni a sor, de egyelőre nézzük, hogy mi jót hozott a számunkra. Jót kellett hogy hozzon, mert láthatóan beleillik az egyetemes nagy történelmi fejlődésbe, amely a mindig szélesebb rétegek beérkezése felé törekszik. A kommunizmus révén a legszélesebb népi rétegek vannak felemelkedőben. A kommunizmus fő érdeme, hogy felszabadította a negyedik rendet, s ezzel véget vetett egy hangsúlyos szociális egyenlőtlenségnek. Ha így próbáljuk elemezni ellenfeleinket, találunk bennük annyi jót, hogy kezünkben az evangéliummal, amely szót sem szól a magántulajdon korlátairól, jelentkezhettünk egy őszinte dialógusra. És ha majd ők is nemcsak kuruzslót látnak a papokban, akiknek egyik főfoglalkozása néhány évszázadon keresztül az ördögűzés volt, hanem meglátják az Egyházban azt a szervezetet, amely a népvándorlás barbárjaiból városlakókat nevelt ki, és aki lemásolta és átmentette számunkra az összes klasszikus irodalmi értékeket, és lehetőséget adott bőkezűségével a művészetek kifejlődésére, és ezer más jót hozott a világra, akkor a kölcsönös megértés gyümölcsöket fog teremni.

Nem akarok itt kultúrtörténeti fejtegetést tartani, inkább csak egy-két példával illusztrálni a kölcsönös megértés és ezzel együtt a megbecsülés útját. Nagy hibák ritkán járnak nagy erények nélkül, mert minden hibának megvan az őt kiegészítő erénye. Aki kíméletlenül fanatikus, az rendszerint alkotó is. Azt hiszem, mindketten ehhez a típushoz tartozunk, azért értjük meg egymást oly nehezen.

Ne felejtsük el: A marxizmust nem érdekli a mi kinyilatkoztatásunk vagy a dogmarendszerünk, amely a Szentháromságról szól és a kegyelemtanról és a többi igazságokról, semmi ezekből nem érdekli. Ellenben kifogásolja magaviseletünket az élet szociális adottságaival szemben, s mi ezt az ő kifogásukat áthárítjuk dogmarendszerünkre, és így elkövetjük világ egyik legnagyobb tényelferdítését: A kommunisták küzdenek az ellen, ami bennünk emberi, és mi ezt oda-torzítjuk, hogy ők az ellen küzdenek, ami bennünk isteni; ahelyett, hogy megvizsgálánk, vajon nincs-e igazuk, s mi csak kompromittáljuk a bennünk lévő isteni elemeket a túlságosan sok emberi elem fogatkozásai miatt. Nyilaik nekünk szólnak, akik éppen olyan emberek vagyunk, mint ők, azzal a különbséggel, hogy mi saját védelmünkre elővesszük a reánk bízott isteni elemeket, s azokat tarjuk oda pajzsként. Felháborodunk, hogy Istent támadják, pedig csak bennünket támadnak, és ha az Isten is támadás tárgyává lesz, az egyedül mi miattunk van, mert méltatlanul képviseltük őt, vagy más érdekeket is összekevertünk a természetfölötti javakkal. Képviseljük úgy, ahogy az evangéliumokban meg van írva, és akkor nem fogunk tudni miben megtámadni; és merjük elviselni, hogy akiket eddig kiszolgáltunk, mert ezt tettük, a jövőben ellenségeinkké lesznek, amint ahogy belső lényegükben ellenségei mindannak, ami isteni mibennünk: az általános testvériességnek, a gazdagság megvetésének és a Hegyi-beszéd minden igazságának.

Vállaljuk a kockázatát és néha ódiumát is annak, hogy leülünk tárgyalni azzal, akit naiv tömegeink és sokan a számottevő vezető személyiségeink közül ma még a megtestesült rossznak tart. Ilyen nincs, mert valamennyien, emberek és intézmények egyszerre jók is és rosszak is vagyunk.

Magyar püspök felszólalása

A fiatalabb generációhoz tartozik, végigélte a nagy átalakulás minden mozzanatát, ezért megglátásai értékesek.

A szükséges jóindulat

A zsinat megnyitásának a napja, vagy talán még inkább a Pacem in terris dátuma, úgy fog szerepelni a történelemben, mint egy határkő: Ha valakit elfogadnak szentnek a marxisták, akkor az XXIII. János pápa. Küldetése volt a számunkra az isteni gondviselésről, pontosan ránk szabva. Megjelenése valóságos forradalom volt, s ez érezhetővé lett már a nevének megválasztásakor: volt már az Egyházban huszonhárom János, de az utolsó, a XXIII. kétséges körülmények között jutott a tiarához, ezért Mons. Roncalli határozottan kijelentette, hogy ő lesz a XXIII. Még nagyobb lett a meglepetés, amikor a János nevet egy eddig ismeretlen, szinte gyerekes egyszerűséggel azzal okolta meg, hogy egy öreg parasztembert, édesapját is, Jánosnak hívtak. Eddig a pápák csak Krisztust képviselték a trónon, ő ellenben azt a szegény, írni-olvasni alig tudó falusi földművest is képviselni akarta ott a tiara aranyának nehéz súlya alatt.

Csak mi tudjuk igazán elmondani, akik a szocialista országokból vagyunk itt, hogy mit jelentett az Egyháznak XXIII. János pápa: más szemmel néztek ránk az emberek, a kommunisták is gratuláltak. Éreztük, hogy bizalom támad irányunkban. Legyünk meggyőződve, hogy a legharciasabb kommunista is azért harcias, mert békét szeretne, és most felmerült a lehetősége annak, hogy harc nélkül is lehet békét teremteni. Ennek a gondolatnak vagyunk mi itt most örökösei és lehetőleg megvalósítói: békét teremteni a Pacem in terris nevében.

Az előttem felszólaló testvérem oly hangot ütött meg és oly gondolatokat vetett fel, amelyeket mi már rég óta szorongva vártunk odaát, a túlsó oldalon. Hozzá vagyunk szokva, ha megkérdezzük itt Rómában bennünket az otthoni helyzetről, csak azért teszük, mert valami rosszat remélnék hallani, és ha nem kapják meg, amit vártak, csalódottan könyvelnek bennünket az elkötelezettek közé, megelégedve arról, hogy ők is legalább ugyanúgy el vannak kötelezve egy másik világ számára, de ezt már megszokták, és amelynek épp oly kevés köze van az Egyház küldetéséhez, mint ennek. Szó esett itt arról, hogy lássuk meg az ellenfélben, főleg, ha tárgyalni akarunk vele, a jót is, ami benne van. Szeretnék itt egyet a sok közül megemlíteni, amely oly nagy pozitívum, hogy ezért az egyért magáért érdemes bekapcsolódnunk az együttműködésbe.

Élénken figyelem országom eseményeit, és a következő megállapításra jutottam, amely közről kell, hogy érdekelje az Egyházat is, ezért hozom itt elő: egy önmagát megreformálni képtelen (de egyedeiben rengeteg értéke képviselő) hatalmat birtokló réteg valóságosan és teljesen megsemmisült 1944 után. Az új, hasonlóan kisebbségi uralkodó csoport, 1945 és 1956 között képtelen volt a megsemmisült uralkodó réteg szerepét átvenni. Ez volt az első kommunista vezető-garnitúra. Ugyanakkor 1945 és 1948 között inkább félénken, de 1956 óta öntudatosan és bátran az egész nép, osztálytagozódás nélkül, rendkívül lassan, de már érezhetően, önmaga veszi át a korábbi történelmi vagy az 1945-ben rátelepített uralkodó csoportok szerepét. Sokféleképpen beszélő, gondolkodó, új arcú, [de] a múltba kapcsolódó – hiszen onnan jött – egységes nemzetté születik. A nagy összeomlás a második világháború után, az első idők diktatúrája,

1956 és ami azóta történt, akaratlanul ezt a folyamatot segítette elő. Egy vezető egyházi személy végzetes tévedése is – történelmi távlatból nézve – ezt a kibontakozást segítette, mert személye és politikai merevsége magával rántotta a köréje csoportosuló „régit” s így akarata ellenére egy tisztulási folyamat [kiváltója] lett, s utat nyitott az „újnak”.

S mi ez az új? A népek életében az, ami megújul a múltból. Nálunk ez a tehetség elevensége, a szinte hihetetlen tanulási vágy, szívós munka, áldozatosság, emberies közvetlenség, jobb élet, a minőség forradalma a merev keretek és előjogok helyett. S mindez nem néhány százezer családtag vagy párttag, hanem mindenki számára lehetőség. Sokban még nem értünk egyet, de egy már világos, az, hogy valamennyien egyetlen nemzetté és egyetlen közös érdekévé forrunk össze, ami azelőtt nem volt meg. A régi keretek között azelőtt ennek – legalábbis az én hazámban – még csak a lehetősége sem volt meg. Ma valóság, s azt hiszem, hogy többé-kevésbé áll ez egyformán a többi szocialista államra is.

Van ennek az összeforrásnak egy másik mozzanata is, s ez összefügg az életszínvonalal. Nem egyházi vonal részéről a legáltalánosabb vád ellenünk az, hogy a mi országainkban állítólag nagy szegénység van, s ez bizonyíték lenne a rendszer ellen. Két fajta szegénység és két fajta gazdagság létezik. Amikor összehasonlítjuk két ország szegénységét és gazdagságát, ezt tehetjük relatív síkon s ekkor egy kommunista ország valóban szegénynek fog tűnni egy kimondottan gazdag nyugati ország mellett. De sokkal realisabb, ha abszolút síkon végezzük el az összehasonlítást, s akkor meglepődve azt fogjuk látni, hogy a mérleg a kommunista országok javára dől el. Mert lehet, hogy jobbak a kapitalista országok mosógépjei és finomabbak a levélpapírai, nagyobb a közlekedési kényelem és több autójuk van, de a szocialista államokban mindenki, ismét kimondom ezt a szót felelősségem tudatában: mindenki egyformábban él, egyformábban közlekedik, egyformábban eszik és egyformábban van megvédve. Az általános életnívó alacsonyabb – bár lehetne erről is sok érdekes adatot felhozni! –, de egy valami nagyon a mi javunkra szól: hiányoznak az annyira evangélium-ellenes óriási szintkülönbségek az egyes társadalmi rétegek között. Felesleges kényelmek tömege sohasem fogja pótolni a tömegek kényelmének súlyos hiányait. Az egyik ország gazdagnak látszik a sok fényűzés miatt, s a másik evangéliumilag mégis gazdagabb az egyenlőbb vagyoneelosztás miatt.

Én, aki még a régi világba születtem bele, és most közvetlenül élem az újat, feljogosítva érzem magamat, hogy véleményt mondjak: minden hibája ellenére, amelyet még nem tudott levetkőzni és nagyrészt nem is fog soha, mert emberi alkotás, ma az egész nép és nemcsak egyesek, nagyobb megbecsülésben él, jobb helyzetben van és össze van forrva. Ez olyan pozitívum, amely megérdemli, hogy felfigyeljünk rá, mert egy lépéssel közelebb van Krisztus tanításához, mint az előbbi volt, minden kiváltságolt jólétével együtt. A nagy tömegeknek akkor lényegesen rosszabb volt a sorsuk. A mai helyzet csak egy lépésnyi haladást jelent egyelőre, de a történelemben ez már sokat jelent. Az egész közösség mint egyetlen tényező, közelebb áll az Istennek rólunk elgondolt tervéhez, mint a születési és egyéb előjogokra felépített rendszerekben. Senki se mondja, hogy én azt állítottam, hogy ez ma már mind gyönyörűen megvalósult nálunk! Csak azt mondtam, hogy láthatóan és érezhetően kialakulóban van. Ez az, amit mi újnak nevezünk, s ezért sok mindent megbocsájtunk a rendszernek, s úgy érezzük, hogy tudunk vele együtt működni. Az új rendszer is csak nyerni fog velünk, mert egy természetfölöt-

tibe oltott emberi lesz hozzáfűzve; mint ahogy mi is nyerünk övelük, mert komoly emberi értékek hordozói.

Kis dolognak látszik és mégis jelentős, hogy például a statisztikai adatok szerint a szocialista államokban kevesebb arányszámban betegednek meg az emberek neurózisban, mint az úgynevezett nyugati országokban. Nálunk mosolyogva veszik tudomásul az emberek, hogy Amerikában minden tizennyolcadik ember pszichiáterhez jár kezelésre; és több tenyérjós működik, mint orvos.

Hogy ítéletet tudjunk mondani a szocialista országok helyzetéről, még az is kevés, hogy csak ott éljünk és főleg nem börtönökben, mint a forradalomból kinövő, lassú fejlődés és átalakulás sajnálatos áldozatai; ott kell élni a vérkeringésbe bekapcsolódva, s akkor számtalan nehézség ellenére, amelyeknek sokszor mi vagyunk az okai, látni fogjuk a járható utat a sok komoly pozitívum között.

Kívülről nézve a kommunizmust, legtöbbször csak azt látjuk, hogy [képviselőik] fanatikus, mindenre elszánt emberek, pedig tulajdonképpen csak lelkes idealisták; a nyugati országok börtöneiben éveket eltöltő, megbélyegzett, „sötét kommunisták” tulajdonképpen egy eszme áldozatos hősei, és a vallatások lendületében agyonvert, és a szakszervezetek minden reklamálása ellenére örökre eltüntetett vezető emberek nem felforgatók, hanem vértanúk. Az ütés nekik is fáj, a rúgásokat ők is épp úgy érzik, mint mi, épp úgy özvegyeket és árvákat hagynak hátra, mint a mieink, és hogy milyen jelzöt érdemelnek ki, az teljesen attól függ, hogy melyik oldalról nézzük őket. Ugyanez áll magukra a bírói ítéletekre is: felháborodunk, ha a kommunisták elítélnék valakit eszméi miatt, mert felforgatónak tartják a saját államukban; de nem ütközünk meg azon, hogy nyugati országokban épp így elítélnék eszméik miatt felforgatókat, és nem érezzük ebben a magatartásunkban a sajnálatos következetlenséget.

Hogy mennyire a beállítástól függ egy igazság megítélése, magamon tapasztaltam gyerekkoromban: protestáns iskolában járva, tanultam egy kivégzett angol jezsuitáról, bizonyos *Campion Ödön*⁸⁹, s emlékszem jól, még gondoltam is, hogy milyen gonosz kellett hogy legyen, hogy az angolok kivégezték; s csak egy évtized múlva tudtam meg, hogy oltáron tiszteljük, mint szentet. Aki egy protestáns iskolában csak kivégzett felforgató volt, azt két utcával odébb vértanúként tisztelték.

Valahogy ez a nagyon emberi játék megy ma is, szavakkal és jelzőkkel. Nekünk nem szabad ennyire elfogultaknak lennünk, tisztelnünk kell a másokban azt, hogy egy ideáért küzd, s akkor ők is tisztelni fogják a mi eszméinket, még ha nem is vallják a magukénak. Ez előfeltétele annak, hogy egy normális együttélés kialakuljon, ami nélkül pedig, az ő területükön, végzetes elszorvadásra vagyunk ítélve. A mai állami szisztémák mellett egy „katakomba-kereszténység” már csak egy romantikus fogalom. Élet csak a felszínen lehetséges, napfényen és békés körülmények között. A japán katolicizmus valamikor a hősiesség csodáit mutatta, és mégsem tudott katakombákba levonulni: kipusztult. – XXIII. János pápa szellemében kérem a dialógus megkezdését. És bízom sikerében.

⁸⁹ *Campion Ödön* (Edmund Campion, 1540-1581) angol jezsuita, vértanú. Fiatalon anglikán teológiai tanulmányokat folytatott, majd áttért a katolikus hitre. 1573-ban Rómában lépett be a Jezsuita rendbe. 1578-ban Prágában szentelték pappá. 1580-ban angliai misszióba küldték, ahol az anglikán államvallás miatt titokban kellett működnie. Ennek ellenére elfogták, és több napos kínzás után halálra ítélték.

Ír püspök felszólalása

Az Actio Catholica megszervezésében nagy szerepet játszott. Közismert haladó szelleméről.

Isten tervei és a kommunizmus

A protestánsokat néhány év óta testvéreknek nevezzük. Négyszáz évig várt erre a világ. A kommunisták esetében okultunk, és alig száz évvel az után, hogy megjelentek a színpadon, már kezdjük „megérteni” őket, de illendőség kedvéért még várunk néhány évig, s csak azután nevezzük őket is testvéreknek. Bár Jézus Krisztus óta hivatalosan mindenki annak számít. Persze, vannak rossz testvérek is, akik néha meg is verik az idősebbeket, de azért nem szűnnek meg testvérek lenni.

Most, amikor azt tárgyaljuk, hogy mennyire tud valami, jelen esetben a kommunizmus, belsőleg vagy csak felületében is rossz lenni, szeretnék visszatérni holland püspök társam fejtegetésére, amelyben a világeseményeket Isten természetes kinyilatkoztatásának nevezte, s ezzel mintegy bevonta a kommunizmust is Isten pozitív terveibe. Én inkább azt mondanám, hogy a haladás nagy gondolatai és újdonságai, a történelmi beérések, csak ezek Isten tervei. Hogy ki valósítja meg őket, nem jelent privilegizált helyzetet és kiválasztottságot. Elégedjünk meg csak azzal, hogy a kommunisták Isten tervei-be beillenek, ne akarjuk mindjárt kiválasztottaknak is megtenni őket.

Az elfogadható, hogy Isten kétféleképpen nyilatkoztatja ki önmagát az emberek előtt. Az első a természetfölötti, az Ige, amelyet egy meghatározott idő keretén belül nekünk elmondott vagy küldötteivel elmondott. Ez lezárult, mi pedig mint féltett örökséget birtokoljuk, és gazdálkodunk vele a hosszú évszázadok alatt. Az Ige örök és változhatatlan, de a vele való gazdálkodás már se nem örök, se nem változhatatlan. Nagyon sok textust másként magyarázott a hivatalos egyház az V. században, Galilei idejében és másként a tegnapi ülészenon.

A magyarázatoknak ez a különbözősége összefügg az Isten másik kinyilatkoztatási formájával, amely a történelem, az emberiség fejlődése, új igazságok felbukkanása, beérése és alkonya. Egy hívő számára Ő az, aki beszél hozzánk a folyton változó, alakuló, fejlődő történelmen keresztül. Minden egyes generáció kap az Istentől egy új „kinyilatkoztatást”, nem természetfölöttit, de természetesen; azt aztán a maga emberi módján jól-rosszul megvalósítja. Ami jó benne, az átmertődik a következő generációk számára, ami rossz, az lekopik, vagy jön valaki és lenyesi. Ez a kommunizmus esete. Elemezzük ki belőle a jót, igen sokat fogunk találni, aztán a várjunk a kopásra, és ha módunkban van, nyessünk is le belőle, de mindig csak tiszta szándékkal, nem elfogultan, csak gonoszság látva benne. Így Isten munkatársai lehetünk a történelem természetes síkján, ha már a természetfölötti amúgy is reánk lett bízva. Sőt, vannak közöttünk, akik szerint a természetes és természetfölötti szinte egybe olvad, és itt minden egyetlen nagy hömpölygő valami, valami isteni történelem.

Lassan megszokjuk, hogy a természetes kinyilatkoztatásra is figyeljünk, amely az új eszmeáramlatok formájában áll elénk. A francia enciklopédisták munkáiban sok nagy igazság valóban korszerű volt, és át is mentődött napjainkig, sőt nem egyet közülük

most fogadtunk el mi is, pedig valamikor globálisan elítéltük őket. Ha nem lennénk annyira konzervatívak, mint amilyenek a legtöbbször voltunk, akkor az elsők között lehetnénk, akik megértik az Istennek ezt a természetes szavát hozzánk, s így megértve az egész nagy kérdést, valóban vezérei lehetnénk saját korunknak, és nemcsak utólagos helyeslői. Mert az Isten nem vár reánk, hogy megértsük, mit akar; megy tovább a maga nagyszerű útján, amely maga az állandó kibontakozás. És bár kedvelt fiai vagyunk, de vannak neki más gyermekei is, sokszor ugyan lázadozók és ellentmondók, de hiszen így van ez minden kis és nagy családban, így kell lennie a legnagyobb családban is, amelyben Isten a családfő: valamennyien gyermekei vagyunk, ha ezt sokan nem is akarják elhinni magukról.

Próbáljuk így beilleszteni a kommunizmust a történelem kereteibe, mindjárt más kép tárul elénk.

Nézzük ezzel az egyetemes teológiával a világot, annak Teilhard de Chardintól⁹⁰ megálmodott bontakozását, és ne csak egy szűk, önző, apai örökséget egyedül birtokolni akaró, örökké duzzogó és pörösködő elsőszülött gyerek lelkületével. Higgyük el végre, hogy a fejlődés iránya, amely számunkra eleinte csak bűnnek és eltévelyedésnek látszott, csak azért ilyen, mert mi voltunk rövidlátók, s nem mert Isten a világ gyepelőit odadobta volna a sátánnak. Ezzel a lelkülettel értékeljük ki a kommunizmus tételeit, és sokat fogunk találni közöttük olyant, amelyet szebb lett volna, ha mi kezdtük volna el megvalósítani, nem pedig ők.

Előjogok megszüntetése, mamut-vagyonok felszámolása, egy nemzetté összeforrt társadalmi rétegek és sok más változás: olyan pozitívumok, amelyeket el kell ismernünk a kommunizmus javára. De hiszen ez a fejlődés nyugati országokban is megtalálható! Igaz, de vajon megtalálható volna-e, ha nem állna ott mögötte az immár világhatalmat jelentő Kelet? Ennek az óriási súlynak kényszerítő ereje nélkül, nem tudom, mit értek volna el a mi szociális fejtegetéseink és elegáns pástorleveleink egy igazságosabb munkáspolitikáról. Még jobban ügyeltünk volna ezekben a jó szándékú pástorleveleinkben, nehogy valahogy megsértsük kegyurainkat és szövetségeseinket.

Ezek azok a tények, amelyek egy-egy lépést jelentenek a fejlődésben. Ez az a „jó”, amit fel kell fedeznünk a „rossz”-ban, ha már így neveztük el őket, mert százados útitársaink veszedelmes ellenfeleket láttak meg bennük. Útitársainknak igazuk van. Számukra veszedelmesek, mert ők csak egy bizonyos történelmi időszak számára születtek, s betöltve hivatásukat, a fejlődés keretén belül halálra vannak ítélve; de mi hiszünk abban, hogy a mi hivatásunk az idők végéig szól, tehát mi mindig alkalmazkodni fogunk ahhoz, ami jön. Ezzel előre számolnunk kell, ha nem akarjuk elfogadni azt az abszurdumot, hogy emberiség az életét a világ végéig a mai nyugati gazdasági rendszerben lesz kénytelen leélni, mintha ez lenne a fejlődés és kibontakozás teteje. El tudjuk képzelni, hogy Isten megelégedne egy ilyen világgal, mint végső formával? És ha végre jelentkezik a változás, amely már itt is van, miért félünk tőle annyira? Optimizmusunkkal abban is bízunk, hogy ami mindig majd jön, lesz abban annyi jó, hogy elfogadható legyen, mert a világ kormánykerekét Isten tartja a kezében. Ez a mi történelmi filozófiánk.

⁹⁰ Pierre Teilhard de Chardin (1881 – 1955) francia jezsuita teológus, filozófus és paleontológus. Elsősorban a spirituális fejlődésmélete, a tudomány és vallás szintézisére való törekvése tette ismertté.

Isten nemcsak a jókkal dolgozik együtt, hanem az úgynevezett „rosszakat” is felhasználja. Minden történés közös alkotása Istennek és embernek. Ez egyben támpontunk is lehet, ha össze akarjuk egyeztetni a sok jót, amit kénytelenek vagyunk a kommunizmusban felfedezni, azzal a sok rosszal, amit eddig enciklikákban, folyóiratokban, könyvekben és prédikációkban róluk elmondottunk. Mert valamiképpen igazolnunk kell magunkat, hogy miért beszélünk ma másként, mint tegnap. Áll ez a vallásszabadságról szóló székelyházi írásokról is.

Különben ez a zsinat már eléggé hozzászoktatta az embereket, hogy új dolgokat mondunk nekik, sőt, azt hiszem, ezt már egyenesen el is várják tőlünk, mert ezek a megállapítások ott élnek a lelkükben jó idő óta, csak nem merték a felszínre engedni őket. Elég egy pillantást vetni bármelyik országra, s azt fogjuk látni, hogy legjobbaink mint feszegetik a gátakat, sokszor már lázadoznak is, mert látják az új és nehéz feladatokat, és szeretnének már munkához látni.

Tudom, hogy ami legnagyobb jóakaratusunk is hajótörést szenvedhet a másik oldal merevségén. Az eddigi tapasztalatunk szerint jogunk van ezt feltételezni, de jogunk van hinni abban is, hogy mindezek a kezdődő lendület túlkapásai voltak, s ma már ráérnek nyugodtabban gondolkodni, tapasztalataikból, amelyek sokszor elég keserűek, voltak, gyakorlati következtetéseket levonni. Nem azért hiszek a velük való tárgyalások lehetőségében és annak sikerében, mert, mint mondani szoktuk, „megtértek”, mert senki csak úgy egyszerűen nem szokott megtérni, legkevesbé fognak ők, hanem mert tudom, hogy fölismerik és értékelik azt, hogy komoly változásokon megyünk keresztül, amelyek új megfogalmazások és ártértelek felé sodornak bennünket. Tudják, hogy papságunk fiatal rétegének jó hányadával már ma számolhatnak. Ezt mi is nagyon jól tudjuk, csak nem merjük bevallani. Tudják, hogy óriási erkölcsi erőforrásaink befoghatók a lelkek megbékélésébe, ami pedig szükséges egy jobb világ felépítéséhez. A marxista világ a jelen zsinat óta egy lehetséges szövetségest lát bennünk, mi pedig a náluk jelentkező komoly nagy változások címén fordulunk érdeklődéssel feléjük. Az egymás lebecsülésének a korszaka, hála istennek, elmúlóban van. Ők épp úgy számolnak azzal a ténnyel, hogy mi léteünk, és erőből duzzadva léteünk, mint ahogy mi is tudjuk, hogy a közeli korszakban számolnunk kell létezésünkkel. Ők is ráléptek már arra a fejlődési fokra, amikor egy rendszer meri önmagát felülvizsgálni és bizonyos keretek között ártrendeződni. Gazdasági és politikai vonalon ezt egy idő óta már elkezdték. De nem térhetnek ki bizonyos ideológiai engedmények elöl sem, s ez biztosítja számunkra a dialógus lehetőségét. Ebben az ártrendeződési folyamatban vagyunk benne mi is.

Nem azt állítom, hogy a dialógusra szükség volna, hanem félok, hogy már elkésünk vele.

7. A DIALÓGUSOK TÖRTÉNETE

Belga püspök felszólalása

A német megszállás idején rendkívül bátran viselkedett. Koncentrációs táborokban nevelődött hozzá az élethez. A protestánsok felé való közeledésnek mindig támogatója volt.

Tiltakozó távirattól barátságos találkozóiig

Az előttem felszólaló püspöktársaim úgy beszéltek a kommunistákkal való dialógusról, mint valami nagyon szükséges vagy épp ellenkezőleg, nagyon elkerülendő jövő eseményről. Most kissé zavarban vagyok: hát püspöktársaim nem tudják azt, hogy a dialógusnak már komoly múltja van? Azokat még megértem, akik mellette szólaltak fel, mert a kapcsolatok elmélyítése érdekében lehet felhozni újabb szempontokat és érveket, de elítélni olyasmit, aminek már valóságos történelmi fejlődése van, sokat ígérő bontakozása és előzőleg soha nem remélt eredményei, ilyesmi ellen hadakozni csak egészen rideg elfogultsággal lehet. Ez pedig méltatlan hozzánk.

Az érintkezésnek oly gazdag története áll előttünk, hogy én nem is tárgyalom, csak a hivatalos találkozásokat, másokra hagyva, hogy bemutassák az utóbbi évek páratlanul érdekes konferenciáit Kölnben, Salzburghban, Herrenchiemseeben és Marienbadban.

A dialógus nagyon rövid szavakkal és igen szomorúan kezdődött. Amikor XIV. Benedek pápa 1919 áprilisában elküldte tiltakozó táviratát Leninnek az egyházüldözések megszüntetése érdekében, és csak Csicszerintől⁹¹ kapott egy nagyon kurta kis választ, amely nélkülözte a megszokott diplomáciai simaságokat, senki sem hitte volna, hogy rövid 48 év múlva VI. Pál pápa dolgozószobája ajtajában állva fogadja majd a mosolyogva belépő Nyikolaj Podgornij⁹² szovjet államelnököt. 1919-ben minden buzgó és hívő katolikus azt hitte, hogy a szovjet forradalom csak egy borzalmas erdőtűz, amelyet majd lokalizálnak, és miután kialudt, jó példa lehet arra, hogy az emberi gonoszságot az isteni gondviselés sohasem engedi végleg elharapózni. Viszont a túlsó oldalon is minden buzgó és hívő kommunista azt hitte, hogy az egész világot lángba fogják borítani, s ebben a nagy tűzben az Egyház lesz az első, amelyik elhamvad.

A dialógust, ha lehet egyáltalán ennek nevezni ebben az állapotában, XI. Piusz pápa folytatta, aki 1922 májusában Mons. Pizzardo-t⁹³, az államtitkárság helyettes vezetőjét (azóta bíboros) küldötte Genfbe, ahol akkor a Szovjetunió Népszövetségbe való felvételét tárgyalták. Mons. Pizzardo egy emlékiratot tett le az asztalra, amely a Szent-

⁹¹ Georgij Vasziljevics Csicserin, oroszul: Георгий (Юрий) Васильевич Чичерин (1872 – 1936) marxista forradalmár, szovjet politikus, 1918 márciusától 1930-ig a Szovjetunió külügyi népbiztosa.

⁹² Nyikolaj Podgornij, oroszul: Николай Викторович Подгорный (1903-1983) ukrán származású szovjet politikus, 1965-től 1977-ig szovjet államfő. 1967-ben VI. Pál pápa fogadta a Vatikánban.

⁹³ Giuseppe Pizzardo bíboros (1877-1970) olasz bíboros, diplomata, 1920-tól Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjában altitkár, majd 1929-től titkár.

széssel diplomáciai kapcsolatokat fenntartó nemzetekhez szólt. Három feltétel teljesítését kérte a Szentszék a Szovjetuniótól, amely nélkül nem lesz fölvehető a tagállamok közé. Az első kettő „minden orosz és külföldi állampolgár teljes lelkiismereti szabadsága” és „a vallásos istentiszteletek magán- és nyilvános gyakorlásának joga” volt. A harmadik záradék az Egyház vallásos jellegű birtoktárgyainak visszaadását kérte.

Ezek után hosszú hallgatás állott be, amelynek szomorú csendjét csak időnként verték fel a pápai enciklikák kemény szavai, amelyek elítélték a szovjet területeken közben kibontakozott rendszeres egyházüldözést.

A második világháború a Szovjetuniót a Szövetségesek oldalára sodorta, és a szörnyű vérfürdőből fél Európát megszállva tartó győztes nagyhatalomként került ki. Már nem lehetett nem tárgyalni vele. XII. Piusz pápa egy magyar jezsuita páter sugalmazására, egyelőre bizalmas jellegű érdeklődések alakjában, felvette az orosz kommunistákkal a kapcsolatokat. A Páter magától Őszentségétől és az akkor még államtitkár Mons. Montinitől kapta meg személyesen az utasításokat, amelyek értelmében 1945 és 1946-ban négyszer volt Magyarországon tárgyalni egy lehető modus vivendiről, már akkor használva ezt a kifejezést. A tárgyalások formális dialógusok alakját öltötték, és pozitív reményeket támasztottak. Mindszenty bíboros azonban bízott egy egészen közeli harmadik világháborúban, amely a Szovjetuniót meg fogja semmisíteni, s ezért a legmérebb szembefordulás politikáját tartotta egyedül helyesnek; ennek értelmében határozottan követelte Őszentségétől, hogy a jezsuita pátertől vonja vissza megbízatását, ami meg is történt, s a pátert szemináriumi spirituálisnak Uruguayba parancsolták.⁹⁴ Hogy a kommunista vezetők mily komolyan vették egy modus vivendi lehetőségét, az mutatja a legjobban, hogy a megkezdett tárgyalásoknak ez a drasztikus és egyoldalú megszakítása sem vette el kedvüket és bizalmukat, mert a következőkben ők voltak azok, akik emberi gesztusokon keresztül a közeledés újabb lépéseit megtették.

1956 augusztusában, teljesen váratlanul, a Szovjetunió hivatalosan megküldte a Szentszéknek a leszerelésre vonatkozó egyik memorandumának másolatát.

1958 januárjában maga Andrej Gromiko⁹⁵ állapította meg, hogy a békéért való küzdelem összekötő kapocs az Egyház és a kommunizmus között. 1962 szeptemberében az akkor még miniszterelnök Nyikita Hruscsov⁹⁶ nyíltan támogatja XXIII. János pápa nyilatkozatát a kubai kérdéssel kapcsolatban. Ugyanezen év novemberében Hruscsov hivatalosan gratulál XXIII. János pápa születésnapja alkalmából, és 1965 márciusában Őszentsége magánkihallgatáson fogadja Alekszej Adzsubejt, az Izvesztija főszerkesztőjét, feleségével együtt, aki Hruscsov leánya, és szívélyes társalgás fejlődik ki közöttük.

Egy hónapra e látogatás után megjelent a *Pacem in terris*, amely új korszakot nyitott meg. Első eredménye magának az enciklikának egy soha nem remélt fogadtatása volt a szovjet sajtó részéről, amelyik így bizonyosságot tett arról, hogy a jó szándék és a mondanivalók hangja reménytelen helyzeteken is változtatni tud. A dialógus mindkét

⁹⁴A jelen könyv szerzője volt ez a jezsuita páter. [NT]

⁹⁵ Andrej Andrejevics Gromiko (oroszul: Андрей Андреевич Громыко; 1909–1989) szovjet közgazdász, diplomata és politikus, 1957-től 1985-ig Szovjetunió külügyminisztere

⁹⁶ Nyikita Szergejevics Hruscsov (oroszul: Никита Сергеевич Хрущёв; 1894 – 1971) szovjet kommunista politikus. Sztálin halála után, 1953-tól 1964-ig a Szovjetunió Kommunista Pártja első titkára (a párt vezetője), 1958 és 1964 között pedig egyúttal a Minisztertanács elnöke (kormányfő).

résről el lett fogadva. Ezek után természetes volt, hogy még ebben az évben a Szovjet kiküldöttei támogatták a Pápanak kitüntetését a Balzan-díjjal⁹⁷.

Most egymást követték a kölcsönös gesztusok: VI. Pál pápa csatlakozott a Szovjet tiltakozásához a vietnami háború ellen; viszont a kommunisták szabadon eresztették Beran⁹⁸ és Szlipij⁹⁹ főpapokat. Ugyanezt a szabadságot Mindszenty bíborosnak is ajánlották, amely ténnyel a menedékjog további igénybevétele elvesztette értelmét, de a bíboros továbbra is az amerikai követségen, a számára fenntartott lakásban kívánt maradni, visszautasítva Öszentsége többszöri felszólítását, hogy jöjjön Rómába.

1964 januárjában már katolikusok mennek részt venni a marxisták Lyonban rendezett egyhetes megbeszélésére, s igyekeznek nem félremagyarázni a másik gondolatait. Viszonzásul a következő évben a marxisták jelennek meg a kiváló és nagy tekintélyű Roger Garaudy vezetésével a francia katolikus értelmiség kongresszusán, s keresnek új szavakat a másik fél megértésére.

Közben 1964 augusztusában nyilvánosságra került Palmiro Togliatti¹⁰⁰ politikai végrendelete. Az olasz kommunista párt nagy vezető alakja, halála alkalmából új életet akart elvtársaira örökségként hagyni, s ezért az Egyház felé egy megértőbb politikát ajánlott, és főleg a vallásszabadság tiszteletben tartását hangsúlyozta ki.

Luigi Longo¹⁰¹, az olasz kommunista párt új főtitkára folytatja elődje elgondolását, és a XI. pártkongresszuson kifejti: „Mindig visszautasítottunk bármiféle kísérletet, amely ideológiai alapon való közeledést akart volna előmozdítani katolikusok és kommunisták között. Egy ilyen megegyezés egyszerűen lehetetlen. Ellenben (...) szükséges megvizsgálnunk a lehetőségét és alkalmas pillanatát annak, hogy kölcsönösen megértjük egymást, és kölcsönösen elismerjük egymás értékeit, amiből majd következhetik egy megegyezés a külső célok elérésére, amennyiben ezek szükségesek és nélkülözhetetlenek az egész emberiség javára.”

Az Egyház hivatalos kifejezései is a kommunizmussal kapcsolatban új köntösbe öltöztek, az Ecclesiam suam enciklikából csak egyesek próbálták a kommunizmus elítélését kiolvasni, de a valóság az, amelyet későbbi zsinati események, a nyílt elítélés fölényes leszavazása világosan igazoltak, hogy csak az ateizmus van benne elítélve. Ez pedig egészen természetes. A kommunizmus mint társadalmi-gazdasági szervezet ezzel szabadjára lett engedve. „Az Egyház el van merülve az emberiségben, annak egy részét alkotja. (...) Mindenki tudja, hogy a jelen időkben az emberiség nagy átalakulásokon és változásokon megy keresztül, fejlődésben van, amely nemcsak külső életformáját változtatják meg alapjaiban, hanem gondolatvilágát is. Gondolkodásmódja, kultúrája, lelkülete alakulnak át bensőségesen, részint a tudományos, technikai és társadalmi haladás

⁹⁷ A milánói Eugenio Balzan (1874–1953) újságíróról elnevezett, 1956-ban Zürichben alapított díj. Évente két díjat osztanak ki a társadalom- és szellemtudományok, valamint a művészetek terén, kettőt pedig a matematika, fizika, természettudományok, illetve az orvostudomány területén. 1963-ban ítéltek e díja XXIII. János pápának.

⁹⁸ Josef Beran (1888–1969, prágai érsek, bíboros. 1949-ben letartóztatták, 1950–63-ig házi őrizetben tartották

⁹⁹ Joszif Szlipij (1892–1984) lemergi érsek, bíboros, az ukrán görög-katolikus egyház feje, 1945–63-ig szibériai letartóztatásban

¹⁰⁰ Palmiro Togliatti (1893–1964) olasz baloldali politikus. 1947-től 1964-ig az Olasz Kommunista Párt főtitkára.

¹⁰¹ Luigi Longo (1900–1980) olasz politikus, 1964–72-ig állt az Olasz Kommunista Párt élén.

következtében, részint pedig a filozófiai és politikai gondolati áramlatok befolyására, amelyek rázúdulnak és átjárják.” (Ecclesiam suam)

Ki merné állítani, hogy itt a kommunizmusról nincsen szó, amikor ez a legnagyobb fordulata ma az emberiségnek? Ha ezek a fenti szavak nem vonatkoznának a kommunizmusra, ezt az enciklikának külön ki kellett volna hangsúlyoznia, mert ma annyira itt ömlik el körülöttünk ez az új társadalmi rend. Épp ő az egyik hordozója és megvalósítója – jól-rosszul – annak a szellemi fordulatnak, amelyet a pápa az enciklikában elismer létezőnek, és akarja, hogy megértsük, mert enélkül nem illeszkedhetünk bele a jelen korba.

Megállapítja továbbá az enciklika az Egyház új módszerét is: „Az Egyháznak igénybe kell vennie a dialógus eszközét azzal a világgal szemben, amelyben élni kénytelen, (...) a lehető legjobban megközelítve megtapasztalnia, megértenie az őt körülvevő világot.”

Mi lenne az emberiség egész gondolatvilágának az a belső nagy változása, amelyről Őszentsége itt beszél, ha nem a társadalmi formák forradalma, amely egy egészen új szemléletet adja a világ javainak és az ezt kezelő embernek? A többi „nagy változások”, mint a művészetek, divat, stílus, gépek, szokások forradalma, nem érdekelheti az Egyházat oly mélyen, mint a társadalmi világnézet forradalma; tehát itt az enciklikában elsősorban erről beszél Őszentsége, és erre vonatkozóan mondja, hogy „az Egyháznak igénybe kell vennie a dialógus eszközét” és „a lehető legjobban megközelítve megtapasztalnia és megértenie kell az őt környező világot.”

Az események most már valósággal egymást kergetik: 1964 szeptemberében Budapesten Mons. Casaroli¹⁰² aláírja a Vatikán nevében az első megállapodást egy kommunista kormánnyal, s hamarosan kihirdetik a közös megegyezéssel kinevezett öt új magyar püspök nevét. A következő évben Mons. Casaroli már Belgrádban ír alá egy kedvezőbb megállapodást, amely már egy állandó megbízott jelenlétéről is gondoskodik a diplomáciai testületben.

Őszentsége 1965. október 4-én a Nemzetek Szövetségének New York-i Kristály Palotájában beszél az összes népek képviselői előtt; s utána azok között a kevesek között, akikkel külön is tárgyalni akar, ott van Gromiko szovjet külügyminiszter.

A II. vatikáni zsinat 4. ülészakaszának utolsó nagy vitái nyilvánvalóvá teszik, hogy a zsinat abszolút többsége kifejezetten visszautasítja a kommunizmus elítélését, és különválasztja tőle az ateizmust, és csak azt ítéli el. Pár hónapra rá, 1966. április 27-én Őszentsége magánkihallgatáson fogadja Gromiko szovjet külügyminisztert, s ami nyilvánosságra jut ebből a találkozásból, a legjelentősebb talán az, hogy egy újságíró kérdésével kapcsolatban az orosz külügyminiszter hangsúlyozni látszik, hogy ő nem az államfőt látogatta meg, hanem az Egyház fejét. Az ember nem tud szabadulni attól a gondolattól, hogy ami e megkülönböztetés mögött van, az lesz talán a kulcsa a katolicizmus

¹⁰² Agostino Casaroli (1914–1998) szentszéki diplomatája, bíboros államtitkár. 1940-től a vatikáni Államtitkárság szolgálatában állt, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjánál 1961-től titkárhelyettes. 1964. szeptember 15-én Budapesten aláírja a Szentszék és Magyarország közötti részleges megállapodásnak. 1967. június 29-én kinevezték a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkárává. 1979-től bíboros. Nagyrészt az ő nevéhez kötődik az „Ostpolitik”, a Vatikánnak a szocialista országokkal kompromisszumokat kereső „keleti politikája”.

egész jövőjének: egy politika-mentes, társadalmi formák és gazdasági rendszerek fölött álló, hitet terjesztő, természetfölötti életet sugárzó szervezet. Ez az, amit e világ hatalmasai ma neki megengedni akarnak. Tudom, kevésnek tartjuk, mert máshoz vagyunk szokva, de vajon Isten is kevésnek tartja-e? Őt kellene megkérdeznünk; de előre tudjuk, hogy mit fog válaszolni: szó nélkül kezünkbe adja majd újra az evangéliumokat, és ránk bízva, hogy igazodjunk el rajta mi magunk.

De térjünk vissza az események felsorolásához. Csak néhányat ragadunk ki. Még ugyanazon évben a Szentszék feloldja a kiközösítés alól azokat, akik egy választás alkalmával a kommunistákra szavaznak. Nehéz megérteni ezek után, hogy milyen logikával lehet elítélni azt, ha valaki leül velük tárgyalni, mikor nincs elítélve az, aki rájuk szavaz. Egy szavazás nemcsak előzetes dialógust tételez fel, hanem helyeslést is, sőt beállást a sorba. Már meg van engedve!

Az 1966. évre esik egy másik szokatlan esemény is: Őszentsége, elhagyva a szokásos diplomáciai formákat, amelyek feltételeznek egy előzetes bizalmas tájékozódást a várható válaszról, egyszerűen üzenetet küldött a szovjet, kínai és észak-vietnami kormányoknak a béke érdekében. A gesztus jelentősége épp abban van, hogy ezekkel az országokkal a Szentszéknek nincsenek diplomáciai kapcsolatai, s így Őszentsége kitette magát annak a veszélynek, hogy még csak választ sem fog kapni üzenetére; vagy esetleg egészen rideg elutasítás lesz a felelet. Voltak, akik ezt evangéliumi diplomáciának nevezték el. És valóban az volt.

Közben állandóan röppennek fel hírek, mint például hogy a francia Kommunista Párt Argentuilban megtartott kongresszusán állást foglalt a teljes vallásszabadság mellett, vagy hogy Mons. Boleslaw Kominek¹⁰³, Wroclaw érseke, nyilatkozva az „Europe N° 1.” riportere előtt (1966. máj. 12.), kijelenti, hogy bízik a katolicizmus és a kommunizmus együttélésében, mert – mint mondta – embereknek és nem a tanoknak kell együtt élniük.

Így érkezett el 1967. január 29., nevezetes dátum a párbeszédnek történetében, amikor is Nyikolaj Podgornij, a szovjetunió elnöke, olaszországi hivatalos látogatása alkalmából privát audiencián beszélgetett VI. Pál pápával több mint egy órán keresztül. Hogy miről beszéltek, nem fontos, hogy rágyújtott-e cigarettára az elnök vagy sem, csak a kellemes és barátságos hangulat tükrözésére szolgál; a fontos, hogy találkoztak, és egymás mellett ültek. Szomorúan érdekes, hogy voltak katolikusok, akik szerették volna, ha mindez nem történik meg, pedig a feltétel nélküli meghódolások korszaka már lejárt. Elég régen lejárt. Akik ilyen szellemben akarnák továbbra is vezetni az Egyházat, hamar nagyon egyedül találnák magukat, és nem sokat érne az a vigasztalás számukra, hogy igaznak és jónak lenni mindig kisebbségi kérdés volt.

Ebből a találkozásból épp úgy tévedés volna túl sokra következtetni, mint túl kevésre. Egy egészen bizonyos: hogy ez valami pozitívum. És ebben a hányattatott világban, amely annyi negatívummal van tele, értékelnünk kell mindent, ami pozitívum. Ez a találkozás ígérete egy másik találkozásnak, és az majd egy harmadiknak. Összegezve valamennyit, az ellenfél megismerésére és megbecsülésére vezet. Ez a zsinat kivezető

¹⁰³ Bolesław Kominek (1903-1974) érsek. 1951-ben XII. Piusz pápa címzetes püspökké nevezi ki, de csak 1954-én szentelik (titokban) püspökké. 1956-ban tudja elfoglalni a neki szánt wroclawi püspöki széket. 1962-től címzetes érsek, 1972-től wroclawi érsek, 1973-tól bíboros.

utat keresett és talált az utolsó évszázad valóságos útvesztőjéből. Ebben a labirintusban ott kanyargott össze-vissza, zsákutcákkal terhelt a kommunizmus is. Sok katolikusnak a lelkében akkora félelem és szinte gyűlölet él ezzel az új társadalmi formával szemben, és főleg oly vitális gazdasági és pozícióbeli érdekeket lát veszélyben, hogy egy modus vivendinek már a gondolata is türelmetlenné teszi. A maga egyéni szempontjából lehet, hogy igaza van, mert lehet, hogy ő pozíciót veszít, de a történelmi fejlődés, a befejezett tények parancsoló ereje és nem utolsó sorban maga az igazság is azt parancsolják, hogy az Egyház változtasson merev magatartásán. Ez tulajdonképpen már egy elkésett igénynek a benyújtása, mert a találkozások már folyamatban vannak, imitt-amott már eredmények is mutatkoznak.

Itt inkább csak arról van szó, hogy amint az Egyház egyéb reformjai keresztülvitelében is nehézségeket tapasztalt a konzervatív elemek ellenállása miatt, úgy ebben a kérdésben is küzdenie kell a közvélemény megváltoztatásáért. Ez annál nehezebb, mert egy liturgikus változtatás vagy a protestánsokkal való megbékélés nem érdekli a politikai rendszert, amelyben az Egyház benn él és tevékenyen be is kapcsolódik, ellenben egy ilyen ideológiai irányváltoztatás mélyen érdekeibe vág. Az Egyház jobban fél az őt környező politikai rendszerek idegességétől, mint saját hívei esetleges ellenállásától. Ezért van szükség dialógusokon keresztül eljutni a békés együttélésre, mert közben kitisztulnak a gondolatok, felfogások, eltűnnek egészen vak előítéletek és hamis fogalmak. Áll ez tökéletesen mindkét fél számára. A feladat, amely megoldásra vár, nehéz és komoly, de épp ezért kell a kivezető utat megkeresnünk, mert az idő nem mindenben a mi javunkra dolgozik, de vannak történelmi pillanatok, amelyek kihasználhatók, s most ezeket éljük.

Német püspök felszólalása

Kiváló egyházjogász. A nehéz időkben hőiesen viselkedett a hatóságokkal szemben. Minden jó ügynek őszinte barátja és segítője.¹⁰⁴

A nagy dialógusok

Az Egyház és kommunizmus érintkezését több mint egy évszázadon át a támadások, kölcsönös elítélések és üldözések jellemezték. Ilyen légkör eleve kizárt minden nyugodt vitát. Ma ellenben, aki meglátogat egy kommunista országot – és könnyen megteheti! – az rendszerint azzal jön vissza, ha nem egészen elfogult, hogy a szociális intézkedéseik jók, megfelelnek nagyjában a mi elgondolásainknak. Íme, a *tények* azok, amelyek összehoznak bennünket. Ezért is van az, hogy bízunk benne.

Nyilvánvaló, hogy egy bontakozó korban élünk, amikor az emberek kívánnák a megértést, újra betájolják az útírányt, és igyekeznek a múlt és jelen hibáit kijavítani.

A katolikusok és marxisták között az utolsó években megtartott viták már az „új szellemet” képviselték. Ezek a dialógusok így kezdődtek:

Létezik Németországban 1956 óta egy tudósokból, filozófusokból és teológusokból álló keresztény szellemű, többségében katolikus társaság, a Paulus Gesellschaft. Ez a Társaság 1964 óta komolyabban kezdett foglalkozni a marxista ideológia megismerésével, és legfőbb alapelve e törekvésében az volt, hogy nem a katolikusok véleményét fogja meghallgatni a kommunistákról, hanem az ellentábor legkiválóbb ideológiai képviselőit fogja felkérni egy közös megbeszélésre. Négy egymásután következő évben, egyre nagyobb számú meghívottakkal és mind mélyebbre hatolva a problémákba, és a végén vatikáni megbízott jelenlétében, találkozókat rendeztek meg, hatalmas visszhangot váltva ki a világsajtóban és a lelkekben. A hozzászólások józanok voltak, mert mindenki kénytelen volt elismerni a résztvevők felkészültségét, tiszta szándékát és azt a nagy pozitívumot, amelyet saját maga részéről mindegyik [résztvevő] letett a közös asztalra.

Az első találkozó 1964 májusában zajlott le Münchenben. A kommunista felfogást egy kiváló marxista filozófus képviselte, Ernst Bloch¹⁰⁵, aki Kelet-Németországból politikai okokból Nyugatra menekült, megtartva lényegében kommunista elveit; katoli-

¹⁰⁴A következő két felszólalás a Paulus Gesellschaft kiadásában megjelent eredeti szövegek alapján készült – a marienbadi értekezletről, mikrofilm másolatban –, felhasználva a Stimmen der Zeit, Világosság, Mensaje (Chile) és az Inform. Catól. Intern. szövegkivonatát. [NT]

¹⁰⁵Ernst Simon Bloch (1885-1977) német marxista filozófus. Hitler hatalomra jutása után külföldre emigrált. 1948-ban a Német Demokratikus Köztársaságban telepedett le, ahol az ország vezető filozófusává vált. Fiatalabb korában ortodox marxista nézeteket képviselt. Az 1956-os magyarországi forradalom leverését követően egyre inkább a humanista szocializmus hívévé vált. A berlini fal 1961-es felépítését követően egy nyugati útból nem tért vissza az NDK-ba. Munkásságát manapság a neomarxista irányzatba sorolják be, és mint „utópikus metafizikai marxistát” tartják nyilván. Filozófia munkásságába a vallás vizsgálatát is belevonta, nézetei (különösen A remény-elv és az Ateizmus a kereszténységben c. művei) a hatással voltak a német teológiára, azon belül pedig különösen a protestáns teológiára.

kus részről a kiváló jezsuita teológus, Karl Rahner jelent meg; a profán tudományt pedig a nemzetközi hírnévnek örvendő Konrad Lorenz¹⁰⁶ képviselte.

Ernst Bloch előadásából nyilvánvalóvá lett, hogy a teoretikus marxizmus mily komoly fejlődési lehetőségeket rejt magában. Végző következtetése a reménysugár egy megnyilvánulása volt: „A transzcendencia meggyengült, de a remény nem halt ki, s ahol remény van, ott a hitnek is vannak lehetőségei.”

P. Karl Rahner a maga részéről fölívta a figyelmet arra, hogy nem szabad összevetesíteni a kereszténységet azokkal az akcidentális formákkal, amelyeket időnként fölvelt magára: „A közönséges kereszténység föltételez, sőt [maga] létrehozhat egy közönséges materializmust”, mert nem ismeri a biblia tanítását a lélek és az anyag alapvető egységéről, már magától az Istentől való eredetében, egész történetében és végző rendeltetésében. „Az anyag az érzékelések hordozója, és szüksége van erre bármely szellemi lénynek, ha itt akar létezni ezen a földön; az anyag és a szellem nem más, mint ugyanannak a teremtetett valóságnak két különböző összetevője.”

A megbeszélések végző mérlege azt mutatta, hogy mindenki nyert a dialóguson: a katolikusok az anyagnak egy pozitívabb értékelését; a marxisták, hogy a jövőt ne csak gazdasági fejlődésen keresztül nézzék és értékeljék, hanem fedezzék fel benne a reménység létezését is, s ezen keresztül egy valamilyen „vallás” lehetőségét.

Fellelkesedve az eredményen, a Paulus Gesellschaft elhatározta, hogy ezt az akadémiai fórumot kibővíti és szélesebb nemzetközi teret ad neki azzal, hogy meghív „ortodox” marxistákat is a szocialista országokból.

A következő találkozót Kölnben rendezték meg még ugyanezen év októberében. Bár méreteiben növekedett, mégis kevésbé sikerültnek lehetett mondani néhány sajnálatos körülmény miatt. A résztvevők túlságosan nagy ellentétei és talán valamelyes egyoldalúsága is, azt a benyomást keltették, hogy inkább érdekelte őket a saját igazuk föltárása, mint a másik alapos megismerése. Ennek az összeövetelnek egyik fő alakjává nőtte ki magát Adam Schaff lengyel filozófus, a varsói Tudományos Akadémia elnöke és egyben a lengyel Kommunista Párt legfőbb ideológusa.

Szerinte a marxizmus egészen jogosan *humanizmusnak* is nevezhető, mert „érelődésünk középpontjában maga az ember áll”, s ezen a területen a marxizmus sokat tud tanulni a keresztény perszonalizmustól. Határozottan visszautasított minden ideológiai összeegyeztetést, amely mindkettőnek megpróbálna igazat adni, holott tanításaik szögesen ellentétesek.

Alfonso Alvarez Bolado¹⁰⁷ jezsuita páter foglalta össze a kölni megbeszélés eredményeit, s előadásában elfogadta a marxizmusnak az emberről vallott nézetét, hogy az nem egy teljesen „megromlott természet”, hanem hordozza magában a bontakozó jövőt, annak önmagától való kifejlődésével együtt és bizonyos autonómiával felruházva.

¹⁰⁶ Konrad Zacharias Lorenz (1903–1989) osztrák zoológus, etológus, az ún. klasszikus összehasonlító magatartáskutatás egyik úttörője.

¹⁰⁷ Alfonso Alvarez Bolado (1928–2013) spanyol jezsuita teológus, filozófus, a egyetemi tanár, a Franco-rendszer kritikus szemlélője, aktív résztvevője a 60-as, 70-es évek keresztény-marxista párbeszédeknek.

De nemcsak Németország volt ezeknek a közeledéseknek a színtere. 1964 vége felé szerzett a világ tudomást egy terjedelmes könyv alapján az olasz katolikusok és marxisták egy érdekes dialógusáról, amelyet Milánóban tartottak meg (*Dialogo alla prova*). Öt kiváló katolikus és ugyanannyi kiváló marxista tekintély próbálták összeillesztetni gondolataikat és keresni egy közös nevezőt.

Ezek az első megbeszélések, a müncheni, kölni, milánói és még mások voltak a nehéz vállalkozások, sokszor csaknem „veszélyes” kísérletek. Ezeket követte a már komoly hírnévre vergődött salzburgi, chiemseei és marienbadi három nagy dialógus 1965, 1966 és 1967-ben. Mindhármát a Paulus Gesellschaft rendezte és tette közzé az elhangzott előadásokat; az utolsó megrendezésében részt vett a Csehszlovák Tudományos Akadémia Szociológiai Intézete is.

A salzburgi értekezlet 1965. április 29-én nyílt meg. A dialógus szervezői most már nagyobb számban akartak „ortodox” marxistákat is a vitába bevonni, ezért küldtek meghívót a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának és a többi [szocialista] államok érdekelt tudományos szerveinek is. Az első nem válaszolt, a többiek megígérték részvételüket. Személyes meghívót is küldtek több „disszidens” vagy „revizionista” marxistának is, akik bejelentették, hogy már meg is kapták a kiutazási engedélyt.

Sajnos azonban egy egyébként öröndetes esemény felborítani látszott mindent. A Vatikán ugyanis néhány héttel az értekezlet megnyitása előtt fölállította a Nem-hívők Titkárságát. A Paulus Gesellschaft vezetősége erre jónak látta az új Titkárság elnökét, König bíborost is meghívni a konferenciára, amit őminenciája el is fogadott. Pár nap múlva megjelent egy sajtónyilatkozat, amely arról szólt, hogy a Nem-hívők Titkársága mily örömmel fogja felvenni most első alkalommal a kapcsolatokat marxista filozófusokkal. Ez elég volt ahhoz, hogy a legtöbb kommunista kormány visszavonja a kiutazási engedélyt a delegátus tagjaitól, és hiába magyarázkodott a rendezőség, nem kapott felvilágosítást a betiltás okairól. Valószínű, hogy az illető kormányok a Vatikán egy messzire célzó sakkhúzását látták a salzburgi értekezletben.

Ez a sajnálatos incidens jórészt megfosztotta a találkozót igazi egyetemes jellegétől. De azért kommunista rész így is a bőven képviselve volt nyugati neves marxisták révén; sőt a szocialista országokból is megjelentek Bulgária, Jugoszlávia és Kelet-Németország kiküldöttei.

Végre megnyílhatott a konferencia, de ekkor újabb nehézségek támadtak: nyilvánvalóvá lett, hogy nem két szektor ült le az asztalhoz vitatkozni, hanem három, mert a keresztények és marxisták mellett ott ültek a „tudósok” is, akik csak úgy tudtak elképzelni az helyzetüket, ha a „tudomány” abszolút elsőbbsége el lesz ismerve a többiek felett. A tudósok visszautasították a „dialógust”, akár a katolikusokkal, akár a marxistákkal, és azt kívánták, hogy egy „trialógus” legyen a megbeszélések lényege, az ő vezető-szerepükkel.

Három fő témát tűzött ki maga elé a salzburgi értekezlet: az ember és a vallás; az emberiség jövője és végül egy ideológiai együttélés lehetősége. A „kulcskérdés” azonban mindezen témák tárgyalásában az maradt, hogy vajon az ateizmus a marxizmus lényegéhez tartozik-e vagy sem?

Már láttuk, hogy több jelentős olasz marxista szerint nem tartozik a lényeghez. Marx ateizmusát korának politikai és vallási adottságaiból vezetik le. Sok vita hangzott el itt a fiatal és az idősebb Marx felfogásáról. Ez minket most nem érdekel, csak az a tény, hogy igen komoly marxista ideológusok, akik szocialista országokban működnek, kezdik kétségbe vonni a kommunizmus eddigi elmozdíthatatlannak tartott felfogását a vallásra vonatkozóan.

Roger Garaudy is tudott hivatkozni újra a kereszténység „emberi alapjaira”, amelyek komoly értéket jelentenek mindenki számára.

Katolikus részről P. Karl Rahner SJ hozzászólása hozott jelentős többletet. Mestere előadásának itt most csak egy-két gondolatát ragadom ki. „Az ember keresztény jövője” volt az előadás címe. „A keresztények és a marxisták magát az embert tudják elfogadni kiinduló pontnak, úgyszintén a jövőbe való vetületét, amely majd megadja neki teljes értelmét.”

A kereszténység, távol attól, hogy csak egy történelmi jelennek legyen a megszentelője, elsősorban a jövő vallása; az embernek önmaga fölé emelkedő „autotranszcendenciáját” jelenti, amely az egész történelmet viszi az Isten felé; egy teljes kiáradás egy oly jövő felé, amelyet az Isten majd mindenestül átkarol. A kereszténységnek meg kell értenie azt, ami reá a jövőben vár.

A kereszténység az *abszolút jövő* vallása. Ezt az abszolút jövőt nevezhetjük mi Istennek is. S mivel az ember hátat tud fordítani ennek az abszolút jövőnek, és választani tudja a kis *konkrét* jövőket, ezért lehetséges az ateizmus létezése, amely nem más, mint korlátozása saját maga lehetőségeinek és alapigazságainak.

Ugyanekkor ez a lényeges különbség az „világi utópia” és az „abszolút jövő” között nagyszerű segítség lehet, amelyet a kereszténység nyújtani tud azoknak, akik abba a nagy kísértésbe esnek, hogy minden nemzedéket, csak úgy brutálisan, odaáldozzanak az utána következőkért, és így a jövőből egy Moloch istent csinálnak, akinek fel lesz áldozva a mindenkori reális ember, azért az álom-emberért, aki soha valósággá nem lesz, és mindig csak eljövendő ígérete marad.

A kereszténység, mint az abszolút jövő vallása, fenn fog maradni az emberi előrehaladás minden állomásán keresztül.

P. Rahner előadása nagy érdeklődést és kedvező visszhangot váltott ki a marxisták között, aminek Garaudy adott kifejezést, megállapítva, hogy ez az a beszéd, amelyet ők is megértenek, mert ők is ugyanezeket a kérdéseket teszik föl önmaguknak, és hasonló igényekkel lépnek föl az ember jövőjével szemben. A „jövő”-ben látják ők is, bár más módon, az ember legfőbb transzcendens valóságát. A legmélyebb lényegben vannak tehát találkozási felületeink, s ezek: a lét, az ember és a jövő. Kiinduló pontnak ez is valami. Lehet tovább vitatkozni és tovább építeni.

A salzburgi értekezlet harmadik témája az ideológiai együttélés lehetősége volt. Tény az, hogy a kommunizmuson belül van egy új irány, főleg a nyugatiak között, amely már megértőbben viselkedik a vallással szemben. Ez valóságos forradalomnak számít a kifejezetten ortodox marxisták között, akik ebben fellazulást látnak. És a maguk szempontjából igazuk is van: fellazulás. De a kérdés most már csak az, hogy vajon

kívülről jövő fellazítás-e vagy pedig belső fejlődés eredménye, amely visszatér az ősi vallási hajlamokra, amelyeknek egyszerű „kiirtására” – most marxista fejjel gondolkodom! – még nem érett meg az emberiség? És vajon lesz-e idő, amikor erre majd megérlik? Lehet-e és főleg érdemes-e koraérett gyümölcsöt előre leszakítani? Egyezzünk meg, hogy megvárjuk a fejlemények végét, s akkor majd tárgyalunk, hogy ki teszi le a fegyvert. Ha az igaz, amit ők állítanak, akkor, még ha dédelgetnek is bennünket, úgylis el fogunk tűnni a föld színéről; viszont ha nem igaz, amit állítanak, akkor minek valóságok és értékek ellen háborút viselni? Az Egyház, amely beáll a fejlődés vonalába, már nem az a szervezet, amellyel a marxizmus egy századon át harcolni volt kénytelen. Hogy valóban megváltozott-e? Ezt is meg fogja mutatni az idő.

Cseh püspök felszólalása

Azok közé a főpapok közé tartozik, akik Rómában őszinte pártolói voltak minden újításnak, ami a liturgia és a vallásos élet gyakorlatát érintette, de mélyebbre már nem mertek menni. Otthon aztán ennek a szellemnek megfelelően fogtak hozzá a reformok megvalósításához.

A chiemseei és marianbadi találkozók

1966. április és május fordulóján rendezte meg a Paulus Gesellschaft a negyedik nagy találkozót a bajorországi Herrenchiemsee romantikus szépségű szigetén. A közel 300 résztvevő valóban nagyszerű képet nyújtott, mert voltak ott katolikus, protestáns és anglikán teológusok, első vonalbeliek; továbbá marxisták a legkülönbözőbb árnyalatokat képviselve és valamennyien egy komoly intellektuális színvonalat reprezentálva, egyetemi tanárok, írók, szerkesztők és veterán harcosai valamelyik ideológiának. Ha mindegyik elhozta volna magával azokat a könyveket, amelyek neve alatt megjelentek, egy egész komoly kis könyvtárat lehetett volna belőlük felállítani.

A kitűzött téma a „Keresztény Humanizmus és Marxista Humanizmus” volt. Nyilván, mert a rendezőség az első dialógusok alapján úgy vélte, hogy a humanizmus az a gondolat, amely lehetővé teszi a katolicizmus és marxizmus találkozását. Amolyan semleges határsáv, ahová a két ellenfél békekövetei nyugodtan beléphetnek és elkezdhetik a tanácskozást. Maga a béke még sehol sincs, az ágyuk megtöltve várják a parancsot, de az egyezkedésnek legalább egy kis szigete már létezik. Remény van valamire!

A vitát a "tudósok" nyitották meg, s egy neves biológus feltette a kérdést, amely a humanizmus problémájának mintegy előfeltétele volt, hogy tulajdonképpen tudjuk-e pontosan és szabatosan meghatározni, hogy mi vagy ki az ember? Megállapította, hogy a tudomány csak egyetlen folyamatosságot ismer el az állat és ember között. Teljesen reménytelennek tartotta, hogy meghatározható lehetne egy különálló emberi nem. Mi csak az egészbe beépülve tudjuk meghatározni lényegünket, és nem kiválva az együttesből. Ez egyébként Teilhard de Chardin gondolata is. A humanizmus tehát részletkérdés és nem egyetemes átfogó valami, pedig éppen az szeretne lenni.

Egy másik előadó, a kiváló katolikus teológiai tanár, Metz¹⁰⁸ professzor volt. Szerinte a görögök által felismert, klasszifikált és örök időkre meghatározott „ember” ma már nem létezik. A világ nem statikus valami, hanem egy állandó fejlődési folyamat, és bibliai alapon próbálta bebizonyítani, hogy a világ lényegében Istennek egy *ígérete*, amely a jövő felé mutat és igazi kiteljesülése a mindenkori *jövőben* van, amelynek végső pontja maga az Isten. Idézte Aquinói Szent Tamást: a világnak nincsen külön természetes és külön természetfölötti célja, hanem csak egyetlen egy. Sőt, az Apokalipszis égi Jeruzsáleme sem csak egy látomás, hanem valamennyien építjük azt az igazságosság, a béke cselekedeteivel. A föld se nem siralomvölgy, se nem várószoba, hanem a mi világunk, amelyet tökéletessé kell fejlesztenünk. Ez az Isten kifejezett akarata.

¹⁰⁸ Johann Baptist Metz (1928-) nemzetközi hírű német teológus, Karl Rahner egyik legismertebb tanítványa, az ún. „új politikai teológia” megteremtője, a münsteri és a bécsi egyetem nyugalmazott professzora, a Concilium teológiai folyóirat megalapítója és szerkesztője.

Igen, így lehet megkeresztelni egy nélkülünk üressé vált materializmust, de vajon el tud-e viselni egy megkeresztelést ez a materializmus; és megfordítva a kérdést: szabad-e egyáltalán a keresztséget rápazarolni egy materializmusra? Nem süllyesztjük-e le ezzel a „megkeresztelés” lényegét? Bár ugyanakkor az is igaz, hogy Isten is „lesüllyesztette” saját szentségét, amikor egyáltalán megkísérelte reánk pazarolni. Nagyon nehéz kérdések ezek, és még nehezebbé lesznek, ha hozzátesszük, hogy mi lesz akkor, ha az a sok részlet-igazság, ami végeredményben a modern materializmusban benne van, hangozan kiabálni kezd a megkeresztelés után, és mi előítéletből nem adjuk meg neki, pedig talán maga az Isten is elvárja tőlünk, hogy adjuk tovább azt, amit mi is ingyen és méltatlanul ajándékba kaptunk Tőle. Így lesz ismét szebbé és tökéletesebbé a fejlődés folyamatában az Ő világa. Mert ne felejtjük el, hogy a szillabusokban¹⁰⁹ és számos enciklikában meghatározott „materializmus” mélyén ma már tudományosan bebizonyított tételek csillannak fel. Veszélyessé csak az tette a számunkra a materializmust, hogy többet következtettek ki belőle, mint amit tudományos módszerekkel szabad lett volna; továbbá szembehelyezték számos oly tanításunkkal, amelyek nem tartoztak a lényegünkhöz, csupán függvényei voltak régi fizikai világképeknek, amelyektől nem tudtunk mentesíteni magunkat, s végül, mert az egész rendszert mindenestül ellenünk használták fel. A nevét is úgy adták neki, hogy abban támadás legyen ellenünk: „materializmus”; lehetett volna kevésbé harcias nevet is adni, jobban fedte volna az igazság belső lényegét.

P. Rahner, a kiváló jezsuita teológus volt a következő előadók egyike Herrenchiemseeben. Ő föltételezte, hogy a marxizmus nagy alapelvei beépülve maradnak az emberiség szociális fejlődésében, és mélységes humanizmusuk következtében, ha nem is összeegyeztethetők a katolikus tanokkal, de legalábbis megférnek egymás mellett, s így kiinduló alapjai lehetnek egy koegzisztenciának, amely már túl van a szónak fizikai értelmezésén. Ő is amellet foglalt állást, hogy az ember lényegét a jövőben fogja megtalálni s mivel a marxizmus is ezt vallja, bár más tartalommal és más utakon, tudunk együtt dolgozni velük, ha kölcsönösen szabadságot adunk egymásnak, és egyikünk sem akarja a másikat a saját útjaira rákényszeríteni.

A marxisták elfogadták P. Rahner gondolatait, de ugyanolyan föltételekkel és aggodalmakkal rakták körül, mint mi is.

Volt egy rendkívül érdekes megjegyzés Garaudy kommunista ideológusra vonatkozóan, amelyet érdemes kiemelni: az ortodox marxisták, akiket a konzervatív katolikusokkal lehetne összehasonlítani, azt vetik a szemére saját vezetőjüknek, hogy helytelen a világot hívőkre és hitetlenekre felosztani, mert ez eltereli a figyelmet arról a szakadékról, ami a proletariátus és polgárság között van. Ebből világosan látszik, hogy még egy ortodox kommunista sem lát lényeges nehézséget a vallással szemben, és azt hajlandó társként elfogadni, ha ugyanakkor meg tud egyezni a vallás képviselőivel abban, ami szerinte az egyetlen igazi lényeg: harc a szociális igazságtalanságok ellen és pedig nem foltozgatásokkal és szeretet-akciókkal, hanem magát a rendszert lényegében megváltoztatva. Egyetlen vallás sem köti híveit egy bizonyos határozott gazdasági vagy politikai rendszerhez. Független ezektől.

¹⁰⁹ Szillabus (itt): az egyházi tanítóhivatal által tévesnek ítélt vallási, filozófia, társadalmi tanok hivatalos jegyzéke

P. Giulio Giraldi¹¹⁰ ezt világosan elismerni látszik felszólalásában, amelyben megtámadta az Egyház „nagykonstantini örökségét”, vagyis azt a kifejezett beállítottságot, hogy „mindig igyekezett a kiváltságosak és hatalmasok oldalára állni egy rideg dogmatizmusra hivatkozva, amely ellene mondott minden gyökeres szociális változtatásnak”. Erich Kellner¹¹¹, a Paulus Gesellschaft főtitkára ugyanezt a problémát úgy állította be, hogy „az Egyház hagyományos közömbössége a szociális problémákkal szemben, Marxszal vagy Marx nélkül, szükségszerűen fölidézte volna a kommunizmust.”

A kölcsönös megértésnek pozitív jelei mutatkoztak. Az egyik marxista felszólaló szerint „a teológusok majd rájönnek arra, hogy hol van a jelentősége az Egyháznak a kommunista államokon belül, mint ahogy a marxisták végre már megtanulják, hogy nem lehet az embereket egyszerűen csak azzal boldoggá tenni, hogy mindig több és magasabb házakat építünk a számukra. Ma már beismerik, hogy valami másra is szüksége van az embernek ahhoz, hogy boldog legyen.

¹¹⁰ Giulio Girardi (1926-2012) katolikus teológus, 1944-1977 között a szalézi szerzetesrend tagja, zsinati tanácsadó, a keresztény-marxista párbeszéd egyik úttörője, a hatvanas években König bíboros tanácsadója a Nem-Hívók Titkárságánál, a Gaudium et Spes zsinati határozat egyik szerkesztője. 1972-től rendszeresen tett latin-amerikai utakat, szimpatizált a felszabadítás teológiájának tanaival. Műveiben kiemelkedő jelentőségű volt a szegények és elnyomottak iránti szolidaritás szükségességének hangsúlyozása. Több mint ötven könyve jelent meg, főként olasz és spanyol nyelven.

¹¹¹ Erich Kellner (1917-1989) katolikus pap a München-Freising-i egyházmegyében, a teológiai doktora, plébános-helyettes Frauenchiemsee-n, az Internationale Paulusgesellschaft megalapítója és ügyvezetője.

8. TALÁLKOZÁS KÖZÖS CÉLKITŰZÉSEKBEN.

Magyar püspök felszólalása

A második világháború alatt és után is, amíg lehetett, tevékeny részt vett szociális szellemű munkákban.

Alapok és konkrét célok

Mielőtt a repülőgépre felszálltam volna, amely az Örök Városba hozott, hogy részt vegyek a jelen zsinaton, az utolsó szavak, amelyeket a búcsúztatásomra kiküldött kormányképviselő hozzám intézett, ezek voltak: Minden rosszat nyugodtan mondjon el rólunk, amit idehaza tapasztalt, csak egyet kérünk, hogy a jót is mondja el.¹¹² Ebben a szellemben szeretnék beszélni az Egyháznak egy kommunista országban lévő helyzetéről. Felfogom felelősségem súlyát, ezért minden állításom igazságáért külön vállalom a felelősséget.

Közismert tény, és ezen nincs mit szépíteni, hogy a kommunista államok valláspolitikája ellenséges beállítottságú. Teljesen mellőzöm ennek a ténynek történelmi vonatkozású tárgyalását, mert messzire vezetne és gyümölcstelen maradna. Ellenben szeretném megvizsgálni az okokat, amelyek ehhez a mai sajnálatos helyzethez vezettek.

A probléma mélyén az a tény húzódik meg, hogy a marxista kormányok a vallásban ellenfelet látnak. Nem oldja meg a kérdést az, ha azt mondjuk, hogy mi is ellenséget látunk bennük. Az ellenséges magatartás egyszerű és aktuális tényén túl azt kell megvizsgálnunk, hogy vajon *született ellenségek* vagyunk-e, vagy csak áldozatai egy történelmi esemény-sorozatnak? Született ellensége az Egyháznak a II. vatikáni zsinat felfogása szerint csak egy van: a megtestesült gonoszság, mert akikkel csak elvi vagy tanításbeli eltéréseink vannak, azokkal mind leültünk már tárgyalni, és valamennyiről ki-mondtuk, hogy elvben testvérek vagyunk velük. Nem hiszem, hogy itt a zsinaton akadna csak egy Atya is, aki aláírná a dekrétumot, amely a kommunizmust a „megtestesült gonoszságnak” bélyegezné. Ellenben igaz, hogy az elvek síkján egy mélységes szakadék két partján állunk: mi istenhívők vagyunk, és ők ateisták. De a Nem-hívők Titkársága már létezik, és rendeltetése ezt a szakadékot áthidalni. Tehát a problémának ez a része nem reménytelen.

Az igazság azonban az, hogy nem is az ateizmus és istenhit az, ami bennünket gyakorlatilag egészen az üldöztetés és börtönviselés elszenvedéséig ellenségekkel tesz, hanem gazdaságpolitikai és főleg társadalom-berendezkedési különbségek. Ha ez így van, szeretnék határozott választ kapni arra vonatkozólag, hogy a lelkek megszentelése kérdésében, ami a küldetésünk, igazodhatunk-e mi gazdasági és társadalmi problémákhoz, mintha az Egyház számára lényeges volna, hogy királyság vagy köztársaság keretén belül működik, a gyárak magánkézen vannak-e vagy az állam az egyetlen tulajdonos és hogy a parlamentben egy párt uralkodik-e vagy tizenöt? Ez csak abban az

¹¹² Szórol szóra ezeket mondták illetékes személyek a jelen könyv szerzőjének, amikor több hónapi magyarországi tartózkodás után a repülőtéren elbúcsúztak tőle. [NT]

esetben nőhet problémává, ha mi túlságosan elköteleztük magunkat egy határozott világi életformához. Ebben az esetben azonban szeretném kivizsgálni, hogy erre az elkötelezettségre van-e dogmatikus alap vagy nincs. Ha nincs, pedig ez az igazság, akkor már nem vagyunk született ellenségek. Ma annak tartanak bennünket a kommunista államokban, mert az Egyház számtalan képviselője úgy beszél és ír a kommunista államról, mintha az a bizonyos dogmatikai alap fennállna, pedig csak egy rendkívül szoros barátság áll fenn az ellentétes politikai érdekcsoporttal, akiknek egyébként istenhite kétséges, ateizmusa ellenben a gyakorlati életben kimutatható. A kommunista államok vezetői szerint a katolikus papok az ő gazdasági és politikai rendszerük ellen dolgoznak, ezt pedig könyörtelenül megbüntetik. Ez a mi politikai magatartásunk határozza meg otthoni helyzetünket.

Ha igazságosak akarunk lenni, be kell ismernünk, hogy a kommunisták ezen megállapításának, sajnos, komoly alapjai vannak. Sokan főpapjaink és alsópapságunk közül a múltban, éppen a kezdetek kezdetén, amikor az új rendszer a létért való küzdelmét vívta, bebizonyított politikai tevékenységet fejtettek ki, nagy népszerűsége jutva ezzel az egész nyugati világ előtt. Pusztán ez a népszerűség maga már igazolja a velünk szemben feltámadt bizalmatlanságot, mert a népszerűség mindig egyenes arányban van egy határozott érdek szolgálatával. A nyugati világ érdekei azokban az időkben, de meg ma is, ellentétben állnak a mi országunk érdekeivel, és ha mi nyugaton népszerűek akarunk maradni, ne csodálkozzunk azon, hogy nem leszünk népszerűek odahaza, s mi kénytelenek vagyunk az ezzel járó bizalmatlanságnak minden következményét elviselni. Már eleve úgy viselkednek velünk szemben, mint akik ellenségek vagyunk, és mi eleve úgy viselkedünk, mintha ezért a nyugati hatalmak külön kitüntetnének bennünket. A kinevezéseknél ezért a kormány tekintetbe veszi a hozzá való hűséget, sajtónkat ellenőrzi, a nem megbízható papokat eldugott kis falvakba temeti el, külföldre való utazásainkat korlátozza. Minderre végeredményben nem volna szüksége, mert egy megszilárdult államrendszernek nem kell ennyire félnie sem polgárai egy zárt csoportjától, sem a nyílt kritikától. Ugyanakkor azonban az igazság az, hogy a világ bármely táján a világ bármely kormánya ugyanezt teszi azokkal, akiket ellenségeinek tart. A két világháború között kommunistának lenni Magyarországon egyenlő volt a börtönnel. És kiváló szociológus írók, mint Féja Géza¹¹³, lettek fegyházra ítélve, csak azért, mert túlságosan őszintén feltárták a nép valódi sebeit, amelyről mi papok is tudtuk, hogy valódiak. Hogy térben messzebből és időben közelebbről is hozzak példákat, Argentínában a minap jelent meg egy kommunista ellenes törvény (no. 17.401), amelyről egy sajtónyilatkozatban azt állította saját országának ügyvédszövetsége, az „Asociación de Abogados de Buenos Aires”, hogy a középkori inkvizícióra emlékeztet, mert bűnténynek minősíti már magát a pusztá „véleményt” is.¹¹⁴ Egy rendőr-katonai szervezet leellenőrzi az összes állampolgárokat, titkos nyomozás alapján titkos névsorokat létesít, amelyeket figyelembe vesznek a kinevezések esetében. És végül, a törvénynek visszamenő hatálya van, amely minden civilizált joggyakorlattal ellentétben áll, mert így például a kihirdetés előtti vélemény is büntetendő cselekménynek számít, ha valakivel kapcsolatban így

¹¹³ Féja Géza (1900–1978) író, újságíró, szerkesztő, tanár, szociográfiai művek szerzője. Az 1937-ben megjelent *Viharsarok* c. könyvéért nemzetgyalázás címén perbe fogták, majd 2 és fél hónap fogházbüntetésre ítélték (azonban utólag kegyelemben részesítették, ezért büntetését nem kellett letöltenie), tanári állásából elbocsátották. – Politikai nézetei miatt 1945-től 1957-ig sem jelenhetett meg könyve. 1962-ben pedig, szintén politikai perben, ítélték négy és fél év letöltendő fegyházra, melynek letöltését megkezdte, de az 1963-as amnesztia-rendelettel kiszabadult.

¹¹⁴ Clarín, 1967. szept. 12. [NT]

látja ezt jónak az a bizonyos rendőr-katonai szervezet. Spanyolország, Portugália hasonló törvényekkel védi a szabadságot, és csak azt szeretném tudni, hogy miért pontosan a legkatolikusabb országok a legtűrelmetlenebbek, s ugyanakkor a szocialista országokban a katolikusok tiltakoznak a legtűrelmetlenebbül az őket megszorító rendeletek ellen. Róma újabban keresi az együttműködést, s amikor mi a szocialista államokban együttműködni kezdünk, a kiközösítés veszélye lebeg a fejünk fölött. Valakinek el kell kezdenie a föllazítást. Mert ez így csak egy *circulus vitiosus* marad mindannyiunk kárára.

Egy lélektani mozzanatra szeretnék rámutatni, ami talán egy fokkal megértőbbé tehet bennünket: valószínű, hogy egyes kommunista kormányok vezetőit az nyugtalanítja és kényszeríti őket, hogy beavatkozzanak a püspökök kinevezésébe és egyéb egyházi ügyekbe, mert nem tudják megérteni, hogy miért kevesebb az ő joguk ezen a téren, mint azoknak az ezredeseknek és generálisoknak, akik egymást váltogató katonai puccsok viszontagságain keresztül ültek az elnöki székbe, és kormányoznak egy nagyobbára ősi típusú feudális és katolikus államot, és ezen a címen a legutóbbi időkig püspököket terjesztettek föl kinevezésre, politikai okokból kértek áthelyezéseket, mozdíttattak el papokat helyükről, és avatkoztak be az Egyház ügyeibe. Egyenlő mértékkel mérni igazságot jelent, s ez az erény nem hiányozhat belőlünk, főleg amikor normalizálni akarunk egy sajnálatosan rossz csillag alatt kialakult helyzetet.

Különben is, a vallásos magatartás nem határozza meg ugyanannak az egyénnek társadalom-politikai magatartását. A vallástól független befolyások hatására lesz egy vallásos ember demokratává, monarchistává vagy kommunistává. Mint ahogy az ateizmus sem determinálja senkinek politikai-gazdasági hovatartozását, mert mindenfajta társadalmi keretben nyüzsgnek az ateisták; ez egyáltalán nem privilégiuma a kommunistáknak.

Az úgynevezett vallásszabadság sem következménye egy államrendszer istenhitének. Mi a régi időkben tulajdonképpen csak áltattuk magunkat és az egész világot, amikor azzal dicsekedtünk, hogy a vallásszabadság álláspontján vagyunk, holott a legutóbbi időkig, ahol csak lehetett, végsőkéig ragaszkodtunk az Egyház és az állam egységéhez, ami a katolikus vallást államvallássá tette. Amit mi így évszázadokon keresztül gyakoroltunk, az nem a vallásszabadság volt, hanem a katolikus vallás szabadsága a többiek rovására. Legfeljebb arról lehetett szó, hogy néhány nagyobb felekezetet, amelyek vagyoni és politikai súllyal rendelkeztek, heves harcok után, külső nyomásra, jobb meggyőződésünk ellenére magunk mellé engedtünk – lehetőleg valamivel kevesebb joggal. Ennek a „vallásszabadságnak” a történetéhez tartozik a „*cuius regio, eius religio*” embertelen elvének gyakorlata is.

Privilegizált helyzetünknek azonban nagy volt az ára. A „*jus supremi patronatus*”¹¹⁵ címén a királyok adományozták az egyházi birtokokat, s a püspököket is ők terjesztették fel kinevezésre. Ennek a függésnek a nyomai nem törölhetek le oly egyszerűen: cipeljük magunkkal, mint az odatartozásnak velünk született kényszerképzetét, és ezzel szeretnénk valahogy tovább élni ebben az új államrendszerben, amelyik viszont programjául a múlt rendszerének teljes kiirtását tűzte ki. Nem lenne természetes, ha mi egy ilyen programban nem személyes támadást látnánk, pedig az lényegében a mi egy-

¹¹⁵ „*Jus supremi patronatus*”: legfőbb főkegyúri jog

kori kegyuraink ellen szól, s mi ellenünk csak annyiban, amennyiben azonosítottuk magunkat velük.

A kommunista államok a vallást teljes mértékben magánügynek tekintik, mint ahogy az is, mert a vallás egyéni választás kérdése. Ugyanakkor azonban a vallás funkciója már társadalmi tény, sok esetben közösségi aktus, és ezért alakja, gyakorlása nem lehet közömbös az állam számára, amely hivatva van tagjai közösségi életét szabályozni. Ezért a vallásokkal szemben teljesen közömbös államoknak is vannak bizonyos vallási vonatkozású rendszabályai. Sokkal inkább áll ez egy kommunista államra, amelyik alapelveiből kifolyólag erőteljesebben szól bele a közösségi életbe. Ha azt akarjuk, hogy a jövőben kedvezőbbén szóljon bele a mi életünkbe is, le kell ülnünk vele tárgyalni és főleg tanújelét adni annak, hogy gazdasági berendezkedéseivel szemben, politikai felfogásában nem vagyunk ellenségei, még akkor sem, ha a föld egy más táján ezt tőlünk elvárná ellentétes politikai hatalmi okokból.

A kommunista gazdasági rendszerbe való bekapcsolódásnak megvan az az elméleti alapja, hogy a keresztény filozófia nem idealista, hanem dualista: a mi számunkra Isten és az anyag egyformán reálisan létezik, természetesen az anyag Istentől függően. Ebből következik, hogy egy jó keresztény célt és munkaterületet kell hogy lásson abban, hogy az anyag jobb felhasználása érdekében együttműködjék bármilyen társadalommal, amelyik elismeri az ő jogát hitének gyakorlásához. Együttműködés vagy egy jószándékú tökéletes semlegesség azonban elengedhetetlen feltétel. Enélkül ne is reméljük, hogy valaha is több szabadságunk lesz a mainál. De semmilyen más rendszerben sem. Ilyen még nem adatott ezen a Földön.

Egyik előttem felszólaló püspök társamnak volt egy kifejezése, amely nagyon megkapott. Azt mondotta, hogy a *tények* hoznak össze bennünket a kommunistákkal. Nem elméletek, szép és hosszú okoskodások, esetleg viták, hanem egyszerűen és szó nélkül: a tények. A jó dolgok, amelyek megtörténnek. Az például, hogy marxista állam ma már helyt ad az egyéni kezdeményezésnek, sőt sürgeti azt. A központi adminisztráció fokozatosan szétszívárog a kis csoportok felé. A kommunista államokban a túlságosan végrehajtott közösségi szervezet ma határozottan az egyénibb jelleg felé vonul vissza, miközben Nyugat valósággal előretör a közösségi megoldások felé. Szövetkezetek, ügyvédi, orvosi munkaközösségek létesülnek minden felé. Az egyik oldalon az Egyén keresi a Közösséget, hogy beolvadjon, a másik oldalon pedig az erőszakkal megalkotott Közösség keresi az Egyén érvényesülését. Tehát kiegyenlítődünk. Ezek tények, valóságok, s ezek hoznak közelebb egymáshoz bennünket. Az is tény, hogy az ateizmus esetében elmaradt az agresszivitás. Hol vagyunk már azoktól a botrányos plakátoktól és propagandafüzetektől, amelyek a kezdődő évek, sőt évtizedek jellegzetességei voltak.

De ez megfordítva is áll. Az enciklikákban a legnemesebb hang csendül meg, amely keresi a jót még az ellenfélben is. Békülni akar mindenkivel. Beismeri számos intézkedéséről, hogy tévedett, amikor oly szigorú volt, vagy amikor nem értette meg, hogy a másinak is sokban mennyire igaza van. Az index eltörölve; a liturgia közelebb hozva a néphez. A tiszta lelkipásztori munka minden más tevékenység elé és fölé helyezve.

Aztán ott van a szeretet problémája. Végeredményben, ha hideg tárgyilagossággal nézzük a kérdést, az eddigi társadalmi szerkezetek nem kedveztek neki: az óriási osz-

tálykülönbség vagyonban, rangban, művelődési lehetőségben, már eleve kedvezőtlen talaj volt a szeretet törvénye számára. Az egyenlőségre felépített evangélium nem érezhette magát otthon egy oly társadalomban, amelynek lényege az egyenlőtlenség, és amelyik nem is törekedett arra, hogy ez megszűnjön. Ha törekedett volna, ezer év alatt lett volna módja és ideje, hogy valami eredményt is mutasson fel. Hogy előrehaladott nyugati államokban ez a szociális rend és egyenlőség ma már megvan, az nem az Egyház érdeme, ezt igen nehéz harcokkal maga a munkásság, baloldali vezetéssel, verekedte ki magának.

A régi társadalmi struktúra szükségessé tette, hogy vele párhuzamosan valaki gyakorolja a szeretetet, mert oly sokan voltak, akik lehullottak róla és egyéni segítségre szorultak. Az Egyház gyakorolta is a szeretetnek ezt az alacsonyabb fokát, az alamizsna-osztogatást, a kapuk előtti szegény-leveseket; igazán naggyá nőtte ki magát ezekben; de van a szeretet-gyakorlásnak egy magasabb foka is, amikor egy olyan társadalmi rendet építünk fel, amelyik az igazságosság alapján feleslegessé teszi az alamizsnálkodást. A kommunista rendszerben a szeretet valóságos kiterjedését a társadalom felépítése biztosítja; lényeges belső tulajdonsága olyan, hogy ő maga megoldja a nagy különbségekből eredhető „szeretetlenséget”, tehát közelebb van a szeretet általános törvényének megvalósításához. Most nem azt mondom, hogy a kommunizmusban, úgy ahogyan ma itt áll közöttünk, ez már a maga egészében valóra is vált, de lényegénél fogva törekszik rá, és ha csak jól-rosszul is megvalósul, már ez is tökéletesebben fogja a szeretet törvényét végrehajtani, mint az előbbi rendszerek, amelyek az alamizsna-osztogatást szükségessé tették. Ezt mi, akik bent élünk, látjuk és tapasztaljuk. A vagyon egyenletesebben van elosztva. Erre sokan azt mondják, hogy nálunk mindenki egyformán szegény. Igen, mert mindenkiből kifosztva, vesztett háborúval kezdtük el az új életet: nehéz behozni egy ilyen szerencsétlen elindulást, főleg ha maguk az első lépések is rosszak voltak, s úgy kellett később javítani rajtuk. Ma már érezhető az életszínvonal állandó emelkedése, miközben biztos értesüléseink vannak arról, hogy például egész Dél-Amerika, minden kapitalista jellege ellenére, mily látványosan süllyed el egy állandó elszegényedő folyamatban, pedig a második világháború őt nem pusztította el, ellenkezőleg gazdaggá tette, mert nyersanyagát drága arannyal fizették meg neki. Az ott naponta növekvő nyomort az egyik brazil püspöktársam mutatta be itt a zsinaton, az elmúlt napokban. Nálunk egy ilyen végzetes szegénység egyszerűen ismeretlen.

Azt is mondják rólunk, hogy annyi a rendszabály, megszigorítás és fegyelem, hogy egész életünk olyan mintha kaszárnnyában élnénk. Amellett, hogy ily megszövegezésben ez túlzás, arra, hogy nálunk nagyobb fegyelem van, mint talán másutt, külön büszkéek vagyunk. Kaszárnya helyett miért nem mondják inkább, hogy kolostor? Amikor sokkal több rendszabállyal egy középkori társadalmat lényegesen keményebb vasfegyelembé szorítottunk, akkor miért nem nevezzük el azt is kaszárnnyának? A szeretet törvényének általános bevezetése nagyon sok tilalmat hoz magával, és még több fegyelmet tesz szükségessé, mert különben újra elindul az erősebbek kiemelkedése, és kezdődhetik előlről az alamizsna-osztogatás.

A szegénység felé kiterjesztett szeretet-gyakorlás ezen új felfogása teljesen hasonlít ugyanennek a szeretetnek a betegségekkel szemben való gyakorlásához. Nagyszerű és megható volt, ahogyan évszázadokon keresztül ápoltuk a betegeket, mostuk gennyeseibeiket és rendeztünk sírástól hangos körmeneteket egy-egy járvány idején; azonban

senki ne mondja, hogy nem tökéletesebb gyakorlása a szeretetnek, ha az úgy van meg-
szervezve, hogy mindezeket a bajokat lehetőleg megakadályozza.

Tehát a kereszténység, nagy célkitűzéseiben, nemhogy gátolva volna egy kom-
munista társadalom keretein belül, hanem kielemezve annak belső felépítését, még ked-
vezőbb helyzetbe juthatna, ha abba a társadalomba egyenjogúan be lenne építve. De
még tele vagyunk velük kapcsolatban sűrűlódásokkal, gyanúsításokkal, pusztá létezésünk
bizalmatlanságot támaszt bennük.

Az osztály-nélküliség evangéliumi rokonsága csak egy a sok közös célkitűzések
közül. Ott van a második helyen a világbéke gondolata is. A Pápa Őszentsége már évek
óta együtt sürgeti a békét Moszkva uraival, és kölcsönösen támogatják egymás béke-
közvetítéseit. Ha Nyugaton mosolyognak azon, hogy Kelet világbékét követel, legyenek
meggyőződve, hogy Kelet sokkal jobban mosolyog rajtuk, amikor ők merészelnek bé-
kéről beszélni, s a jelen pillanatban több joggal, mert a vietnami embertelenségeket
Nyugat követi el oly hallatlan arányokban, amelyre a történelemben példa nincs. Min-
denesetre áll a tétel, hogy az Egyház békeprogramja megvalósításában egyelő feltéte-
lekkel állhat a két ellentétes világ bármelyik oldalára: mint szövetségest mindenütt szí-
vesen látják. Az már aztán más kérdés, hogy valahol is meghallgatják, és kérésének ele-
get tesznek-e.

Ha a fajgyűlölet kérdését nézzük, már sokkal kedvezőbb a helyzete az Egyháznak
egy kommunista társadalmon belül, mint azon kívül. A kommunizmus épp úgy belső
lényegénél fogva a fajgyűlölet ellen van, mint a kereszténység, ami nem mondható el a
nyugati társadalmi rendszerekről. A néger-üldözésből világossá lesz, hogy az a társada-
lom, amely azt gyakorolja, nem nevezhető kereszténynek, és az Egyház nem érezheti
maga otthon közöttük, mert belső lényegében van megcsúfolva. Következtetésünk csak
egyetlen egy, és az is kevés, de pozitív: egy találkozási felülettel több van, amely köze-
lebb hoz bennünket egymáshoz. A velünk együtt élő Egyháznak nem kell majd szé-
gyenkeznie amiatt, hogy szövetségese egy Ku-Klux-Klant¹¹⁶ engedélyező társadalom-
nak.

Bonyolultabb és nehezebben kiértékelhető az erkölcsi nevelés kérdése, de leg-
alább egy józan nyugtalanságot szeretnék feltámasztani a nyugatiak lelkében. Nyugaton
rendszerre lesz a modern pszichológia hatására, hogy gyerekeket lassan semmire sem
kényszerítünk rá: játszva tanulnak, rendszertelenül élnek, vadul szórakoznak, ha kedvek
tartja. Komoly százalékuk alig tesz valami kis erőfeszítést is az életben, mert örökség
vár rájuk, s addig is mindenük megvan Ez nálunk teljesen ismeretlen. Nálunk bárkinek
nagyon meg kell küzdenie azért, hogy valamire vigye. Lehet, hogy a félrecsúszott gye-
rekek pszichoanalizálásából vagyont gyűjtő orvosok kifogásolni fogják a mi módszere-
inket, de nálunk tanulni kell [a fiatalnak], és pedig sokat, hogy boldogulni tudjon. Egé-
szen rendszeres, hogy két diplomát is szereznek fiataljaink; és sokan közülük minden
vakációban dolgozni járnak és pénzt keresnek, vagy munkatáborokban kötelesek a köz-
ért dolgozni. Nálunk kevesebb a lehetősége annak, hogy lezülljenek, mert nagyobb a
fegyelem és szigor és több a munka. Ezt nem bírálhatja el az, aki a tenger másik oldalán

¹¹⁶ A Ku-Klux-Klan több korábbi, illetve jelenleg is működő, titkosan szerveződő rasszista társaság neve, melyek az Amerikai Egyesült Államoknak déli területén működnek, legfőbb céljuk a feketék jogegyenlő-
ségének megakadályozása, sokszor akár erőszak árán is. Az első ilyen társaság 1865-ben szerveződött
Tennessee államban.

él és csak rokonlátogatóba jön vissza közénk, egy-két hétre vagy hónapra. Az úgynevezett könnyű életnek nálunk nehezebb a lehetősége, s az a réteg, amelyik ezt megengedhetné magának, túlságosan vékony, és az óriási nagy többség között nem is tudja szabadon gyakorolni. A banditizmus amerikai formája pedig még csak el sem képzelhető nálunk; hónapok, sőt évek múlnak el egyetlen bankrablás nélkül. Hogy emögött fegyelem van és szigorú kontroll, nagyon helyes; nem hiszem, hogy sokan lennének itt most közöttünk olyanok, akik elhiszik, hogy játékos, könnyű módszerekkel és fegyelmezettség nélkül lehet az emberiséget az üdvösségre vezetni. Nem akarok nagy következtetéseket levonni, csak szerényen azt leszögezni, hogy a hagyományos keresztény aszkézis nagyobb területet talál, ha akar, ezekben az új és meglehetősen fegyelemhez szokott országokban. Nem, mert jobbak lennének a többinél, hanem mert a rendszer lényegében sok maradt meg a régiek fegyelmeiből.

De folytassuk a felfedező utat. A vasfüggöny mögötti országok oly óriási erőfeszítéseket tettek és tesznek még ma is a tömegtudatlanság és tömegnyomor megszüntetésére, hogy az Egyház ezt is örömmel kell hogy üdvözölje és felfedezze benne a közös célokért küzdő fegyvertársat. Az analfabetizmus zéróra lett leszorítva; könyveink aránylag rendkívül olcsók. Nyomortanyáink helyén ma minta-munkásnegyedek emelkednek. Én még ismertem a régi telepeket, sokat dolgoztam bennük, de legmerészebb álmainkban sem reméltük, hogy ekkora változás fog ott végbemenni. Amikért azokban az időkben ott reménytelenül dolgoztunk, azokat ma megvalósítva látjuk: nem mindig úgy és olyan princípiumok alapján, mint ahogy mi terveztük, de végső lényegében a cél meg lett közelítve, már csak javítani kell rajta. Sajnos vagy hála Istennek, de ez igaz! Mi, fiatal papok akkor, a második világháború előtt, szociális elveinkkel és elgondolásainkkal nagyon egyedül álltunk, körül zárva egy ellenséges rendszer kiépített erődjével, amely erődökön belül ott volt maga a hivatalos Egyház is. S ezeken az erődökön lehetetlen volt áttörnünk. Maga a rendszer nem engedte. Ma a rendszer a mi akkori terveink javára dolgozik, de – sajnos – személyileg már nélkülünk. Mert mi mégiscsak ahhoz a világhoz tartoztunk, amelyik minden merész szociális tervet egyszerűen betiltott vagy legalábbis elnyomott.

Ezekből a megállapításokból is csak egy egészen kevés következtetést akarok levonni: ha bizonyos ideológiai nehézségek elsimulnak, inkább feledés, mint alku gyümölcseként, akkor szociális elveinkkel pompásan be fogunk tudni illeszkedni és még teret is kapni egy lehető együttműködésre. Vannak papjaim, akik személyesen beálltak a szövetkezetekbe dolgozni, és soha nem tapasztalt tekintélynek örvendenek, és élvezik régi híveik bizalmát. Ezek is tények, amelyek megoldanak tegnap még reménytelennek látszó helyzeteket.

Befejezésül térjünk vissza az elvi magasságokra, ahonnan elindultunk fejtegetéseinkben. Küzdeni akarunk a szociális [szocialista?] rendszer gyökeres reformjáért? Én azt hiszem, hogy igen. Akkor pedig ebben a küzdelemben szövetségeseket fogunk találni azok között, akik a harc nehezen már túl vannak, és már javában építkeznek is. Nem baj, hogy nem egyezünk meg mindenben velük, mert – remélem –, hogy mások féllal, a feudálkapitalizmussal sem egyezünk meg csak úgy egyszerűen mindenben. Gyökereikig ható nehézségeink vannak mindkét oldal felé, de ezek áthidalhatók. Nekünk dolgoznunk kell, különben elsorvadunk, és nemcsak Keleten, de Nyugaton is. Nem adhatunk fel egy fél kontinenst, amikor annyi pozitív tény a javukra szól. Mi, akik az érdekelt országok-

ból vagyunk itt, tudjuk, hogy vannak megoldások, és lehetséges egy békés együttélés megteremtése, mert oly sok a közös felület és közös célkitűzés.

9. VITA A SZABADSÁG KÉRDÉSÉRŐL

Venezuelai püspök felszólalása

Már családi kapcsolatainál fogva is, világnézetileg mindig közel állt a nagytőkés rendszer elveihez és gyakorlatához. Számos alkalommal nyíltan kiállt a kollektív rendszerek ellen, és a zsinaton sem hagyta elszaladni az alkalmat, hogy a szabadság problémájával kapcsolatban ne szögezze le sokak nevében saját álláspontját.

A szabadság az emberi élet alapja

Azt hiszem, nem tévedek, ha a mai nagy világnézeti harc fő problémájának a szabadságot jelölöm meg. Mit értünk szabadságon, s azt milyen keretek között akarjuk gyakorolni? Ezen múlik, hogy valaki Nyugathoz vagy Kelethez tartozónak érzi magát. Más szavakkal: a lényeg az individualizmus és a kollektívizmus közötti választásban van.

Az individualizmus fenntartja azt a nézetet, hogy az embernek vannak olyan jogai, amelyektől soha meg nem fosztható; nem veheti el tőle sem egy másik ember, sem egy csoport, még ha oly számosan is vannak. Ezért mindenki saját egyéni joga alapján létezik, e világi jogrendről beszélve, önmagáért létezik és nem a csoport számára. A kollektívizmus ellenben azt vallja, hogy az ember nem önmagában áll saját jogaira támaszkodva, hanem munkája, teste, személye a csoporthoz tartozik, attól függ; a közösség azt tehet vele, amit akar a közösség céljainak érdekében. Mindenképpen a közösség az irányadó. Tehát bizonyos értelemben minden ember a közösség engedélyével, és annak érdekében létezik. Az individualizmusban a törvény, függetlenül a többségtől és azok létszámától, egy erkölcsi alapelvek képviselője; a kollektívizmusban a törvény egy bizonyos és szükséges mennyiséget reprezentál, egy emberi közösség létszámának a súlyát. Az első esetben mindenkinek egyenlő joga van, akár egyedül áll, akár milliók veszik körül; a másik esetben csoportosulnia kell, és a nagyobb csoportnak több a joga. Így bárki lehet fölényes parancsoló vagy semmibe vett szolga, aszerint hogy a közössége milyen nagy, amelyikhez tartozik.

Hogy világosan tudjunk ítélni ebben a kérdésben, legelső, hogy a szabadság fogalmára tegyünk néhány megjegyzést. E helyen nem szükséges, hogy különböző meghatározásokat idézzek és elemezzek, elég, ha csak néhány szempontot kihangsúlyozok.

A szabadság nemcsak egyszerűen a „gátlások hiánya”, mert ez jelenthetné a mások jogainak semmibevevését is vagy a szenvedélyek eluralkodását, hanem ellenkezőleg, a szabadság fogalmában benne van bizonyos gátlásoknak éppen az elfogadása. Az ember belsőleg szabad, amikor dönteni tud önmagától és egyben elfogadni gátlásokat. Külsőleg szabad, mondhatnók úgy is, hogy szociálisan szabad, amikor az elfogadott korlátozások nem nagyobbak annak azoknál, amelyek az összes többiek számára is ugyanazt a szabadságot biztosítják. Szabad tehát az az ember, aki cselekedeteivel nem

gátolja a többiek hasonló szabadságát. A mások jogainak elismerése az igazi szabadság, mert ebben benne van, hogy az ő jogait is elismerik.

A szabadság ily megfogalmazása egyenlő egy erkölcsi rend elfogadásával. Ez pedig egyenlő a kötelességtudattal. „Szeretném ezt megtenni, de a másikat kell, hogy megtegyem, a többiekre való tekintettel”. Egy ilyen elhatározás az emberi szabadság legtisztább gyakorlása, és nem az, amikor azt teszi, amihez éppen kedve van, vagy amit ösztönei diktálnak neki.

Így megszövegezve a szabadságot, végeredményben az is világossá lesz, hogy az fennállhat egy kapitalista rendszerben épp úgy, mint bármely más rendszerben, kivéve azokat, ahol egy személy vagy egy társadalmi osztály irányít mindent diktatórikus teljhatalommal. Sajnos, ma az állam a legszabadabb országokban is oly széles területen avatkozik az emberek életébe, hogy lassan az emberi szabadság csak a legintimebb tevékenységekre fog szorítkozni, helyt adva az állami irányításnak a társadalmi és gazdasági élet minden mozzanatában.

Amikor a szabadságot szembe állítjuk az állami beavatkozással, és érveket akarunk a szabadság védelmére felsorakoztatni, nagyon előnytelen helyzetben vagyunk, mert a szabadság mellett csak filozófiai és morális érveink vannak, s ezek nem láthatók, nem foghatók meg, és még kevésbé fényképezhetők le. Ellenben az állami beavatkozás mellett vannak a látható és bemutatható eredmények: az állami támogatással felépített kórházak, kötelező általános biztosítás, óriási összegekben kifejezhető államsegélyek a nevelésügy egész területén. Az állam segítsége pozitív, látható, naponta növelhető, készen jön, csak el kell fogadni; törődik velünk, kényelmünk és biztonságunk az ő atyai gondoskodása nyomán csak nőni fog. A szabadság szelleme egyéni küzdelmet jelent, kevesebb kényelmet, nagyobb törtetést és az elbukás veszélyét. A szabadságtól beígért függetlenséggel szemben ott van egy biztosított általános jólét, amelyet a naponta növekvő állami erők meg tudnak adni. Itt van elrejtve az individualizmus és kollektivizmus egyenlőtlen küzdelme. Vajon a mi erkölcsi erőnk és fölényünk kell-e azoknak a tömegeknek, amelyeknek egyetlen életideáljuk a nagyobb és biztosítottabb kényelem? Ne felejtjük el, hogy tömegnívó diadala egyenlő a kollektív rendszer uralmával. Itt a szellemiségnek a dekadenciájával állunk szemben és nemcsak egyszerűen a szabadságnak lassú elvesztésével. Elismerem, hogy az államot csak erkölcsi érvekkel lehetne visszaszorítani az őt megillető befolyás keretei közé, de ezeknek az érveknek, sajnos, ma már nincsenek meg a régi erejük. Nagyon kevés reményünk van arra, hogy az állami gépezet még visszaszorítható lenne eredeti rendkívül fontos szerepére, amely az emberek jogainak és szabadságának védelme volt. Ezzel az állam újra hasznossá lenne, és nem maradna meg annak, amivé ma lett: rendőrkézre jutott, mindenkiről gondoskodó gámszolgálat.

Mégis az erkölcsi felelősség kötelez a küzdelemre. A növekvő állami hatalommal szemben ki kell állnunk a teljes egyéni szabadság mellett. Fő érvünk az, hogy a lélekből is álló embernek a Teremtőtől megadott joga van a szabadsághoz, és erről nem mond le azzal, hogy praktikus okokból a jogok egy részének gyakorlását átruházza az államra. Az állam a kollektív társadalomban túlmegy a reá átruházott jogok gyakorlásán és visszaél vele.

A szabadság az emberi természet belső lényegéhez tartozik, és így egy jól rendezett társadalomban elengedhetetlen feltétel. Szabadság nélkül az ember nem lehet sem „animál racionalista”, mert nincs felelőssége; sem „animal politicum”, mert ez feltételezi a kezdeményezés és a különvélemény jogát; sem „animal religiosum”, mert ahol az ember nem ura saját elhatározásainak, ott nem játszanak szerepet olyan fogalmak, mint felelősség, érdem és bűn.

A liberális gazdasági rendszer lényegénél fogva vak a politikával, vallással és a társadalmi tevékenységekkel szemben. Mindegyiket szabadon hagyja kibontakozni, ezért állhatunk nyugodtan melléje. De nem így van a szocialista-kommunista államrendszerekben, mert ezek lényegüknél fogva megszüntetik a gazdasági élet szabadságát, és helyébe egy központilag szigorúan végrehajtott irányítást vezetnek be. Azonban a kimondott szó szabadsága, a vallás gyakorlása, a szabad sajtó és az egyéni magatartás függetlensége nem maradhat fenn sokáig ott, ahol az alattvalók gazdasági tevékenysége megszűnt szabadnak lenni, és helyébe az állam irányítása lépett. Egy gazdaságilag irányított országban lassan minden irányítva lesz, különben nem tartható fenn a gazdasági élet ritmusa és gyümölcsöző ereje. Ezt, sajnos, naponta megvalósulni látjuk a szocialista országokban. Ezért nem állhatunk oda melléjük.

A szabadság lényegéhez tartozik, hogy az előre nem látott lehetőségeknek tág teret hagy; erre mindenki számít, mert él bennünk a remény, hogy céljainkat elérhetjük, hogy többre vihetjük, mint amit a keretek megengednek. A szabadság létezése a világ számára [azt a reményt jelenti], hogy több jót fog létrehozni, mint rosszat, mert az emberi természet lényegénél fogva haladni, emelkedni akar és jobb életet teremteni önmaga számára.

Épp, mert egyéni célok után akarunk futni, ezért létezik bennünk egy alapösztön, mely arra indít, hogy védekezzünk minden legkisebb korlátozás ellen. Ez az ösztön mutatja, hogy a szabadság az emberi természet lényegéhez tartozik, különben nem volna ennyire általános és főleg kiirthatatlan. Ez teszi érthetővé minden idők összes lázadását, főleg azokat, amelyeket nem a nyomor váltott ki, hanem a függetlenség utáni vágy. Az ember nem tud elviselni még egy jólétet sem, ha azt előírják. Az ember válogatni akar, szeret tévedni, mert ebben is a szabadság mutatkozik meg.

Az is mutatja, hogy a szabadság mennyire természetünk belső lényegéhez tartozik, hogy mentől részletesebben előírják központilag, hogy mit, hogyan és mennyit kell termelni, a káosz annál nagyobb lesz, s ez a végén gazdasági csődhez kell hogy vezessen. Eddig még minden ilyen próbálkozás sikertelenséggel végződött. Ellenben mentől szabadabb egy gazdasági rendszer, annál egészségesebb a termelés, a forgalom és az értékesítés viszonya, vagyis a helyes egyensúly. A természet rendje ellen való erőszak minden esetben zavart támaszt; mint ahogy a harmónia a természetes folyamatok kísé-rőjelensége.

Azok a gazdasági rendszerek, amelyek korlátozzák a szabadságot, a dolog lényegénél fogva feltételezik, hogy népességük túlnyomó többsége tudatlan és felelőtlen, és most ő, az állam, megmutatja, hogy mi az, amit tenni kell és hogyan kell azt tenni. Megfordítva az okoskodást, az emelkedő és haladó embernek ilyen mértékben a lényegéhez tartozik, hogy ne az állam gondoskodjék és intézkedjék az ő nevében, hanem hagyja meg szabadságát, mert ő képes helyesen cselekedni. A szabadság korlátozása alsóbb-

rendű emberanyagot tételez fel, kevésbé felelőset; amiből az következik, hogy az ilyen rendszer fenntartása szükségszerűen alsóbbrendű embert termel ki. Tehát az emberi nívó a szabadsággal emelkedik, a nélkül pedig süllyed. A kapitalista rendszer kedvez a szabad elhatározásoknak, egyéni kezdeményezéseknek; a kommunista rendszerek – vagy nevezzük őket egyszerűen irányított gazdálkodásnak – elfojtják az egyéni kezdeményezést. Tehát nem kétséges, hogy melyik az értékesebb, melyik jelent nemesebb jövőt az emberiségnek.

Sőt, tovább mehetünk, és megállapíthatjuk, hogy bármilyen törvény vagy rendelkezés, amelyik egy békés embert megfoszt az élettevékenység bármely területén a szabadságától és következésképpen felelősségétől, az a törvény erkölcstelen. A kommunizmus pedig ezt teszi, ezért senki se lepődjék meg azon, hogy mi egész eljárás módját elítéljük, és semmi jót nem várunk tőle.

Nem tudom, hogy volt-e a világtörténelemben csak egyetlen egy haladó lépés is, amely annak lett volna a következménye, hogy az ember nem gyakorolta a szabadságát. Ha pedig ez igaz, akkor az egyéni szabadság volt a történelem folyamán a legerősebb mozgató erő, s mivel nem valószínű, hogy az ember a XX. század folyamán megváltozott volna, továbbra is a szabadság marad a legnagyobb és legszentebb mozgató erő. Erről nem mondhatunk le, és egy olyan rendszert nem fogadhatunk el, amely ezt programszerűen elnyomja. A liberális rendszer az egyetlen, amely ezt a szabadság-elveket maga teljes egészében fenntartja. A baloldali rendszerek pedig kivétel nélkül valamilyen módon ezt az egyéni szabadságot korlátozzák. Vannak olyanok, amelyek egészen közel állnak hozzánk, s ezek még megtűrhetők épp a közelség jogcímén, de vannak, amelyek oly messzire eltávolodtak, hogy soha velük megbékélni nem fogunk. Könnyű lesz ellenük harcolni, mert fegyvertársunk ebben a küzdelemben maga az emberi alaptermészet lesz.

A haladás lényege a kutatómunka, amely keresi azt, ami még ismeretlen, s ami egy jobbnak az ígéretét rejtí magában. Ennek a kutatómunkának legnagyobb rugója, fenntartó ereje az egyéni szabadság. És ha ez áll a materiális haladásra, százszor inkább áll a szellemi életre, ideológiára, világnézetre vonatkozóan. Egyéni szabadság nélkül ezeken a területeken nincs és nem is lehet haladás, csak a párt ideológiai szótárának újra föltalálása.

És ne vesse ellen senki, hogy éppen a katolikus Egyháznak van a legkevesebb joga erről beszélni, amely évezredekig fenntartott egy teljesen zárt és befejezett ideológiai rendszert, melyen nem engedett egyetlen részt sem ütni, és így ösellensége lett minden szabadgondolkodásnak, mert a hit tételeiben nem lehet szabadság, mert azok örök, változatlan igazságok. Ami szabadság mégis érvényesülni tudott ezen a területen, az csak arra volt jó, hogy a kereszténységet sok száz, egymás között gyűlölködő felekezetre tördelte szét. Mivel azonban a különböző társadalmi rendszerek nem örök igazságokon nyugszanak, állításaik nem hittételek, ezért a róluk szóló vitára épp a haladás érdekében szükség van. Ez pedig nem képzelhető el szabadság nélkül. A kollektív rendszerek szomorú önellentmondása, hogy egyrészt világnézetileg a fejlődés elvén állnak, másrészt gyakorlatilag ezt egyenesen megakadályozzák a szabad vita és teljesen őszinte kritika erős korlátozásával, sőt sok esetben teljes kizárásával. Közismert tény, hogy az összes totalitárius rendszerben az írók, ideológusok és szellemi hangadók, sőt sokszor még maguk a művészek is, egyetlen zárt körbe vannak belekényszerítve, ahonnan nem sza-

bad kitörniük, mert az életveszéllyel jár. Más szóval: nincs társadalmi fejlődés szabadság nélkül. Be kell ismerni, hogy erről épp úgy lemondott annak idején a feudális társadalom is, lett ezért merev életformává, mint ahogy ma a kommunista rendszer is lemond; és gyakorlatilag a katonai diktatúrák – ha még oly katolikusoknak is mondják magukat! – sem csinálnak mást, mint rosszul utánozzák a közelmúltban letűnt nagy diktatúrákat. De van egy vigasztalásunk: az ilyen elvek és az ilyen gyakorlat a lázadás csíráit hordják magukban, s a ma még oly forradalmi rendszerek egy napon szemben fogják találni magukat az igazi szabadság forradalmársaival, s tudjuk már előre, hogy azok ismét liberális szelleműek lesznek. Az eredmény sem lehet majd más, mint az újra és egészségesebben megfogalmazott liberalizmus.

A kiválasztódás a haladás legnagyobb tényezője. Az egész nagy természet ezt gyakorolja, s ha az ember be van építve ebbe a nagy természetbe, és az isteni elhivatottság nem módosítja lényegében a természetes életét, akkor a kiválasztódás belső ereje, vagyis a szabad verseny, egyéni kezdeményezés, hozzátartozik természetünk lényegéhez. Szabad verseny, egyéni kezdeményezés pedig még csak el sem képzelhető szabadság nélkül. Ezért a liberális rendszerek, minden fogyatékoságuk ellenére, mégis a legjobban megközelítik a nagy természet célját és igényeit. Ha hibák léteznek is, ne vessük el ezért magát az egész rendszert, hanem csak a hibákat. Milyen lenne az az orvostudomány, amelyik a betegek kiirtásával akarna egy egészségesebb világot megteremteni.

A szabad versenyre felépített rendszernek nem akarjuk a hibáit megbocsájtani, és közben elfelejtjük, hogy a történelemben eddig az anyagi értelemben vett egyetlen igazi haladást a kapitalizmus jelentette. Vele ugrott ki a technikai fejlődés szinte csodálatos lendülettel. Az összes tudományágakban valóságos lázas kutatómunka oly csodálatos eredményeket teremtett meg, amelyekről az emberiség azelőtt még csak nem is álmodott. Egy szabad gazdasági rendszerben a szabad emberek felszabadított energiája hat nemzedék alatt túlszárnyalta az előző hatezer év minden erőfeszítését és alkotó munkáját; legalábbis az életnek bizonyos szektorán belül. A szabad vállalkozás több eredményt mutatott fel a nagyobb jólét megteremtésében, sokkal nagyobb számú ember számára és sokkal rövidebb idő alatt, mint bármely más gazdasági rendszer, amelyet ember valaha is kipróbált és gyakorolt. De ennél sokkal több is van ebben a szinte káprázatos gazdasági kiugrásban: nincs, aki ne tudná, hogy e szabadságszellem teremtette meg mindazokat a polgárjogokat, amelyeket ma a nyugati civilizáció jogos büszkeséggel élvez, mint a vallásszabadság, sajtószabadság, pártrendszer a politikában, képviseleti parlament létezése, habeas corpus¹¹⁷ a bíróságokon, felelős kormányok, amelyek népakaratra támaszkodnak... mindez ugyanannak a ragyogó szabadság-szellemnek köszönhető, amely megteremtette a gazdasági élet modern liberális formáját.

Mindezekből ma itt, számunkra, legfontosabb az a tény, hogy ez az egész nyugati gazdasági rendszer a szabadság gyümölcse volt. Eredményeihez tartozik, hogy ma a nagyközönség legszélesebb rétegei olyan kultúrát, kényelmet és biztonságot élveznek, amelyet azelőtt a leggazdagabbak sem tudtak maguknak megszerezni. Elérte azt, amiről mi csak álmodtunk: a javak igazságosabb elosztását. A fogyasztó, amely a nép legszélesebb rétegét jelenti, egyik napról a másikra a modern életnek valóságos ura lett, aki végeredményben eldöntötte, hogy milyen legyen az ipari termékek minősége, formája és

¹¹⁷A „Habeas corpus” az angol jogból eredő jogelv, mely garantálja, hogy törvényes vád, illetve bíróság elé állítás hiányában csak rövid időre lehessen a személyt szabadságától megfosztani.

menyisége. Minden termelés tulajdonképpen egyet tart szem előtt: a fogyasztó igényét, sőt sokszor csak szeszélyét, mert a vásárló kedvétől függ a vállalat sikere vagy bukása, gazdagsága vagy szegénysége.

Ez a szabad verseny törte át a régi feudális és arisztokrata kasztok szigorú zártságát, nyitott először utat a legszélesebb rétegek számára is bárhová feljutni, ha tehetsége és tanulása őt erre képesítette. Azelőtt az egyházi vagy ritka esetekben a katonai pálya jelentette az emberiség túlnyomó nagy többsége számára az egyetlen kiszakadást és emelkedést; a liberális rendszer tette lehetővé először a legáltalánosabb életszínvonal-emelkedést és egyéni haladást. A nagyvállalatok hozták létre szükségszerűen, hogy a tömegek, nevezzük őket egyszerűen csak „proletároknak”, életnívója magas legyen, mert ha ezt elérik, akkor abból elsősorban nekik van hasznuk. A liberál-kapitalizmus előtti időkben teljes és áthidalhatatlan úr tátongett a gazdagok és szegények ruházkodása és életszínvonala között. De nemcsak úr tátongett, hanem az Isten fiaihoz teljesen méltatlan nívókülönbség is. A fényűzésnek és nyomornak két véglete találkozott mint egészen természetes állapot. Századoknak kellett elmúlniuk, amíg egy-egy hasznos újítás elvesztette a gazdagok számára fenntartott privilégium jellegét és eljutott a szegény emberek közé, ami ma – a liberális gazdasági rendszer idején – csak napok vagy hetek kérdése. Ma a legszegényebb is kb. ugyanúgy utazik, mint a leggazdagabb; valóságos tömegek járnak saját autójukon. Ma az Egyesült Államokban a különbség csak az, hogy a dúsgazdag utolsó típusú Cadillacon jár, a szegény munkás pedig másodkézből vásárolt 5 év előtti Chevroleten. El sem képzelhető, hogy ezt más, mint a liberális gazdasági rendszer el tudta volna érni. Titka ennek nem valami nemes humanista érzés volt, hanem az az egyszerű tény, hogy a nagyvállalatok a tömegek vásárlóképességén és kedvén állnak vagy buknak. Ez föltételezi az általános jólét emelkedését, mint *conditio sine qua non*¹¹⁸-t. Tehát a rendszer legbelső lényegében van a kultúra, a jólét és az emberi nívó állandó emelkedése. Ezt senki és semmi azelőtt elérni nem tudta. A tömegek fölsegítése a vállalatok emelkedésének szükséges tényezője. Az korábban emberszámba sem vett tömeg ma fogyasztóvá lett, akinek a kereskedelmi érdekszabályok szerint „mindig igaza van”. Egy ilyen rendszer szükségszerűen nivellálni fogja a világot, s a szabad verseny el is végzi ezt a munkát.

Politikai területre átvetítve ezt az egész kérdést, a képviseleti rendszeren felálló kormányhatalom természetes kiegészítő következménye ugyanazon erők működésének, amelyek a mozdulatlan tömegekből fogyasztót csináltak. Az egész kormányzat tulajdonképpen úgy függ a többség szavazatától, mint a nagyvállalatok függnek a fogyasztók vásárlásaitól. Ugyanaz a történelmi erő, amely régi termelési és értékesítési módszereket döntött meg, tüntette el a fejedelmi abszolutizmust, és hozta helyébe a modern demokráciát. Épp ezért, ha ma bárhol eltüntetik a szabad versenyt, visszatér az általános parancsuralom, oly szoros az összefüggés a gazdasági és politikai élet között.

Végezetül vessünk egy pillantást a kollektív rendszerekre is, hogy honnan van joguk a szabadság korlátozására, és mily eredményekről számolhatnak be. A legelső megállapításunk az, hogy amit egyesek nem tehetnek meg külön-külön, azt nem is delegálhatják a hatóságok számára. Senkinek nincs joga a másikat szabadságában korlátozni, ha az magántulajdona felhasználásával egyéni elhatározásból tevékenykedni akar. Tehát egyetlen kormányra sem ruházható át egy ilyen korlátozó hatalom. Ha ezt valamilyen

¹¹⁸ *Conditio sine qua non*: elengedhetetlen feltétel

rendszer mégis gyakorolja, azt nem alattvalói megbízásából teszi, hanem mert erőszakkal magához ragadta a hatalmat. Alattvalók ilyen megbízást nem adhattak, mert nekik maguknak sincs meg. Az az állítás, hogy a közösség lenne a kollektív államokban a hatalom jogforrása, épp olyan kétes értékű, mint volt az, hogy a királyok abszolutisztikus hatalma isteni eredetű. Ugyanaz a téves elgondolás modern változatban. Így a kommunista kormányoknak nem lehet joguk erőszakkal korlátozni a szabadságjogokat, a vagyonbirtoklás jogát, vagy a kezdeményezés jogát a kereskedelemben vagy a természetben.

A kollektív rendszerek egy princípium hangoztatásával próbálják igazolni eljárásukat: „Nagyobb jólét nagyobb tömegek számára”. De ez csak terv és remény, s ezzel tulajdonképpen nem tesznek mást, mint feláldozzák a mai generáció jólétét a még meg sem születettek jólétéért. A másik nagy alapelvük, az osztály nélküli társadalom is csak elméleti elképzelés, mert náluk is évek alatt kialakult az új rétegződés, mert ez benne van magában a természetünkben. Igaz ugyan, hogy minden ember egyenlő jogokkal születik, de nem egyformára. Az egyformaságnak ez a legteljesebb hiánya rétegeket teremtett az emberek között, és rétegeket teremt ma is. Ezért az osztály nélküli társadalom ellene van a természetnek. Igaz, ők az osztálytalanságot csak a születési jogokra értik, de még nem múlt el elég idő ahhoz, hogy bizonyítható lenne az újonnan beérkezettek önzetlensége, amely önként lemond egy külön vezető kaszt megteremtéséről. A történelem tanúsága szerint az ilyen kasztok önmaguktól teremtnének meg. Legfeljebb az első idők lelkes és fanatikus apostolai valószínűsítik meg az idealista nagy elveket, de az utánuk jövő generációk már nehezen mondanak le a közben kialakult előnyös helyzetéről. Tehát a szabadság korlátozására nincs joguk sem a néptől kapott megbízás alapján, sem pedig elméleti princípiumok alkalmazása címén. Mindvégig visszaélés marad, amíg a természetes fejlődés közbe nem lép, és helyre nem billenti a felborult rendet.

Ennek lassan, egyesek szerint, már tanúi is vagyunk. Köznnyelven ezt úgy mondják, hogy lassú közeledés, fellazulás, gazdasági és kulturális kapcsolatok kiépítése, új mechanizmus, egyéni kezdeményezés a természetben, piackeresés, sőt ide csatolható a felszabadított, sőt minden eszközzel támogatott turizmus is.

És mégis ügyelnünk kell, mert ezek csak felületes látszatok; a dolgok legmélyén ott van a magasabb fokon továbbra is fenntartott irányított termelés, a szövetkezetek kollektív gazdálkodása, a nagytőke magántulajdon jellegének teljes megszüntetése, és ezeken túl a legmélyebb és legnagyobb alapelv következetes megvalósítása, amely mindenek mértékéül csak magát az embert tekinti, és tudni sem akar az Istenről. Az Isten csak magánügye lett azoknak, akik ezt maguk számára külön igénylik; az Egyház szolgálata egy a foglalkozási ágak közül, jól-rosszul megfizetve és ezzel meg is fegyelmezve. Ilyen légkörben mi reményünk lehet? A liberalizmus is végeredményben anyagelvű volt, az embert tette meg céljául, de megőrzött egyet a legszentebb eszmék közül, sőt azt programként tűzte ki zászlójára, s ez a szabadság volt. Amíg ez a szabadság a maga teljes tisztaságában fel nem ragyog a szocialista államokban is, minden megegyezés elveink újabb és újabb lassú feladása lesz. Párbeszédet folytatni lehet, sőt kell is velük, de nem hiszek abban, hogy ez megegyezéshez is fog vezetni. A szabadságnak egészen más felfogása és gyakorlata végzetesen elválaszt bennünket egymástól.

Jugoszláv püspök felszólalása

Egész élete küzdelem volt az országa területére bevonuló és kivonuló legkülönbözőbb ellenségek, pártok és szektorok között. Mindenki ellen küzdött, aki az Egyház érdekeit sértette, és mindenki részéről üldözési kellett elszenvednie.

Röviden feltett kérdés a liberalizmussal kapcsolatban

Venezuelai püspöktársam felszólalását nagy érdeklődéssel hallgattam. A szabadság végelmében felhozott érveit én is átéltem. Igaza van tökéletesen, a szabadság az emberi természet és rendeltetés lényegéhez tartozik.

Ellenben a liberális rendszer bemutatása, mint a szabadság gyümölcse, kételyeket támasztott bennem. Nem akarok vitába bocsátkozni, nem is várok választ – talán azért is, mert meggyőződésem szerint nem lehet rá válaszolni –, de szeretnem megkérdezni, hogy vajon oly gyümölcsöző lett volna az angol liberál-kapitalizmus, és hozott volna oly mérhetetlen előnyöket az ország polgárai számára, ha nem áll az angol ipari termelés, gazdasági élet, kereskedelem és minden mögött a világtörténelem egyik legnagyobb gyarmathálózata, a maga mérhetetlen gazdagságával, a legolcsóbb kizsákmányolásnak egyszerűen odavetve? És még így is alkalmunk volt az irodalmi formák legnagyobb változataiban megismerni az angol iparvárosok perifériáinak embertelen nyomorát. A gyarmatbirodalom aztán összeomlott, az olcsó vagy majdnem ingyen nyersanyagok elmaradtak, s vele együtt a liberál-kapitalista rendszer áldásai is megszűntek. Helyébe az egyik válság a másikat érte, és ma már ez a válsághullám az erkölcsök területére is átsapott, és lassan mássá lesz az azelőtt oly nagyon megcsodált és irigyelt angol nép. Miért nem mutatja meg a liberális rendszer, hogy mit tud csak úgy egyszerűen, önmagában? A szabadelvű gazdasági rendszer csodája veszedelmesen hasonlít a görög demokrácia csodájához, ahol néhány ezer polgár demokráciájának az alapját több millió rabszolga teremtette meg.

A feltett kérdés kiterjeszthető az Egyesült Államokra is. Az ő ipari és kereskedelmi fejlődése is csodálatos, de ne felejtjük el, hogy ez egy másik csodálatos jelenségen áll és bukik: azon, hogy egész földrészek engedik még ma is, érthetetlen jámborsággal, magukat gazdaságilag kizsákmányolni általa. Mivé lett volna az amerikai gazdagság, ha vele párhuzamosan Dél-Amerika is épp úgy kifejlődött volna, mint ő, és nem lenne még ma is a nagy szomszéd teljesen szabad prédája. Az USA még ma is minden befektetett egy dollár után öt dollár hasznót hoz el Dél-Amerikából. De úgy látszik, hogy a mérhetetlenül gazdag Dél-Amerika is kevés annak a jólétnek a fenntartásához, s ezért válik időnként szükségessé újabb és újabb országok gazdasági megszállása, sőt időnként, az egész világ tiltakozása ellenére, a legkülönbözőbb ürügyek alatt megindított hódító hadjáratok szervezése is a [természeti adottságokban] dúsgazdag országok ellen. Az Egyesült Államok ma megteremtette a leplezett kolonializmus klasszikus formáját. De még ez is és így is kevés a 200 milliós népességük magas nívón tartásához, mert a legkülönbözőbb forrásokból egyöntetűen tudható, hogy a liberál-kapitalizmus fellegrárában 50 millió nyomorgó él, vagyis a lakosság 25%-a. Robert Kennedy, a meggyilkolt elnök testvére ezt úgy fejezte ki, hogy az USA-ban bent magában egy 50 milliós fejlődésében

elmaradt nemzet tengődik, és várja a külső vagy belső segítséget.¹¹⁹ A kapitalizmus miért nem emelte még fel őket, hiszen 50 millióval több fogyasztó mindig jól jön a gyarmati nyersanyag-szállítók és készárucikk-fogyasztók mellett? Kíváncsian várjuk, hogy a már Anglia útjára lépett Egyesült Államok mikor fog végleg az anyaország sorsára jutni.

Ismét hangsúlyozom, a szabadság feltétlen híve vagyok, és mindig védelmében küzdöttem és fogok küzdeni ezután is, de nem tartom helyesnek, hogy gondosan irányított reflektorok mutassanak be valamit, az egyébként teljesen sötét éjszakában.

¹¹⁹ Reuter: Atlanta, USA. 1967. szept. 30. [NT]

Észak-amerikai püspök felszólalása

Azok közé az egyházi személyek közé tartozik, akik a politikát érintő kérdésekben is felszólalnak időnként. Rádióelőadásai és televízióban közvetített konferenciái nagy népszerűségnek örvendenek az Egyesült Államokban, legfőképpen tiszteletreméltó őszinteségük miatt.¹²⁰

Az ellopott szabadság

Van, ahol elrabolják a szabadságot, és van, ahol csak ellopják. Az a „csak”, amelyet hozzá tettem, szomorú vigasztalás, mert a végső eredmény mégis ugyanaz, legfeljebb a lopás bizonyos elkendőzést jelent, az ember csak utólag veszi észre, hogy meglopták, ellenben a rablás, ha durva is, de legalább őszinte. A mérleget mégis a mi javunkra az az emberi tulajdonság billenti, hogy szívesebben vesszük, ha simán ellopják a dolgainkat, mintha durván elrabolják. Áll ez a szabadságra is.

Az emberiség el kellett hogy jusson arra fejlődési fokra, hogy szabadságából sokat, nagyon sokat elvegyenek. Nem hiszem, hogy kíváncsatos lenne visszatérni azokhoz az időkhez, amikor még minden egyes gazdaság önmagát látta el, megsütve a házikenyeret, megtermelve a szükséges búzát és kukoricát, megfűstölve a szalonnát, kidolgozva a háziszőttest saját készítette fonalakból. Ki akarna ehhez visszatérni? Amikor pedig ez az idő elmúlt, akkor bekövetkezett mindezeknek a tevékenységeknek a megszervezése, koordinálása, amely megszervezésnek minden mozzanata egy-egy szabadságtól foszt meg, mert kötve vagyunk a társadalomban létező és elfogadott rendhez. Ez a rend szükségszerűen elvezet az egyre nagyobb és teljesebb állami irányításhoz, amely egyenlő a paternalista állam megszületésével. Ez világjelenség, és így az Egyesült Államokban is sikerrel szállták meg az állami beavatkozás kalózái a liberalizmus hajóját. A nagyközönség annyira nem veszi észre, hogy itt a szabadsága forog kockán, hogy még dolgozik is egy centralizált, erős állam megteremtésén. Egészen határozottan érezhető a törekvés a végrehajtó hatalmat kiterjesztésére és megerősítésére. Pedig ez, végső kifejlődésében, alig fog különbözni a szocialista államok diktatúrájától. Tulajdonképpen mi már éljük is a születendő, de még leplezett baloldal életét. A „szabad vállalkozást” ma már valóság-

¹²⁰A jelen felszólalás értéke az, hogy minden egyes mondata neves észak-amerikai írótól van átvéve, a legtöbb esetben szórul szóra. A szerző nem akarta megnehezíteni a szöveget azzal, hogy állandóan megadta volna a pontos helymegjelöléseket. Fő forrása, különösen a felszólalás második részében, Vance Packard, az amerikai írónemzedék egyik legnevesebb mai tagjának "The Naked Society" című könyve (228-379 oldalak). De idézem a következő egyetemi tanárokat, szociológusokat és írókat, akiknek írásai csaknem kivétel nélkül egyetemünk szakfolyóirataiban vagy évkönyveiben jelentek meg 1959 és 1967 között: Karl Brand, University of Stanford; W. A. Paton, University of Michigan; Clarence B. Carson, Grove City College, Pennsylvania; W. M. Curtiss, Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson; William H. Chamberlin, The Wall Street Journal munkatársa; Benjamin A. Rogge, Wabash College, Crawfordsville dékánja; Henry Margenau, University of Yale; Floyd A. Harper, Wabash College, Crawfordsville; Dean Banks, University of Oklahoma; Edward P. Coleson, Spring Harbor College, Michigan; Hans F. Sennholz, Grove City College, Pennsylvania; Ludwig von Mises, meghívott professzor a University of New York közgazdasági tanszékén; Robert Schuettinger, a New Individualist Review társigazgatója; Dean Russell, Rockford College, New York. A felszólalás tehát egészen hiteles önkritika. Így látják saját magukat a gondolkodó amerikaiak. [NT]

gal üldözi a szintén vállalkozó állam gazdasági rendeletekkel, a legkülönbözőbb megterhelésekkel, monopóliumokkal, súlyos progresszív adókkal.

A történelem tanúsága szerint a demokráciák élete minden esetben rövid volt, és következetesen parancsuralmi rendszerekbe torkollott. Hogy csak a modern időkből hozzunk néhány példát, ott vannak a közép- és dél-amerikai államok. Felszabadulva a spanyol gyarmati elnyomatás alól, demokratikus alkotmányok szellemében rendezkedtek be, képviselőkől választott parlamenttel és bizonyos korlátozott időszakokra megválasztott elnökökkel. Ezek a demokráciák kivétel nélkül katonai diktatúrákba sülyedtek bele, s csak néha váltakoznak átmeneti polgári kormányokkal. Ázsiában Szun-Jat-szen¹²¹ köztársasága Mao-Tse-Tunghoz¹²² vezetett. Törökország, Pakisztán, Burma, Korea, Dél-Vietnam, Indonézia, valamennyinek tiszta demokratikus államszervezete katonai kormányok prédája lett, éppen az örökké szabadságról beszélő Egyesült Államok támogatásával és pozitív segítségével. E segítség nélkül talán egyetlen dél- és közép-amerikai katonai diktatúra sem jöhetett volna létre. Maga az Egyesült Államok is naponta egyre jobban a mindenható Pentagon befolyása alá kerül, megerősítve azt a teóriát, hogy a demokráciák sorsa a parancsuralom. Európában is a fiatal demokráciák, amelyek az első világháború romjai alá temetett monarchiákból emelkedtek fel, tíztizenöt év leforgása alatt diktatúrákká alakultak át: Mussolini az olasz látszatkirályságban, Hitler Németországban, Franco¹²³ Spanyolországban, Salazar¹²⁴ Portugáliában, Beck¹²⁵ Lengyelországban. Oroszország és a hozzája csatlakozott államok fejlődése külön téma kellene hogy legyen, itt most csak annyiban érdekelnek bennünket, hogy ők is benn állnak az általános vonalban. Görögország is csatlakozott utólag a katonai diktatúrák sorozatához, hagyományszerűen az amerikai demokrácia jóvoltából. Franciaország esete különösen érdekes: az első köztársaság az első impériumhoz vezetett, a második Köztársaság a második impériumhoz, a harmadik demokratikus Köztársaság Pétain¹²⁶ marsall Vichy-kormányához¹²⁷; sőt már a negyedik Köztársaság is bele-torkollott De Gaulle¹²⁸ egészen személyi jellegű kormányzásába.

A „Kultúra Szabadságának 10. Kongresszusa”, amelyet 1960-ban Berlinben tartottak meg, a következő témát tűzte ki megvitatásra: „Demokrácia a XX. század tűzpróbájában”. A vitákból leszűrt eredményeket két megállapításban foglalták össze: az új államok demokráciái, egészen kevés kivétellel, teljesen kudarcba fulladtak; s a második megállapítás, hogy a demokráciák helyébe lépett katonai diktatúrák a legtöbb esetben

¹²¹ Szun Jat-szen, angolos írásmóddal: Sun Yat-sen (1866–1925) kínai forradalmár, köztársaságpárti politikus, „a kínai forradalom atyja”, illetve a „kínai köztársaság atyja”.

¹²² Mao Ce-tung, angolos írásmóddal: Mao Tse-tung (1893–1976) kínai kommunista forradalmár, politikus, a Kínai Népköztársaság teljhatalmú vezetője annak megalapításától (1949) haláláig.

¹²³ Francisco Franco (1892–1975) spanyol tábornok, 1936-tól 1975-ig diktátorként állt az ország élén.

¹²⁴ António de Oliveira Salazar (1889–1970) pénzügyi szakember, politikus, Portugália diktatórikus hatalmú miniszterelnöke 1932-től 1968-ig.

¹²⁵ József Beck (1894–1944) lengyel ezredes, diplomata, politikus. 1926 májusában Pilsudski marsall katonai puccsal megdöntötte az éppen hatalmon lévő kormányt, s ettől fogva egészen 1939-ig Pilsudski és hívei kezében volt a hatalom, erősen autoriter jellegű országirányítással. Ebben az időben kapott kormányzati szerepet József Beck, 1926–30 között védelmi miniszterként, 1930–32-ben miniszterelnökhelyettesként. 1932-től külügyminiszterként németbarát politikát folytatott.

¹²⁶ Philippe Pétain (1856–1951) francia marsall, 1934-ben rövid ideig hadügyminiszter, a Harmadik Köztársaság 87. miniszterelnöke, 1940–1944 között a Vichy-Franciaország köztársasági elnöke.

¹²⁷ A Vichy-kormány: németbarát bábkormány Franciaország déli részén 1940–44-ig.

¹²⁸ Charles de Gaulle (1890–1970) francia tábornok. 1944–46 között az ideiglenes kormány elnöke, 1959–1969-ig az „ötödik francia köztársaság” első elnöke.

épp az olyan demokratikus elvek megvédését választották a felkelés jelszávául, mint a biztonság, törvényesség, az intézmények fejlődése, a kommunizmus diktatúrája ellen való harc ... Mindezt ürügyként felhasználva, hogy egy egészen autentikus parancsuralmat gyakorolhassanak, kezesbárány parlamenttel, vagy egészen őszintén magát a parlamentet is feloszlatta.

A demokráciáknak ez a szomorú végződése sok esetben csak egy lassú folyamat eredménye. Magában az Egyesült Államokban vagyunk ennek a tanúi. A vasrácsokat egymás után rakják fel a házi fogságunk ablakaira. Minden egyes új vasrúdnál tiltakozunk, de mert még vannak nyitott ablakok, kisebb-nagyobb szabadságrések, hát megnyugszunk.

Ez a folyamat tarthat öt, tíz, húsz évig, de egyszer majd eljön az idő, amikor az utolsó rácsot, a végzettest fogják beszerezni. Ez a házi fogság: az állami beavatkozás, és a vasrácsok: a különleges hatalom és megbízatás az elnök számára, bizottságok vég nélküli sorozata, amelyek mind azzal foglalkoznak, hogy törvényerejű rendeleteket bocsájtanak ki; hivatalos átrendezések, átállítások, irányított termelés, behozatali és kiviteli korlátozások, kedvezmények meghatározása, bürokratizálás, bérszabályozás, ár-megállapítás, köteles szakszervezeti tagság, kisajátítások..., hogy csak néhányat soroljak fel a sok vasrács közül.

Ez az egész folyamat lényeges jellemzője az úgynevezett Gondoskodó Államnak. Amikor a kormány maga határozza meg tisztviselőivel a bérek és árak színvonalát, amikor egymásután vesz át vagy szerel fel saját kezelésben óriás-vállalatokat, amikor ő maga gyakorolja a legszélesebb körben a hivatalos jótékonykodást és szeretet-akciókat, és ő akar a bölcsőtől a sírig gondoskodni mindenkiről, az ilyen államhatalom végzetserőn közeledik egy leplezett vagy nyílt diktatúrához. Ez figyelhető meg a legtöbb modern államban. Az oktató, tanító, házasságot kötő és feloldó állam teszi lassan feleslegessé az Egyház számtalan hagyományos tevékenységét a hitükben megfogyatkozott emberek szemében, és így a népek szabadságának korlátozásával együtt bennünket is korlátok közé szorít. Akár támogatjuk őket, akár tiltakozunk ellen, lassan mi is a kerek közé kerülünk. Óriási probléma előtt áll ma az Egyház: keresnie kell a módját annak, hogy hogyan tudná rendezni viszonyát a modern Mindenről Gondoskodó Állammal.

Az állam már elhagyta eredeti rendeltetése meglehetősen szűk korlátait, hogy a gondviselés egy tényezőjévé legyen, amelyiknek épp ezért mérnökök, gazdasági szakemberek, szociológusok, pszichológusok, tervezők valóságos hadseregére van szüksége, akik hivatalok és bizottságok tömegében dolgoznak a köztisztviselők megszokott kényelmével, részlet-felelősségével és felborítva minden évben az állami költségvetés egyensúlyát. Amikor egy kormány az egész élet minden tevékenységét ellenőrzi, hol van annyi alkalmas jelölt a választások alkalmával, akikre rá lehessen bízni az ipar, a tudomány, a művészet legfelsőbb ellenőrzését. Egy ilyen államrendszer legtöbbször feljogosítva érzi magát arra is, hogy még a vallási élettel kapcsolatos kérdésekbe is beleszóljon. Ezért forog kockán a népek szabadságával együtt a mi szabadságunk is. A közösség és az állam ma már erősebb, mint mi vagyunk; nem mi szabjuk meg irányukat, mint valamikor, s ezért ma kompromisszumokra vagyunk kényszerítve, különben még annyi befolyásunk sem marad, mint amennyit bármilyen erkölcsi szervezet élvez.

A lassú folyamattal kialakult általános állami beavatkozás rosszabb a hirtelen be-robbanó diktatúránál, mert ez utóbbi ellenállást vált ki, szabadság-hősöket termel, de az előbbi lassan öröl fel. Az ember akarata nem lesz letörve, hanem csak megpuhítva, meghajlítva, irányítva; a legritkább esetben lesznek az emberek rákényszerítve arra, hogy valamit megtegyenek, de annál többször, hogy valamit ne tegyenek meg. Egy ilyen erő nem fog kényuraskodni, hanem sokkal inkább csak nyugodt nyomást gyakorolni, enerválni, kioltani, elgáncsolni, mígnem az egész nép terelésre betanított nyájja nem lesz, amelynek jó pásztora maga az Állam. Ez nem fog elfajulni egy merev diktatúrává, amelytől félnek a szabadságszerető népek, hanem lesz belőle a közepszerűség mérsékelt kis-tiranniája. Egy ilyen államban az Egyház is vagy odaáll az állam mellé, s vele együtt süllyed, vagy ellenáll, s akkor szép lassan ő is el lesz süllyesztve. Mindket-tőre számtalan szomorú példát látunk.

A szabadság elvének diadala erkölcsi kérdés. Ezzel az erkölcsi erővel kapcsolat-ban ma láthatólag érzéketlenek az emberek: biztonság és aránylagos jólét a nagy töme-geknek elég, s ezt az állam jobban tudja nekik biztosítani, mint a szabadságelvekre fel-épített társadalom. Ezért oda húznak. Az erkölcsi érzékeiben meggyengült tömegek há-tán emelkedik fel az állami beavatkozás. Ennek általános veszélye kísért ma mindenütt. Az emberek önként rabszolgái lesznek nem egyes személyeknek, hanem magának a rendszernek.

Szeretném reálsan is bemutatni, amit eddig inkább csak általános elvekkel jelle-meztem, hogy még az Egyesült Államokban is mily komolyan veszélybe jutott a hiteles és reális szabadság. Ha ez továbbra is így megy, rövidesen nem lehet majd megkülön-böztetni a két ellentétes világot, amely pedig a köztudatban úgy szerepel, mint a szabad-ság és elnyomatás két külön országa. Mindezeknek döntő szerepe van az Egyház ide vagy oda állása szempontjából, mert ezt nem a termelőeszközök köztulajdonba vétele dönti el, hanem a szabadságnak államilag engedélyezett foka.

Az általános titkos szavazójog az a festett kulissza, amelyik enged fenntartani egy látszatot, miszerint valódi demokráciában élünk; pedig ezek a szavazatok ma már egészen rendszeresen a teljhatalmú törvényhozásban vesznek el. E tekintetben az utolsó ötven évben az Egyesült Államokban egészen rendszeresen folyt a szabadság korlátozá-sa. Ez a folyamat ma is tart, s meggyőződésem szerint ez az igazi nagy támadás az em-beri szabadság ellen, mert a többi sok kis néptől nem is várható el, hogy belső szabad-ságát eredményesen meg tudná védeni. De kellene, hogy mi jó példát adjunk. Ennek azonban annyira az ellenkezője történik, hogy már nem is beszélnek nekünk a személyi szabadságról, hanem a közösségi biztonságról, ami meg kell hogy előzzön minden mást. Ez megnyilatkozik az ellenőrzés állandó fokozásában és kiterjesztésében, a kormány által végrehajtott rendelkezésekben, a szövetségi hatalom állandó növekedésében, az elnöknek adott rendkívüli felhatalmazásokban, a független bizottságok fékevesztett ren-delet-tömegében, a kormánysszervezetek állandóan szaporodó beavatkozásaiban. A progresszív kereseti adók valósággal megszüntetik a nagyjövedelmeket, és ezzel lényegében lesz aláásva a tulajdonosok rendelkezési joga saját vagyonuk felett. Hogy konkrét példákkal világítsam ezt meg, ötven évvel ezelőtt egy amerikai vállalkozó szabadon oda fektette be teljes nyereségét, ahová azt jónak látta, ma jövedelmének alig egyharmada felett rendelkezik szabadon. A nagy-jövedelmek esetében ez lecsökkenhet a nyereség kilenc százalékára is. Az egyre bonyolultabb és egyre növekvő adózáson keresztül az állam lassan ráteszi kezét a magánvállalatok vagyonára. Egy amerikai munkás ötven

évvel ezelőtt oda állt be dolgozni, ahová éppen akart; ma a legtöbb foglalkozási ágban csak azt lehet alkalmazni, akinek van szindikátusi igazolványa, és ha nem volna, az alkalmazás feltétele, hogy oda beiratkozik hatvan napon belül. Azelőtt egy munkás tudott választani a szindikátusokba való belépés vagy be nem lépés között, ma nem maradhat ki, mert éhen hal; be kell lépnie, s ott alkalmazkodnia kell mindenben a közösséghez, pontosabban megjelölve: a vezetők ideológiájához, vagy azokéhoz, akik a vezetők mögött állnak. És ez sokszor lehet egy idegen nagyhatalom is.

Ha valaki ezelőtt ötven évvel azt mondta volna egy amerikai farmernek, hogy eljön még az az idő, amikor szövetségi tisztviselőktől kell majd engedélyt kérni, hogy saját földjén búzát vessen, hát nem hitte volna el. Pedig ma ez így van: földművesek lettek törvényszék elé cipelve, mert búzát arattak eladás céljára.

Az állami bürokrácia naponta talál ki újabb kötelező engedélyhez-kötéseket eddig egyáltalán nem korlátozott dolgokra. Ma már ezernyi a száma azoknak a tevékenységeknek, amelyekre különleges vagy közönséges engedélyeket kell kérni a városi, állami vagy szövetségi hivatalok vég nélküli labirintusában. Hogy csak néhány példát említsek a rengeteg közül: New York város bármelyik polgára megsérti a rendelkezéseket és épp ezért következképpen büntetve is lesz, ha pingpongasztalt állít fel a magánlakásán, ha fát ültet, ha kertjét öntözőcsővel locsolja, – kis kannával megteheti engedély nélkül is! – vagy ha a házában akar jövedelemszerző tevékenységet folytatni. Ahhoz, hogy ezekhez vagy ezer máshoz engedélyt szerezzen egy New York-i kispolgár, többek között ujjlenyomatot is vesznek tőle. És ha államsegélyt kap, reggel 9 órakor bármely nap beállíthat hozzá egy inspektor, aki azt ellenőrzi, hogy felkelt-e már és a lakása ki van-e takarítva.

Aki bármilyen okból a társadalmi gondoskodás keze közé esik, klasszifikálva lesz és megbélyegezve egész életére. Tömegek kerülnek így az állami bürokrácia fogaskerekei közé, ahol féken tartott, ellenőrzött, alárendelt állampolgárokká lesznek. Minden új munkavállalásnál az információ ráüti a maga bélyegét.

1963-ban az Egyesült Államok kongresszusa elrendelte, hogy a postahivatalok kötelesek visszatartani bármilyen küldeményt, kivéve az úgynevezett „első osztályúakat”, amelyek amerikai állampolgárok nevére érkeznek és valószínűleg kommunista propagandát tartalmaznak. A postahivatal értesíti az illető személyt, hogy visszatartott küldemény érkezett a nevére, s csak abban az esetben kézbesítik neki, ha kitölt egy formulát, amelyben kijelenti, hogy igenis óhajtja a maga számára a kommunista propagandát. Ekkor megkapja a küldeményt, és neve fölkerül a kommunista-gyanúsak listájára. Ez a minősítés ettől kezdve végigkíséri őt élete minden új munkavállalásánál, minden kérvényénél, lakáscseréjénél, és a legkedvezőtlenebb befolyással lesz kérése teljesítésére vonatkozóan.

A személyi nyilvántartás fejezetei naponta bővülnek. Már be lesz jegyezve a katonai szolgálat végén megadott bizalmas minősítés is, különös figyelemmel kommunista hajlamaira. Ezek a minősítések arra szolgálnak, hogy élete minden hátralevő napját megkeserítsék, és szabad élete elé akadályokat gördítsenek. Oly felügyelet ez, amelyet azelőtt csak bűnözőkkel szemben gyakoroltak, de most az állampolgárok politikai világnézetének erőszakos irányítására használják fel. Erkölcsi magaslatról nézve mindegy, hogy valakit nyugati vagy keleti mintákba préselnek bele, a tény maga sérti az emberi szabadság elvét és távoli következményei minden rendszert aláásnak.

Az összes kis- és nagyvállalatok teljes személyzetét, tisztviselőikkel és munkásokkal együtt, akik valamiképpen kapcsolatban vannak a haditermeléssel, ha csak jelentéktelen kis alkatrészeket is szállítanak vagy kutatómunkát végeznek, mint ahogy egész egyetemek vannak erre leszerződötve, továbbá minden üzemet, amelyik bármi távról is szállít valamit is az ürrepülés céljaira, politikailag a legszigorúbban leellenőriznek és minősítenek, anélkül hogy valaki is védekezni tudna. Egyáltalán meg sem tudja senki, hogy kik és mivel vádolták őt, szembesítésről szó sem lehet. Sok millió amerikai állampolgár lett és lesz így katalogizálva és beterve az állami ellenőrzés kartotékjai közé, ahonnan többé már nincs menekvés. Regényírók fantáziája által kitalált világ kezdődő reális körvonalai ezek. És amilyen arányában nő az állam vezetőiben a félelem a lehetséges árulókkal szemben, akik állandóan felbukkannak, olyan arányban nő az ellenőrzés szigora is, s ez mind több és több visszaélésre ad módot és alkalmat az emberi szabadságjogokkal szemben. A bizalmas és titkos információk gyűjtésére ma már igénybe veszik a személyes kapcsolatokat, elvált feleségek véleményét, a szomszédok, háztulajdonosok, klubtársak elejtett mondatait, pletykákat, sőt piacról összeszedett véleményeket is. Ez a titkos állami ellenőrzés az amerikai élet szabadságának legnagyobb veszélye, amely valósággal megmérgezi az emberek egymás közti viszonyát. A vádlókkal való szembesítés alapvető joga van itt lelketlenül egyszerűen elsöpörve. A középkori inkvizíció jogi elgondolása támad itt fel újra.

Egy polgár bíráltni merészelte az 1960-as népszámlálás valóban indiszkrét 12 oldalas kérdőívét, mondván, hogy „esztelenül hosszú, szemtelenül kíváncsi és tökéletesen alkotmányellenes”, s ezért lezárták hatvan napra, és még 100 dollár büntetést is kellett fizetnie; pedig lényegében igaza volt, mert oly bevallásokat követelt az a 12 oldal, amelyeket egy decens társadalom már nem köteles elviselni.

A magányvélemény fürkészése és üldözése valóságos beteges tüneteket kezd ölteni az Egyesült Államokban. Bizottságok tucatja próbál erőszakosan benyomulni az emberek magánéletébe és kényszeríteni őket ideológiai vallomásokra, amelyek kedvezőtlen esetben egész karrierjük derékba törését jelenti. A Képviselőház Amerika-ellenes Tevékenységet Kivizsgáló Bizottsága¹²⁹ (HUAC) félelmetes fegyver, amely nem örök igazságok mértékével ellenőrzi a gyanúba fogott embereket, akik nem egyszer Nobel-díjjal kitüntetett személyiségek, hanem az uralmon lévő párt ideológiai felfogása szerint. Ne felejtjük el, hogy gyökeres és hirtelen fordulatokkal van tele a történelem, s egy ilyen fordulat majd a ma még uralmon levő tábor fogja ugyanezzel a Bizottsággal állás talanságba és börtönbe vinni. Ugyanazt gyakoroljuk, amit a másokban megbotránkozva elítélünk.

Ez az eljárás a maga lényegében nem különbözik a „cuius regio, eius religio” felháborító elvétől és gyakorlatától, éppen csak a vallás területéről a világnézet bizonytalan területére lett átcusztatva. A visszaélés fokát semmi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy eleinte a „felforgatók”, akiket leleplezni, megbélyegezni és megbüntetni kellett, csak a kommunisták voltak; aztán sorra kerültek az „ex-kommunisták”, majd egyszerűen csak a „kommunistákkal szimpatizálók”, s ma ott tartunk, hogy ugyanerre jutot-

¹²⁹ Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság (House Un-American Activities Committee, HUAC) 1934-ben alakult meg önálló bizottságként, főként a szélsőjobb eszmék visszaszorítása érdekében. 1938-tól a Kongresszus egyik bizottságaként működött, és vizsgálatai célja egyre inkább a vélt vagy valós kommunista befolyás megakadályozására irányult; gyakorlatilag 1975-ig működött (1969-től Committee on Internal Security néven).

tak a „pacifisták” is, az atomkísérletek ellenzői, a négerek barátai, sőt már azok is, aki a vietnami Dávid és az amerikai Góliát égbekiáltóan aránytalan párviadala láttára a fejüket csóválják, és ekkora nemzeti gyalázat láttára szégyenükben és emberi érzéseikre hallgatva tiltakozni merészelnek. Ezek ma mind közös zsákba lesznek rakva, azzal a címkével, hogy kommunisták. Vállalatok, filmrendezők, újságtulajdonosok kérdezik le ezeket a hivatalos és félhivatalos információs listákat, amikor valakit állásba akarnak felvenni. A közvélemény tudja, hogy milyen a hivatalosan megengedett magánvélemény, ami szükséges a sima érvényesüléshez, és ehhez alkalmazkodik is. Törvényeket hoznak az egyének belső meggyőződésének szabályozására. Eskü alatt nyilatkozni köteles belső meggyőződéséről, múltjáról, arról, hogy milyen párthoz tartozott ezelőtt húsz évvel. Embereket ítélnék el, mert nem engedelmeskedtek a Kongresszus Bizottságának, és megtagadták, hogy ideológiai hovatartozásukról vallomást tegyenek, amikor azt követelték tőlük. Olyan fegyver ez, amellyel minden szabadság és kritika elnyomható. Az a számtalan rendelkezés, amely a legkülönbözőbb esetekben arra kényszeríti az embereket, hogy eskü alatt és írásban vallják meg, milyen szervezetekben és egyesületekben voltak hosszú évekre visszamenőleg tagok, lényegében támadás az emberi szabadság ellen, mert politikai nyomást akar gyakorolni, amit el is ér, mert senki sem szeret fekete-listára kerülni. Bizottságok munkája, propaganda, bürokratikus nyomás, klasszifikációs listák összeállítása, eskü alatti önvallomások, mindez egyetlen egyet célzó: egységes véleményt, egységes embert előállítani az éppen uralmon lévő kormány elgondolásai szerint.

Fokozza ezt a szomorú képet a rendőrség munkája. Naponta növekszik az a lehallgatott telefonok száma. Hiteles adat szerint New York városában több mint 200 rendőrtisztviselő fordítja csaknem teljes munkaidejét telefonok lehallgatására. Egyre gyakrabban lesz köztudomásúvá, hogy például szindikátusok helyiségeiben titkos mikrofonokat helyeznek el az állami hatóságok. A levelezés ellenőrzése oly gyakori, hogy már nyomtatott formulája is van, amelyben kéri a postától egyes személyek egész levelezésének visszatartását gyors ellenőrzés céljaira. Szinte kizárólag ideológiai okok miatt alkalmazzák ezt a súlyos személyi jogsértést.

Hozzávehetjük ezekhez a rendőri visszaélésekhez az előzetes letartóztatások mind önkényesebb gyakorlatát és az inkommunikáció [?] alkalmazását. Évente kb. 100.000 körül van az Egyesült Államokban az egyszerűen csak „gyanúsítottak” letartóztatása. Ezek 95%-át később szabadon bocsájtják; a súlyos jogsértés abban van, hogy élete hátralevő részében, ahányszor csak kérnek tőle információt saját magáról, mindannyiszor köteles eskü alatt bevallani ezeket a néhány napra, sőt csak pár órára történt gyanúsítási letartóztatásokat is, amely vallomások aztán súlyosan befolyásolják munkavállalási lehetőségeit.

Gyakori, hogy bárók asztalaiba mikrofonokat szerel fel a gazdasági rendőrség, hogy kihallgassa üzletemberek tárgyalásait s így leplezzen le esetleges adócsalásokat. Senkinek kifogása nem lehet az ellen, hogy a hatóságok igyekeznek mentől több adót beszedni és megakadályozni az adók letagadását, de tegyék ezt az emberi szabadságjogok megsértése nélkül. Ezek a módszerek igen nagy kísértést rejtenek magukban, hogy alkalmazzák őket – ha már úgymint használatban vannak – politikai és világnézeti ellenőrzésekre is, ami pedig már felháborítóan sérti a személyi szabadságról való felfogásukat.

Ugyanígy sértik az emberi szabadság és jogos önvédelem jogát az újabb rendőrségi módszerek is. Tudjuk, hogy bűnösök ellen használják, de nagyon sokszor csupán gyanúsítottak ellen, s alapjogok megsértése nagyobb kár, mint néhány bűntény le nem leplezése. A vallatásoknál alkalmazott modern módszerek a mai embert valósággal vis-szaviszik az annyira elítélt középkorba. Alec Mellor kiváló könyve, „La tortura”¹³⁰, hideg jogászi fejtegetésekben mutatja ki, hogy a legdemokratikusabb államokban is újraé-lelt a rendőrség kezében, régi és új módszerek alkalmazásával, a középkori embertelen vallatási gyakorlat. Egyáltalán nem kivétel ebben az Egyesült Államok sem, sőt techni-kai fejlődésével első helyet biztosít magának.

A Minnesotai Egyetem Jogi Intézete hozta nyilvánosságra a rendőri visszaélések legfelháborítóbb esetét: egy börtönben titkos mikrofont szereltek föl abban a szobában, ahol katolikus papjaink gyóntatni szokták az elítélteket és a letartóztatásban lévőket.

Nem hagyhatom szó nélkül azt sem, hogy az emberi gondolkodás ellenőrzése, mint valami szenzációs és megdöbbentő új tudomány emelkedik föl a szemünk láttára. Dr. James Grier Miller¹³¹, a michigani egyetem pszichológia-tanára, összehívott egy 16 tagú bizottságot a legkiválóbb kollégái közül, s ezek, hosszú megbeszélések után, a kö-vetkező nyilatkozatot tették közzé: „El kell fogadnunk az emberi tevékenység és meg-győződés ellenőrzésének egy egészen forradalmi és ugrásszerű fejlődését egy rendkívül eredményes technika segítségével, amelyben vegyi anyagok, tudatalatti izgatószer, a lelki befolyásolás ellenállhatatlan módszerei szerepelnek.” És mit tett a bizottság e meg-állapítás után? Kért anyagi támogatást az államtól, hogy kísérleteit folytathassa egy oly tudomány területén, amely az emberi gondolkodást és viselkedést van hivatva befolyá-solni. Érdemes megjegyezni, hogy egy teljesen hasonló esetben a Haditengerészet Kuta-tó Intézete ajánlott fel jelentős anyagi támogatást Dr. Delgado¹³² professzornak, aki a Yale Egyetemen folytat többedmagával ily irányú kísérleteket. És amikor megkérdezték doktor Glenn T. Seaborg¹³³ professzort, az Egyesült Államok Atomenergia-kutató Bi-zottság elnökét, hogy szerinte melyik az a tizenöt legforradalmibb felfedezés, amely a jövő generáció életét befolyásolni fogja, ezeknek egyikét a következőkben jelölte meg: „Kémiai szerek, amelyek megváltoztatják és egy előre meghatározott állapotban fogják megtartani az ember gondolkodását és egész személyiségét.” Valaki ezt így fejezte ki egyszerűen és érthetően: Az egyes emberek számára nem marad más hátra, mint lenyel-ni azt, amit az állam eléjük rak.

Ez a korszak még nincsen működésben, de előkészületei ott folynak a laboratóri-umokban, és kipróbálásuk különleges esetekben már is gyakorlatban van. A kísérleteket túlnyomó részben az állam finanszírozza, és a kipróbálásokat is ő eszközli: Félelmetes árnyéka ez a jövőnek.

Végezetül szeretném mindenki figyelmét felhívni az emberi szabadság korlátozá-sának egy különleges tényére, amely mentes ugyan mindazoktól a visszaélésektől, ame-lyeket előzőleg felsoroltam, és amely mégis a szabadságnak határozott, sőt végzetes

¹³⁰ Alec Mellor: La tortura. Barcelona, Sophos, 1960. (első kiadás)

¹³¹ James Grier Miller (1916-2002) amerikai (USA) egyetemi tanár, biológus, pszichológus. Fő kutatási területe a magatartástudomány volt; nevéhez fűződik az „élő rendszerek” elméletének részletes kidolgo-zása.

¹³² José Delgado (1915-2011) spanyol származású neurofiziológus, a San Diego-i Yale egyetem profes-szora; az agy elektromos stimulálásával végzett kísérletei révén vált ismertté.

¹³³ Glenn Theodore Seaborg (1912–1999) amerikai Nobel-díjas (1951) vegyész

korlátozása. Az Egyesült Államokban a legnagyobb politikai szabadságról beszélünk, úgy hisszük, hogy valóságos mintaképei vagyunk a szabad demokráciának. A valóság ezzel szemben az, hogy az amerikai polgár, amikor felsorakozik az urnák elé, nem választ, hanem csak szavaz. Nincs szabad választása, mert csak két párt van, s aki csak egy kicsit is messzibbről nézi őket, nem lát a két párt között semmi különbséget. A valódi és reális különbség csak az, hogy az egyik mögött a nagytőke-érdekeltségnek ez a csoportja áll, és a másik mögött egy másik csoport les arra, hogy ő jusson be a kongresszusba, és szerezzon ezzel magának előnyöket. Harmadik párt nincs, és még remény sincs arra, hogy legyen, mert ahhoz oly óriási pénzekre volna szükség, hogy azt csak egy újabb nagytőke-érdekeltség tudná előteremteni. A nagytőke pedig ma az Egyesült Államokban csak két politikai érdekeltségben óhajt megoszlan. Tehát a szegény amerikai polgárnak nincs semmi igazi választási lehetőségei, ha egészen más politikai meggyőződésen van is, csak az azonos két ideológiai csoport egyikére adhatja le a szavazatát. Közben arról beszélnek, hogy a kommunizmus az egész országban mindenüvé beszívárgott, mindenütt ott van, kommunista tömegekről írunk és beszélünk, s mégis a Kommunista Pártnak alig van nálunk több tagja egy 200 milliós országban, mint 8-10.000 ember, s ezek közül is, komoly megállapítások szerint, 1.500-1.800 az FBI és CIA ügynöke.

A kommunista országokban csak egy párt van, tehát a helyzet nem sokkal [rosszabb], hanem csak még egyszer olyan rossz: kettő helyett egy. De ha eszükbe jutna, s csodálom, hogy eddig még nem jutott, hogy az egyetlen ideológiának két árnyalatát engedélyezzék futni a választások alkalmával, már semmivel sem lenne rosszabb helyzetben az orosz állampolgár, mint amerikai kollégája: szavazhatnának két párt közül az egyikre. A Szovjet demokratikus lehetősége ezzel utolérné az amerikaiét. Azt is nyugodtan megtehetné a Szovjet a hozzánk való alkalmazkodás címén, hogy engedélyezze a két kommunista testvér-frakció mellé egy harmadik Ultraliberális Szabad Királyválasztó Pártot is 10.000 taggal, akik között 1.500-1.800 NKVD¹³⁴ ügynök tevékenykedhetne mint pártvezető. Mindez gúnyosan hangzik, pedig sajnos a hideg jogi tényeket tükrözi.

Sajnos, nem talállok jobb és eredetibb befejezést felszólalásomhoz, mint a számtalanszor idézett mondást, hogy a „szabadság az a szó, amellyel talán a legtöbbször éltek vissza az emberek.” Legalább mi egyháziak legyünk az élő lelkiismeret, akik erre szüntelen felhívjuk a figyelmet, és dolgozzunk azon, hogy ez megszűnjék. Egy állam még csak fenn tud maradni polgárai szabadsága nélkül, de az Egyház legbensőbb lényege az emberi szabadság tényén áll vagy bukik.

¹³⁴ NKVD: Belügyi Népbiztosság, (oroszul: НКВД, Народный комиссариат внутренних дел) az államigazgatás belügyi ágának legfőbb szerve 1934 és 1946 között a Szovjetunióban. A sztálini terror eszköze.

Chilei püspök felszólalása

Mint kész ember lépett be a szemináriumba. Több európai egyetemen végzett rész-tanulmányokat. Higgadt, nyugodt egyéniség. Valósággal menekül a publicitás elől.

A szabadság új keretei

Fedezhetünk mi fel számtalan jót és egészséges intézkedést a kommunista társadalmi életben, de akik e rendszer ellenségei – és nagyon sokan vannak ilyenek –, három szóval mindent agyon szoktak ütni: „de nincs szabadság”! Nézzünk szembe ezzel a valóban kényes kérdéssel, amely, úgy látszik, a tömegek szemében a legelriasztóbb valami a kommunista társadalommal kapcsolatban.

Először is az, hogy „nincs szabadság”, így egyszerűen, csak önmagában véve, még nem valami elsődleges rossz, mert akkor a kolostori élet is lényegében rossz lenne, hiszen ott még kevesebb szabadság van. Tehát a szabadság hiányának rosszasága a körülményekből függ. Körülmények a jelen esetben: a civilizáció, kultúra, társadalmi élet keretei, a jog s az ennek megfelelő kötelezettségek, az egyenlőség és számos emberi vívmány, ami mind hiányzott a két lábra egyenesedő első ember életéből, s neki volt eddig a világtörténelemben a legnagyobb szabadsága. Az őállapottól kezdve minden egyes lépéssel, amit az ember a fejlődés útján tett, szabadsága csak korlátozódott, s előre megjósolhatjuk, hogy egy fejlettebb kulturális és szociális életben még sokkal jobban korlátozódni fog. Amikor mi hazafias ünnepélyeken a szabadságról szónokolunk és verseket szavalunk, az szép és egészséges romanticizmus, amelyre szükségünk van a már megszokott önámítás kedvéért. De az ünnepségekről hazatérve, minden piros lámpánál megállunk az autónkkal; és ha valamelyik munkásunk ellenszenves a számunkra, nem tehetjük ki az utcára csak úgy egyszerűen, minden további nélkül; és nem szállíthatunk árucikket külföldre engedély nélkül; és nem vásárolhatunk csak úgy, nagy mennyiségben, bármit külföldön, mert vagy az állam nem engedi ki, vagy a mienk nem engedi be; és nem tolazkodhatunk fel az omnibuszra úgy, ahogy akarunk, mert sorba kell állnunk; és ma már nem alapíthatunk engedély nélkül semmilyen szabad politikai pártot sem, és mondjuk, egy anarchista pártra meg egyáltalán sehol a nagyvilágon nem fogunk engedélyt kapni. Órákig lehetne felsorolni a mai társadalmi életben felhalmozott tilalmakat, szabadság-korlátozásokat. És mindez végeredményben jó is, hasznos is, sőt szükséges is. Tehát második megállapításunk az, hogy a szabadság korlátozási foka fordított arányban áll a civilizáció és társadalmi fejlődés fokával: mentől primitívebb valaki, annál több a szabadsága, és mentől fejlettebb társadalomban él, annál több a korlát, amely őt mederben tartja.

Amikor a királyok még írni-olvasni sem tudtak, szabadságukban állt bárkinek a fejét saját kezükkel leütni; mikor a földesurak még jobbágyokkal dolgoztattak, senki sem kötelezte őket adófizetésre, viszont szabadságukban állt a „jus primae noctis”-t¹³⁵ gyakorolni. Amikor az ipari vállalkozók az első gyárakat építették fel, szabadságukban állt 12-14 órát dolgoztatni, éhbért fizetni és bárkit bármely órában kidobni munkahelyé-

¹³⁵ Az első éjszaka joga: néhány ország feudális jogrendjében az az előírás, mely szerint a férjhez menő jobbágylány az esküvő éjszakáján földesurával köteles hálgni. Több történész vitatja e gyakorlat meglétét.

ról. Ez mind szabadság volt. Ha ezek a királyok, földesurak és nagyiparosok ma hirtelen megjelenének közöttünk, legelső lenne, hogy követelnék elvesztett „szabadságukat”, s mi elcsodálkoznánk rajtuk, barbároknak tartanók őket, és ha nagyon követelőznének, pontosan a szabadság nevében letartóztatnék őket. Tehát a szabadság relatív, állandó fejlődésben van, és nincsen egyetlen, örök időkre szóló definíciója, csak a költők verseiben. Ez a harmadik megállapításunk.

Közöttünk, katolikusok között, vannak sokan, akik lelkük mélyéig elégedetlenek lévén a mai társadalmi formákkal, a kiegyensúlyozott középkort tartják még ma is ideálisnak; a nagy orosz író is, Nicolai A. Berdiaev¹³⁶, csodálatosan szép könyvében, az „Új Középkor”-ban, emellett foglalt állást. A számunkra oly fennkölt középkorban a szellemi, erkölcsi, sőt még anyagi téren is a fegyelem oly páratlanul nagy volt, ami minden esetben a gondolkodás és cselekvés szabadságának súlyos korlátozását jelentette, hogy csak egy rendkívül szigorú kolostori élettel tudjuk ma összehasonlítani. Az egész Középkoron át a kiépített dogmarendszerből kilépni életveszélyt jelentett; az erkölcsi normákat megsérteni, egyenlő volt a társadalmi halállal. A magasabb nívó tehát a mi évszázados gyakorlatunk szerint is a szabadság korlátozását jelenti. Most nem azt akarom mondani, hogy a kommunizmus a szabadság korlátozását tőlünk másolta volna le, az ő elgondolása szerinti magasabb társadalmi nívó elérése érdekében, hanem csak azt állítom, hogy önmagában egy magasabb nívó több fegyelmet és több korlátot jelent még az Egyház esetében is. Ezért nincs jogunk csak úgy egyszerűen és minden további nélkül magát a fegyelmet és a korlátokat elítélni, mert ezzel önmagunkat is elítéljük. S ha a magunk számára találunk magyarázatot, akkor a logika és következetesség szabályai szerint a másokban is, a kerek elutasítás helyett, keressük meg az alapokat, a megokolásokat és az eredményeket. Mindezt már csupán gyakorlati okokból is meg kell tennünk, mert itt nem elméleti vitákról van szó, hanem egy immár megszilárdult rendszerről, amellyel számolnunk kell, és amellyel együttélésre kell berendezkednünk.

Egy fejlettebb társadalomban a szabadság fokmérője nem lehet a korlátozások mennyisége. A liberál-kapitalizmus az állam egyetlen feladatát abban határozta meg, hogy védenie kell az egyén teljes gazdasági szabadságát. Ez szükségszerűen az erősebbek kiváltságos helyzetét szilárdította meg, és az osztályok közötti nívókülönbséget a végsőig fokozta. A kommunizmus ezt a „szabadságot” törölte el, és az ő rendszerében a javak egyenlőbb elosztása lett megvalósítva, az előzőleg túlságosan is sok szabadságot élvező réteg szabadságának teljes korlátozásával. Rendkívül fontos a következő tétel leszögezése: mivel ma szélesebb réteg érdekeit védi ez a korlátozás, azért az emberiség fejlődése szempontjából tökéletesebbnek kell tartanunk, mint az előbbi rendszert, amely csak egy lényegesen vékonyabb réteg nagyobb szabadságát jelentette. Távrolról sem a legtökéletesebb, mert most meg a párt túlságosan nagy „szabadsága” lépett az előbbiek örökébe. Ennek korlátozása lesz a legközelebbi feladat. Ha ezt végrehajtják – és ennek jelei már mutatkoznak –, akkor a leendő új társadalom ismét egy fokkal tökéletesebb lesz, mert egy fokkal kevesebb „szabadság” lesz benne: ugyanis a minimumra lesz leszorítva benne az egyéni, születési és immár párturalmi kiváltságokból eredő „szabadságok” lehetősége is. Így halad előre társadalom, és ennek megfelelő arányban így halad hátra felé a „szabadság”. Ez szükségessé teszi a szabadság fogalmának és terjedelmének

¹³⁶Nyikolaj Alexandrovics Bergyajev [Никола́й Алекса́ндрович Бердя́ев] (1874-1948): orosz származású filozófus, teológus, vallásbölcselelő; az egzisztencializmus és a perszonalizmus misztikus-vallásos irányzatának képviselője. Megkísérelte a marxizmus és az idealizmus szintézisét.

egy újabb meghatározását, amely már nem a korlátok eltűnése felé fog mutatni, hanem az egyéni kibontakozásnak mindig nagyobb lehetőségei felé. A szabadság lényegét e társadalmon belül nem azzal fogják felmérni, hogy mennyit termelhet és exportálhat bárki önállóan saját akarat szerint és mily fokban élvezhet kiváltságokat, hanem, hogy bárki milyen egyenlő esélyekkel indulhat el az életben és haladhat azon végig. Egy ily felépítésű társadalomban a szabadság egyenlő lesz az egyén kibontakozásának lehetőségével, az eszmék szabad mérkőzésével és a mindenkinek kijáró jogok egyenlőségével; ugyanakkor száz új korlát tiltani fog száz oly dolgot, amelyek ma még a „szabadság” ürügye alatt megengedettek. A mindenki számára egyenlően gyarapodó jogok feltételeznek egyenlő számban gyarapodó kötelességeket és ezzel együtt a kiváltságok eltűnését. A több vagy kevesebb szabadságnak ezzel egy újabb szabálya ugrik elénk, vagyis az, hogy a szabadság foka függ attól, hogy hol állunk, amikor róla beszélünk: ha az eddigi kiváltságosak között, akkor a szabadság eltűnőben lesz, ha az eddig félreállítottak között, akkor a szabadság növekedőben van. Hol van az megírva, hogy az Egyház mindig a kiváltságosak oldalán kell hogy álljon, és nem térhet vissza az eredeti állapotra, amikor még a félreállítottak között jelentette a reménység egyetlen sugarát? Ha ez utóbbiak mellé áll, akkor az új társadalomban számára is nőni fog a szabadság, de ha a kiváltságosak oldalán marad, akkor számára is fogyni fog a szabadság. Ez az Egyház jele és jövője a vasfüggöny mögött, mint ahogy az ellenkezője áll fenn a vasfüggönyön kívül, ahol a szabadsága nő a rendszer oldalán, és a szabadsága fogy, ha az eddig félreállítottak mellé merészel állani. Ez a mi pontos helyzetképünk a vasfüggöny két oldalán, és egyben gyöttrő dilemmánk is. Egy ilyen óriási tömb, mint az Egyház, szétáradva az egész világon, nem tud oly egyszerűen állást foglalni egy ennyire élesen ellentétes társadalmi fejlődés viharai között.

Fokozza a nehézséget az annyira vitatott és igényelt szabadsággal kapcsolatban az, hogy a szabadságnak nemcsak a belső lényege van változásoknak alávetve, hanem azok az erők is, amelyek akadályozzák, a legellentétesebb áruhákban jelennek meg. Dél-Amerika diktátorokkal van tele, s mindegyik azért gyakorol egy valódi és tökéletes diktatúrát, mert küzdeni akar a kommunista diktatúra ellen. Tizenöt-húsz év előtti kommunista módszereket másolnák le jól-rosszul, a börtönök megtelnek az ellenfél vezetőivel, néhány közülük végleg eltűnik, s még a hulláját sem kapja vissza a család, és mégis mindez elfogadhatónak és üdvösnek látszik, mert évente néhányszor Te Deum-ra vonul fel az egész hivatalos apparátus, és amikor egy-egy új villanytelepet üzembe helyeznek, egy püspök mindig ott van a hatalom képviselői között, és a maga részéről megáldja a gépeket. Országok, amelyeknek szabadságszobra, mint valami modern bábeli torony, az egekig látszik érni, a legszélsőségesebb fajgyűlölet kirohanásai kíséretében vonja meg állampolgárai egy részétől az emberi szabadság legelemibb lehetőségét. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy törvényei valóban annyira szabadelvűek, hogy még a legközismertebb bérnyilkos rablóvezért is, aki lassan nemzeti csapássá növi ki magát, évekig tartó erőfeszítések után, csak adócsalás címén tudják szabadságától megfosztani.

Egy másik áruha, amelyben a szabadság ellensége igyekszik eltűnni az emberek szeme előtt, az a propaganda. Nem az az egyszerű hirdetés, vagy háznagyságú reklám, vagy választások előtti vég nélküli szónoklat, amit mi eddig ismertünk, hanem az a valószínű tudomány, amely oly tökéletes módszerekkel dolgozik, hogy az eredményt féltelmetes pontossággal tudja kiszámítani, és a céltévesztésnek lassan már a lehetőségét is kizárja. Ezekkel a tudományos módszerekkel, amelyeket főiskolákon tanítanak, és ame-

lyekből már doktorálni is lehet, nem csak bizonyos ruhatípust vezetnek be, hanem háztartási cikkeket és politikai világnézetet is. Amikor egy egész nemzet hallani sem akar arról, hogy a háborúba belépjen, akkor az anyag technikusai lázasan elkezdik a fegyverek gyártását, és velük szinkronizálva a pszichológia technikusai elkezdik a közvélemény legyártását, s a két program előre kiszámított időben egyszerre lesz kész: az egész közvélemény követeli a háborúba való belépést; és érdekes véletlen folytán a lelki forrpontra erre a dátumára pontosan elkészülnek a távolsági bombázók is, és kezdődhetik a háború. Így lett egy nép megfosztva szellemi–lelki szabadságától, és még csak észre sem vette; csak akkor, amidőn évtized múlva szakemberei kiértékelik a befektetett propagandát és annak eredményeit, és megállapítják az elkövetett kisebb hibákat, olcsóbbá teszik a módszereket, beiktatnak néhány új fordulatot, hogy mindezzel jobban felkészülve, legközelebb kevesebb idő alatt, olcsóbb eszközökkel és biztosabb eredménnyel ériék el az emberi szellem szabadságának korlátozását. A nagystílű propaganda, amely kontinentális méretekben bontakozik ki, ma már van olyan fontos, mint maga a gazdasági program vagy felfegyverkezés. Milliárdokat fordítanak rá, s megveszik vele az ember szabad gondolkodását. Ilyen körülmények között ki merészel itt a szó klasszikus értelmében vett szabadságról egyáltalán beszélni vagy összehasonlításokat tenni? Amit azelőtt lándzsaheggyel vettek el tőlünk, azt ma tollheggyel veszik el. Az egész világon ez megy. Az a kansasi kispolgár, akinek nem lehet más fogalma a kommunizmusról, csak az, amivel teletömték a fejét, épp úgy nem szabad, mint az a kijevei cipész, aki azon álmodozik teljes meggyőződéssel, hogy majd az ő világnézete viszi el végre a szabadságot a Nyugat szerencsétlen proletárjai közé.

Meggyőződése, hogy a „szabadság” az a szó, amellyel a legtöbbet visszaélnék. S most megkérdem, hogy mit tehetünk mi, az Egyház, ilyen körülmények között, ilyen népekkel és világnézetekkel együtt élve? Meg tudjuk-e mutatni a helyes utat, vagy mi is csak egyedül a saját szempontjainkat tartjuk a szemünk előtt, és számunkra a szabadság lényege a hitoktatás szabadságában áll, és nem tartjuk épp oly lényegesnek, hogy ötezer család helyett ma ugyanabban az országban ötszázezer családnak van biztosabb élete. Van-e egy olyan formulánk a szabadságra vonatkozóan, amely minden emberre és minden társadalmi réteg érdekeire egyformán alkalmazható, vagy mi is csak valahová oda tudunk állni és becsatlakozni? A napi gyakorlat ezt az utóbbit igazolja. Ahhoz hogy mi ezt az egyetemes érvényű definíciót megadhassuk, az szükséges, hogy először is függetlenekké legyünk minden e világi elkötelezettségtől, legyen az bármelyik világtájról elnevezve. Egy ilyen szabad Egyház erkölcsi tekintélye a mainak ezerszerese tudna lenni. De ehhez horgonyköteleket kell elvágnunk, zászlókat kell az árbockokról leszednünk, és csak egyetlen egyet ott fennhagynunk. Ez viszont egy gyökeres és belső felszabadulást tételez fel. Feladását e világi ambícióknak, elkötelezettségnek és e világi eszközöknek. Egy ilyen Egyház számára minden időben és minden világrészben lesz hely és lesz szabadság. És ahol mi szabadságot tudunk élvezni, ott a kovász erejében bízva remélhetjük, hogy mások is a birtokába juthatnak. Ez lenne a mi missziónk az emberek között, az ő e világi szabadságuk érdekében. Mert ahogyan eddig magyaráztuk a szellem szabadságát és gyakoroltattuk a világgal, amíg ez módunkban állt, az épp oly szellemi egyeduralom volt, mint amilyenek ellen ma, e világi fegyvereinktől megfosztva, csak tiltakozni tudunk. A politikai életbe való befolyásunk súlyos csapásokat szenvedett; most mentsük meg a lelki befolyást, nehogy az előbbi miatt, amit nem az Evangéliumból örököltünk, kárt szenvedjen az utóbbi, amely maga a tiszta Evangélium.

10. TALÁLKOZÁS A FEJLŐDÉS FILOZÓFIÁJÁBAN

Francia püspök felszólalása

A koncíliumon részt vevő prelátusok legfiatalabbjai közül való. Merész írásaival néha közel járt a cenzúrához. Személyes ismerőse és tisztelője volt Teilhard de Chardin-nek.

Van-e híd a materialista fejlődéstől spiritualista fejlődésméletbe?

Amikor az Egyház kinyilatkoztatott dogmatételeit leszögezte és kánonokba foglalta, befolyása alatt állt kora tudományos fejlettségének. Magyarázatok nem fűzhetett a dogmákhoz más szellemben, mint amennyit az illető kor szellemi fejlettsége megengedett. Az Egyház abszolút tekintélye megkövetelhetette, hogy mindenki elfogadja Mózeset, mint a Genézis első fejezeteinek Istentől inspirált egyedüli szerzőjét, mert nem tudta, hogy ezer évvel Mózes előtt azt már megírták a sumérok a Gilgames eposzban, amelyet majd Ezdrás főpap egy másik ezer év múlva Mózes után fog a Biblia első fejezeteként a szent könyvekhez csatolni. Amikor a XIII. században az Egyház legnagyobb teológusai leszögezték Ádám teremtésének tényét, mint kinyilatkoztatott igazságot, akkor Európában még soha senki nem látott egyetlen gorillát sem, s amikor a profán tudósok fölszabadulva az megégetés veszélyétől, kidolgozták a fejlődést, az Egyház közel egy évszázadig hadakozott az istentelen tan ellen, míg végre belenyugodott, hogy Ádám évmilliók alatt lassan lett csak emberré. És ma már össze tudja egyeztetni a kinyilatkoztatással, pedig ez számára valamikor abszolúte lehetetlennek látszott.

Most vagyunk újra egy olyan tudományos fejlődési fokon, hogy az egész világképünket hozzá kell formálnunk az új eredményekhez, amelyek egyre világosabbak lesznek, s amelyekhez ha nem alkalmazkodunk, mi magunk mind sötétebbek leszünk a profán tudományos világ szemében. Ez pedig nem mellékes, mert ők ma még csak tapogatóznak, de minden jel szerint holnap már igazuk lesz. Az anyag mibenléte, az élet keletkezése és állandó fejlődése terén olyan felfedezésekkel és igazságokkal áll elő [a világi tudomány], hogy lassan a modern ember számára csak azok a vallások jöhetnek számításba, amelyek ezeket az eredményeket be tudják illeszteni rendszerükbe, még akkor is, ha az 1000 – 1500 év előtti legnagyobb egyházdoktorai írásaiba még a sorok közé sem csúsztathatók be. Egy valóságos katakombába dicsőség volt bevonulni, de egy szellemi katakombába visszavonulni, ahová senki nem fog utánunk jönni, hogy üldözzön bennünket, nem lesz dicsősége az Egyháznak. Pedig ennek a veszélye fennáll. Egyetlen tradíció sem tud fennmaradni forradalmár-gondolkodók nélkül, akik időnként aktualizálják, időszerűvé teszik azt, ami az idő feletti mag körül változtatásokra szorul, mert csak kéreg és állandó kopásnak van kitéve.

Voltak évszázadok, amikor egyetemeket csak az Egyház tartott fenn, s mindenki, aki gondolkodónak számított, aki filozofált vagy vitatkozott, legalábbis tonzúrát viselt. Ma a profán tudósok tekintélye óriássá nőtt az emberek szemében, s mivel az embereknek kell vallás, a tudományos világszemléletből csinálnak maguknak vallást: az ég helyett a föld, az örök helyett az időbeli, az ideális helyett a reális, a természetfölötti he-

lyett a természetes. Teilhard de Chardin tette azt a megállapítást, hogy „az igazi harc körülöttünk nem a hívők és hitetlenek között folyik már, hanem két különböző hívő között. (...) A Föld vallása van kialakulóban az Ég vallásával szemben.”¹³⁷ Ez nem jelent számunkra veszélyt, sőt egy újabb lendületet adhat, ha megértjük az új világképből mindazt, ami valóság; mint ahogy a transzformizmusból is kivettük azt, ami igaz volt benne, úgy most ezeket az új eredményeket is be kell építenünk a rendszerünkbe. Ne csak foltozgassuk az arisztotelészi világképet modern ötletekkel, hanem a minden filozófiától független örök természetfölötti igazságokat a tudomány mai eredményeivel állványozzuk körül. Azért is meg kell ezt tennünk, mert a legkiválóbb katolikus értelmiségek széles rétegében él egy mély nyugtalanság egy szellemi revízió után, amely hivatva volna összeegyeztetni a vallás örök alaptételeit a mai idők tudományos felfogásával és történelmi adottságaival.

Ilyen elgondolások miatt kell örömmel üdvözölnünk, hogy akadt egy P. Teilhard, aki vállalkozni merészelt erre a páratlan szellemi feladatra: egyetlen új szintézisben összehozni az Ég és a Föld vallását, nem azzal, hogy profanizálta volna azt, amit eddig mi szentnek tartottunk, hanem szellemmel feltöltve azt a fejlődést, amelyet eddig csak materialistának tudtunk elképzelni. Nemcsak utolérte az előttünk haladó tudományos világot, hanem előnyöket is szerzett vele szemben, kozmikus méretekre emelve és lélekkel megtöltve annak sokszor egyoldalúan elfogult megállapításait. Írásait olvasva, sokszor az a benyomásunk, hogy a világ fölött álló Istent, akit ugyan mindenütt jelenlétnek fogadunk el, mégis valahogy ő hozta közelebb hozzánk, jobban beépítette egész anyagi világunkba, szinte a panteizmus veszélyéig. Néhány meggondolatlan, túlzó kifejezése miatt nem vethetjük meg azt a nagyszerű kozmovízióját, amelyet a modern ember megért és sajátjának elfogad, mert tudósai mindennap jobban megközelítik ennek a világképnek empirikus bebizonyítását. Joggal írhatta le P. de Lubac, hogy „Teilhard de Chardin az Úr Jézusnak az a szavahihető tanúja, akit pontosan ez a jelen század igényel magának.”

Az eddigi nemzedékek, akiket Istenhez kellett vezetnünk, valamiképpen csak törmelékei voltak az egyetlen, azonos ősi pogányságnak, ma azonban egy valóságos új emberiség van születőben, akik nem közelíthetők már meg sem a régi módszerekkel, sem a régi szellemi struktúrákkal. Lényegében mások ma a szellemi igények; skolasztikus okoskodások nem győzik meg, intuitív meglátások viszont, amelyek fizikai valóságokra támaszkodnak, magukkal sodorják. Teilhard egy olyan új utat fedezett fel, amelyen az Egyház el tud jutni a modern emberhez. A „fejlődés” szónak keresztényi értelmet adott, szintézisbe hozta a katolikus tant az eddig harcosan materialista anyagelvű evolúciós tannal, amelyik szívós következetességgel bizonyította be évtizedről-évtizedre, hogy nagy intuitív meglátásai lényegükben igazaknak bizonyultak. Eleinte az adatok hiányossága, az összefüggések felderítetlensége sok támadási felületet hagyott rajtuk, amit az Egyház ki is használt. A baj csak ott kezdődött, hogy ők a kutatásban tovább haladtak, korrigálták első tévedéseiket, s mi továbbra is megmaradtunk az ellenük szóló régi bizonyítékok mellett, pedig már régen gondolkoznunk kellett volna, hogy itt új Kopernikuszok ostromolják a régi világot.

A program lényegét P. Teilhard így fogalmazta meg a már idézett pekingi tanulmánya utolsó szavaiban: „Elmerülni, hogy kiemelkedhessünk és felegyenesedhessünk.

¹³⁷ Algunas reflexiones sobre la conversión del mundo. Peking, 1939.

Részt venni, hogy kifinomíthassuk. Ez magának a megtestesülésnek is az alapgondolata. Ezer évvel ezelőtt egy napon a pápák, elbúcsúzva a római világtól, elhatározták, hogy a barbárok mellé állnak. Nem valami ehhez hasonlót, sőt ennél mélyebb értelmű gesztust várnak ma az emberei tőlünk? Úgy gondolom, hogy a világ nem lesz a Kereszténység mennyei reménységévé, hacsaknem maga a Kereszténység nem válik előbb a Föld reménységévé."

Egy rendkívül mély problémát érint itt P. Teilhard, s mi is szeretnénk néhány szót fűzni ehhez. Eddigi teológiánkban és főleg egész magatartásunkban, élesen kétfelé lett osztva a világ: létezett egy természetes világ, amely rossz volt, vagy legalábbis megromlott, és e fölött szinte csak úgy lebegve létezett a természetfölötti világ. A cél az volt: elszakadni az elsőtől és beleolvadni a másodikba. Áteredő bűn, siralomvölgy, a test kívánságai, az anyag, ami lefűz: közel jártunk ahhoz, hogy mindez az ördögnek lett átadva, csak azért, hogy bennünket próbára tegyen és elvonjon a természetfölöttitől. Az általános kép, amelyet a vallások elterjedésének térképéről és a gyóntatószékek milliói-ból magunknak megalkothatunk, az volt, hogy itt e világon az ördög győz, és kétezer év után az Istennek még kevesebb esélyei vannak a XX. század emberével szemben, mint volt a XII. században. Az anyag, amelyet oly nagyon rossz hírbe hoztunk, s amelybe végeredményben mindannyian a fejünk tetejéig beágyazva vagyunk, megbosszulta magát, és elvonta híveinket, s ő maga lett bizonyos fokig, pontosan addig a fokig, amennyire ily esetekben arra szükség van, ő maga lett „vallássá”.

Az egyik lehető megoldás az, hogy megadjuk magunkat annak az aszketikus-teológiai elvnek, hogy ez így van rendjén, mert jónak és szentnek lenni minden időben kisebbségi kérdés volt; „sokan vannak hivatalosak és kevesen a választottak”, tehát kérjük az Istent, hogy emeljen be a kevesek közé. A másik megoldás azonban revízió alá veszi magát a fő tételt: lehet-e ekkora ellentét a természetes és természetfölötti között? Mindaz, amit mi eddig lelkinak vettünk és az anyag ellenségének tartottunk, tulajdonképpen összehozható egyetlen kozmikus rendszerbe. Miért kell a lelket úgy felfognunk, mint Isten egy állandó külön teremtő tevékenységének gyümölcsét, amellyel folytonosan gyarapít egy külön szellemi világot, amely a már régen megteremtett anyagi világ mellett lassan felszaporodik? És a vallás csak ennek a külön világnak a számára, annak a javára létezik, minden más csak eszköz ennek a nagy célnak az elérésére? Lassan gyűlnek itt a súlyos érvek, hogy itt egyetlen egy nagy kibontakozási létezik csak, s mi, a fejlődésen keresztül, ennek a kibontakozásnak szervesen beépített csúcspontja vagyunk, olyan csúcspontja, amelyik halad tovább felfelé és el fog jutni az Istenségig, Aki a kezdet kezdetén elindított és a végek végén várni fog bennünket. Egy ilyen világképben az anyag nem valami rossz, hanem csak alsóbb foka Isten összművének. Mi magunk is a fejlődés gyümölcse vagyunk. A származásunk: az eredendő bűn, a még alacsonyabb fokon való létezésünk. Ezt cipeljük magunkkal ma is. Krisztus küldetése volt ebből kiemelni bennünket, és közelebb segíteni ahhoz az elgondoláshoz, amely Istenben él az ő egész világának végső kifejlődéséről. Ez a világkép tágabb, szélesebb, mint volt a siralomvölgy világszemlélete, és ami a számunkra legfontosabb, egyedül ezt érti meg az az ember, aki komputer előtt ül és az anyag utolsó alkotó elemeit most szedi szét, hogy aztán újra összerakja. Egyedüli dogma e kérdésben az, hogy Isten létezik, és mi nem vagyunk Ő. Minden további magyarázatot a világra vonatkozóan az egyes korok adták hozzá a maguk módján: hogy a világ részletenként lett megteremtve, vagy az egész csak egyetlen egy „meglökés” volt, de mert istentől jött, ez a kis lökés képes volt a mai em-

beri szellemig eljutni, és még további lehetőségek is várnak ránk ... mindez magyarázat. A szivárványt valamikor hídnak nézték, ma fénytörésnek; a lényeg az, hogy létezik ott fenn az égen és megszépíti a világunkat.

Valahol írja Teilhard: „Sokan a keresztények közül érezni kezdik, hogy az az Isten-kép, amit nekik nyújtanak, nem méltó ahhoz az Univerzumhoz, amelyet ma már ismerünk.” A modern fejlődéelméletet a maga nyers materializmusával Teilhard úgy fogja fel, hogy az csak „egy öntudatlan impulzus az Ég felé, annyira, hogy azok az erők, amelyek oly veszélyeseknek látszottak első pillanatra az Egyház számára, ellenkezőleg, mint új erőforrások hivatottak lesznek új lendületet adni az Egyház Örök szellemi életének. Nem elítélni, hanem megkeresztelni és magába olvasztani. (...) Egy oly Krisztológiát kell bemutatnunk, amely arányaiban megegyezik azzal az Univerzummal, amelyet ma már ismerünk”. Más szavakkal: „kibontakoztatni egy evolúciós Fizikát és Metafizikát! Ezek a távlatok meglepő harmóniában vannak Szent János és Szent Pál legmélyebb szövegeivel és a görög szentatyák teológiájával. Meg vagyok győződve arról, hogy a Tudomány és Gondolat legújabb vívmányainak egy hűségese értelmezése logikusan elvezet bennünket nem egy materialista, hanem egy spiritualista fejlődélmélethez.” (A már idézett pekingi tanulmányból.)

Úgy mondhatnánk, hogy a mi feladatunk „megkeresztelni” vagy „krisztusítani” a világ dinamikus és fejlődésre alapozott új elképzelését. Nem kell hogy a szentpáli Krisztust megmászítsuk: tartsuk meg benne az összes tulajdonságokat, amelyek miatt imádjuk Őt, de egészítsük ki a világegyetem fejlődésének nagy látomásai alapján, ugyanúgy, mint Szent Pál is kiegészítette a saját százada egyetemes kozmóziójával.

Sokszor megtéveszt bennünket Teilhard költői stílusa, de az új gondolatok új szótárát igényelték. Egész élete egy állandó emelkedésben lévő intuíció volt, amely abban a mértékben semmisült meg, amily mértékben múlta felül önmagát. Egy intuíció jobban kifejezhető költői nyelvezettel, mint tudományos szakkifejezésekkel. Meglátásaival kitöltötte a valóságok között megrekedt űrokat, és mint valami egyetlen élő szervezetbe egységesítette a világmindenség egészét. Teilhard gondolatai oly erővel és meggyőződéssel törnek előre a fejlődés tengelyének irányában, hogy valósággal feltöltik az olvasót egy szinte misztikus lelkesedéssel és a beteljesülésbe vetett oly erős hittel, hogy hajlandóvá lesz vele együtt figyelembe nem vett szakadékokon is átugrálni. Nem mintha tilosak lennének ezek az ugrások, és tévedésbe vezetnének. Sőt, ellenkezőleg, Krisztus-hoz vezetnek, Aki a fejlődés végső Ómegája.¹³⁸

Teilhard egész elmélete a teremtő egységesülésről, ahogyan ő a fejlődést elnevezte, csak azok számára tűnik fel veszélyesnek, akik a skolasztikus filozófia varázslatából nem tudnak kiszabadulni. Pedig már valóban itt lenne az ideje, hogy fellazítsuk ezeket a szellemi kereteket, amelyek az utolsó kétszáz év minden erőfeszítése ellenére sem tudtak valami újat hozni, és ma már naponta lesz egyre elavultabb fegyverrel teológusaink kezében. Egy teljesen hamis és megokolatlan félelem az, amely visszatart bennünket attól, hogy elszakadjunk egy olyan filozófiai rendszertől, amely kényelmes magyarázatokra adott alkalmat bizonyos nehéz dogmákkal kapcsolatban, de amely filozófia egyszerűen tehetatlenné tesz bennünket a természettudományi és fizikai realitásokkal szemben állva. Teológiai főiskoláink falai között oly biztonságosan mozgunk a mi sko-

¹³⁸ Vö. „ESTUDIOS”. No. 562. Buenos Aires. [NT]

lasztikus filozófiánkkal, de ha modern kutatóintézetek előadótermeiben jelenünk meg, a priori elvektől megterhelt okoskodásaink hatástalanul hangzanak el, és a felfedezések, matematikai számítások, kísérletek ezrei között csak támolyogni látszunk a mi arisztotelészi örökségünkkel, amelyet Szent Tamás alkalmazott a teológiára. Annyira hozzá vagyunk szokva az elvont okoskodásokhoz, hogy a fizikai világ természetes tényeiből is filozófiát szeretnénk csinálni, pedig ez nem lehetséges és nincs is rá szükség. Ilyen lelkülettel eltelve nem is tudhatjuk megérteni egy P. Teilhard merészségét, aki természet-tudományi tételekből kiindulva jutott el egy mindent átfogó filozófia-teológia rendszerhez, végső fokon ugyanazon teológiai igazságokhoz, csak más utakon. A teológiai igazságok közül csak azok maradtak el nála, amelyek nem voltak alapigazságok, hanem csak az előzetes filozófiai rendszer tipikus magyarázatai. Szent Tamás nem beszélhetett kozmikus méretekben, és nem nézhette az embert úgy, mint az egyetlen egy nagy fejlődésnek élen haladó szerves tagját, mert ő még úgy tudta, hogy a nóva csillagok hirtelen megfordított lámpások, és a szűnyog meg a bolha porból születnek. A pozitív tények tömege elfojtotta a skolasztikus filozófia szubtilis okoskodásait. Teilhard érdeme, hogy a nyersen materialista evolúcióból tudott kidesztillálni egy teológiailag elfogadható evolúciót. Az Egyház nem kerülhette el, hogy ezt az intellektuális bravúrt, mert annak kell nevezni, valamikor egyszer a közel jövőben el ne végezze, mert a pozitív tudományok mennek a maguk útján előre feltarlózhatatlanul, és a szakadék egyre csak szélesebb lesz a pozitív eredmények és a századok előtti okoskodások között.

Amikor Darwin könyve, *A fajok eredete* megjelent, már a következő évben a kölni püspöki konferencia sietett elítélni az új tételt, amely szerint az ember teste egy alacsonyabb rendű állati testből fejlődés útján jött volna létre. Később egy felületes konkordizmust megengedtek, azon az alapon, hogy a test és a lélek két külön önálló létezés: a test kifejlődhetett alacsonyabb elemekből, de a lelket minden egyes fogadás alkalmával isten külön teremti és mintegy bele leheli a testbe. A gondolat súlyos hibája az, hogy feltételezi a lélekről, hogy az a testtől elválasztva önálló lényeg marad, holott ugyanez a filozófia szerint a testiség és a lélek oly lényeges egységben élnek, hogy a lélek a test „formája”. (*Forma dat esse rei.*¹³⁹) Ezek szerint az ember egy élő ellentmondás.

Teilhard elgondolásában az ember nem egy újfajta állat, hanem egy újfajta élet. Nemcsak a test fejlődött tovább egy komplikáltabb testté, amely ráadásként aztán kapott egy tőle végeredményben teljesen idegen valamit, a lelket, amely jött és állandóan jön ma is felülről és ugyanoda is tér vissza, hanem maga az Élét lépett egyet előre egy magasabb lépcsőfokra, maga mögött hagyva jó néhány alacsonyabb lépcsőfokot, és bízva abban, hogy van még néhány hátra a Végső Ómegáig. Az Embernek csak akkor van értelme, ha összefüggésben látjuk a legmesszibb múlttal, amely az őanyagig tér vissza, és a legtávolabbi jövővel, mert egyetlen történet az egész. A világfejlődés a nagyobb tudat és több szellemiség felé mutat. Az ember nem más, mint öntudatra ébredt Evolúció. Így a sajátosan emberi tulajdonságok, mint a reflexió és a gondolat, helyet kapnak a világegyetem egységes körvonalain belül, s az Ember maga a kozmogenezis érett gyümölcsévé lesz. Ha van anyag, akkor ez a csoda és nem az, hogy élet fakad belőle. Isten abszolút felsőbbrendűségéhez nem tartozik hozzá a teremtés szükségszerű ténye, mert akkor is Isten marad a klasszikus meghatározás szerint, ha az az örök valami,

¹³⁹ *Forma dat esse rei*: a forma adja meg a dolog lényegét (a forma ad a dolognak valóságot). Az arisztotelészi filozófia egyik tétele.

amiből lett az anyag és minden, ami ma létezik, függő viszonyban volt, van és marad a mindenekeket fenntartó Istentől.

Az életnek ez az új felfogása nem csökkenti az egyetlen, örök Isten isteni tulajdonságait, mert épp olyan nagy dolog egyetlen valamit úgy megalkotni vagy csak fenntartani, hogy az később minőségileg is újabb létformákat hozzon ki önmagából, mint a szimbolikus hat nap külön munkájával megteremteni egyenként a világ különböző részleteit. És ha már elfogadtuk a bibliai öt napot évmilliók evolúciónak, miért kell fenntartanunk a hatodik napot külön a Teremtő munkájának az ember kedvéért. Nemcsak az addig már létező elemek lesznek összeillesztve, hanem egy valódi egység jön létre, amely valami olyat keres, ami még addig nem létezett. A növekvő komplikáltság új formákat alkot, az életnek egy egészen újfajta létezését hozza létre. Ezelőtt néhány évszázaddal ez ellentétben állt volna az akkor még dogmának elfogadott több tanításunkkal, de ma, amikor Ádám külön teremtését a természettudományi tényék hatására már úgyis feladtuk, könnyen elfogadható. Máris nyugodtan hozzákészülődhetünk, hogy teljes egészében elfogadjuk az egyetemes fejlődést, akár Teilhard konkordizmusában, akár várva egy valaki újra, aki talán kevésbé lesz költői, de merészebbeket fog állítani hidegen és kíméletlenül, mert a pozitív tudomány fejlődésének jövő lépései már látszanak, és ezekből nincs visszaút. Vagy megmentjük az evolúciós elméletet a tiszta és teljes materializmustól, vagy az menthetetlenül elveszett a számunkra, s mi itt maradunk elméletekkel a kezeink között, amelyeknek lassan semmi közük nem lesz a reális való élethez. Teilhard megkísérelte a materializmusnak egy olyan evolúciós magyarázatot adni, amely valamelyes közös nevezőt jelent. Az ő megállapítása, hogy az „emberiesülés” magának az Anyagnak a célja. Ez viszont az Anyagnak is gazdagabb jelentést ad. Az ő elméletében a Születő-Anyag létezik, s ez az Erővel-telített-Születő-Anyag, amely belső feszültséggel van teli, az, ami fejlődtet a világot s nem egy kívülről állandóan irányított kozmogenezis. Ezért kapta meg a „titkos materialista” és az „öntudatlan marxista” jelzőket. Nem Teilhard de Chardin SJ lesz az első és utolsó, akit az Egyház utólag rehabilitálni fog. Akit valóságosan megégettünk vagy legalábbis a műveiket dobtuk a tűzbe, azok közül többen vannak ma útban az oltár felé vagy már oda is értek.

Amilyen szerepet pedig Krisztusnak juttatott Teilhard ebben az egységes kozmóvizióban, az nem újság az Egyház tanításai között. Már Duns Scotus¹⁴⁰, a nagy franciskánus, a XIII. században vallotta azt, hogy a Verbum akkor is megtestesült volna, ha Ádám nem terhel meg bennünket az áteredő bűnnel, mert a második isteni Személynek a fizikai világba való bekapcsolódása az egész létező világ megszentelését jelentette. Teilhard szemében Krisztus legelső és legfontosabb szerepe nem az, hogy keresztre feszített áldozat legyen bűneinkért, hanem az, hogy Ő legyen szerves egésze, beépített valósága az egész kozmosznak. Így Krisztusból több lesz, mint a történelem egy járuléka, Aki megváltói szerepében csak úgy belesodródott a világegyetembe az első ember bűne miatt. A kozmosz maga az Emberen keresztül, amely eddig a legkomplikáltabb és legkifinomultabb megjelenése, immár lélekkel is ellátva, Krisztusban fogja elérni az utolsó és legnagyobb lehetőségeit.

¹⁴⁰ Duns Scotus (John Duns; 1265-1308) skót származású ferences rendi teológus, és filozófus. Egyháztanító, a skolasztikus teológia nagy alakja, a skotista teológiai irányzat megalapítója, több egyetem tanára. „Filozófiájában a lét, erkölcsében az akaraté, teológiájában a szereteté az elsőbbség” (Magyar Katolikus lexikon)

Mennyivel más lenne ma az Egyház helyzete, ha nem lett volna annyira merev és hagyományaihoz ragaszkodó a tridenti és az első vatikáni zsinatokon, hanem tekintetbe vette volna, szabadabb és rugalmasabb szellemben, az akkori idők induló nagy új gondolatait és felfedezéseit, amelyek akkor még gyerekcipőben jártak, de egy szabadabb gondolkozó számára már előre jelezték, hogy a jövő az övéké lesz, mint ahogy lett is.

Ha a keresztényi hit maroknyi alapigazsága el tudta viselni, hogy Arisztotelész filozófiai ruhába öltöztessék, és nem jajdult fel, és elviselte, hogy középkori teológusok koruk tudományos fejlődésének megfelelően újabb és újabb átalakításokat végeztek el rajta, akkor ma is el fog viselni egy újabb magyarázatot, mert tudja önmagáról, hogy az lényegében nem érinti őt, mint ahogy az sem fogja érinteni, amikor újabb szenzációs felfedezések a mai magyarázatokat fogják kijavítani. Sokkal nagyobbak és szentebbek a hit örök alapigazságai, hogysem azokat érintenék a korszakok változásai; viszont a korszakok fejlődése megérdemli, hogy összhangba hozzák őket a hit igazságaival, mert nem lehet ellentét kettőjük között, egyetlen szülő gyermekei és egyetlen bontakozásnak az állomásai.

11. A KÖZÖS HUMANIZMUS KÉRDÉSEI

Örmény püspök felszólalása

Gazdag élettapasztalatokkal és sok esztendővel a háta mögött, a zsinatnak mégis fiatal csoportja közé tartozott. Sok felszólalása a legkényesebb témákban mindig valami újat hozott és haladó szellemet képviselt.

Természetes és természetfölötti humanizmus

A humanizmus és humanista szavakat már nagyon sokféle értelemben használták. Petrarca, Boccaccio, Erasmus, Melancton, Maritain, Sartre és sokan mások mind humanistáknak számítanak, és ha most ezek után mi is fel akarunk sorakozni, mint egy bizonyos fajta humanizmus képviselői, nagyon pontosan körül kell határolnunk, hogy mit is értünk mi ezen a fogalmon. Nehezíti a helyzetünket, hogy éppen ebben a humanizmusban keresünk valamelyes ideológiai érintkezési felületet a kommunistákkal. Aztán még ennél is jobban megnehezíti a kérdés világos feltárását az, hogy beszélhetünk mi itt elvi magasságokban a legszebb okfejtéseinkkel, híveink nagy része egészen más-képpen fog reagálni már a címszavak hallatára: a katolikusok közül sokan felháborodva fogják kérdezni, hogy hogyan tarthat igényt egy kommunizmus a humanista elnevezésre, amikor diktatúrát gyakorol, vérengzéseket rendezett, amikor más módon nem tudott fölénybe kerekedni, és így tovább. Vigasztaló ebben a felháborodásban csak az, hogy a kommunisták is, olvasva a címet, ugyanúgy méltatlankodásban törnek ki, és az Egyház történelméből fölös számmal sorolnak fel véres, embertelen és felháborító eseményeket, amelyek valóban illuzórikussá teszik azt, hogy mi magunkat humanistáknak nevezzük. Pedig azok vagyunk, és ők is azok. De a legelső feltétel, hogy ezeket a szélsőséges példákat mindkét oldalon tegyük félre, és azt elemezzük csak ki, hogy elveink alapján milyennek kellett volna, hogy legyünk, és főleg, hogy milyenekké kell hogy váljunk sürgősen, még a közei jövőben.

Ennek az új keresztény humanizmusnak az alapja az, hogy az érdeklődésünk középpontjába az embert helyezzük a maga mélységében, azaz összes problémájával és szélességében, azaz mindenki számára egyformán. Ez ellentmondani látszik a mi teocentrikus világnézetünknek, amely az Istent tartja kezdetnek, végnek és a kettő között mindeneket betöltőnek, Akiért vagyunk, élünk és meghalunk. Ez mind igaz. Ez a vallás élése és gyakorlása: minden, ami a természet fölött van. De az összes, ami az alatt van, ami láthatóan körül vesz bennünket, az maga az ember és újra csak az ember mindenestül és egyetemesen. Akár úgy vesszük, amint azt P. Teilhard de Chardin bemutatja, hogy mi vagyunk a fölfelé törő nyíl hegye, akár úgy vesszük, hogy egész létezésünk be van ágyazva szervesen a kozmoszba, és az összes élettelen és élő testvér között mi jutotunk erre a legteljesebb öntudatra: mindenképpen mi vagyunk a központ. Nem értékeljük túl önmagunkat, mert tudjuk, hogy a világegyetemben oly kicsinyek vagyunk, hogy közel járunk a semmihez, de a magunk naprendszerében, a mi saját külön világunkban óriási nagyok vagyunk, jelentőségünk minden mást homályban hagy; a humánus ad jelentőséget, értelmet és jövőt az egész világnak. Ez az egyik ok, ami miatt humanisták-

nak nevezzük magunkat, s ebben egyet értünk a kommunistákkal. Az ő számukra is az ember, az öntudatig felvergődött anyag a legfontosabb ezen a világon. Az erők, amelyek idáig juttattak fel bennünket, csak részletkérdés; Isten közvetlen beavatkozása volt-e, vagy csak egy távoli meglökése, amellyel elindított valamikor nagyon régen egy valamit, amely ma még csak mi vagyunk, de holnapra már többek leszünk. Mind részletkérdés, amelyen lehet vitatkozni, és a teológia legújabb állása szerint lehet megegyezni is. Még arra nézve is van formula, hogy szükséges-e a legigazibb lényeg, az istentől való teljes függés számára egy teremtetést feltételezni, vagy elégséges a fenntartás ténye, amely akcicensz mivoltunkat elégségesen kifejezi.

A következő fázisa a mi humanizmusunknak az, hogy az embert nem tartjuk rossznak. Azért még nem vagyunk optimisták, mert tudjuk magunkról, hogy nem vagyunk a lehető között a legjobbak, (optimi), hanem csak „bonisták” vagyunk, mert jóknak (boni) ismerjük el önmagunkat. Nem tartjuk azt, hogy az ember valamikor, ott történelme hajnalán, elbukott volna, hanem csak nem emelkedett volt fel, s ameddig ez a felemelkedés időszerű lesz és tartani fog, addig az áteredő bűn is rajtunk marad. Az Úr Jézus természetfölötti erővel elibénk jött, hogy segítsen felemelkedni, sőt egy magasabb világba beemelkedni, s ezt nevezzük mi megváltásnak. De ennek elfogadása már csak egy ráadás az eredeti alapokra, amely a föl-nem- emelkedés ténye. A kommunisták nem fogadják el ezt a ráadást, de elfogadják az alapokat, s ez már egy közös érintkezési felület.

Mielőtt az ember el kezdett volna emelkedni, nem tökéletesség, jóság vagy ártatlanság jellemezte, hanem tudatlanság, még pontosabban: öntudatlanság. Az ember öntudatra ébredése, vagyis specifikus lényének gyakorlása, ami lényegében őt megkülönböztette az állattól, abban állt, hogy megismerte a jót és a rosszat. „Megismerni” a zsidó nyelvben azt jelenti, hogy magáévá tenni, ("megismerte feleségét") vagyis az ember kezdte felfogni és gyakorolni a jót is és a rosszat is. Emelkedése pedig abban állt és áll még ma is, hogy mind kevesebb rosszat és mind több jót gyakorol. Akik elfogadjuk ember fejlődésének ezt az útját, humanisták vagyunk, mert bízunk az ember állandó javulásában. A kommunistákkal eddig együtt haladtunk, és csak itt lépünk mi tovább egyet, és a természetes haladásra ráhozzuk a természetfölötti segítséget. Ez a többlet nem semmisíti meg azt, hogy az alapokban ne értsünk egyet. Azért beszélhetünk arról, hogy a humanizmus alapjaiban megérthetjük egymást, mert a természetes és természetfölötti humanizmus lehetnek egymástól nagyon messzire, de nem mondanak egymásnak ellent.

Ellentét akkor születik csak meg és lesz láthatóvá, amikor mi keresztények az élet természetfölötti jellegét annyira kihangsúlyozzuk, hogy a természetes jelleg már nem is lesz fontos; és másrészt, amikor a kommunisták velünk ellentétben annyira kihangsúlyozzák a természetes jellegét, hogy az már egyenesen kizárja a természetfölötti életet. Egyik sem tartozik a rendszer lényegéhez. Ma az Egyház nem engedné meg, hogy egy stilita¹⁴¹ Szent Simon¹⁴² egy oszlop tetején üljön, és gyakorlatilag semmit se csináljon a természetfölötti életen kívül. Ma senki nem tartaná ezt egészséges, józan emberi életnek. A kommunizmus még nem jutott el odáig, hogy az ő csak-természetes életéről elhiggye, hogy az is lehet épp oly egyoldalú valami, mint stilita Szent Simon élete volt,

¹⁴¹ Stilita (a görög sztilosz, 'oszlop' szóból): oszlopon élő remete, oszlopos szent

¹⁴² Oszlopos Szent Simeon (kb. 388-459) szír szerzetes, aszkéta

csak ellenkező előjellel. Elméleti egyoldalúságok tudnak [embereket egymástól] messzire eltávolítani, de nem ellenséggé tenni. Ezt az érzelmi élet adja hozzá és a tipikusan emberi merevség, amelyből épp úgy ki kell nőnie magát az embernek, mint a többi hibából. A kölcsönös megértés ma már folyamatban van, ezért beszélhetünk arról, hogy a humanizmusban találkozunk; már csak azért is, mert egy igazi humanista nem lehet mereven elfogult, ő ennél sokkal jobban bízik az ember alakíthatóságában.

Közös humanizmusunk jellemzője továbbá, hogy az egész emberiségre terjesztjük ki figyelmünket, ami gyakorlatilag abban jelentkezik, hogy az összes javak elosztását és élvezését, legyenek azok szellemi, anyagi vagy bármiféle javak, mindenki számára követeljük. Amikor az Egyház csak a természetfölötti javakat osztotta ki egyenlően mindenkinek, de megvédte és élte a már embertelenné lett anyagi különbségeket, nem volt humanista. Ma már azzá lett, mert a testvériség fogalmát az elvi magasságiakból és Szent Tamás Summájából kiemelte és gyakorlati programmá tette. Ma a „testvériség” az Egyház felfogásában is egyenlő jogokat jelent a műveltséghez, vagyonhoz és életszínvonalhoz. A *Populorum progressio* oly követelésekkel áll elő, amelyek valóságosan egy családhoz tartozó, egyenlően öröklő testvérekké tesznek valamennyiünket. Ezek az egyenlő jogok, lenyírbált kiváltságok olyanná teszik a társadalom képét, hogy csak tapintatból nem beszélünk osztály nélküli társadalomról, bár nyugodtan megtehetnénk, de ezt a kifejezést a kommunisták teremtették meg és használták. S amikor majd a kommunisták is eljutnak odáig – szerintük már ott tartanak, éppen csak elfogult tisztviselőik okoznak még adminisztratív nehézségeket –, hogy ne háborítsa fel őket, ha valaki nem elégszik meg az ő természetes humanizmusukkal, hanem ahhoz hozzáadják a maguk természetfölötti világát, annak összes személyi következményeivel együtt, akkor még jobban találkozni fogunk, és ezzel az új világ építése gyorsabb, tisztább és nemesebb lesz.

A keresztény humanizmus tulajdonképpen az evangéliumok autentikus szelleme, alkalmazva a közben kialakult társadalmi életre, ami azt jelenti, hogy mi is fejlődésnek vagyunk alávetve. Aki a középkorban, evangéliumi indításra, annyira nem törődött a holnappal, hogy teljesen ráhagyta magát a mennyei Atya gondoskodására, abból lehetett egy szent, ha egyéb feltételeket is betöltött; a mai társadalmi élet szervezettsége közepette [azonban] nem lenne ideje ezeket az egyéb feltételeket betöltenie, mert a rendőrség eleve nem engedné meg neki ezt az életformát. Nem az evangélium néhány mondata vesztette el jelentőségét, hanem a társadalmi élet valósította meg egyéb evangéliumi elveket. Akik ezekért harcolnak, ha még tagadják is az evangéliumokat, tulajdonképpen azt segítik megvalósítani. Így közeledünk mi állandóan a „világ fiaihoz” és leszünk látogat szerint hozzájuk mind hasonlóbbá; megtehetjük, mert a „világ fiai” a maguk részéről nagyon sokat megvalósítanak mindabból, ami reánk lett bízva még az elindulás éveiben, ők tehát akaratlan munkatársaink.

Ha a kommunista társadalomtól megtagadjuk azt, hogy humanistának tartsa önmagát, mert sok kegyetlenséget követett el, amíg idáig eljutott, akkor egyetlen társadalomról sem mondhatjuk el, hogy humanista lenne, mert egyik sem mentes az erőszaktól, és ennek kegyetlen következményeitől. A mi jelenlegi helyzetünk a világon olyan, hogy már csak ott vagyunk „erőszakosak”, ahol egyes elmaradt kormányok még mindig fel akarnak minket használni politikai céljaik érdekében, és megjártsanak egy buzgó katolikus hitvallást, holott belsőleg olyanok, mint a többiek. Ha ezektől a kényszerjóakaróktól sikerül majd végre teljesen megszabadulnunk, mi leszünk a világ legauten-

tikusabb humanistái, természetfölötti síkra emelt humanistái, akik épp ezért meg fogják tudni értetni magukat mindenkivel, akik szintén humanisták szeretnének lenni, még ha tagadnának is minden természetfölöttit. Jobb, ha csak egy felületen is, de érintkezni és megérteni egymást, mint ellenséges lelkülettel, gyűlölködve harcban állni egymással és ezzel késleltetni annak az annyit emlegetett és annyira várt egészségesebb jövőnek a megérkezését. A humanizmus – csak így, egyszerűen, jelzők nélkül kimondva – az az ajtó, amelyen keresztül kölcsönösen meglátogathatjuk egymást, sőt közösen tervezgethetünk is, és sok mindent meg is valósíthatunk. Hogy nem mindent, az egészen természetes, nem is lehetne hinni benne, ha úgy lenne, mert ekkora csodák nem történnek. Gyanús lenne az egész nagy megértés. De így, megverve nehézségekkel és megáldva reménységekkel, bízhatunk benne. Ezzel valószínű a jó eredmény, enélkül biztos a rossz eredmény. A választásunk nem lehet kétséges.

Így állunk mi egymás mellett, Egyház és kommunizmus, az elméleti okoskodások területén. A gyakorlati valóság ellenben még mindig egyrészt “adminisztratív nehézségek” alakjában jelenik meg, másrészt a kiközösítés feloldása ellenére a csaknem teljes gyakorlati kiközösítés fenntartásában. És ha valaki felemeli a szavát a század egyik legnagyobb ügye érdekében, akár itt vagy akár ott, a sorsa azonos: valamelyes bélyeget kap a homlokára, amely őt a másik táborban naggyá, de sajátjában kicsivé teszi. Néha menekülni is kénytelen.

Pedig a kommunista területeken az életnívó kiegyenlítődött, és állandó emelkedőben van. „Ne legyen köztetek szűkölködő”, mondta Szent Pál. Ugyanakkor mi, katolikusok is változunk, és utcán, vasúti állomásokon és villamosok megállóinál halljuk kiabálni rikkancsok szájából, hogy “VI. Pál pápa legújabb enciklikája megjelent”, és az emberek a napilapok mellé megveszik az olcsó papíron, de hiteles szöveggel kinyomtatott, mindenkinek szóló nagy üzenetet, mert az ember született humanista, és megérzi a Populorum progresszióban a neki szánt igazságokat. Természetesen az új enciklika is megkapta a maga új bélyegét. Épp a legkatolikusabb országokban; amiből nyilvánvaló lett, hogy számukra Róma csak addig csalatkozhatatlan, és csak addig lesik áhítatos várakozással minden szavát, amíg villámokat szór és átkokat szövegez azok ellen, akiket ők, személyes okok és ellenérdekek miatt ellenségnek tartanak. Pedig a világ alakul és forrong, a zavaros must kitisztul, az új tömlőket készítik már, és a nagy Szőlőműves új munkásokat fogad fel szőlejébe. Akik egy süllyedőben lévő világ mélyedéseiben élnek, nem is láthatják, hogy mi nyüzsgés folyik ott fenn a szőlőhegyen.

Teilhard de Chardin sokat irt a „humanizációról”. Ő ezt nemcsak biológiai formákra értette, hanem szellemi és társadalmi keretekre is. Ő is nagy humanista volt, természetfölötti szellemmel megkeresztelve. És műveit fordítják oroszra és rokon gondolatokat fedeznek fel benne, mert odaát ők is humanisták, csak így egyszerűen; keresztség nélkül; de ez nem is olyan fontos, mert ma az Egyház mind többeket soroz be „hívei” közé keresztvíz nélkül; mint ahogy [ellenkezőleg:] egy uzsorás sohasem lesz kereszténnyé, mert valamikor tíznapos korában szép szabályosan megkeresztelték.

Üdvözlöm a dialógus gondolatát, és a közös nyelv, amelyet beszélni fogunk, a humanizmus lesz.

Argentín püspök felszólalása

Egyházmegyéjének hívei inkább egyszerű, szegény munkásemberek és ő nekik él, és értük dolgozik. Bátor szociális előadásai minden esetben viharokat támasztottak fel. Próbálták félreállítani, megfélemlíteni, de egyik sem sikerült.

Botrány vagy haladás

Az Egyház az idők jeleinek megfigyelésével akarja leélni a maga történelmét, és az evangéliumok fénye mellett igyekszik azokat megfejtetni, és alkalmazni az emberekkel való együttélésére. Ezt másként úgy is mondhatjuk, hogy mi, keresztények, Krisztus művét kell hogy szemléljük az idők alakulásában. Ezt már Szent Pál is programra tűzte. Ebben benne van az a gondolat, hogy nem célunk az e világi élet formáinak alakítása, a mi hivatásunk azokat csak kiegészíteni. Mennyit elméltünk ezen a fenséges hivatásunkon seminarista korunktól kezdve, de ritkán gondoltunk végig, hogy valóban így volt-e ez a történelemben? Adódott például a feudalista társadalmi rendszer. Elfogulatlanul figyelve az egész folyamatot, mi volt a valóság? Merjük-e azt mondani, hogy abba a kegyetlen rendszerbe, amely úr és szolga között egyszerűen áthidalhatatlan ürt támasztott, mi beépítettük az evangéliumok igazi szellemét? Vagy inkább az áll, hogy a reánk bízott evangélium mellé odafoztuk ugyanazon kezünkbe azt az egész társadalmi rendszert, és mi éltük bele magunkat, mint sajátunkba? Vagy pedig a keresztes hadjáratok mozgalmába vittünk-e bele valamit is az evangéliumokból, az ölni induló katonák mellére festett kereszten kívül? Ma, amikor oly nyílt kritikával néznek bennünket, ne áltasuk magunkat azzal, hogy elhiszik rólunk, hogy az a tömegmészárlás egyáltalán kiegészíthető volt Krisztussal. Tehát amikor ma ugyancsak arról beszélünk, hogy figyeljük az idők járását, hogy beteljesítsük benne azt, ami Krisztusból belőle hiányzik, jól nézzük meg, hogy mit is hoznak ezek az új idők.

Az evangéliumok szelleme oly tisztult, oly szent, hogy ismerve az embert, talán nem is remélhetjük, hogy létezni fog egyszer egy oly társadalmi rendszer, amelyik tökéletesen megfelel majd az evangéliumok szellemének. Itt csak arról lehet szó, hogy melyik van közelebb hozzá, melyik ütközik vele kevesebb felületen. Ezt vizsgálva, nem kétséges, hogy egy szocialista rendszer közelebb van elvben az evangéliumokhoz, mint például egy kapitalista. Tehát elvben könnyebb kiegészíteni Krisztussal, és ha ez minden időkben feladatunk, akkor most is meg kell kísérelnünk. Tartozunk ezzel Krisztusnak, mert ránk bízta önmagát, és tartozunk a társadalomnak is, mert különben végleg kívül rekedünk Krisztussal együtt az új világ kialakulásában.

Ez a beépülés vagy kimaradás, akármelyiket választjuk is, mindkettő óriási nehézségekkel jár. Hogyan épülünk bele egy rendszerbe, amelyik ateistának vallja magát, és hogyan maradjunk ki abból, amiben híveink milliói várnak bennünket? Nem közeledhetünk az új rendszerhez, mert régi szövetségeseink ezt soha nem tudnák megbocsátani nekünk; viszont ez a „soha” szó a történelemben csak perceknek jelent, mert hamarosan lesz idő, amikor senki nem fogja igényelni egy elfelejtett rendszer bocsánatát; viszont mi élni fogunk, és fenn fog állni evangéliumi küldetésünk: figyelni az idők változását és kiegészíteni azt Krisztussal. Bemenni botrányos ma, kimaradni botrányos holnap. Az

átmeneti idők a legnehezebbek: mikor és hol van az az időpont, amikor már lehet, sőt amikor már kell a fejlődés vonalán fordítani egyet? Van kivezető út ebből a dilemmából?

A reformáció idején, amikor hittételeken múlt az Egyház további töretlen fennmaradása, összeült a tridenti zsinat és mindent definiált. Leszögezte a dogmákat, kánonokba foglalta őket, és még utánuk is tette a nagy felkiáltójelet: *Anathema sit!* Ma nem a dogmák tagadása a komoly veszély, hanem maga a társadalmi élet mindenestül, rádiójával, sajtójával, irodalmával, gazdasági berendezkedésével, parlamentjével vagy anélkül. Ezek lettek ma kiszögezve egy láthatatlan wittenbergi templom kapujára, egy láthatatlan új Luther Márton által. És összeültünk erre a II. vatikáni zsinatra. Nem szövegeztünk meg egyetlen háromsoros kánont sem a maga energikus „átkozott legyen” befejezésével, ellenben hosszú utasításokat adunk a közösségi élet számos mozzanatára, elveket szögezünk le, és óvakodunk végleges, határozott, örök időkre szóló tételeket úgy megszövegezni, hogy azok kinyilatkoztatott dogmáknak tűnjenek fel. A tridenti zsinat az egyedet állította Isten elé, és vizsgálta meg kettőjük viszonyát, a II. vatikáni zsinat a társadalmat állítja Isten elé, és nem kisebb felelősséggel próbáljuk felmérni kettőjük viszonyát.

Az egész módban, ahogy ezt eddig tettük, és immár ötödik éve próbáljuk tenni, érződik valaminek a hiánya: mintha nem állnának a rendelkezésünkre kidolgozott elvek, kicsiszolt formák, precíz meghatározások. A benyomás nagyon az, hogy a zsinat új területre lépett, új eszközök nélkül. Egy szóval: nincs kéznél, de még kezdő formájában is alig létezik egy Társadalmi Problémák Teológiája. Minden probléma valahol tárgyalva van: filozófiában, morálisban, pszichológiában, etikában szétszórva és különböző szemzőgekbe beállítva, de hiányzik egyetlen egy nagy összefoglalás, kifejezetten dogmatikai módszerekkel és eszközökkel végigvezetve. Ki kell dolgoznunk a földi élet kiértékelését az új technikai és gazdasági fejlődés befolyása alatt. A technika haladása, a kényelem növekedése, az automatizálás, az anyag felett való mind teljesebb uralom, a betegségek legyőzése az embert egészen más perspektívába állítja az élet javaival és azok élvezésével szemben. A mai ember egyre jobban otthon kezdi magát érezni a földön, sorsának irányítására mind több és hatásosabb eszközöket hódít meg, és ez elérhető lesz lassan mindenki számára. Mind jobban hajlik metafizikai elmefuttatások helyett megfigyelésekre. Tapasztalatilag igazolható szabályokat keres. A társadalmak és kultúrák törvényszerű felépítése, struktúrája érdekli, ezeknek szerkezetét kutatja.

E meglátások, egyetemes méretekre kivetítve, jelentős problémává nőnek, amelyre ha nem adunk megfelelő teológiai választ, dogmatikánk egyéb tételei veszítenek meggyőző erejükből. Egy Társadalmi Teológia, minden előzetes megítélés szerint, kétségtelenül a szocialista társadalmi rendszerek számára lesz kedvezőbb, mert ezek jelennek ma fejlődést. „Az Isten előtt mindenki egyenlő” teológiai világkép bedolgozása dogmatikailag egy jogi-politikai világképbe, új színezetet adna annak a társadalmi rendszernek, amelyet ma még ellenségesnek tartunk. Teológiai meglátásainkba be kell építenünk a fejlődés gondolatát. Hogy ez mennyire benne van a kor levegőjében, mutatja az is, hogy az 1966 októberében Rómában megtartott teológiai kongresszuson az egyik legsikerültebb előadás Alszeghy Zoltán¹⁴³ SJ értekezése¹⁴⁴ volt a dogmafejlődésről.

¹⁴³ Alszeghy Zoltán (1912-1991) jezsuita, nemzetközi hírnévű teológus, több évtizeden át professzor a római Gregoriana egyetemen.

Ez az új irányzatú teológia egyúttal használhatóvá lenne az oly annyira óhajtott dialógusaink alkalmával. Ha igaz az, hogy Isten úgy teremtette a világot, hogy erőt adott neki a fejlődés által való kibontakozáshoz, akkor egészen más megvilágításban kell néznünk mindent, ami ezt a haladást elősegíti, közte társadalmi életünk fejlődését is. Így a világ kialakulása és az emberiség egész története is mindenestül „üdvösség-történeté” lesz. Fokozza ennek jelentőségét az Egyháznak önmagáról való új szemlélete is, amelyben a hívek már nemcsak egyszerű „alattvalói” a hierarchiának, és a teológia sem kiváltsága a fölszentelt papságnak.

Egy másik probléma volna a hit és a tudomány viszonyának újra való meghatározása, de nemcsak néhány alkalmi dekrétum vagy pasztorális utasítás alakjában, hanem a kérdés legmélyére leszállva. Teljes teológiai apparátussal egy olyan dogmatikai rendszert kell kidolgoznunk, amelyik felment bennünket a jövőben attól, hogy időnként újabb és újabb dogmákról kelljen kimondanunk, hogy azok sohasem voltak igazi dogmák, hanem csak a kor tudományos színvonalának megfelelően elfogadott hiedelmek.

Gondolok itt például az eredeti bűn körül folyó nagy vitára. Ez a dogma ma már úgy áll a paleontológiai eredmények és a kinyilatkoztatás antinómiái között, mint valami sokszoros önellentmondás: fennáll a legalapvetőbb erkölcsi elv, amely szerint az ember csak személyes cselekedeteiért felelős, és mégis ebben az egyetlen esetben szolidáris egy bűnben, amelyet nem követett el, sőt amelynek elkövetésére egyáltalán nem is lehet józanul helyet találni az emberi nem lassú fejlődésében. A poligenezisről nem is szólok, mert ma még annyira félünk tőle; elég lesz, ha majd csak húsz év múlva fogunk magyarázkodni miatta. Addig azonban tartjuk a dogmát. Már régen feladtuk volna, ha csak Mózes könyvében esne szó Ádámról, de mert Szent Pál Szövegében is előfordul (Róm 5,12), nem merünk hozzányúlni. Pedig semmi sem kényszerít bennünket arra, hogy a Szent Pálnak adott inspirációt más természetűnek vegyük, mint a többi hagiografusét. Valamennyinél elfogadjuk, hogy a kor természettani és filozófiai befolyása fölment bennünket a szórul szóra való értelmezéstől, akkor ezt az elvet alkalmazhatnánk Szent Pálra is, aki Gamáriel befolyása alatt állt (ApCsel 22,3), s világképe szükségképen elszenvedte korának alakító hatását.

A mai társadalomban a hit felé irányuló jóindulatú hajlam nem születik vele az emberrel, mint azelőtt, s ez a hajlam sem a családban, sem az iskolában és legkevésbé a társadalomban magában nem kap megerősítést. Ellenkezőleg, az ateizmus terjed tudományos rendszerek, társadalmi berendezkedések és közerkölcsök legszélesebb támogatásával. Hittérítőinket lassan már be sem engedik Afrika és Ázsia népei közé, de nem is kell, hogy oly messzire menjenek ahhoz, hogy pogányokkal találkozzanak; csakhogy ezek a pogányok már nem barbárok, hanem kifinomult hitehagyottak, akik csak saját nyelvükön közelíthetők meg, és akik saját társadalmi struktúrájukkal úgy egybeforrtak, hogy annak a rendszernek megértése nélkül már eleve ki vagyunk zárva az első lépéseket feltételező jóindulatból. Hogyan várjuk el tőlük, hogy a súlyos hitbeli kérdésekben megértők legyenek velünk szemben, amikor mi a sokkal felületesebb társadalmi kérdésekben nem tudjuk és nem is akarjuk őket megérteni?

¹⁴⁴Az előadás címe magyarul: „Mit kíván az üdvösségtörténelemre fordított figyelem a katolikus teológiától?” . Erről részletesebben lásd: Alszegehy Z.–Nemeshegyi P.: Elmélkedések az üdvösségtörténelemről. In: Távlatok, 2004/2, pp. 147. - online: <http://www.tavlatok.hu/64tanulm.htm>

A kollektív életforma kialakulása oly jelenség, amely Keleten és Nyugaton egyformán előretör, s amelynek megértése fő feladatunk kell hogy legyen. A magányos ember mind jobban helyt ad a közösségbe beépült embernek. Lassan semmit sem tud az ember egyedül véghezvinni. Életformája lényeges változásokon megy keresztül. Ennek komoly hatásai lesznek a szabadság fogalmának új meghatározására, az emberek egymás közötti viszonyára, a parancsoló tekintély határait. Hol van mindennek a nagy kérdés-komplexumnak egységes teológiai megtárgyalása? Krisztusból beépíteni mindazt, ami ebben az évszázadban hiányzik belőle, nem lehet azonos azzal, ami 400 évvel ezelőtt volt. Más nyelven, új fogalmakkal, egészen új emberi igényekkel kell számolnunk, és ezt nem pótolhatják elszigetelt nyilatkozatok és leszögezett megállapítások. Az átfogó megoldástól sokszor csak azért félünk, mert a gondolatsor és következtetések legvégén ma még számunkra kellemetlen megállapítások bukkanhatnak fel, amelyeket nem akarunk tudomásul venni.

Ilyen alapnehezségek ellenére a közeledés mégis elindult már. Ez a közeledés folyik elvi síkon teológusaink és marxista ideológusok között megrendezett évenkénti találkozókra; továbbá magas színvonalú látogatásokon és diplomáciai tárgyalások alkalmával. Ezeknek az érintkezéseknek azonban van egy nagyon komoly akadályuk, amelyet itt ezen a helyen szövé kell hogy tegyünk az igazság kedvéért és az ügy érdekében. Akik a tradicionális felfogást akarják még ma is követni, állandóan hivatkoznak boldog-emlékű XI. Piusz pápa *Divini Redemptoris*¹⁴⁵ enciklikájának számos szövegrészletére, azt idézik, sőt legtöbbször egész bizonyíték-rendszerüket az innen kiragadott mondatokra építik fel.

Klasszikus példának hozhatom fel a chilei püspöki kar 1962. szeptember 18-i közös pásztorlevelét, amely merész szociális szellemével valóságos világítótorony a számunkra. Ugyanakkor azonban a kommunizmus ellen kemény szavakkal fakad ki, és az erre vonatkozó teljes szövegét a *Divini Redemptoris*-ből veszi át szórul szóra. Ezek a szövegek 1937-ben íródtak, azóta akkorát fejlődött minden, hogy nem lehet csak úgy egyszerűen idézni őket, azon veszély nélkül, hogy tökéletes tájékozatlansággal ne vádolnának meg miatta. Egy zsinat nem engedheti meg magának, hogy egy hamis képben bemutatott ellenség ellen harcoljon, és ne vegye tudomásul, hogy az, amit ő feltételez a másikban, az úgy már nem létezik. Ha igaz lenne mindaz, amit a chilei püspöki kar idézetként a kommunizmusról mond, akkor nekünk itt ma még tárgyalni sem volna szabad, hogy egyáltalán szóba álljunk-e a kommunista világ vezetőivel vagy sem. Én jártam szocialista országokban, és ismerem a *Divini Redemptoris* vádjainak mai tényállását, s azóta a chilei egyetemek rektorai is ismerik már, közöttük egy püspök és egy jezsuita páter, akik meghívásra megjárták Moszkvát és több más szocialista államot. A *Divini Redemptoris* kifejezéseinek stílusa ma már nem létezik az Egyházban, mint például „a kommunizmus az emberi személyiségben megszüntet minden emberi méltóságot és minden erkölcsi féket, megtagadja az egyént, hogy áthárítsa a közösségre az összes természet adta jogokat, amelyek egyébként az emberi személyt illelnék.” (No.10) Hol van ezektől már a kommunizmus! Különb is *minden* méltóság ... *minden* erkölcsi fék ... az *összes* jogok! Qui nimium probat, nihil probat!¹⁴⁶ A napisajtó olcsó propagandája

¹⁴⁵ *Divini Redemptoris*: XI. Piusz Pápa 1937-ben megjelent, az ateista kommunizmust elítélő körlevele. (A néhány nappal korábban kiadott a *Mit brennender Sorge* enciklikában pedig a német nemzetiszocialisták tévtanait ítélte el.)

¹⁴⁶ Qui nimium probat, nihil probat: Aki túl sokat bizonyít, az semmit se bizonyít.

fölött legalább nekünk kell tárgyilagosnak maradnunk, és ezért tudnunk kellene, hogy sem embereket, sem rendszereket nem lehet egyszerűen elmarasztalni ily kategorikus és kemény kifejezésekkel. „Minden” és „egy sem” az életben nincs! Ily szövegekkel érvelve pontosan az ellenkezőjét érjük el, mert ebben az a gondolat van elrejtve, hogy ha nem volna „minden” és „egy sem”, nem lenne jogunk ily mereven elutasítani. Miért nem veszik maguknak fáradságot, akik még ma is az 1937-es vádakat idézgetik, hogy kivizsgálják ezek mai és nem harminc év előtti állását? Micsoda felelőtlenség az állítani, hogy a kommunista rendszerben „az egyéneknek semmi joguk sincs magántulajdonhoz ... a magántulajdon minden fajtáját a kommunisták szerint gyökeresen meg kell semmisíteni.” Az a sok millió turista, aki ma már évente megfordul ezeken a területeken és látja az ottani erőfeszítéseket, hogy lehetőleg minél több család szerezzék meg a saját házat vagy öröklakást, és észreveszi a magántulajdon száz más formájának a létezését, a magánkezdeményezés előretörését, mit fog az gondolni rólunk, olvasva az idézett mondatokat?

Egy másik vád, amelyet a chilei közös pásztorlevél idéz a pápai enciklikából: „A kommunisták számára a családnak nincs semmi létjogosultsága; nem más, mint a polgári társadalom egy képződménye, amelyen alapszik a mai társadalom, és amelyet gyengíteni és megszüntetni kell.” Vajon utánanézett-e csak egy püspök társam is, hogy igaz-e ez a vád? A legnormálisabb családi élet folyik a kommunista területeken, egy sereg családvédelmi törvénytől körülbástyázva, ha pedig az enciklika itt a válás szabadságára gondol vagy a születés-szabályozásra, akkor illene tudnunk, hogy egyik sem kizárólag kommunista jelenség, mert a legtöbb nyugati államban egyformán el vannak terjedve. Az Egyesült Államokban elegendő a „jellemek össze nem egyeztethetőségét” érvül felhozni, és a házasság már felbontódott. Ami pedig az abortuszt illeti, Argentínában minden harmadik szülésre egy abortusz esik és Chilében minden másodikra.

A pásztorlevél folytatja az enciklika idézését: „A kommunizmus megszüntet minden kötelet, amely a nőt családjához és otthonához köti... a nő ki van dobva a közéletbe és a munkába, bármilyen súlyos is az, ugyanúgy, mint a férfi.” És egész Amerikában a középosztály és dolgozó réteg asszonyai nincsenek kidobva az életbe és a külső munkákba? Ismeretes az Egyesült Államokban a cselédhiány miatt létrehozott gyermekmegőrzők és napközi otthonok nagy elterjedése, ahová a „munkába kidobott” dolgozó nő gyermekeit beadni kénytelen. A nők állítólagos „férfiaknak való nehéz munkáját” magam láttam a szocialista országokban, és azt tapasztaltam, hogy az nem különbözik lényegében a nyugati nők munkába állásától, legfeljebb valamivel több foglalkozási ágra terjed ki. Intellektuális foglalkozásoktól a taxisofőrségig sokfelé megtalálni a dolgozó nőket, s amikor megkérdeztem egy kőműves asszonyt, hogy nem nehéz-e számára ez a munka, azt válaszolta, hogy ma téglákat rakok egymásra, és dolgozom csak nyolc órát, s ezért rendesen megfizetnek, míg azelőtt a szántóföldeken látástól vakulásig az ökrökkel és lovakkal versenyt kellett dolgoznom nyomorúságos napszámért. Minden relatív; az új szokások eleinte megzavarnak, míg meg nem szokjuk őket, s aztán csodálkozunk, hogy hogyan lehetett ez másként azelőtt.

Ami pedig a „minden erkölcsi fék elutasítását” illeti, nem kell kommunista országokba utaznunk, hogy a hosszú hajú csavargókat és a „dühöngőket” megtaláljuk. A fiatalok bűnözése sokkal nagyobb Nyugaton, mint a szocialista országokban. Elég megnéznünk a nyugati országok filmjeit, hogy fogalmunk legyen ifjúságunk erkölcsi megrontásáról és valóságos züllesztéséről. Ezekben a filmekben a szexuális jelenetek frivol

bemutatása nemcsak az erkölcsi felszabadulásnak a következménye, hanem alacsony üzleti érdek hatásos eszköze is. Ezekkel a filmekkel ellentétben, amelyek egyáltalán nem szolgálják a családi élet tisztaságát, ott vannak a keleti blokk filmjei, amelyek többsége tiszta levegőt áraszt, és emberi mélységeket mutat be. Ezt ma már mindenki tudja, mert mindenki jár moziba. Akkor hogyan hozhatunk fel ellenük olyan vádat, hogy ők azok, akik eldobnak „minden erkölcsi féket”? Ilyenekkel csak a magunk szavahihe-tőségét ássuk alá.

Ami pedig az ateizmus vádját illeti, az igaz. De ha majd velük is oly türelmesek leszünk, mint a kapitalizmus gyakorlati ateizmusával szemben, akkor ők is majd csak közönségesen és nem harcosan lesznek ateisták.

A nyugati világ ateizmusa sem tétlen. Is God dead? Meghalt az Isten? Ezzel a címmel jelent meg a Time legutóbbi húsvéti száma. A több milliós példányszámú amerikai hetilap elérte célját. Cikkek, viták, pro és kontra megnyilatkozások özöne indult el. A sajtó naponta kommentálta a God is dead „teológusainak” legújabb konferenciáit. Az ország nagy egyetemlein egymást érték a vitaestek.

A „radikális” vagy más néven „Isten meghalt” mozgalom művelői tízezres hallgatóság előtt, a televíziós lámpák fényében fejtik ki nézeteiket. A New Yorker című hetilap riportere a kávéházban interjúolja meg Van Buren-t, az új mozgalom egyik vezéralakját: a teológiai gondolatok mellé azt is megírta, hogy Van Buren¹⁴⁷ mit rendelt a pincértől.

Az „Isten meghalt” mozgalom nemcsak vita tárgya és „újságírói vállalkozás”, hanem sokak számára hitvallás, apostoli program és különleges misztika is. A North Carolina állambeli metodista főiskolán rekviemet énekeltek a „halott isten” búcsúztatására: „Az üstdobok egyre félelmetesebben dübörögtek, s a kórus siratta a halott istent: „Eltávozott ... a sötétség foglyul ejtette ... halott a ti istenetek ... beteggé tette, hogy a megváltásról álmodtatok ... meghalt, mert túl szorosan fogtátok a kezét ...”¹⁴⁸

Ha volt bátorságunk a protestáns testvérekre vonatkozó számos régi nyilatkozatunkat revízió alá venni, akkor most legyen bennünk annyi őszinteség, hogy a kommunizmusról szóló szövegeket is merjük felülvizsgálni. Veritas liberabit vos!¹⁴⁹ Nincs szükségünk arra, hogy oly érvek segítségével harcoljunk, amelyeket lassan már csak mi hiszünk el, mert a tények már oly nagyon messzire eltolódtak.

Ha pedig valakit bántana az, hogy egy pápai enciklikáról így mertünk nyilatkozni, azok figyelmét szeretném felhívni arra, hogy már sok pápai bullát ért ez a sors. Elég legyen megemlítenem VII. Piusz pápa 1816. július 30-án megjelent bulláját, amelyben az éppen feltámadt dél-amerikai szabadságharcokat monarchia-ellenességük miatt a legkeményebb szavakkal ítélte el, őket lázadóknak nevezte, és felszólította a híveket, hogy gyűlölettel nézzék ezt az egész forradalmat, és irtsák ki a lázadás konkolyát, amelyet az „ellenséges ember” hintett el ezekben az országokban. Csak kevés ideig lehetett

¹⁴⁷ Paul Matthews van Buren (1924-1998) az USA episzkopális egyházának lelkésze, teológus és filozófus, a főiskolai tanár

¹⁴⁸ National Observer, 1966. január 31. [NT]

¹⁴⁹ „Az igazság szabaddá tesz titeket.” (Jn 8,32)

ezekre a pápai megállapításokra hivatkozni, mert a „konkolyhintő ellenséges emberek”-ből nemzeti hősök, Bolívarok, San Martinok és O’Higginsek¹⁵⁰ lettek.

Ami ma botrány, az holnap könnyen haladást jelenthet. Ezért nem félünk a botrányoktól. Még akkor is ki kell mondanunk az igazságot és megvédenünk azt, ha ezzel alkalmi ellenségeket szerzünk magunknak vagy pedig megbotránkoztatunk másokat.

¹⁵⁰ Simón Bolívar (1783 – 1830), José de San Martín (1778-1850), Bernardo O’Higgins (1778-1842) dél-amerikai függetlenségi harcok vezetői

12. A MAGÁNTULAJDON KÉRDÉSE

Chilei püspök felszólalása

Ahhoz a reformnemzedékhez tartozik, amelyik áldozatok árán is és számolva a várható ellenállással, mindig ki merte mondani, amit igaznak tartott.¹⁵¹

Szeretet vagy jog

Amikor Őszentsége VI. Pál pápa enciklikája, a *Populorum progressio* megjelent, eddig még soha nem tapasztalt lelkesedést és elismerést váltott ki. Volt ebben megdöbbenés is, ujjongó öröm, harcba szállás, de sokak részéről elszörnyülködés és fejcsóváló félreállítás. A merész és őszinte hang, a fogalmak pontos megszövegezése nem hagyott kétséget, hogy itt az Egyház egyet lépett előre. Még jobban előtűnik ez, ha az új enciklika szövegét összehasonlítjuk a *Mater et Magistra*¹⁵² megfelelő szövegeivel, melyek távolról sem olyan határozottak és forradalmiak. Sokan az érdekeltek közül nem tudtak más véleményt mondani, mint hogy az Egyház behódolt, és próbálták kielemezni, hogy vajon érdekből tette-e, helyezkedett-e ezzel, vagy a kommunizmust akarta csak fellazítani? Ezeknél szóba sem jöhetett komolyan a kérdés, hogy mi lenne, ha ez a hang és állásfoglalás egészen őszinte lenne, és ezzel az enciklikával az Egyház végleg döntött volna jövő sorsa felett. Valamennyien megegyeztek abban, hogy amíg XXIII. János pápát emberi érzések vezették oly utakra, hogy rá lehetett fogni a „kommunista pápa” jelzőjét, addig VI. Pál pápát az esze és nyugodt körültekintése vitte tudatosan tovább ugyanezen az úton. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy Roncalliról¹⁵³ is elmondhatták, hogy „nemde ez a földműves fia? Nemde anyja és testvérei mind köztünk vannak?” és hogy Mons. Montinire¹⁵⁴ még emlékeznek azok az öreg milánói sztrájkoló vasutas munkások, akikkel közösséget vállalva, ott aludt velük a sínek között, még mint fiatal pap; pedig ez azokban az időkben veszedelmes volt, és csak ártani tudott egy induló [papi] pálya elején. Vannak élmények, amelyek fél évszázad után is tudnak gyümölcsöt teremni.

Nem azért lett fogták rá Őszentségére, hogy marxistává lett – mint ahogy nem lett azzá –, mert felszólította a föld gazdagjait, magánosokat és országokat, hogy segítsenek talpra állítani az elesett szegény embereket és népeket, hanem mert a magántulajdon értelmezésében oly kifejezéseket használt, amelyek ellentétben állnak a Nyugaton még ma uralkodó liberális felfogással, és megegyezni látszanak a Keleten gyakorlatba vett kommunista törvényhozással. A közösség érdekében elismeri a kisajátítás jogát, megszorítva ezzel a magántulajdonjog kiterjedését és fölényét. Akik a liberális felfogás hí-

¹⁵¹ A *Populorum progressio* forrásai között ott találjuk Manuel Larraín Errázuriz chilei püspök pásztorlevelét, amelyet a nagy püspök kevéssel halála előtt adott ki, s amely pompás összefoglalása az élen haladó, harcosszociális elveknek. E pásztorlevélről tudjuk, hogy megszövegezésében jelentős része volt a Mons. rokonának, a jezsuita Páter Hernan Larraín-nek, aki már több esetben a legdurvább támadásokat volt kénytelen elviselni a tradicionalista párt részéről. [NT]

¹⁵² *Mater et Magistra*: XXIII. János pápa 1961-ben kiadott szociális enciklikája

¹⁵³ Roncalli: XXIII. János pápa polgári családneve

¹⁵⁴ Montini: VI. Pál pápa polgári családneve

vei, azok szerint a magántulajdon oly mélyen benne gyökerezik a természetjogban, hogy azt csak kivételes és végső esetekben van joga a közösségnek korlátozni. Minden kiterjedt és lényegbe vágó korlátozása a természetjogba ütközik.

Mivel hozzá vagyunk szokva, hogy első érveinket mindig a kinyilatkoztatásból vesszük, itt is első bizonyítéknak a szentírást szoktuk idézni, amely a lopást bűnnek minősíti. „Ne lopj! Ne kívánd meg felebarátod házáat, se feleségét, se szolgáját, se szolgálóleányát, se ökrét, se szamarát és semmit, ami a te felebarátodé!” (Ex 20,15-17) Ezt annyira komolyan vették már az első keresztények is, hogy például Szent Pál a szökött, de közben kereszténnyé lett rabszolgát, Onezimuszt, visszaküldte gazdájához, Filemonhoz, mert jól ismerte a törvényt, és tiszteletben akarta tartani a magántulajdont. Ezt külön kihangsúlyozza a kísérő levélben¹⁵⁵. Mózes törvényén kívül valószínűleg ismerte a római jog kifejezését is: *Res clamat ad dominum*¹⁵⁶. Ezen az alapon az Egyház elismerte több mint 1700 évig a rabszolgákat, mint a magántulajdon tárgyait, és nemzeti zsinatok tömege intézkedett a szökött rabszolgák visszaadásáról és büntetéséről, és azoknak a megbüntetéséről is, akik vagy jogtalanul maguknál tartottak szökött rabszolgákat vagy egyenesen ők maguk loptak rabszolgákat. S mindezt tette a magántulajdon jogi sérthetlensége nevében. Végül az Egyház egyik legnagyobb ellensége, aki vértanúk százai-val ajándékozta meg oltárainkat, a francia forradalom, elsőnek mondogta ki, hogy senkinek sincs joga rabszolgát tartani. Ez a maga idejében valóságos és súlyos korlátozása volt a magántulajdonnak, pedig az akkor is a természetjogban gyökerezett, és a kinyilatkoztatásra lehetett hivatkozni, hogy a házzal, ökörrrel és számmal együtt a rabszolga is a magántulajdon tárgya. A magántulajdonnak ez a korlátozása oly súlyosan érintette az egész gazdasági rendszert, amely az ingyen munkaerőre volt felépítve, hogy például az Egyesült Államokban a történelem egyik legvéresebb polgárháborúját idézte fel, amelynek kihatásait mind a mai napig vérrel öntözve szenved az amerikai nép. Nincs tudomásom arról, hogy az Egyház tiltakozott volna annak idején, amikor a francia forradalom kimondta ezt a nagy „magántulajdon-korlátozást”. Igaz, ebben az esetben hivatkozni lehetett egy másik és nagyobb jogra, az emberi személy méltóságára. Ennek kényszerítő ereje alapján valóban lehetett jogos ítéletet hozni a magántulajdon sérthetlensége ellen.

Több mint egy század múlva egy másik hasonlóan véres forradalom, amelyik szintén új vértanúkkal díszítette fel a régi oltárokat, újabb támadást intézett a magántulajdon immár súlyosan megnyirbált előjogai ellen, és kimondta a termelőeszközök felszabadítását is a magánosok kezéből. Nem kisebb támadás volt ez, nem kisebb gazdasági következményekkel, mint a rabszolgák kiemelése a magánosok tulajdonából. Hogy jogunk van a magántulajdon korlátozását összehasonlítani a rabszolgák felszabadításával, arra Aquinói Szent Tamás hatalmaz fel bennünket, aki a kettőt együtt tárgyalja, és a kettőről egy mondatban mondja ki, hogy emberi rendelkezések: „A tulajdon szétosztását és a rabszolgaságot nem a természet vezette be, hanem az emberi ész az emberi élet érdekében.”¹⁵⁷

Ha a rabszolgák felszabadítása esetében volt egy súlyosabb jogelv, az emberi személyiség méltósága, amely, úgy látszik, az évezredek alatt fejlődött csak ki és érett be a ma elfogadott magasságokig, akkor a nagy és döntő kérdés a magántulajdon tovább-

¹⁵⁵ Filem 1,8-19; Kol 4,9 [NT]

¹⁵⁶ *Res clamat ad dominum*: (Minden) dolog a tulajdonosa után kiált.

¹⁵⁷ *Summa Theol.* 1a. 2ae. Qu. 94. Art.5 ad 3. [NT]

bi korlátozásával kapcsolatban csak az, hogy létezik-e egy régi vagy szintén csak évezredek alatt megszületett olyan jogelv, amely ezt az újabb „felszabadítást” elégségesen megokolja? Ha találunk ilyent, akkor épp úgy elfogadhatjuk, mint a rabszolgák kiemelését a magántulajdonból, annál is inkább, mert Szent Tamás maga is a kettőt egyazon síkon létezőknek fogadta el, azonos princípiumok befolyása alatt. A rabszolgák felszabadításának esete jogalapot ad komolyan kételkedni a magántulajdon annyira hangoztatott sérthetlenségében. Ami egyszer már oly súlyosan megsérthető volt egy hasonló ellentétes és erősebb jog kimutatása esetében, újra megtámadható lesz anélkül, hogy lényegében megváltozna. A lényeg marad, mert a lopás továbbra is bűn lesz, mert senki nem beszél itt a magántulajdon eltörléséről, hanem csak bizonyos korlátozásáról, amelynek ma elfogadott legszélső alkalmazása is meghagyja a fogyasztási javakat, és ezekkel szemben mindig fenn fog állni a lopás bűne. Azonkívül a közösséget is lehet meglopni.

A bűn lényege a felborított egyensúly. Neve is azt mutatja: az „iniquitas” szóban fosztóképzővel az „egyensúly” szó van benne. A kérdés az, hogy a rabszolgákon kívül van-e még valami más is, ami fel tudja borítani a birtoklás kérdésében az egyensúlyt? Mert ha van, akkor a magántulajdonnak ezzel az újabb korlátozásával még csak jobban megközelítjük az eredeti célt, vagyis az igazságos egyensúlyt, ami a bűnnek az ellentéte. Abszolút bizonyossággal állíthatjuk, hogy a javak liberális értelemben vett korlátlan birtoklása az, amelyik a leginkább felborította és felborítja még ma is ezen a világon az egyensúlyt. S gondolunk itt elsősorban, sőt egyedül a termelő javakra. Nincs ezen a világon olyan mérleg, amely mást mutatna, ha egyik serpenyőjébe a kevesek óriási vagyonát tesszük, a másik serpenyőjébe pedig a vagyon nélküli lakosság óriási létszámát. Konkrétan szólva: nem nevezhető egyensúlynak az, hogy egy embernek 40.000 holdja legyen és 400.000 embernek egyetlen holdja se legyen, pedig a földdel dolgozik. Az is egyensúlytalanság, hogy a legfelsőbb jövedelem kétezerszerese legyen a legalsónak, pedig a statisztikák ezt mutatják ki. Egy ember sem érhet kétezerszer többet, mint egy másik, főleg, ha semmit sem csinál, csak birtokol. Itt nyilván valamilyen jog lett megsértve, azért tudott ekkora egyensúlytalanság, „iniquitas”, azaz bűn létrejönni, hogy a szentírás és Szent Tamás szavaival éljünk. Ennek megszüntetése nemcsak lehetséges a törvény lényegének megsértése nélkül, hanem ellenkezőleg, kötelesség a lényeg fönntartása miatt, amely lényeg az egyensúlyban van. Ez következik logikusan a kinyilatkoztatásból merített érvből, amely a magántulajdon megsértésnek bűn-mivoltát veszi alapul a tulajdonjog igazolására.

Az érvek második csoportját minden esetben a tradícióból merítjük. Ez még jobban megerősíti a *Populorum progressio* állásfoglalását a magántulajdonnal kapcsolatban, mert érvényt szerez egy olyan ősrégi, hivatalos felfogásnak, amely a gyakorlati életben az emberi gyengeségek és hamis értelmezések miatt nem tudott megvalósulni. Másfél ezer év sem késő helyrehozni egy mulasztást.

Hogyan értelmezi az egyházi tradíció a magántulajdont? Az egyházatyák minden esetben a szentírást vették alapul, amikor valamilyen tant leszögeztek. Ebben a kérdésben pedig az isteni kinyilatkoztatás olyan bőséges és olyan egyöntetű, hogy nem is érdemes külön idézeteket felsorolni, mert egyik fő témája az összes szent könyvnek az, hogy a szegényeknek, özvegyeknek és árváknak joguk van a gazdagok vagyonából részesülni. Ez nem birtoklást jelent, hanem csak használatot. De ez a használat annyira jogos, és e jognak oly szigorú kötelezettség felel meg a gazdagok részéről, hogy a va-

gyon fogalmának egyik lényeges alkotóelemévé lesz. E jog megtagadása egyenlő volt az isteni törvény felborításával, ami abban nyert kifejezést, hogy a gazdag elvesztette a lelkét. A vagyon mögött, a körülötte hemzsegő jogigénylők miatt, állandóan a kárhozat leselkedett, annyira, hogy az Úr Jézus szerint jobban teszi az ember, ha lemond a vagyonról, hogy megmenthesse a lelkét. Tehát a kinyilatkoztatás szerint a gazdagság funkcionális lényege nem egyetlen család mentől nagyobb jólétének a biztosítása, és a javaknak növekvő felhalmozása, modern kifejezéssel élve, a tőke gyarapítása volt, hanem a szegények segítése. A mai ember számára ebben is épp egy oly nagy logikátlan-ság van elrejtve, mint a rabszolga-kérdésben volt, mert itt is ezer éveknek kellett eltelniük, hogy az ember egy sokkal egyszerűbb és igazságosabb megoldásra jöjjön rá, arra tudniillik, hogy juttasson a vagyonból a szegényeknek is, és akkor nem fognak rászorulni arra, hogy a gazdagok annak éljenek, hogy őket etessék és ruházzák. Mert erről volt szó. „A Tizenkét Apostol Tanítása”¹⁵⁸ szerint: „Ne úzd el a szegényt, hanem oszd meg mindenedet a testvéreiddel, és ne mond, hogy a javak a tieid, mert ha halhatatlan javak közösek, mennyivel inkább kell, hogy közösek legyenek a mulandó javak.” (IV.7-8.). Szent Juszti¹⁵⁹ vértanú pedig ezeket mondja. „Mi, akik egykor szeretttük és kerestük az aranyat és a vagyont, ma mindenünket megosztjuk.” (Apológia XIV.) Hermász¹⁶⁰ apostoli atya szerint „adj mindenkinek, mert Isten akarja, hogy megosszad másokkal a vagyonodat.” (Hermász Pásztor; a 2. parancshoz) Alexandriai Szent Kelemen¹⁶¹ még világosabban beszél: „Isten az összes javakat mindenki számára teremtette, épp ezért az összes javak közösek. Isten csak a használatot engedte át nekünk. Épp ezért igazságtalanság, hogy egyesek fényűzésben éljenek, míg az emberek nagy többsége szükséget szenvedjen.” (Paidagogosz II.12.)

Szent Baziliusz¹⁶² szerint „a kenyér, amelyet őrzöl, a szegényeké... és a pénzed is, amelyet elrejtessz.” Szent Ambrust pedig az enciklika is idézi: „Amit te a szegénynek adsz, az nem a vagyonodnak egy része, amit neki adsz, az az övé. Mert ami mindenkinek a használatára lett adva, azt te kisajátítottad magadnak. A föld mindenki számára adatott és nemcsak a gazdagok számára.” (De Nabuthe, c.12. no.53. [P.L. 14; 747.])

Ezekben a szövegekben világosan látszik, hogy az egyházatyák elismerik ugyan a magántulajdon létezését, mert hiszen a gazdag, megmaradva gazdagnak, tud üdvözülni, de ugyanakkor a szegény jogaival úgy meg van terhelve, hogy komoly életszentség és valóságos hősiesség kell ahhoz, hogy valaki az Istentől igényelt nívón tudjon megmaradni. Hogy mennyire igaz ez, mutatja az, hogy a vagyonosok abszolút többsége képtelen volt ekkora lelki nívóra felemelkedni, és kötelességeiket nem teljesítve egy teljesen egyensúlytalan világot hoztak létre, amelyet, sajnos, Isten ellenségei igyekeznek egyensúlyba hozni. A rabszolgakérdésben már sikerült, a másokban még csak most folyik a nagy harc.

¹⁵⁸ A 12 apostol tanítása (görögül: „Didakhé tón dódeka aposztolón”): ókeresztény irodalmi mű, a legrégebbi ránc maradt egyházi rendtartás. Feltehetőleg Szíriában keletkezett a II. század első felében.

¹⁵⁹ Szent Juszti filozófus és vértanú (II. sz. eleje)

¹⁶⁰ Hermász: római keresztény férfi, akinek Pál apostol üdvözlését küldte (Róm 16,14), a Pásztor c. öskeresztény írat szerzőjének tartják

¹⁶¹ Alexandriai Kelemen: a II. sz. első felében élt egyházi író

¹⁶² Baszileosz (magyarosan: Nagy Szent Vazul): IV. századi egyházatyá, a keleti típusú szerzetesség egyik megalapítója

Az érvek harmadik csoportját a nagy teológusok írásaiból merítjük. Szent Tamás¹⁶³, aki mindent rendszerbe foglalt, a magántulajdon kérdését is feldolgozta, egyrészt a lopás bűnével kapcsolatban, amely csak annyiban létezhetik, amennyiben van birtoklás, másrészt a törvény változhatatlansága problémájával kapcsolatban, ahol egy ellenvetés keretén belül jön elő a kérdés.

Idézi ugyanis Szent Izidort¹⁶⁴ (Etym. 1.5.c.4.), aki szerint „az összes dolgok közös birtoklása és mindenki egyforma szabadsága a természetjog követelménye”, s így válaszol: „... mondhatjuk azt is, hogy az ember mezítelensége is természetjogon alapszik, mert nem a természet adott neki ruhát, hanem az igyekvése öltöztette fel. Ugyanígy „az összes dolgok közös birtoklása és mindenki egyforma szabadsága” is természetjogi eredetűnek mondható; mivel a tulajdon szétoztását és a rabszolgaságot nem a természet vezette be, hanem az emberi ész az emberi élet érdekében; miért is a természet törvénye itt sem változott meg, hanem csak hozzá lett valami adva.” (Summa. Theol. 1a. 2ae. Qu.94. Art.5. Ad 3.)

A Summa Theologiae következő kötetében újra előjön a magántulajdon kérdése, és itt már külön fejezetet kap. (2a.2ae. Qu.66. Art.2.) „Megengedett-e, hogy valakinek legyen saját tulajdona? ... Megengedett, sőt szükséges, hogy legyen az emberi élet miatt saját tulajdona, amennyiben hatalmában legyen azt kezelni és adminisztrálni; ami azonban a használatát illeti, nem tarthatja mint sajátját, hanem mint közöset arra kell fordítania, hogy a rászorulókon segítsen vele”. A továbbiakban felsorol három egészen egyszerű érvet a magántulajdon mellett, mondván, hogy az ember saját dolgait szívesebben szereti elrendezni, jobban ügyel rájuk és nagy felfordulás lenne, ha minden közös lenne.

Majd újra és hosszan visszatér arra, hogy a vagyon a közért van; „ezért mondja az Apostol: E világ gazdagjainak hagyd meg, hogy szívesen adakozzanak és osztogassanak”¹⁶⁵. A magyarázó részben végül kifejti, hogy „a vagyonközösség a természetjognak tulajdonítható, nem azért, mert ez rendeli el, hogy a dolgokat [így] kell birtokolni és semmit egyénileg, hanem mert nincs vagyonszétoztás, hacsaknem emberi megegyezés alapján, amely a pozitív joghoz tartozik, amint az már ki lett mutatva. (Summa Theol. C.17,a.2 és 3) „Ezért a vagyon birtoklása nincs a természetjog ellen, hanem hozzá lesz adva az emberi ész elgondolása miatt.” (Idézett hely, Art.2. ad 1.). Ezzel végleg kitisztul Szent Tamás felfogása, amely szerint a magántulajdon természetjogon alapszik, és csak a szétoztás egy pozitív emberi megegyezés, de a szétoztás után is megmarad a legszorosabb kötelezettség minden felesleget a rászorulóknak adni. Ez még világosabbá lesz néhány fejezettel később (Art.7.), amikor azt a kérdést veti fel, hogy szabad-e lopni szükségből? A megokolásban kifejti, hogy az, ami csak emberi jogon alapszik, a birtoklás ténye, nem akadályozhatja meg azt, amire a természetjog hatalmaz fel; vagyis, hogy megszerezsem magamnak azt, amire szükségem van. Idézi Szent Ambrus már ismert szövegét, és a maga részéről ezt fűzi hozzá: „A felesleg, amit egyesek birtokolnak, a

¹⁶³ Aquinói Szent Tamás (olaszul: Tommaso d'Aquino; 1225–1274), olasz teológus, egyháztanító, a római katolikus egyház egyik legnagyobb hittudósa. A középkori skolasztika legismertebb képviselőjeként érdemelte ki az Angyali Doktor (Doctor Angelicus) megnevezést. Legjelentősebb monumentális műve a Summa Theologica (Summa Theologiae)

¹⁶⁴ Szent Izidor (kb. 556–636), ókeresztény egyháztanító, Sevilla püspöke. Fő műve az enciklopédikus „Etymologiarum sive originum libri XX”, melyben összegyűjtötte az ókor akkor még fellelhető tudományos ismereteit és összekötötte az ókeresztény egyházatyák tanításával. Izidor a középkor leggyakrabban olvasott szerzői közé tartozott.

¹⁶⁵ 1Tim 6,17

természetjog alapján a szegények eltartására van rendelve” vagyis a szegények joga felette áll a gazdagok korlátlan vagyonhasználatának. Egy egyensúlytalanság esetében tehát nem a magántulajdont mint jogot kell eltörölni, hanem pozitív törvényekkel rendezni kell a kereteit, terjedelmét és használatát; különben a szegények természetjogból fakadó lehetőségei elvesznek egy rossz szétosztás hibáin, amely szétosztás csak pozitív jogi eredetű, tehát egy hasonló joggal újra rendezhető. Ezt mondja ki világosan a Populorum progressio enciklika: „Ha összeütközésre kerül a sor a szerzett magánjog és az elsődleges közösségi szükségletek között, a közhatalmakat illeti meg, hogy megoldásokat keressenek személyek és szociális csoportok aktív bevonásával.” (No. 23.) Erre szükség van, mert ami jogosan illette volna meg a szegényeket, abból kegyes alamizsna lett, vagy ha munkásokról volt szó, elégtelen bérére zsugorodott össze. Egy gazdagoktól irányított világ közepette, a mi részünkről, néhány hőst és szentet leszámítva, csak keveseknek volt bátorsága meghirdetni a szegények jogát a gazdagok vagyonához, mert a liberalizmus évszázadában törvényekkel üldözött bűnné lett másként felfogni a magántulajdont, mint a vagyon felett való teljes és független rendelkezést. A nyugati világ még ma is jórészt ennek a felfogásnak az ígézetében él, azért váltott ki sokakban oly nagy meglepetést az új enciklika bátor hangja.

Amiről eddig szóltunk, az a magántulajdon jogi alapokon való tárgyalása volt. Társadalmi probléma lévén, különböző erejű jogok ütközései között kellett igazságot tenni. Sokszor nehezen érthető és kifinomult megkülönböztetések segítettek csak rendbe rakni az ellentéteket. Kísérletként szeretnék felvetni egy egészen másfajta megoldást: nézzük az egész kérdést a maga teljességében biológiai szempontból; a gondolatmenet egyszerűbb lesz és a megoldás is könnyebb.

Az, hogy lehetséges a biológia területére vinni e kérdést, abból bizonyítható, hogy az állatvilágban is fennáll az ő fejlettségi fokuknak megfelelő magántulajdon-probléma, ami nem volna lehetséges, ha csak jogi kérdés lenne, mert az állatok személyiség híján, nem lehetnek ily értelemben jogalanyok. Az állatok nagy része a fészket őrzi, mint sajátját. Vándormadarak más földrésről jönnek vissza ugyanabba a fészekbe, és visszafoglalják erőszakkal, ha betolakodót találnak benne. A fókáknak féltve őrzött saját kis területük van, amelynek „jogát” harcos foglalással szerzik meg. Majmok követ használnak a dió feltörésére, és utána eldugják, hogy másnap kizárólag csak ők használhassák újra, és még sok más példa lenne felhozható. A személyi birtoklás az állatoknál a létfenntartás ösztönéhez tartozik. Specifikus tárgyánál fogva felfoghatjuk, mint külön önálló ösztönt is a táplálkozás és szexuális ösztönök mellett. Megvan benne az ösztön fogalmának minden jellegzetessége, s ez még jobban kihangsúlyozódik, ha az emberen figyeljük meg: a legelső fogalmak egyike a kisgyermeknél az „enyém”, mielőtt meg élettapasztalatot szerzett volna, s mielőtt még anyjától ezt megtanulhatta volna, mert hiszen még beszélni sem tud. Mindent magához ragad, s alig lehet tőle a dolgokat elvenni. Vele születik, hasznos, és ugyanakkor motor is, ami az életben segíti.

Ha pedig a birtoklás vágyát és magát a birtoklást ösztönnek fogjuk fel, akkor két dolog lesz azonnal nagyon világossá: kielégülése természetes és szükséges, tehát eljuthatunk ezen az úton is a „joga van hozzá” fogalmához; de másrészt, mint minden ösztönnel, úgy ezzel is lehet visszaélni, sőt eszes lényekről lévén szó, könnyen lehet súlyosan is visszaélni vele. A mi szomorú privilégiumunk: ahogy az evésben és szexuális életben a kicsapongásig juthatunk el, amit az állat sohasem tesz meg, úgy a birtoklás ösztönében is a mérték nélküli gazdagságra való törekvés egy ösztön kicsapongásává

lesz, és ugyanúgy kell megítélnünk, megfékeznünk és helyes mederbe terelnünk, mint a többi ösztönöket. Annál is inkább, mert a túlzott birtoklás, a létező javak korlátolt mennyisége miatt, komoly egyensúlytalanságot tud előidézni a többi emberek között. Nem kell azon vitatkoznunk, hogy milyen jogok alapján az övé a tulajdon, de azért mégsem az övé: az élet valóságos tényei sokkal egyszerűbbek az elméleteknél. Amint az élet- és fajfenntartási ösztönt egy alacsonyabb fokról örököltük, úgy a birtoklás ösztönt is. Mind a hármat sikerült eltorzítanunk.

Társadalmi életünk már fejlődött akkorát, hogy elérkeztünk ahhoz, hogy a bajok fő forrását igazságos elvek alapján átrendezzük. Valahányszor kidolgozunk egy-egy tervet, amelyet szükségesnek ítélünk gazdasági vagy szociális szempontokból, mindig fölmerül valamilyen formában a magántulajdon, mint akadály. Ugyanakkor már a Mater et Magistra enciklika elismeri a modern társadalom törekvését a közvagyon kiterjesztése felé. És valóban az egész világra jellemző, hogy az állam mind gyakrabban tartja fenn magának bizonyos produktív javak birtoklását, mint például a bányák, vízművek, petróleum, villamosság, atomerő, szállítás stb. Általános törekvés a személyi kényelmet szolgáló javak minél szélesebb rétegben való kiterjesztése és ugyanakkor a termelő javakkal való visszaélések megszüntetése, mert ez ad lehetőséget az előző cél elérésére.

Egyre többen vannak katolikus szociológusok is, akik ki merik mondani az elvet, hogy a termelő nagyüzemek és kiterjedt birtokok a közösség tulajdonát kell hogy képezzék, s azok kiaknázásáról és a jövedelem elosztásáról a közhatalom rendelkezze az érdekelt dolgozók bevonásával együtt. Mindenfelé szaporodnak az e célt szolgáló szövetkezetek, és a kezdeti sikertelenségek után megtalálják a megfelelő formulát, amely korrigálja a közben jelentkező emberi gyöngeségek negatív hatását. Az átmeneti idők sohasem adnak teljes és tiszta eredményeket.

A Populorum progressio ennek az új emberiségnek a megteremtésén akar dolgozni, ezért beszél a „kizsákmányoló rendszerekről, amelyek a birtoklással való visszaélésből és a hatalommal való visszaélésből, a dolgozók kizsákmányolásából és az igazságtalan üzletelésekből fakadnak.” (No.21.) A föld javairól szólva megállapítja, hogy „minden embernek joga van megtalálni abban mindazt, amire szüksége van (...) minden más jog, legyen az bármilyen, beleértve a magántulajdont és szabad kereskedést is, ennek van alárendelve, nem akadályozhatják meg, sőt ellenkezőleg, meg kell, hogy könnyítsék érvényesülését és elő kell segíteniük a súlyos és sürgős társadalmi kötelezettséget: visszatérni az eredeti célkitűzésekhez.” (No.22.) A magántulajdon nem biztosít senki számára feltétlen és abszolút jogot. Nincs semmi megokolása annak, hogy visszatartsa ön-maga számára azt, ami emberi szükségletein túl fölösleges, ugyanakkor, amikor másoknak a legszükségesebb is hiányzik. Egyszóval: sohasem szabad gyakorolni a magánjogot, ha az a közösség szükségleteinek a kárára van, amint azt az egyházatyák és nagy teológusok hagyományosan tanítják.” (No. 25.) Itt következik a már fentebb idézett rész, amely a „közhatalomra” bízta a megoldás gyakorlati végrehajtását. Majd így folytatja: „A nagy kiterjedés, elégtelen vagy teljesen elmaradt kiaknázás, vagy a nyomorúság, amelyet a lakosság mindezek miatt elszenvedni kénytelen, avagy a népesség érdekeinek súlyos megsértése, amennyiben egyes magán javak akadályozzák a közösség haladását, ezekben az esetekben a közjó megkövetelheti a kisajátítást. A zsinat is megemlítette teljes határozottsággal és nem kevésbé világosan, hogy a rendelkezésre álló jövedelem nem olyas valami, amelyet rá lehet hagyni az emberek szabad szeszélyére; meg kell szüntetni az önző spekulációkat.” (No.24.)

Most, amikor tárgyaljuk az Egyház és a kommunizmus viszonyát, és mérlegeljük a dialógus lehetőségeit, abban a kellemes helyzetben vagyunk, hogy a *Populorum progressio* enciklikával Őszentsége VI. Pál pápa maga személyesen is bekapcsolódott a dialógusba. Ezzel egy lépéssel közelebb jutottunk a „modus vivendi”-hez, amely egy békésebb korszakot van hivatva elindítani.

Természetesen vannak, akik ezt az egész nagy fordulatot az Egyházban másként magyarázzák. Oly merész a *Populorum progressio* hangja, továbbá csaknem a teljes püspöki kar oly hirtelen és főleg fejlődés nélkül állott a szociális reformok mellé, hogy felmerül a gondolat, hogy nem az Egyház akarja-e most egy hirtelen fordulattal maga megoldani a munkásság problémáját? Ha ez így lenne, féltő, hogy nagyon keserűen fogunk csalódni, mert egy ilyen reform valóságos végrehajtása abban a társadalmi keretben, amelyikben aktuálisan élünk, csak a legkeményebb harcok árán volna lehetséges. Erre pedig az Egyház nincs felkészülve, de nem is lesz soha, mert az ehhez szükséges eszközöket nem veheti igénybe. A célt nem fogja elérni, csak népszerűtlensége lesz nagyobb, mert a felső réteg, amelyiktől a javakat elvenni akarja, ellene fog fordulni, és semmit sem fog jószántából odaadni, az alsó réteg pedig, amelyiken segíteni akar, szintén ellene fog fordulni, mert a végén mégis segítség nélkül fog maradni. Kivezető út itt csak egy tiszta szándékú párbeszéd lehet azokkal, akik ezt a programot vagy már végrehajtották, vagy elindultak vannak a végrehajtás felé. Elvi állásfoglalásunk már készen van, a pszichológiai előfeltételek pedig már kialakulóban vannak.

Egyesült görög püspök felszólalása

Történelmi tanulmányai több kötettel gyarapították az egyházi szakirodalmat. Különös ismerője az első századok eseményeinek.

Kommunizmus az Ősegyházban?

Az Egyház életének első évtizedei páratlanul érdekes tanulmányra adnak alkalmat. Lehet úgy felfogni, hogy az Alapító valóságos közelsége, amely az Úr Jézus egyéni hangjának külön csengését is a fülükben hagyta, biztosíték arra, hogy a legteljesebb evangéliumi életforma alakulhasson ki. Nem is egy, hanem mind a 12 apostol jelenléte, akiknek egy-egy fennmaradt levele, feljegyzett mondata 20 évszázad múlva is a leghitelesebb bizonyíték valamilyen magatartást illetően, milyen biztosíték kellett hogy legyen ott, az Isten Anyjának személyes társaságában, egy keresztényi életforma kialakítására. De lehet úgy is felfogni, hogy akkor minden még csak kialakulóban volt; az első lépések még csak kísérletek voltak olyan emberek részéről, akik képesek voltak megkérdezni a feltámadt Krisztustól, hogy mikor fogja helyreállítani Izrael elveszett országát, vagyis mikor fogja kivenni a rómaiakat. (ApCsel 1,6) Tehát egyáltalán nem értették még meg, hogy mi is az ő küldetések. A legelső lépések rendszerint bizonytalanok, különösen, ha társadalmi szervezetről van szó, és nem vehetők mintaképnek kétezer éves fejlődés után, főleg amikor ezek az első kísérletek már azokban az évtizedekben megszűntek létezni. Tehát rendkívül óvatosaknak kell lennünk, amikor következtetéseket akarunk levonni a legelső keresztények életéből és főleg társadalmi kereteiből.

Tény az, hogy első pillantásra az a maroknyi kis csapat, akiket akkor még keresztényeknek sem neveztek, pedig már azok voltak, tökéletes vagyonszövetséget alakított ki, nem is csak ötletszerűen, hanem a diakónusok intézményén keresztül valóságos szervezetet is adva neki: íme, a világ első kommunistái. A mai kommunisták ezt kell hogy mondják, és szerintük ők az egyetlen igazi „utódok”. Spartacus és követői fizikai erővel akarták felszabadítani a társadalom nyomorúságos szegény rétegét, Jézus és követői szellemi erővel kísérelték meg ugyanezt. Egyiküknek sem sikerült, mert a két erőt egybe kellett volna fogniuk. Ezt teszik a maiak, ezért győznek. Világosnak és logikusnak látszik ez a megállapítás, a tévedés csak abban van, hogy emberi akaratot és szeretetet fedeznek fel ott, ahol isteni szeretet volt a mozgató erő. Segélyező egyület látnak abban, ami pedig belső lényegében a hitnek egy mindent elsöprő megmozdulása volt. Ma, amikor keresgélünk közös felületet egy békésebb együttélésre, érdekes és hasznos megvizsgálni az első keresztények nyilván kommunista jellegű életét.

Az Apostolok Cselekedeteiből megtudjuk, hogy „a hívők mind összetartottak és mindenük közös volt. Birtokaikat és javaikat eladták és elosztogatták az összeseknek, kinek-kinek szükségéhez mérten.” (2,44-45) Egy későbbi fejezet újra megemlíti a közösség életformáját: „A hívők sokaságának pedig szíve-lelke egy volt, s egyikük sem mondott semmit sem a magáénak a birtokából, hanem mindenük közös volt. (...) Nem is volt senki sem szűkölködő közöttük, mert mindazok, kiknek föld- vagy ház-birtokuk volt, eladták, s az eladottaknak árát elhozták és az apostolok lábaihoz tették. Minden egyesnek pedig annyit osztottak ki, amennyire kinek-kinek szüksége volt.” (4,32; 34-35.) Közismert Ananias és Szafira esete, akik szintén eladták birtokaikat, de az összeg egy részét titokban megtartották maguknak, s ezért Isten halállal sújtotta mindkettőjüket. (ApCsel 5,1-11.) Mikor pedig a görög vidékekről származó, Jeruzsálemben lakó

testvérek panaszkodtak, hogy ők nem részesülnek egyenlően a szétosztandó javakból, az apostolok megalkották a diakónusok szervezetét a szociális munkák elvégzésére. (6,1-6.) Kevéssel később megindult a gyűjtés is a római birodalom nagyobb városaiban, ahol akkor már működni kezdtek keresztény egyházak, s amely gyűjtés a jeruzsálemi testvérek megsegítésére szolgált. (Rom 15,26.; 1Kor 16,1. 2Kor 8,3 stb.) Ez lényegében az egész, amit első forrásból tudunk erről az őskeresztényi kommunizmusról.

Először is állapítsuk meg mindazt, ami nem volt ez a vagyonközösség. Minden kétséget kizárólag nem volt kötelező csatlakozás egy valamelyes új társadalmi formához. Vagyonát mindenki szabadon ajánlotta fel, már amennyire szabadságról beszélhetünk egy ilyen eksztatikus állapotban lévő emberi együttes döntéseiről. Ilyen kellett hogy legyen a lelkiállapota annak a kis csoportnak, mert emberileg szólva, nem gondoltak végig, hogy mit is cselekszenek. Az egésznek volt egy határozott végkiárúsítási jellege, mint akiknek van elégséges motívumuk arra, hogy mindenen túladjanak, és várjanak valami nagy csodát.

Semmiképpen sem az tűnik elő, hogy a vagyon átadása kötelező lett volna. Szent Péter apostol megmondja Ananiásnak: „Miért ejtette a Sátán kísértésbe a szívedet, hogy hazudjál a Szentléleknek, hogy csalárdul visszatarts a föld árából. Nemde, ha megmarad, magadnak marad meg, és magad rendelkezel avval, amit eladtál.” (ApCsel 5,3.)

Továbbá, nyoma sincs annak, hogy az így önként összeadott vagyont kezelték volna, belőle munkaalkalmat teremtettek volna a további megélhetéshez. A szétosztás alapja sem a munka volt, hanem a rászorultság. A földeket, sőt a lakóházaikat is egyszerűen eladták, és a pénzt közadakozás szerűen kiosztották a szegény testvérek között, s így valamennyien szegények lettek. Annyira szegények, hogy hamarosan a többi egyházközségek állandó gyűjtése tudta csak a felszínen tartani a „jeruzsálemi testvéreket”. Nem akartak közösen közös munkából megélni, hanem lemondtak mindenről, és azoknak osztották ki, akik az egész ószövetség alatt és az újszövetség születésekor még mindig hivatásos örök szegények voltak: az özvegyek, árvák és elesettek. Az összeadott vagyon adminisztrációja is csak a szétosztást jelentette, ami a hét kiválasztott diakónus dolga volt. Bármely kommunista ma tiltakozna, hogy ilyen lenne az ő rendszere is.

Nyoma sincs annak, hogy szembe akartak volna szállni akár a zsidó, akár a római társadalmi renddel, márpedig egy új rendszer bevezetése, főleg, ha az annyira forradalmi, nem látszik lehetségesnek az előbbi nyílt tagadása nélkül. Ez a közbirtoklás ma sem jelentene egy új rendszert, mert nincs benne rend, mennyivel inkább nem jelentett akkor egy születő új társadalmi formát. Mégis, valami csekély nyoma van annak, hogy bizonyos társadalmi megmozdulást láttak az első keresztényekben, mert Tacitus szerint, „ha gyűjtogatás bűnével nem is, de az emberi nem gyűlöletével lehetett vádolni őket.” Ez a vád azonban épp úgy félreértése volt a való igazságnak, mint az emberevés vádjá az eucharisztíának. Hogy mennyire nem akartak egy gazdasági vagy politikai értelemben vett új társadalmat megteremteni, mutatja az is, hogy a sokkal igazságtalanabb rabszolgaság ellen nem emelték fel a szavukat, hanem mint a fennálló rend természetes kellékét egyszerűen elfogadták, pedig az még jobban ütközött a testvériesség törvényével, mint a gazdagság a szegénység új felértékelésével.

Végül bizonyíthatóan elszigetelt jellegű maradt ez a „kommunizmus” a jeruzsálemi testvérek között, akiknek buzgóságára és az isteni Mester szavainak oly nagyon

komoly megtartására tisztelettel néztek a többiek, de nem utánozták őket. Ismerünk sok tehetős és gazdag első keresztényt, mint Filemont vagy Aquilát, akiket Szent Pál külön nagyra becsült, holott nem adták el házukat és földjeiket, hogy szétosszák a testvérek között. A diaszpórában való állandó gyűjtés is azt mutatja, hogy ezeknek mindig volt miből adakozniuk, és ha a vagyonuk közös lett volna, nem kellett volna külön gyűjteni.

Miután elemeztük, hogy mi nem volt a jeruzsálemi testvérei „kommunizmusa”, most nézzük azt, hogy hát akkor valójában mi is volt. Ezt legjobban az indító okokból állapíthatjuk meg, ami őket erre az életformára rávitte. Előttük állt az Úr Jézus egészen közvetlen, szuggesztív egyénisége, amelyet maguk megtapasztaltak, s amelynek varázslától nem tudták magukat kivonni. Szavai, amelyekkel három éven át a gazdagságot és a gazdagokat állandóan csak ostromozta, ott csengtek még a fülükben. A gazdagok lettek kizárva a mennyek országából, ők voltak a fehérre meszelt sírok; az utolsó ítélet is úgy lett eléjük felrajzolva, hogy az egyetlen bűn, ami miatt felelősségre lesznek vonva, az a szociális bűn lesz: a gazdagsággal való visszaélés és a szívtelenség. A szegény asszony fillére többet ért, mint a gazdag aranya, és a teve könnyebben bújt át a tű fokán, mint gazdag az ég kapuján.

Krisztus tanítását saját példájával húzta alá, és egy normális szegénységen messze túl, önkéntes nincstelenséget választott életformájául: Ő maga mondta, hogy a vadállatoknak barlangjaik vannak és az Ember Fiának nincs hová lehajtsa fejét; nem egyszer kalászból kimorzsolt búzaszemeket ebédeltek; és a templomi adó megfizetésére nem volt semmi pénze. Apostolai szegények voltak, de mert tanítványai akartak lenni, még azt a keveset is ott kellett hagyniuk a galileai tengerpartokon, és minden nélkül követni Őt. Máté, akinek valamivel többje volt, azt a többet kellett otthagynia. A gazdag ifjú pedig azért nem lett közvetlen társává, mert nem volt lelkiereje mindenét elhagyva a teljes szegénységbe követni őt.

Az első keresztényeknek első kis jeruzsálemi csoportja, az „elő-kommunisták”, igenis akartak a követői lenni. Ott csoportosultak az apostolok körül. Részesülni akartak a megváltás óriási eredményeiben, a helyreállított Izrael boldogságában, de tudták, hogy ehhez csak egyetlen egy út vezet el, az, amelyen a Mester is végig ment: lemondás, szegénység, szenvedés és ezek után a legvégén a megdicsőülés. Az Úr Jézus vallása kifejezetten „vigasztaló” vallás volt, amely feltételezett egy vagy beleszületett vagy önként vállalt szegénységet; a szenvedés értéke a maximumra nőtt, de a jutalom is ezért maximális lesz: megváltottság, uralkodás, boldogság. Egy ilyen eszmevilágban az élmények teljes frissességével elmerülni, ehhez társakat és vezetőket találni, velük összeforva egyetlen családot alkotni „naponta egy szívvel-lélekkel imádkozni a templomban” (ApCsel 2,46) és a nap többi részét „a felső teremben tölteni, ahol időzni szoktak” (ApCsel 1,15) ... mindez azt jelentette, hogy ott másról, mint lelki dolgokról, szó sem eshetett. Egyetlen családdá forrtak össze. Nemcsak érzelmeik voltak közösek, hanem vagyonuk is. Egy ilyen összeforrt túlfeszültségben a legtermészetesebb, hogy akinek földje van, az hamar eladja, mert a többségnek semmije sincsen és enni azért mégis kell; a házat is nyugodtan el lehet adni, mert a mester megmondotta: „Ne aggódjatok éltetekről, mit egyetek, se testetekről, mibe öltözzetek (...) Nézzétek az ég madarait, hogy nem vetnek, nem aratnak, sem csűrökbe nem gyűjtenek és a ti mennyei Atyátok táplálja azokat. Nem értek-e ti többet azoknál? (...) És a ruházatról mit aggódtok? Nézzétek a mezők liliomait, mint növekednek, nem dolgoznak, és nem fonnak; pedig mondom nektek,

hogy Salamon minden dicsőségében sem volt úgy öltözve, mint egy ezek közül.” (Mt 6,25-29) Máté apostol is ott volt közöttük, aki később ezeket mind leírta.

De mindezekén túl ott volt a nagy ígélet, hogy a feltámadt Krisztus visszajön az égből nagy dicsőségben ítélni és mindenki felett uralkodni az egész világon. Szent Pál oly értelemben írt erről, hogy a Tesszaloniki-beliek ezt úgy értelmezték, hogy csak egészen rövid idő kérdése ez, és kezdtek nem dolgozni, javaikat elfecsérelni. Szent Pál egy második levelében megfeddi és egy további normális életre buzdítja őket. A jeruzsálemieket senki nem fedte meg, legalábbis mi nem tudunk róla. A mi híreink csak arról az időről beszélnek, amikor még a parúzia teljes lángolásában éltek. Az első „kiliasmus”¹⁶⁶ volt ez, a zéró esztendőben; ez majd ezer év múlva újra visszajön, hasonló jelenségek kíséretében, de az első erkölcsi emelkedettsége és tisztasága nélkül. Nem ők voltak az egyetlenek, közhangulatként jelentkezett más szellemi körökben is. Nemcsak Szent János írt Apokalipszist; valóságos irodalma volt ennek. A kommunisták ezt is gazdasági okokra vezetik vissza: a rettentő köznyomor, épp a szegény rétegeknél, ebbe a lehetetlen reménységbe menekült, s egy vágyálom miatt önként vállalta azt a szegénységet, amelytől úgy sem tudott menekülni. Szerintünk a folyamat fordított volt: az Úr Jézus mindent elsöprő lelki hatása váltotta ki ezeket a társadalmi-vagyoni jelenségeket, amelyeket mai szemszögből nézve, tévesen, koraszülött kommunizmusnak lehetne minősíteni. Egy amúgy is teokratikus államban az Isten-közelség és a pünkösdi Szentlélek kiáradása így jelenségeket is ki tudott váltani.

Mindebből mi maradt meg, és mi következtetések vonhatók le a mai időkre? Az Úr Jézus szavai a szegénység sorsdöntő jelentőségéről és személyes példája, evangéliumi tanácsa zsugorodott össze. Azok is, akik megfogadták, néhány szélsőséges esetet leszámítva, ezt az egyéni szegénységet kénytelenek voltak összekötni egy közösségi vagyon birtoklásával és annak rendszeres megművelésével. Így alakultak ki a monasztériumok és szerzetesrendek, sőt a lovagrendek is. Az ég madarainak gondtalansága és a mezők liliomainak ingyen ruházkodása egy józanul értelmezett gondviselésé lett, amelyben mindenkinek bíznia kell, de amire egyes egyedül ráhagyatkozni nem szabad. Ez a jelenlegi zsinat valóban az Isten és az Egyház ügyét szolgálja a legtisztább szándékkal, és mégsem bíztuk magunkat egyedül a gondviselésre, hanem mi magunk is gondoskodtunk magunkról.

A jeruzsálemi első egyházközség talán a legtovább tartott ki a többi testvérek között a közel világvégének várásában. A többiek hamarabb rendezkedtek be egy hosszabb várakozásra. A tények tették józanná az első keresztényeket, mert abban a feszültségben hosszú ideig élni nem lehetett. Egyszer csak nyilvánvalóvá kellett lennie, hogy a parúzia bekövetkezésének az ideje teljesen bizonytalan, és erre a várakozásra nem lehet gyakorlati életet felépíteni. A jeruzsálemi testvérek számára a remény még egyszer fel lángolt, amikor 66-ban egy nagyobb méretű felkelés tört ki a rómaiak ellen, és ők a felfordulás színhelyéről Pella városába, a Jordánon túlra vándoroltak ki. Onnan figyelték a világ végének látszó borzalmas jeruzsálemi pusztulást. De mert ebből sem lett világvége, hanem csak Isten kezének megsúlyosbodása Izrael fiai között, a zsidózó és parazitát váró első egyház tekintélye végleg leáldozott a pogányokat szabadelvűen befogadó szórvány-egyházak között. Ő maga [a pellai keresztény közösség] lassan eretnekségbe

¹⁶⁶ Kiliasmus (chiliasmus): tévtanítás, amely Krisztus ezer éves uralmának (közeli) eljövételét várja, a Jelenések könyve 20. fejezete alapján

süllyedt. Nem érdektelen számunkra, hogy ennek az eretnecségnek „ebioniták”¹⁶⁷ lett a neve, az „ebionim”, „szegények” szóból. Sajnos, így végződött az Apostolok Cselekedeteiben leírt és sokszor oly büszkén tárgyalt első ősegyházi vagyonközösség.

Mondhatnók azt is, hogy a jeruzsálemi egyház személyes kapcsolatait, közvetlen élményei és földrajzi helyzeténél fogva a valamiképpen belesodródott abba, hogy egy egészen ideális egyházzá legyen, oly annyira ideálissá, hogy abból valami reális már nem is válhatott. Ez az ideális Egyház meg tudna egyezni egy szintén ideális kommunizmussal, s így már nem egyedül, hanem kettesben lennének képtelenek valaha is reálissá válni. Legalább annyi praktikus következtetés mégis marad a kezünk között, hogy ideális magasságokban, elvben nem ellenségek, sőt tudnának fegyvertársak is lenni néhány közös ellenséggel szemben. Közös ellenség az egyéni gazdagság, amely a többséget elnyomva tartja, közös fegyver pedig a vagyon egy részének közös birtoklása és gyümölcseinek közös felhasználása. Ezt a távoli rokonságot egy negatív példán jobban fel tudjuk fogni: próbáljuk meg a jeruzsálemi ősegyház elveit és gyakorlatát, ha csak ideális síkon is, összeegyeztetni a liberál-kapitalizmussal vagy feudalizmussal. Nem fog sikerülni. Mivel pedig a jeruzsálemi vállalkozás mégis csak a büszkeségünk maradt, mert a legtisztább evangéliumi talajból nőtt ki, ezért érdemes leülni és foglalkozni a kommunizmussal, hátha van annak egy olyan fejlődési lehetősége vagy olyan formája, amely megenged egy kedvező együttélést. Többet mi nem akarunk, és azt hiszem, a kommunisták sem.

¹⁶⁷ Ebioniták: Kr. u. I. században létrejött zsidó–keresztény szekta. Írásaik csak töredékesen maradtak meg. Bár Jézusban a megígért messiást látták, de tagadták istenségét, kereszthalálának megváltó áldozati jellegét. A mózesi törvény kötelező voltát hirdették, elvetették Pál apostol tanításainak nagy részét, valószínűleg Máté evangéliumának egy átdolgozott változata volt a fő iratuk. Közeli kapcsolatban álltak a kumráni esszénusokkal. Követőik még a VII. században is éltek Jordánia keleti részén, Mohamed általuk ismerte meg a kereszténységet.

13. A MUNKÁSPAPOK MOZGALMA

Francia püspök felszólalása

Személyes ismerőse volt [a munkáspap¹⁶⁸] Loew¹⁶⁹ dominikánus atyának, amikor az még Marseille-ben kikötői rakodómunkásként dolgozott. Próbálta fékezni Henri Barreau abbét, amikor a félelmetes vasas-szindikátus főtitkárának választották meg. Ő is aláírta a francia püspöki kar közös nagy nyilatkozatát 1954-ben.

Ami már a múlté

A világot Isten földrészekre osztotta, s Amerika messzire van Európától. Aki nem járt személyesen Amerikában, az tulajdonképpen nem ismeri az Újvilágot. Mi emberek is széttördeltük a világot: a földrajzi térkép mellé odatettük a társadalmi rétegek térképét, s ott is az egyik „földrész” nagyon messzire van a másiktól. Aki nem járt személyesen a munkások külön világában, az tulajdonképpen nem ismeri őket. Ők egy külön földrész, akiktől óceán választ el bennünket.

Csak bizonyos százalékuk van még megkeresztelve, de komoly statisztikák szerint, amelyeket mi katolikusok vettünk fel, például a francia kikötőmunkások 1%-a gyakorolja a hitét. A nagyvárosok munkásnegyedeiben jobb a helyzet, mert ott ez az egy százalék felmegy a duplájára, azaz 2%-ra, de néha 6%-ra is felugrik, messze az átlag fölé, és ezt már megünnepeljük, és hódító katolicizmusról beszélünk – közel kétezerben Krisztus után.¹⁷⁰ Önámítás nélkül nem dicsekedhetünk azokkal a maroknyi kis csoportokkal, amelyek a plébániák életében normálisan részt vesznek, amikor az igazi tömegek számára – munkásokról beszélek – nem az étellel, hanem a halállal kapcsolatban jelenünk meg, mert szereplésünk az ő világukban a temetéssel van összekötve. Apró korallszigeteink vannak csak, néhány pálmafával a mérhetetlen óceán közepén.

Tanúi vagyunk a munkások között egy szomorú lelki folyamatnak: az, ami szentségi, teljesen elválik a profántól, két külön világgá lesz, s amennyire törtetnek megszerezni a profán világ javait, annyira egyáltalán nem érdekli őket a szentségi élet semmiféle ígérete, kegyelme és liturgiája. Külvárosok negyedei a tökéletes pogány világ képét adják, keresztény jellegű babonákkal teleszórva. Ezek a babonák örökség a nagyszülőktől, de már ezt is levetkőzik, hogy egyszerűen csak materialistává legyenek. Hányszor

¹⁶⁸ Munkáspap: világi vagy szerzetes pap, aki tudatosan elhagyja plébániáját vagy kolostorát, hogy hivatásszerűen gyári munkásként, tartósan munkakörnyezetben éljen, osztozva a sorsukban, vigye el közérjük Jézus evangéliumát, főként az 1940-es, 50-es években.

¹⁶⁹ Jacques Loew (1908-1991) francia dominikánus szerzetes, az első munkáspapként a negyvenes években kikötői dokkmunkásként dolgozott. A munkáspap-mozgalom elindítója, a Sz. Péter és Pál Munkásmisszió (Mission Ouvrière saints Pierre-et-Paul (MOPP) és a Hit Iskolája (École de la Foi; Fribourg, Svájc) megalapítója. Számos külföldi utat tett, az 1970-es években Magyarországon is járt. Több nagyhatású könyvet írt. Elete utolsó 18 évét visszavonultan, trappista és cisztercita szerzetesek között töltötte.

¹⁷⁰ Mons. Gros, L. : La pratique religieuse dans le diocèse de Marseille (Paris: Ed. Ouvrières, 1954), idézve Andreu, P: Grandeza y errores de los curas obreros (Buenos Aires: Ed. Leviatan, 1956) c. könyvében. [NT]

hallottam, hogy amikor megjelenik közöttük egy-egy pap a legtisztább szándékkal, igazi szeretettel, hozva az evangélium üzenetét, összes megjegyzésük, gyűlölet nélkül, csak annyi, hogy „hozza elhelyezni az árucikkét”, és nem látnak benne semmi kíváncsiságot, amiért érdemes volna annak utánanyúlni. Nem oly régen egy munkással beszélgettem, aki nem tudta és nem látta rajtam, hogy ki vagyok, s amikor arra jött egy pap, csak ezt a megjegyzést vetette oda félvállról: kiveszőben lévő szakma. Számomra a közömbös hang, a csupán egyszerű és hideg megállapítás volt az ijesztő. Már a gyűlöleten is túl vannak: csak közömbösen néznek bennünket. A helyzet súlyosságát azon lehet tehát a legjobban lemérni, hogy komoly nagy életszentség nélkül senki nem tudna megtérni és hite gyakorlásában kitartani anélkül, hogy el ne kellene hagynia egész környezetét. Csak a teljes kiszakadás abból a rétegből biztosíthatja a hit megmaradását. Az a pogány tenger oly mély és oly széles, hogy abból kiúszni már nem is lehet, csak kimászni belőle valamilyen partra, ha van ilyen a közelben.

Ezt világosan beláttuk ezelőtt valamivel több mint húsz évvel, és arra meggyőződésre jutottunk, hogy egy ilyen egybeolvasztott tömeget nem lehet egyének megtérítésére alapozott módszerekkel meghódítani. Suhard¹⁷¹ bíborosnak volt egy merész és modern terve az egész munkásság globális visszahódítására a kereszténység számára. Csak egy módon láttuk ezt megvalósíthatónak; ha alkalmasan kiképzett papok benyomulnak magába a munkásrétegbe, megosztják velük sorsukat, keserű kenyerüket, nyomorukat, s így beviszik oda azt a hírt, amelyet egyébként soha meg sem hallgattak volna. Amint Krisztus emberré lett az emberek között, úgy a pap is legyen munkás a munkások között. A munkásokon való tényleges segítség csak eszköz volt a lelkükhöz hozzá férni. A későbbi fejlemények folyamán egészen nyíltan is be lett vallva ez a cél, és szemére lett vetve a munkáspapoknak, hogy messzire túlmentek a kijelölt határokon, mert nekik ott sem, a tömeglakások nyomorában sem lett volna szabad megfélemleniük arról, hogy legelső céljuk minden más fölött a lelkipásztori munka. Aix-en-Provence érseke¹⁷² így értelemben válaszolt hivatalosan az erre vonatkozóan feltett több kérdésre. (D.C., No.1166, 1954. febr.7.) : „Ebben a kísérletben, úgy ahogyan az mindjárt az elején el lett határozva, a papok azért lettek a munkások közé küldve, hogy az Isten országának alapjait megvessék, vagyis betöltsék papi hivatásukat, és csak annyiban lettek felhatalmazva fizikai munkákra is vállalkozni, amennyiben ez hasznosnak és szükségesnek mutatkozik. A kétkezi munka célja mintegy az állampolgárság kiváltása volt abban a külön világban.”

És ez természetes. Az Egyház küldetése a természetfölötti világ felé bontakozik ki. Ez az ő nézőpontja. Ugyanakkor a munkásság nézőpontja pedig az, s ezt is tiszteletben kellett volna tartani, hogy ő nem szívesen veszi, ha csak azért telepednek le melléje, hogy sajnálkozzanak és segítsenek rajta; a munkásság mindenekelőtt küzdő fegyvertársakat keres, mert ma még a harc állapotában van egy jobb jövő érdekében. Ezen a ponton ütköztek a célkitűzések, és végzettszerű bizonyossággal vezettek a törés felé. Tíz évre volt szükség, hogy ezt a keserű tapasztalatot learassuk.

¹⁷¹ Emmanuel Célestin Suhard (1874–1949): francia bíboros.1928: Bayeux megyéspüspöke, 1930: reimsi érsek, 1935: bíboros, 1940: Párizs érseke. A munkásság hitvesztését látva hirdette meg Párizs, majd egész Franciaország misszionálását (Mission de France); támogatta a munkáspapságot.

¹⁷² Charles de Provençères (1904–1984) Aix-en-Provence érseke 1945–1978 között

Mindenekelőtt nyilvánvalóvá lett, hogy a munkásság sorsában van valami olyan mélységesen emberi, hogy annak csak az tud ellenállni, aki messziről nézi őket vagy csak látogatónak jár hozzájuk. Azok a fiatal vagy javakorbeli papok, akik a gyárakból kiözönlő, fáradt és gondterhelt emberek tízezrei között sodródtak naponta albérleti szobáik felé, nem állhattak ellen a közösség erejének. Kellett, hogy átvegyék saját testükre valamennyiük közös sebet, ezzel együtt lassan a közös észjárást és a közös megoldásokat. Belekerültek a kölcsönös apró segítések emberi melegségébe, a közös bajba jutottak szolidaritásában, s onnan, a gödör fenekéről, most már saját szemükkel láthatták, hogy mit érnek az elméletek, az üres frázisok, a nagy szociális előadások és magas színvonalú tanfolyamok, díszelnökeikkel együtt, amikor ott azt tapasztalták, hogy az egyetlen megfogható realitás az, amit a szindikátusok éreztük tesznek. Ezek a szindikátusok pedig kommunisták voltak. Mit számít az, hogy kommunisták, gondolták eleinte ezek a mi papjaink; majd lassan nekik is úgy tűnt fel, hogy igazi munkásnak lenni egyenlő ezekhez a szindikátusokhoz tartozni. Rajtuk végzett kísérletek mutatták meg az Egyháznak, hogy aki ehhez a társadalmi réteghez tartozik, még ha egy felkészült pap tudásával és lelkületével rendelkezik is, a fogaskerekerek erejével sodródik a marxizmus karjaiba. Ez magának Pizzardo bíborosnak a megállapítása a Santo Ufficio 1959. július 3-i levelében, amelyet Feltin¹⁷³ kardinálishoz intézett. Mons. Ancel¹⁷⁴ pedig tíz évvel előbb még precízebben beszélt, és az „istentelen materializmust” jelölte meg, mint elkerülhetetlen végzetet, ahová a kommunistákkal kapcsolatot fenntartó munkás belesodródik.¹⁷⁵

A munkáspapok érezték, hogy az Isten ígéje mellé egy darab kenyeret is kell, hogy adjanak. Külső „szakértők” meddő vitájának tartom, hogy a munkáspapoknak mit kellett volna tenniük: Isten ígéjéhez hozzáadni a darab kenyeret, avagy a kenyérhez később hozzá illeszteni az Isten ígét. Pedig majdnem hogy ez a finom distinkció volt a legfőbb vád ellenük, ami lebuktatta őket. Ott a nyers életben ezek a fogalmak eggyé olvadnak. Nincs rafinált megkülönböztetés, de van egyetlen akarat testileg-lelkileg segíteni a másikon, időrendi sorrend nélkül. Így lettek ott ezek a munkáspapok abban az idegen világban, ellenségek között, hangadókká, szakszervezeti főtitkárokká és tanácsadókká. Sztrájkok szervezésében oroszlánrészük lett, tüntetések alkalmával együtt meneteltek a munkásokkal, s amikor 1952. május elsején a rendőrség verte szét a felvonulót, a kettős rendőrsorfallal között vészőfutáson végigkergetett és félholtra vert munkások között több pap is elszenvedte a közösen vállalt sorsot.

Ez az eset után maga Feltin kardinális tiltakozott a rendőri brutalitás ellen: „Nem lehet megengedni, hogy bárki is, legyen az akármilyen rendű vagy rangú, letartóztatása után emberi méltóságát megalázó bánásmódban részesüljön.” Mons. Rétif pedig megkérdezte a *Témoignage Chrétien* június 13-i számában, hogy milyen kifordult helyzet és észjárás kell ahhoz, hogy a letartóztatottat összeverő rendőr igazabb keresztény lenne, mint az a fogoly, akit nem lopásért, hanem ideái miatt börtönöztek be.

¹⁷³ Maurice Feltin (1883-1975) francia püspök, 1935-től Bordeaux, majd 1949-től Párizs érseke 1966-ig. XII. Piusz pápa 1953-ban vette fel a bíborosi testület tagjai közé.

¹⁷⁴ Alfred Ancel (1898-1984) francia katolikus pap; 1942-71 között a Prado előjárója (Prado: Antoine Chevrier lyoni plébános által 1860-ban alapított szervezet a szegénységben élő lyoni gyermekek megsegítésére), 1947-1973 között Lyon segédpüspöke.

¹⁷⁵ A. Ancel: « L'Eglise et les chrétiens progressistes » in: *Témoignage chrétien*, 262, 15 juillet 1949 [NT]

Üres találgatás, hogy vajon idővel be tudták volna-e terelni az egész nyájat az „egy akol”-ba, mert nem kaptak rá időt, bár nagyon valószínű, hogy sikerült volna. A nagy kísérlet kudarcba fulladt, mert a válogatott hadosztály, amelyikre oly büszkék voltunk, átállt az ellenséghez.

Sokan kérdezték már akkor, és még többen kérdezik ma a dialógusok korszakában, a kiközösítés feloldása után, a Populorum progressióval a kezükben, hogy egy akkora meglepetés láttára, egy ilyen látványos és tömeges „hűtlenség” után nem kellett volna-e alaposabban felülvizsgálni és jobban felbecsülni az okokat, az úgynevezett „vétkesek” kíméletlen elítélése helyett? Tud-e manapság képzett embereket egy élmény ennyire elsodorni és tud-e a pszichológia ennyire felette állni a logikának, vagy talán igaza volt Congar¹⁷⁶ dominikánus atyának, aki megállapította, hogy a marxizmussal szemben dogmatikailag könnyen ki lehet, és ki kell mondanunk a „nem”-et, de ezzel még nem lettek megoldva azok az égető problémák, amelyeket a marxizmus megoldásra felsorol és programjára tűz. Ennek a programnak igazság-ereje győzte le a munkáspapokat, és ez a program lényegében szembefordulás azzal a rendszerrel, amelyiknek az oldalán ott állunk.

A munkáspapok botránya a kommunizmushoz való csatlakozás miatt oly nagyra nőtt, hogy az Egyháznak intézkednie kellett. Utólag sokat beszéltek erkölcsi botrányokról is, de a számarányok tanúsága szerint a végső szakítás előtt nem követtek el több hibát, mint bármely egyházmegye papsága. Az ideológiai okok miatt történt kiközösítés után természetes volt, hogy a lázadók között az úgynevezett papi fegyelem szétesett és többen megnőszültek, maguk után hagyva az a megdőbbentő látszatot, amelyet a munkásság bizonyágtételnek vett, hogy a munkásréteg mellé való odaállás, a küzdelmeibe való bekapcsolódás ily következményekkel jár.

Az utólagos erkölcsi kiértékeléshez járult az az igazságtalan és szeretetlen megállapítás is, hogy maga Feltin bíboros, 1954. február 27-i pásztorlevelében, hivatkozva a második világháborúra és az utána következő zavaros időkre, ezekben látta a munkáspapok hiányos tudományos felkészültségét, ami szerinte érthetővé tette bukásukat. El lett felejtve, sőt le lett hivatalosan tagadva az, hogy amikor kinevezték őket, úgy lettek bemutatva, mint külön alaposással kiképzett kiváló papok, ami fel is tételezhető, tekintve a vállalkozás nagyságát, újdonságát és ezeknél nem kisebb vakmerőségét. Ily kényes misszióra mindig a legjobbak között szoktak válogatni.

Az igazság az, hogy a botrány fő okaként hivatalosan is a kommunista párthoz való csatlakozást és a szindikátusokban vállalt vezető szerepet említették. Liénart¹⁷⁷ bíboros ugyan más megokolást említ (*Semaine religieuse*, 1953. dec. 28. Lille), de ez valószínűleg Pizzardo kardinális egy rendelkezésére támaszkodik csak (1953. július 27.), amelyben a Szemináriumok és Egyetemek Kongregációja végérvényesen és kivételt nem tűrően megtiltja a franciaországi teológusoknak, hogy a vakációjuk ideje alatt bármilyen munkahelyen inasnak álljanak be. Pizzardo bíboros tekintélye indíthatta Lille

¹⁷⁶ Yves-Marie-Joseph Congar (1904–1995) neves francia dominikánus szerzetes, teológus, a munkáspap-ság támogatója. Bár az 1950-es évek közepén egy ideig felfüggesztették nyilvános tanítói tevékenységét, később aktív előkészítője, majd hivatalos szakértője lett a II. Vatikáni Zsinatnak. II. János pápától kapta meg 1994-ben a bíborosi címet.

¹⁷⁷ Achille Liénart (1884–1973) a franciaországi Lille püspöke (1928–1968), 1930-tól bíboros, sok éven át a francia püspöki konferencia elnöke; a II. Vatikáni Zsinat valamennyi ülészakájának résztvevője.

főpapját, hogy leírja a következő sorokat: „Papnak lenni és munkásnak lenni két különböző tevékenység, az életnek két egymástól különböző állapota, amelyek nem egyesíthetők egyazon személyben anélkül, hogy a papság fogalma ne legyen megmásítva. A pap arra lett kiválasztva, hogy Istennek szentelt életet éljen és a lelkekkel foglalkozzon; a munkás ezzel szemben e világi feladatot tölt be; nincs mód arra, hogy ezt a két feladatkört össze lehessen egyeztetni.” Érdekes meghallgatni, hogy az alpesi gátépítésnél dolgozó 51 munkáspap miként nyilatkozik ugyanerről a kérdésről: „Amikor elsüllyedünk a sárban, amikor testünk kimerül a nehéz munkától, Krisztus oldala mellett állunk, Aki megtehetette volna, hogy fejedelemnek és doktornak szülessen, mégis harminc éves koráig ezt a munkás-sorsot választotta a maga számára, és azóta is állandóan meg van alázza, ki van zsákmányolva, szenvedésre van ítélve a kereszten, amely a szegények sorsa, a kizsákmányoltak élete, akár tudják ők ezt, akár fogalmuk sincs róla. A pap, aki önmagában hordozza e világot, beteljesíti saját testén mindazt a szenvedést, ami Krisztus szenvedésének kiegészítője.”

Egy valóságos keresztényi program, amely misztikus magasságokig emeli fel a papokhoz „méltatlan” testi munkát. Milyen mentalitás az, amelyik egy ennyire aszketikus programot nem tudott megérteni csak azért, mert napfényre hozta azokat a sebeket, amelyeket egyébként idegen világnézetű szindikátusok merészelnek odatartani a világ szeme elé?

Feltin bíboros azt is kiolvasta a munkáspapok viselkedéséből, hogy ők két Egyházat tételeznek fel, s így ír róluk: „Nem engedhető meg, hogy különbséget tegyenek két Egyház között. Nem létezhetik egy tiszta Egyház a munkásvilág számára és egy másik Egyház megterhelve minden bünténnyel, amelyet a polgári társadalom rovására írnak.”¹⁷⁸ Az összes bűnökkel egyetlen munkáspap sem vádolta meg az Egyházat, de néhány bűnért a jelenlegi II. vatikáni zsinat példaadó őszinteséggel elvállalta a felelősséget. Amit ma a zsinat bűnnek ismer el, az 15 év előtt is az volt. Ezt kellett volna hogy már akkor meglássuk.

Ottaviani¹⁷⁹ bíboros pedig, a Santo Ufficio prosecretariója azokban az időkben, 1954. febr. 11-én, a római Béke királynője templomban prédikálva elítélte „az apostoli munkáknak ama reformátorait”, akik „sokat beszélnek a földi kenyér előnyeiről az Égi kenyérrel szemben, de keveset beszélnek Krisztusról és az ő keresztyéről.” Gratulált azoknak, akik okosan kitartanak az egyházközségi munkák keretei között. „Van valami jobb – kérdezte – a jelen idők számára is, mint a plébániai munka?” A munkáspapok nem vették magukra ezt a kritikát, mert „az apostoli munkáknak ama reformátorai” maga a francia püspöki kar volt, élén a kezdeményező Suhard bíborossal, aki az egészet kitervezte és papjait kiválogatta, éppen mert valami jobbat keresett, mint a plébániai munka; de a bíráló első része sem érintette őket, mert soha azt nem mondták, hogy a földi kenyér többet ér, mint az égi. Kölcsönösen meg kellett volna gondolni minden szót, amikor elítélték azokat, akiket az ő tekintélyük küldött egy kísérleti munkába, s nem kellett volna kézmosás közben becsületükben is meghurcolni őket. Amikor elkezdtek a nagy kísérletet, még nem tudtuk, hogy nem szabad közel menni ehhez az ellenség-

¹⁷⁸ L'Actualité Religieuse, 1954. október 15. [NT]

¹⁷⁹ Alfredo Ottaviani (1890–1979) a katolikus egyház kúriális bíborosa. 1935-től a Szent Officium (ma Hittani Kongregáció) assessora, 1953-tól titkárhelyettese, 1959-től főtitkára (1968-tól a Hittani Kongregáció prefektusa. A II. Vatikán Zsinat aktív résztvevője; a zsinati atyák konzervatív szárnyához tartozónak tartották.

hez, mert még képes magával sodorni bennünket. Amikor majd a marxizmus kijózanodik vagy bölcsőbbé lesz, és feladja az ateizmust mint programjának lényeges részét, és tovább halad a magánkezdeményezés útján, szeretném tudni, hogy akkor vajon mit fogunk ellenük felhozni, hogy szociális igazságokért küzdeni akaró híveink ne bennük keressenek munkatársakat?

A fenti kritikák utólagosak voltak, mert a római döntés a munkáspapok ellen még 1953. nov. 16-án jött ki. Épp ez, ami a legjobban fájt az érdekelt papoknak, mert mint válaszukban írták, előzőleg dialogizálhattak volna velük. „El is fogadtuk becsületesen – írták a munkáspapok – hogy néhány dologban változtatást hozzanak be, mégis szóba se álltak velünk, hanem bevégzett tények elé állítottak minket.” Voltak munkáspapok, akik kétségbe vonták az elítélő dokumentum hitelességét, hivatkozva XII. Piusz pápa súlyos betegségére, és nyíltan feltételezték, hogy Öszentsége háta mögött lett megszerkesztve a döntés szövege. Hogy semmi kétség ne maradhasson fenn, Öszentsége maga jelentette ki, hogy számára ez a döntés „lelkiismereti kérdés” volt.

A munkáspapok kollektív válaszukban mérhetetlen keserőséggel írják, hogy „még Rómában magában sem vélekedtek úgy, hogy munkánk összeegyeztethetetlen lenne papi mivoltunkkal vagy az Egyház hitével, pedig a dolgok fejlődését eleitől fogva nagy figyelemmel kísérték (...) hogyan ne éreznénk most azt, hogy el lettünk árulva és be lettünk csapva (...) Úgy érezzük, hogy oda lettünk dobva áldozatként egy embertelen védelmi terv érdekében, amely ezek után még jobban megmerevíti az Egyházat, és fejére hozza azt a sorsot, amelyet éppen elkerülni akart vele.” Utalnak arra, hogy most az Egyház összeegyeztethetetlennek jelenti ki a munkásmozgalmakban való aktív szereplést a papi minőséggel, s így folytatják: „A mi küldetésünk éppen az volt, hogy a szakadékokat áthidaljuk (...), de a nyomor sokakban, úgy látszik, csak addig támasztja fel az irgalom érzését, amíg védtelenül áll előttük, de ha szervezkedni próbál és javítani sorsán, épp az ő segítségükkel, megijednek tőle.” A nyilatkozat végén ismét visszatérnek a becsapásra: „Amit Önök a mi e világi elkötelezettségeinknek neveznek, elvtársaink előtt ez nem más, mint az a munka, amelyet a munkásosztály érdekében éppen az Önök megbízásából elvállaltunk.”¹⁸⁰

Az egyik toulouse-i munkáspap tovább megy, és a France-soir febr. 13-i számában kijelenti, hogy a liberáció ideje alatt¹⁸¹ jók és fontosak voltak az Egyház számára, mert akkor védelmet jelentettek, dicsőséget és bekapcsolódást egy nemzeti ügybe, de ma félreteszik őket, mert a politika ezt kívánja.

A lavina elindult, nem lehetett már visszatartani. De nem is volt, aki akarta volna, sőt maga az Egyház kijelentette, hogy amelyik pap nem engedelmeskedik, és nem vonul vissza eddigi munkáitól, az ne is kérje a „laikus állapotba való visszahelyezés” kegyét, mert úgysem kapja meg. Ezek után már csak az hiányzott, hogy a három dominikánus provinciálist Róma elmozdítsa a helyéről, s ezzel kitörjön a legkiválóbb civil katolikusok között a botrány. Beuve-Méry, a L'Actualité Religieuse szerkesztő-bizottságának tagja, nyilatkozatot tett közzé a Le Monde 1954. febr. 13-i számában, kijelentve, hogy a hét dominikánus atya¹⁸² öntudattal teli meghajlása Róma rendelkezése előtt épp úgy

¹⁸⁰ La Croix, 1954 febr. 23. [NT]

¹⁸¹¹⁸¹ A németekkel szembeni ellenállási mozgalomban

¹⁸² Köztük négy nemzetközi híré teológus: Pierre Boisselot (1899-1964), Marie-Dominique Chenu (1895-1990), Yves Congar (1905-1995), Henri-Marie Féret (1904-1992)

lehet botrány, mint épületesség tárgya: lehet út a természetfölöttiség felé, de épp úgy lehet út Moszkva hajdani hírhedt politikai pörei felé is, „amellyel veszélyes hasonlóságot mutat”. A továbbiakban leszögezi, hogy „a püspökök feladata megállapítani, hogy (...) mi az, ami még politika és mi az, ami már csak a hivatalos hatalommal való visszaélés; más szóval, mi az, ami a hit védelmét szolgálja s mi az, ami csak a kommunizmustól való pánikszerű félelem eredménye, ami ugyanakkor veszélyes visszakanyarodást jelentene az inkvizíció nagyon is vitatható módszereihez.” Három nappal később Francois Mauriac¹⁸³, hangsúlyozottan katolikus szellemű író (előző évben kapta meg az irodalmi Nobel-díjat) helyezett el egy nagy cikket a Le Figaróban, egy új Dreyfus-pörnek minősítve a munkáspapok félreállítását. „A római kongregációk – írja – leütik a francia katolicizmus haladó szárnyának fejét. Hozzányúlni Franciaországban P. Lacordaire¹⁸⁴ fiaihoz és halálosan megsebesíteni őket, egyenlő bármelyik katedrálisunk levegőbe röptetésével”. Másnap egy újabb cikkben (La Croix, 1954. febr. 16.) Francois Mauriac követeli, hogy Franciaország kössön Rómával egy új konkordátumot, amely hivatva legyen védelmébe venni a francia Egyházat a római kongregációk tirannizmusával szemben.

Nem részletezem tovább ezeket a szomorú eseményeket, amelyek felkavarták a francia közvélemény minden rétegét, és a világegyház számára is az utóbbi idők egyik legnagyobb vereségévé lettek, mert nem mindig az a győztes, aki az akaratát keresztül tudja vinni. Oly nagy személyiségek szavai után még csak azt a kis kapucinus munkáspapot idézem, aki a dekrétum elolvasása után csak annyit mondott: „Hogy mehetnék én most vissza újra koldulni a mindennapi kenyereért?”

Éreztük szükségét azokban a napokban, hogy valamit tenni kell az ügy elsimítására, ezért össze lettünk hívva Párizsba április 28-ára (1954) az egyetemes püspökkari nagygyűlésre. A felszabadulás éveit leszámítva utoljára 1906-ban ült össze így a teljes francia püspöki kar. Tehát várható volt, hogy valami nagy jelentőségű dolog fog ebből a plenáris ülésből megszületni. Én is ott voltam, én is aláírtam a végső szöveget. A két nyilatkozat címe ezek voltak: „Lelkipásztori utasítások a szociális kérdésben” és „Tanítói nyilatkozat az Egyházzal a modern világ kereteiben”. Szociális elvek voltak bennük lefektetve mindenki használatára. Senki sem haragudhatott meg, pedig teleraktuk kemény kifejezésekkel, mint: „megértés”, „szeretet”, „szolgálat”, továbbá „a modern világ felfedezte az anyag értékét. (...) Túlságosan sok ember, túlságosan sok család és nemzet nem részesül még a civilizáció áldásaiban (...) a vagyon igazságtalanul van elosztva (...) a liberál-kapitalizmus visszaéléseket követ el (...). harcolnunk kell (...) be kell építeni az emberek lelkiismeretébe az Isten fogalmát, az Ő szentségét, az Ő mindenekfelett-valóságát és jóságát.” Szórul szóra idéztem a szövegből. Tipikus szakkifejezések, amelyeket kizárólag csak a hozzánk amúgy is hű híveink értenek meg.

Amikor aláírtam én is a nyilatkozatot, arra gondoltam, hogy vajon az a vékony kis kapucinus atya megmaradt-e elvtársai között, mint aposztata, hogy segítsen rajtuk, vagy visszatért a Rendbe koldulni a kenyereért?

¹⁸³ François Mauriac (1885–1970) katolikus szellemű francia író, újságíró; irodalmi Nobel-díjas, a Francia Akadémia tagja, országa közéletében aktív szerepet vállaló értelmiségi.

¹⁸⁴ Jean Baptiste Henri Lacordaire (1802–1861) francia Domonkos-rendi szerzetes, hitszónok, újságíró, politikus, akadémikus, a 19. század vallási megújulást szorgalmazó szellemi mozgalmának, a „liberális katolicizmus”-nak előfutára.

Azóta sok év telt el, és még sokkal több esemény zajlott le. Első esemény volt, hogy még azokban a napokban Feltin bíboros kijelentette, hogy „Róma rá kell, hogy ébredjen, hogy ezek után az Egyház úgy fog feltűnni a munkások előtt, mint aki végleg elkötelezte magát a kapitalizmus mellett.” És valóban úgy is tűnt fel. Ha nem is volt megbánás ezekben a szavakban, de legalább volt egy fölismerése a helyzet rettentő komolyságának és valódiságának. Liénart bíboros pedig, aki előzőleg nem akarta elhinni, hogy egy pap munkás is lehet egy személyben, így összegezte az eseményeket: „Egy valószínű katasztrófa a francia Egyház számára!”¹⁸⁵

Következő esemény volt, hogy 1954. augusztus 29-én a Szentatya egy új és végleges szabályzattal erősítette meg a Francia Missziós Szemináriumot, ahonnan a munkáspapok kikerültek. A munka folytatódott ebben az új stílusban Munkás Misszió címmel. A lényeg a fél napi munka és a kötelező együttlakás volt. Természetesen a szindikátusi munkákban sem vehettek részt.

Majd több mint 10 év után, 1965. október 23-án egy pápai végzés megengedte ismét, hogy a külön erre a célra kiképzett papok teljes munkaidővel újra dolgozhassanak mint munkások a gyárakban. Voltak megszorítások, mint például a közösségi élet egy-egy kisebb papi csoport számára, de a szellem már nagyot változott: érezhetővé lett, hogy Őszentsége VI. Pál pápa vette kezébe az irányítást, és érezhetővé lett a jelen zsinat határozottan progresszív iránya is. Ha ez nem következett volna be, akkor ma azzal fejeztem volna be felszólalásomat, hogy az újonnan megszabályozott Francia Misszió vagy csak sebeket fog enyhíteni és ebben az esetben a munkások egy szavukat sem fogják elhinni, vagy belemennek a munkába testestül-lelkestül, és akkor csak idő kérdése, hogy mikor fogják őket is felosztatni és aposztáziába taszítani. De, mondom, azóta itt mindkét oldalon sok minden történt, és ez bizonyos optimizmussal tölt el. Azért mondtam csak „bizonyos optimizmussal”, mert aki felett a ház egyszer már leégett, az mindig tudni fogja, hogy mire képes egy tűzvész.

¹⁸⁵ Inform. Catól. Intern. 1965.11.22. p. 22. [NT]

Horvát püspök felszólalása

Franciaországi tanulmányai idején közelről látta a munkáspapi mozgalom összeomlását. Hazájában kísérletet tett annak elindítására. Kiváló egyházjogász.

Ami még csak a jövőé

Az első kísérlet nem sikerült. Az összes egyházmegyében talán még ki sem hirdették a Santo Officio végzését, amely megsemmisítette a munkáspapok mozgalmát, amikor máris, bizonyos korlátozásokkal, elkezdettünk egy újat: a papok nem lakhattak a munkások között; csak napi három órát dolgozhattak, és nem vehettek részt semmiféle szindikátusi tevékenységben. Nem volt igazi munkás, aki ne betolakodót, idegent látott volna ezek után bennük, a vállalatok viszont örömmel fogadták őket, mert a csak 3 órai munkaidő és a szindikátusi tilalom biztosította őket arról, hogy munkatársakat nyertek bennük az örökké elégedetlen tömegekkel szemben.

Sokkal súlyosabb kérdések ezek, hogy sem szabad lenne áltatnunk magunkat, hogy mindez nem így volt. Ezt be is láttuk, és ezért egy óvatos lépést tettünk előre: 1965-ben megengedtük munkáspapjainknak, hogy újra teljes munkaidővel dolgozhasanak, de a szindikátusokba nem mehetnek vissza. Meggyőződésem, hogy ezzel a módszerrel sohasem juthatunk el a munkástömegekhez, hanem csak térítgetni fogunk közöttük. A társadalmi réteg maga, mint zárt egység, idegen marad tőlünk, és csak még messzebbre fog eltávolodni az Egyháztól. A vállalkozás sikere újra kockán forog. Próbáljuk felmérni teljes őszinteséggel a helyzetet, amelyet talán így tudnék megfogalmazni: vagy őszintén és mindenestül a munkásréteg mellé állunk testi-lelki ügyeiben, és ezzel kiteszük magunkat annak a veszélynek, hogy megint ránk fogják, hogy mi is kommunisták lettünk, vagy lemondunk eleve arról, hogy egy új korszakot nyitunk meg. Tulajdonképpen az új korszak mindenképpen megnyílik, sőt ránk erőszakolja önmagát, mert a már kommunista területen és ott, ahol a munkásság a maga tömegében baloldali, választanunk kell két lehetőség között: vagy pozitíve támogatjuk a rendszert, és szindikátusi életébe is bekapcsolódunk – ha ezt egyáltalán ezek után megengedik nekünk –, és akkor tényezővé leszünk az egész társadalmi réteg életében, mint ahogy tényező voltunk és vagyunk a kapitalista társadalomban; vagy pedig ettől a bekapcsolódástól távol tartjuk magunkat, s ebben az esetben tevékenységünk kizárólag és élesen elhatárolva, csak a lelkipásztorkodás területére fog szorítkozni. Eszembe jutnak Mons. Manuel Larrain Errauriz, talcai (Chile) püspök szavai, aki földjeit szétosztotta a parasztság között: „A forradalmat vagy velünk, vagy nélkülünk, vagy ellenünk fogják megcsinálni.”¹⁸⁶ Hogyan tudnánk elvárni egy határozott világnézetű társadalomtól, hogy egyenrangúnak fogadjon el bennünket, az ezzel járó kiváltságokkal együtt, amikor a túlsó oldalon a rendszer ellenségei között teljesen beépítve, ő ellenük szónokolva, élharcosként vagyunk nyilvántartva? Az a keserű dilemma, ami a munkáspapokat egy valóságos és életirányt meghatározó döntés elé vitte, ugyanaz a választás az egész Egyház számára is fel van már adva. Lehet a döntést halasztani, mint ahogy a munkáspapok is kaptak halasztást a következő év március elsejéig, de aztán dönteniük kellett. Az Egyház számára dátum nincs kimondva, de a választás szükségességét a történelmi tények máris felad-

¹⁸⁶ Vigília, 1967. máj. [NT]

ták. Minden megegyezés, amit az Egyház kommunista államokkal aláír, közelebb hozza a mi „március elsejénket”. Vagy a magatartásunkon változtatunk, vagy lemondunk a nagy és átfogó eredményekről, ami végzetes csatavesztéssé nőhet, ismervé az új társadalmi rendszerek mindent önmagukba foglaló erejét. Csak taktikai helyezkedés ma semmi eredménnyel nem kecsegtet: egyetlen, amit elfogadnak tőlünk, ha mi is felvesszük az új életformát.

Az Úr Jézus a feltámadás után megjelent a Tibériás tavánál, ahol az apostolok egész éjjel halászva semmit sem fogtak. „Jézus mondta nekik: »Fiaim, nincs valami ennivalótok?« Azt felelték: »Nincsen!« Ő ekkor azt mondta nekik: »Vessétek a hálót a bárka jobb oldalára, és találni fogtok!« Kivetették, de kihúzni már nem tudták a tömerek hal miatt.” (Jn 21,5-6) Halaink nyilván ma sem azon az oldalon gyülekeznek, ahol hálóinkat meregetjük, mert sokszorosan nagyobb a tömegek aposztáziája, mint megtérése, és mégis, ha akadnak néhányan közülünk, akik hálóikkal a másik oldalon kísérleteznek, visszaparancsoljuk őket.

Ez a félelem száz okból érthető: a kommunizmus nem mutatott semmi kíméletet velünk szemben, de igaz, a mi részünkről sem részesült sok előzékenységben; önmagát ateistának vallja, de egy gazdasági-társadalmi rendszerben ez csak melléktermék lehet; a szabadságot korlátozza, de már kezd felengedni ebben; különben is, a szabadság önmagától is korlátoz a civilizáció fejlődésével; a magántulajdont megtámadja, de nem szünteti meg, s csak oly fokra korlátozza, amennyire ezt a fejlődő technika és társadalmi közjólét ma már amúgy is megköveteli.

Leginkább azonban az érthető, hogy egy gazdag Egyháznak sokkal nehezebb ma a szegények mellé állni és öneki magának is bizonyos fokig szegénnyé lenni, mint a valamikor szegény Egyháznak a gazdag feudálisok mellé odaállni és velük együtt gazdaggá lenni. Annaira azonosította magát az Egyház ezzel a rendszerrel, hogy azt, aki hozzá mert nyúlni birtokaihoz, az Istentől neki juttatott oldó és kötő hatalmánál fogva kiközösítette, és ezzel gyakorlatilag a maga részéről örök kárhozatra ítélte, egyedül Isten irgalmára bízva lelke esetleges megmentését. Végeredményben ennek üdvös eredményei is lettek, mert a vagyont célnak tekintő és benne elmerülő feudalizmus csak azért nem lett épp úgy ateistává, mint a kommunizmus, mert az Egyház beépült magába a rendszerbe. Ugyanakkor ezt az előnyt se túlozzuk el, mert lényegében mégsem tudott kereszténnyé tenni, megmaradt annak, aminek indult, a vagyonnal való visszaélés rendszerének. Egyik püspöktársam kézzelfoghatóan mutatta ezt be a léríдай papi birtok esetében. Ezért nem lelkesednek a kommunisták az Egyházzal való belső együttműködésért, mert tudják, hogy az evangéliumokban minden alap megvan ahhoz, hogy az Egyház hozzájuk beépüljön, és akkor már csak idő kérdése, hogy mikor fog itt az új helyzetben is hatalmi túlsúlyra jutni, amint tette a tőle sokkal idegenebb feudalizmusban. Az a paradoxon helyzet állhat most elő, hogy amikor én amellet hozzáhozok fel érveket, hogy az Egyház bekapcsolódhat a kommunista társadalomba, az igazi meggyőződéses kommunisták engem veszedelmes ellenfélnek fognak minősíteni, aki a rendszerüket alapjaiban veszélyeztetem.

A francia püspöki kar 1951. április 28-án nagy nyilatkozatban ünnepélyesen kijelentette, hogy „a modern világ felfedezte az anyag értékét”. Ma már bizonyos tisztelettel nézzük az anyagot, mert csodálatos dolgokat hozunk ki belőle a munkával, s ezért a sok fajta ember között különös jelentőségre jutott a „homo faber”, a munkásember, az új

világ effektív felépítője. Ezért a munkásmozgalmak a történelemben eddig soha el nem ért jelentőségre tettek szert. Szervezettségük, számarányuk, felébredt öntudatuk hatalomhoz juttatta őket. Új viharokat hoztak a történelembe, új levegőt, új átrendeződést. Maradhat-e az Egyház tétlen egy ekkora eseménnyel szemben, vagy nézheti-e őket egy tőlük teljesen idegen szemüvegen keresztül? Az egész nagy munkásvilág a maga erejével, problémáival, emberanyagával, amely ma elveszni látszik a számunkra, nem jelenthetne-e az Egyház számára is egy valóságos reneszánszt? Annyira keressük ma a megújulást, az „aggiornamento”-t, nem hagyhatjuk ki a legnagyobb és legjelentősebbet, a munkástömegekhez való viszonyunkat. Elismerjük, hogy ez bizonyos társadalmi formáktól való elszakadást jelent, amelyekről azonban kimutatható, hogy esetlegesen vannak csak az Egyházzal összekapcsolva, tehát fölcserélhetők. Olyan lehetetlennek hangzana, ha valaki azt kérné, hogy teológusaink dolgozzák ki a munka teológiáját? De valahogy egészen másként, mint ahogy eddig tettük, új perspektívákkal, új értelmet adva annak, ami profán vonalon a szemünk láttára már új értelmet kapott. Elméleti bevezetője lehetne ez annak a sokat vitatott modus vivendinek, amelyiket máris gyakorolunk, és aminek elmélyítése nélkül már eleve lemondhatunk a komoly eredményekről.

A munkáspapokkal kapcsolatban a legkomolyabb hangok merültek fel, hogy vajon lehet-e egy felszentelt pap egyben munkás is? Nem egy bíboros úgy vélte, hogy ez a két munkakör nem egyeztethető össze. Ma már másként gondolkozunk, mert azóta sokan megkérdezték, hogy egy pap miért lehet képviselő, miniszter, hadvezér, katona, bankigazgató, nagybirtokos, gyártulajdonos, újságíró, csak éppen proletár munkás nem? Az őszinte felelet az, hogy a proletár munkás fogalma és létezése össze van kötve a születő új társadalmi renddel. Amíg az összes többi felsorolt foglalkozások a régi társadalmi keretek között megtalálhatók, s az Egyház ezeket a kereteket támogatja, addig a munkás valósággal a társadalom szélén, abból szinte kiközösítve élt, ahova mi csak kijártunk lelkipásztorkodni. Finom skolasztikus distinkciók itt keveset enyhítenek a rideg tényeken, mert igaz, hogy az a pap, aki egy bankot vezet, nem mint pap teszi azt, mégis őszintén és egész lélekkel képviseli annak a pénzvilágnak minden érdekét. Sokkal inkább elmondható ez egy szerkesztőről, pedig mily sokan dolgoznak ilyenek teljes erkölcsi és anyagi elkötelezettséggel, s ez még ennél is inkább elmondható az országgyűlési képviselőkről, szenátorokról és miniszterekről. A legutóbbi időkig voltak országok, ahol az összes püspökök született örökös tagjai voltak a felsőháznak. Ez a sokféle idegen „foglalkozás” mind lehetséges a papság számára, csak éppen az van neki megtiltva, hogy valóban mindenestül bekapcsolódjon a szenvedő és nélkülöző emberek életébe, elkeseredett harcaiba, és ne csak mint orvos időnként meglátogassa, vagy „rendelőjében” fogadja őket. Egyéb harcokban részt vehettek a papok, mint például a nemzetek közötti harcokban, sőt ott hőskökké is lehettek a legmagasabb kitüntetésekkel feldíszítve; egyetlen papot emiatt még nem közösisítettek ki, pedig a háborúk célja és reális megvalósulása az öldöklés. Polgárháborúkban és szabadságharcokban is részt vettek mindig, és nemzeti nagysággá nőttek ki magukat; akadtak híres ágyúöntő papok is szabadságharcok idején, csak egy küzdelemben nem vehetnek részt: a munkás küzdelmében a jobb megélhetésért és egyenlő jogokért. Úgy távolról figyelhetik, talán még tanácsot is adhatnak, de hőskökké már nem lehetnek benne. Pedig hány országban az Egyház azzal nyert teljes polgárjogot, hogy papjai tevékenyen részt vettek a nemzet szabadságharcában. Ezt a polgárjogot veszítettük el talán az összes szocialista országokban, s ezért bánunk ott olyan mostohán velünk. Ne csodálkozzunk rajta, mert talán nem volt a történe-

lemben egyetlen hatalom sem, beleértve az Egyházat is, amelyik ne így bánt volna azokkal, akik a fennálló rendszerével szembe fordultak.

Amit eddig előadtam, az volt az Egyház egyik lehetősége. A másik lehetősége, amely felé inkább hajlok, s amely tulajdonképpen gyakorlatban is van, az hogy távol tartjuk magunkat minden e világi ügytől, és kizárólag csak lelkek megszentelésével foglalkozunk. A munkáspapok vitájával kapcsolatban Feltin bíboros, követve Saliége¹⁸⁷ kardinálist, állítja, hogy egy pap sem vehet részt apostoli missziós ürügyek alatt „a munkásosztálynak semmiféle anyagi természetű küzdelmében (...) A pap küldetése mindenekelőtt lelki jellegű: hirdetni az evangéliumot, közvetíteni a természetfölötti életet, kiszolgáltatni a szentségeket, bemutatni Krisztust és ráragyogtatni a szeretetet minden lehető formában. (...) Az Egyház apostoli küldetése nem e világi természetű.” Egy más alkalommal pedig így ír: „A pap a hivatalos imádság-embere, akinek legnemesebb cselekedete az, amikor az áldozatot bemutatja, és amikor ezt folytatja a breviárium elmondásával.”¹⁸⁸

Ne csodálkozzunk azon, ha a kommunista államokban megfogadják Saliége és Feltin bíborosok utasításait, és papjainknak csak azokat a munkákat engedélyezik, amelyeket a két egyházfő kijelölt saját magunk számára.

Mindent egybevetve, az Egyház igazi és legnagyobbsszerű reformja az volna, ha valóban visszatérne kizárólag az eredeti hivatásához, amelyet maga az Úr Jézus jelölt meg a számára, s amelyet az apostoli időkben gyakorolt. Foglalkozzon csak a lelkek megszentelésével, tartsa fenn az erkölcsi nívót és az igazságosságot az emberek között, egy őt megillető erkölcsi tekintély magasságából, és minden e világi munkát és politikát hagyjon rá a világiakra, és tekintse közömbösen az államformát és társadalmi életformát, ha az nem ellenkezik a legfőbb természet törvényekkel és isteni igazságokkal. Ez esetben ezt az egész vonalon kell végre hajtánunk, mert ha kiközösítjük azokat a papokat, akik Keleten képviselőseget vállalnak, akkor ki kell közösinünk azokat is, akik Nyugaton ugyanazt csinálják. Amíg ezt nem tesszük, mindenki számára világosan bevalljuk, hogy a nyugati állami és társadalmi formákat a magunkénak valljuk, a másikat pedig elvetjük, noha épp úgy felette állunk az egyiknek, mint a másiknak.

Erre vonatkozó egyetemes normákat kell leszögeznünk, és ahhoz tartva magunkat mindenütt szívesen látott munkatársai leszünk a népek vallási életének. Reális függetlenségünk így valósággá lesz, és mivel már úgyis kimondtuk az elvet, hogy az Egyházat el akarjuk választani az államtól, mert az összefonódásnak végső fokon csak kárát láttuk még mindig, hát hajtsuk is végre programunkat. Van az Egyházban akkora fegyelmező erő, hogy papjainkat vissza tudjuk majd tartani mindenféle politikai kalandtól, e világi anyagi jellegű befolyástól, s így újra azzá leszünk, aminek elindultunk: egyszerű és el nem kötelezett adófizetők a császárnak, úgy, mint a többi emberek és elkötelezett adófizetők az Istennek. Oly szép cím a „Servus Servorum”, és mégis nagyon sokszor azt ambicionáltuk, hogy Urak Urai legyünk, vagy legalábbis az Urak Társai. Az állami élet mai fejlődésében bárhol társnak csak úgy fogadnak be bennünket, ha súlyos árat fizetünk érte. Elég végignézni, amikor a katolikus színekbe öltözött diktátorok ünnepi misére díszfelvonulást rendeznek, hogy meggyőződjünk erről az elkötelezettségről. Jöjjenek az államfők csak mint egyszerű hívők a miséinkre, ha valóban hisznek, és akkor jogunk

¹⁸⁷ Jules-Géraud Saliège (1870–1956) francia püspök. Toulouse érseke 1929-től; 1946-tól bíboros.

¹⁸⁸ Pierre Andreu: *Grandeurs et Erreurs des Pretres Ouvriers*. 122. és 156. oldalak. [NT]

lesz nekünk is csak mint Isten egyszerű papjai eléjük állnunk, minden kötelezettségtől mentesen. Nem fogunk egész társadalmi rétegeket hálónkkal bekeríteni, de akiket apostoli munkával megnyertünk az Isten számára, azok valóban a mieink lesznek.

Íme, ez a mi két lehetőségünk. Ha nem tudunk vagy nem merünk dönteni, az idő hoz majd végzést helyettünk. Ez pedig majd aligha lehet más, mint a világnézetek harcából győztesen kikerült fél támogatása, mert érvek és ellenérvek fölös számmal vannak mindkét felfogás felé, főleg ha tekintetbe vesszük, hogy minden rendszer fejlődik, alakul, s aki alakítja, az maga az ember, s ezért a változások is az emberi természet igényeit veszik tekintetbe. Mégis érdemes megvitatni a lehetőségeket, mert jobb az eseményeknek elébe menni, mint csak utólag becsatlakozni.

14. A JÖVŐ LEHETŐSÉGEI

Francia püspök felszólalása

Magas kultúrájú pap. Évekig teológiai főiskolán szociológiát adott elő. Többször járt Távol Keleten.

Béke és háború

A [hivatali] Egyházzól általában az az embereknek a fogalma, hogy az egy hatalmas és egységes tömb. Páratlan belső fegyelem kovácsolja össze. Ma már nehéz ezt a véleményt fenntartani, mert a hajdani zsinatok zártsága megszűnt. Ma újságírók és szerkesztők százai ostromolnak bennünket, és a napilapok, folyóiratok, mielőtt mi megtárgyalnánk egy-egy kérdést, már szétszedik, összerakják, sőt pontosan tudják, hogy kik vannak ellene és kik mellette. Közmondásos egységünk még nagyobb kárt szenved, ha oly bonyolult kérdés adódik, mint a béke és a háború problémája. És nemcsak elméletben adódik, hanem két nemzet között embertelen valósággá lesz.

A zsinat az előző ülőszakaszt tárgyalásai alatt határozott állást foglalt a háborúk ellen. Összentsége VI. Pál pápa igazi erőfeszítéseket tett a béke érdekében; katolikusok tömegei tüntetéseket vettek részt, már nemcsak kérve, hanem követelve a vietnami háború tárgyalásokkal való befejezését; folyóiratok, könyvek százai beszélnek ugyanerről. És mégis időnként bevág egy-egy hír, mint például, hogy Cushing¹⁸⁹ bíboros, Boston érseke, múlt év augusztusának vége felé a katolikus ifjak nagygyűlésére küldött üzenetében kijelentette, hogy „az erőszak használata nem mindig rossz: néha lehet álcázott szeretet.” És levonja a következtetést: „Vietnamban a háború az egyetlen eszköz helyreállítani abban a durva világban a békét.” Shehan¹⁹⁰ bíboros, baltimore-i érsek, hasonlóképpen becsületeseknek tartja az érveket, amelyek megokolják az amerikai hadsereg jelenlétét Vietnamban. Spellman bíboros 1966. évi karácsonyi nyilatkozata pedig az egész világsajtót felkavarta, meghozva neki a West Point katonai főiskola évi nagy érdemrendjét, azon a címen, hogy abban az évben ő volt az az állampolgár, aki „rendkívüli érdemeket” szerzett magának.

Folyóiratok, mint a National Catholic Reporter, a bibliára hivatkozva az özvegyek és árvák védelmét látja a vietnami harcokban (1965. dec. 22.), és a jezsuita P. Daniel Lyons¹⁹¹ 530 rádió és 110 televízió közvetítésében sorozatos konferenciákban a legkeményebb szavakkal biztat a háború folytatására, sőt fokozására; katolikusok vonulnak fel, és nagy feliratokon „árulóknak” és „kommunistáknak” bélyegzik az előző nap felvonuló és békét követelő ugyancsak katolikusokat. Ez a diszharmónia fokozódik egészen a bizalom megingásáig, amikor olvassuk, hogy a Saigonban megjelenő katolikus napilap, a Xay Dung, 1967. január 25-i számában nyílt levelet ír a washingtoni katoli-

¹⁸⁹ Richard James Cushing (1895–1970) 1937-től Boston püspöke, 1944-től érseke; 1958-tól bíboros.

¹⁹⁰ Lawrence Joseph Shehan (1898–1984) Baltimor érseke, bíboros

¹⁹¹ Daniel Lyons (?-?) élesen kommunista-ellenes beállítottságú jezsuita, az 1960-as években több könyve is megjelent Vietnammal kapcsolatban. 1976-ban elhagyta a jezsuita rendet, visszahelyezték laikus állapotba. - Az USA-ban élt egy másik Dan Lyons nevű jezsuita atya (1930-2010), aki viszont rendszeresen háború-ellenes tüntetések résztvevője vagy szervezője volt; ő 1963-ban hagyta el a rendet.

kusoknak, akik dec. 31-én nagy tüntetést rendeztek a béke érdekében 2000 protestáns pásztor, katolikus pap és zsidó rabbi részvételével: „Mi is, katolikus papok és civilek, aggódunk Vietnámért – írja P. Joseph Nguyen Quang Lam¹⁹² levelében – és vietnamiak vagyunk. (...) Jogunknak és kötelességünknek tartjuk szólni hozzátok. (...) Nagyon komolyan kérünk titeket, hogy semmit se tegyetek és semmit se mondjatok, ami gyöngíteni tudná Vietnam ellenállását. Ne működjete közre abban, hogy ránk szakadjon a kommunizmus, és főleg ne beszéljete a vallás nevében.” Ugyanabban az évben, január 15-én az egyik legnagyobb katolikus szervezet, a Luc Luong Dai Doan Ket, megtámadta U Thant, mert kérte a bombázások felfüggesztését.

Hogy a vietnami katolikusoknak ez az állásfoglalása nem nélkülözi a helybeli püspöki kar támogatását, bizonyítja az a tény, hogy amikor a zsinat előző ülésszakának a végén Őszentsége külön magánkihallgatáson fogadta a vietnami püspököket, a szóvivő Monsenor meglegedett azzal, hogy megköszönte a Szent Atyának anyagi segítségét, amelyet a menekültek javára küldött, és kérte, hogy egy vietnami vértanú szentté avatási pöre indíttassék el. Egyetlen szót sem szólt országa helyzetéről, holott Őszentsége az egész kihallgatás alatt egyébről nem beszélt, mint a háborúról és a békéről.¹⁹³

A sok lehetséges példa közül még csak egyet említek meg: ugyanazon a napon, amikor a Szentatya először beszélt a vietnami béke érdekében, történetesen épp azon a napon tartotta Goldwater¹⁹⁴ is az elnöki választások alkalmából nagy beszédét, amelyben bejelentette, mint saját programját, a bombázások kiterjesztését és a háborús ütem fokozását; a saigoni katolikus lap az első oldalon öthasábos nagy cikkben ismertette Goldwater beszédét, viszont Őszentsége békeóhaját az újság egy kis rejtett sarkában süllyesztette el. Egy saigoni katolikus napilap viselkedett így!

Nem sorolom fel, még elszórt példákban sem, a háborúellenes felszólalásokat, mert ezek oly számosak és annyira közismertek. Csak arra hívom fel ismét figyelmet, hogy ez a nagy ellentét érdekes indítékokra támaszkodik, és még érdekesebb következményeket von maga után. Ezekről majd csak később szólok, miután néhány problémát megvilágítottam ezzel a nagyon vitatott háborúval kapcsolatban, amelyben a világ egyik legnagyobb vezető államának most már szinte egész tekintélye, katonai becsülete és gazdasági egyensúlya forog kockán. Vele együtt a katolikusok egy része is óriási tételekben játszik, és a szomorú az egészben csak az, hogy ha az USA nyer, mi majdnem semmit sem fogunk nyerni, de ha veszít, felmérhetetlenül sokat fogunk veszíteni. És ettől nagyon félek. Ezt érzik azok a katolikusok is, akik a Pápa Őszentsége és a zsinat minden elméleti döntései ellenére a legelső gyakorlati esetben megszegik a katolikus fegyelem és egység megszokott hagyományait, és ott nyüzsögnek egy halálra ítélt módszer szolgálatában,

Először is mérjük fel a helyzetet. Észak-Amerika azt mondja, hogy védekező háborút visel Vietnamban a kommunizmussal szemben. És miért nem viseli ugyanezt a háborút csaknem egész Afrikában is? Vagy miért hagyja virulni a Kennedy Foktól pus-

¹⁹² Joseph Nguyen Quang Lam: Észak-Vietnamból elmenekült katolikus pap (a „The Table” 1969. nov. 29. száma szerint, 20. old.)

¹⁹³ Inform. Catól. Intern. 1966.5.22. [NT]

¹⁹⁴ Barry Goldwater (1909–1998) az Amerikai Egyesült Államok szenátora (Arizona, 1953–1965 és 1969–1987), republikánus párti, jobboldali szellemiségű, neokonzervatív politikus. 1964-ben másodszor indult eredménytelenül az elnökválasztáson, akkor Lyndon B. Johnson ellenében

kalövésnyire Kubát, ahol nemzetközi kongresszusokon döntenek el Dél-Amerika felgyűjtését és ahonnan egész Észak-Amerikát be lehet löni, és a „fekete-hatalmat” támogatni? Ugyanakkor félmillió hadsereget visz el 15.000 kilométernyire, idegen kontinensre, ott segít a földreformban elvett földeket visszaadni a régi földesuraknak. Katonai kormányt nevez ki; elfelejti, hogy az utolsó szabad választáskor 1958-ban, magának Eisenhowernek megállapítása szerint, az ország 80%-a az egységes kommunista Vietnam mellett döntött, (P. Daniel Berrigan¹⁹⁵ SJ cikke a National Catholic Reporter 1965. szept. 18-i számában); ráteszi súlyos kezét arra az országra és környékére, amelyik a világ nyers-kaucsuk-termelésének 90%-át, önkitermésének pedig 60%-át adja, és egyéb természeti és gazdasági kincsei miatt mindig elsőrangú gyarmatnak számított. Mindez beleillik a nagy programba, amelynek keretén belül közel 3000 katonai támaszpontot tart fenn az ország határaitól messzire; 48 országban 344 oktató tanácsot helyez el, és közel 30 diktátor- kormányt támogat.¹⁹⁶ A kolonializmusnak egy újfajta, álcázott módja ez. A cél: valamilyen formában elfoglalni a kiürített egykori gyarmatokat.

A legkeményebb kritikákat nem külföldiek fogalmazzák meg erről a háborúról, hanem saját törvényhozói, köztük elsősorban J. William Fulbright¹⁹⁷ szenátor, aki számtalan esetben minősítette ezt az egész katonai beavatkozást „hódításnak”, „támadásnak” és „hatalmi politikának”. A helyzeténél fogva pártatlan, és az összes fajta információt áttekintő ENSZ főtitkár, U Thant szerint Vietnamban nem kommunista támadásról van szó, hanem egy autentikus szabadságharcról (Greensboro, 1967. júl. 30.), amelyben egy kicsiny, de hősiességű nép küzd egy nála sokszorosan nagyobb, hatalmasabb és felkészültebb nemzettel és egyáltalán minden külfölddel szemben. Ehhez hozzávehetjük a Genfben megtartott „Pacem in terris II. Nemzetközi Konferencia” valamennyi szónokának határozott állásfoglalását a vietnami háborúval szemben.¹⁹⁸

Milyen perspektívái vannak ennek a hatalmas, immár félmillió hadseregnek (1967. szeptemberi adat) ebben a látszólagos egyenlőtlen küzdelemben? A lehető legrosszabbak. Ez önmagában mint téma nem tartozna a zsinat elé, mert egy önálló állam ma még akkor folytat háborút, amikor akar, még ha az beavatkozás is egy kisebb állam belügyeibe; de foglalkoznunk kell vele mégis, mert számos egyházi vezető személyiség viselkedése miatt maga az Egyház is a vádlottak padjára fog kerülni az összeomlás után. Ennek az összeomlásnak pedig be kell következnie a vietnami nép természete miatt, amelyet a háború elindításakor nem vettek kellően számításba, pedig ott volt mint felkiáltó jel a világ legjobb hadseregének, a francia idegenlégióknak a leverése.

Az Informations catholiques internationales folyóirat kiküldte Jean-Philippe Cadron [nevű] munkatársát Vietnamba¹⁹⁹, aki a következő jelentést adta az ottani benn-

¹⁹⁵ Daniel J. Berrigan (1921-2016), amerikai jezsuita szerzetes, egyetemi tanár, költő, háború- és abortusz-ellenes aktivista, támogatója a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek ellen küzdő nemzetközi Occupy mozgalomnak. Számos könyv szerzője, több kitüntetés birtokosa

¹⁹⁶ Bertrand Russell: „An appeal to the american conscience”, 1966. [NT]

¹⁹⁷ J. William Fulbright (1905–1995), demokrata párti politikus, az Amerikai Egyesült Államok szenátora (Arkansas, 1945–1974), a szenátus külügyi bizottságának elnöke (1959-74). Övta az Államokat a más országok ügyeibe való túlzott beavatkozástól; többnyire a nemzetközi jog alapján álló, békét kereső politika mellett állt ki, ugyanakkor, fiatalabb korában, a faji elkülönítés hívei közé tartozott. Nevéhez fűződik a Fulbright-Program, melynek célja, hogy posztgraduális oktatási, kutatói ösztöndíj-, illetve csereprogramok révén elősegítse az országok közötti kölcsönös megértést.

¹⁹⁸ 1967. május 28-31. [NT]

¹⁹⁹ Lásd az említett folyóirat 1966. 5. 22-i számát. [NT]

szülött katolikusokról: „A hit fanatikusi, képesek mint vértanúk meghalni, és készen állnak bárkit megölni, csak azért, mert eretnek, úgy, mint a középkorban. Az Egyház nagy problémája itt az, hogyan tudja ezt a hitet átfordítani a szeretetbe”. Mons. Georg Hüssler, a német Caritas főtitkára pedig, a Vöröskereszt meghívására, egy bizottság tagjaként meglátogatta a kommunista Vietnámot, és a legnagyobb élmény volt számára látni a vietnamiak minden szenvedést elviselni kész lelkiületét.²⁰⁰

Úgy beszélnek erről a kis népről, mint a fanatikus, csaknem elvakult hősiességnek szinte egyedülálló példájáról. Az arányoknak sokkal nagyobb különbségeivel megismétlik a görög-perzsa háborúk dicsőségét. A modern „perzsa” katonáknak meg kell magyarázni, hogy miért mennek ők életüket kockára tenni egy idegen földrésre; van, aki elégeti a katonai behívóját; az elszórt bázisokon naponta nő a katona-szökevények száma, mert félnek, hogy Vietnámba viszik őket; a néger katonákat titokban arra biztatják, hogy ne harcoljanak, mert az ellenséges fehér ember viszi őket küzdeni a színes testvérek ellen. Az észak-vietnami tudja, hogy kiért és miért harcol, nem kell, hogy bárki is magyarázza ezt neki. Őneki a szenvedés és halál mindig barátja volt, ő csak nyerhet, mert alig van már mit elvesztenie.

Jean Lacouture²⁰¹ írja a vietnamiakról: „Az egzaltáltságnak egy fajtájától lángra gyújtott népről van szó. Nem oly régen egy kiváló ázsiai szakértővel beszélgettem a szenvedéstől való megrészegülésről és arról a lelkiüetről, amelyik valósággal kihívja maga ellen és vállalja a legszörnyűbb megpróbáltatásokat. Ő is azon a véleményen van, hogy szörnyűséges ennek a népnek a megpróbáltatása. De lelkesíti őket az az abszolút meggyőződés, hogy ha ők nem állják ezt ki, gyermekeik és unokáik szenvedése lesz ennek az ára. Érzik, hogy ez a tűzpróba elkerülhetetlen. De ha gyengeség nélkül kiállják, biztosítva lesz népük és kultúrájuk fennmaradása. Ez a nyitja a vietnami nép megdöbbentő sztoicizmusának.”²⁰²

A lelkiületnek és idealizmusnak ekkora különbségeit a B 52-es gépcsodák nem tudják kiegyenlíteni, és a napi, néha közel ezertonnányi ledobott bomba nem fogja hőskökké tenni azokat, akik lelkialkatuknál fogva erre ott azon a helyen képtelenek. Saját hadügyminiszterük a szenátus előtt tett két bejelentéséből olvasható ez ki: egyszer azt jelentette be (1966. szept.), hogy abban az évben 638 ezer tonna bombát fognak Vietnámba ledobni, tehát kb. négyszer annyit, mint amennyit Japán kapott az egész második világháború alatt; majd máskor azt jelentette be (1967. aug.), hogy a légitámadások még oly nagy kiterjesztése sem fogja eldönteni a háborút, mert azt a népet bombákkal nem lehet letörni, ilyen népet nem lehet megadásra bírni, csak kiirtani lehet őket. Most már az a kérdés, hogy vajon az amerikai nép erkölcsi érzéke elvisel-e egy genocídiumot vagy sem. Nem a hivatásos katonai vezetőrétegre gondolok, mert ők arra lettek nevelve és kiképezve, hogy öljenek, ők nem építő elemei egy civilizált társadalomnak, csak fizikai értelemben vett védői, hanem maga a nép, amelyben még él egy magasabb kultúráérzék, és szereti magát humanistának nevezni. Ez a nép meg tudná akadályozni a XX. század immár második nemzetirtását. Az első nagyon rossz példa volt, és nagyon hamar követőre talált épp a bírók között. Biztos adataink vannak, maguktól az amerikaiaktól,

²⁰⁰ Inform. Catól. Intern. 1967.2.7. [NT]

²⁰¹ Jean Lacouture (1921–2015) baloldali érzelmű francia újságíró, történész, számos életrajzi könyv szerzője

²⁰² Política internacional, Buenos Aires, 1966. nov. p. 10. [NT]

hogy egész falvakat söpörnek el, irtanak ki, mindent felgyújtva és kémiaiilag megsemmisítve.

Bertrand Russell²⁰³ egy írásából olvasom fel a következőket: „Két generáció nőtt fel Vietnamban, amelyik csak az erőszakot ismerte és a megszállást valamilyen elnyomó hadsereg részéről. Valamennyi vietnami faluban tízezer számra megcsonkítottak meg és végeztek ki egyszerű polgárokat azért az egyetlen bűnért, mert hűségük kétséges volt a soron lévő megszálló csapatok iránt. A jelenlegi észak-amerikai hadviselés jellegzetessége a kísérletezés. »Különleges háború« neve alatt a polgári lakosság óriási nagy számát használják fel egy jól átgondolt tömeggyilkosság kipróbálására.”²⁰⁴

A Stockholmban összeült Háborús Bűnösök Nemzetközi Bírósága tárgyalásain (1967. máj. 2-11.) felhozott bizonyítékokat még senki sem cáfolta meg, ellenben különböző folyóiratokban mind gyakrabban jelennek meg fényképek embertelen kínzásokról, amelyeket most már mindkét fél különbség nélkül végrehajt a másikon.

Sok esetben maga az amerikai hadsereg büszkén jelenti be, hogy hány falut juttatott Lidice²⁰⁵ sorsára, hány tonna napalmbombát dobott le, és hány ezer hold területen irtotta ki még a növényzetet is. Idáig jutott az amerikai hadsereg; de még így sem győzhet, mert kegyetlenségben versenyezhetik azzal az ázsiai néppel, de fanatizmusban, kitartásban és a fehér ember lelkületét messze meghaladó elszántságban nem. Ezek pedig, a példa szerint, még ma is döntő tényezők a technika újdonságai fölött. General Wheeler²⁰⁶ három jelzöt használt erre a háborúra vonatkozóan: törpe, piszkos és szörnyűség.²⁰⁷ E kijelentés óta öt év telt el, és a minősítés azóta csak fokozataiban változott: a törpe háború ma már naggyá nőtte ki magát, azonkívül piszkosabb és szörnyűbb lett.

Az ellenség területén végzett háborús munka után, amelyet sokan minden kegyetlensége ellenére, keresztes hadjáratnak neveztek el, most nézzük meg, hogy ezek a „keresztes vitézek” hogyan viselkednek a saját területükön, szövetségeseik között, akiket megmenteni jöttek ide olyan messziről. Az Inform. Cathol. Intern. kiküldött megfigyelője beszélt a helyszínen püspökökkel, papokkal és hívőkkel; beszámolójából fogok felolvasni részleteket.²⁰⁸ Sokan voltak, akik lelkesen beszéltek az amerikai hadsereg nagy jelentőségéről, és kívánták a harc kíméletlen folytatását, de ugyanezek egy része négy szemközt egészen másként nyilatkozott. Voltak aztán, akik nyíltan is mertek beszélni. Ezeket nevükkel idézte. Ilyen volt Páter Tho, Saigon egyik külvárosának plébánosa. „Országunk min jobban és jobban elveszti függetlenségét, és átalakul protektorátussá. Beivódik a lelkekbe, hogy az amerikaiak segítenek bennünket, és jelenlétük szükséges a kommunista-ellenes küzdelmünkben. Következésképpen elfogadják a jelen hely-

²⁰³ Bertrand Russel (1872-1970) angol nemesi származású matematikus, filozófus, szociológus, Nobel-díjas író, baloldali vonzódású nemzetközi békemozgalmi aktivista

²⁰⁴ Russel: "Las avanzadas del cuarto Reich", közölve Cristianismo y Revolución 1966. nov. számában [NT]

²⁰⁵ Német katonák 1942. június 10-én a csehországi Lidice község teljes férfi lakosságát lemészárolták, a nőket és a gyermekeket deportálták, megtorolásul a Reinhard Heydrich német helytartó ellen elkövetett merényletért.

²⁰⁶ Earle Gilmore Wheeler (1908-1975) tábornok, az Amerikai Egyesült Államok hadseregének vezérkari főnöke 1962-64-ig

²⁰⁷ New York Times, 1963. jan. 26; idézi: Cristianismo y Revolución, Buenos Aires. vol.2. p.27. [NT]

²⁰⁸ Caudron, Jean-Philippe: Le Prix de la guerre, Informations Catholiques Internationales 264. 15 mai 1966, 21-8.

zetet minden következményével együtt; lassan beletörődnek. (...) Az Egyház vietnami hivatalos képviselőinek hallgatása miatt sokat szenvedünk, mert az utca és a buddhisták úgy magyarázzák ezt, hogy [a vietnami katolikus egyház] helyesli és támogatja a háborút; miközben a buddhisták egyáltalán nem félnek a békéről beszélni."

P. Thonak volt egy rendkívül súlyos kijelentése, amelyet érveivel hosszan alátámasztott: „Tény az, hogy a háború folytatása komoly veszélyt jelent a hit számára: épp oly nagy veszélyt, mint maga a kommunizmus. Valóságos lelki betegségnek vagyunk az áldozatai – folytatja a Páter –, húsz év óta tartó helyzetünknek szükségszerű következménye ez, (...) olyanok vagyunk, mint a megszállottak, és ez ránk hozza a pragmatizmus veszélyét, amely a vallást a kommunizmus elleni harc egyszerű eszközévé akarja csak tenni. Sokszor odáig jutok, hogy megkérdem önmagamtól, hogy nem előnyösebb-e egy kommunista rendszer az úgynevezett liberális rendszernél, amely lerombolja értékeinket. Az ateizmus ellen harcolunk, és saját otthonunkban naponta egyre jobban ateistákká leszünk. A pénz és az élvezet lett az életcélunk. Itt már valójában semmi másnak nincs értéke, csak annak, ami hasznot jelent. Az én számomra, aki pap vagyok, és mint pap ítélem meg a helyzetet, a legnagyobb lelkipásztori veszélyt az észak-amerikaiak jelenléte képviseli."

A Páter ezután különböző szempontokból nézve analizálja ezt a problémát:

"Itt mindenki csak azt keresi, hogy hol tudna és miben az amerikaiaknak dolgozni, mert ott háromszoros, sőt négyszeres fizetést kapnak. (...) Besúgókká lesznek, kereskednek bármivel, vállalkoznak mindenre. Mindez a lelkiismeretüket torzítja el. Napilapjaink el vannak árasztva oldalszámra apróhirdetésekkkel, melyekben lányokat keresnek bárok és teaházak számára. Magánlakások alakulnak át örömházakká. Súlyos erkölcsi problémává nő mindez, és az igazságosság legelemibb kérdéseivé."

„Az amerikaiak szívesebben fogadnak fel katolikusokat, mert jobban bíznak bennük. Egy valóságos lelki megszállottság vett erőt a mieinken: nincs olyan, aki lelkében ne táplálná azt a szép reményt, hogy az amerikaiaknak dolgozhasson, (akik ugyanakkor a végsőig kihasználják őket, és csodálatosképpen mégsem aratnak ezért gyűlöletet). Már nem számít semmit az egészség vagy az erkölcs. Csak egy a fontos: a pénz, a dollár."

Tragikus ebben az, hogy idővel teljesen megváltoztatja egy nép lelkiismeretét. A vietnamiakra annyira jellemző erkölcsi felfogás: a tisztesség, a család szeretete, a hatodik parancs értéke, az udvariasság lassan eltűnnek. Oly nép voltunk, amely belső értékeit meg tudta őrizni a hosszú századokig tartó kínai megszállás alatt, most mindez összeomlik, még a saját fajtájával való megértés is. Ma annak megy jól, aki ügyesebb és ravaszabb."

Ezt nevezem én az ember elhitványulásának. És ebben van a jelen helyzet tragikuma: az ember megadja magát az összes fajta mocsoknak, azokkal szemben, akik neki a pénzt juttatják."

Majdnem mindenki azon töri magát, hogy szobát adhasson ki az amerikaiaknak. Sokan függönyökkel még fel is osztják a szobákat és így valóságos nyilvános házakat létesítenek a prostitúció számára."

Maga a papság sem menekül meg ettől a pénzéhségtől. Bérbe adják a szemináriumot, a plébániát, templomi helyiségeket, csak hogy egy kis tőkét tudjanak összeszedni. A legrosszabb pedig az, hogy ebben már nem is látnak semmi rosszat. Nem veszik észre, hogy ezzel a szociális igazságtalanság is mily súlyos károkat szenved, mert a szegények ebben a versenyfutásban csak még jobban alul maradnak, a gazdagok pedig napról-napra csak még jobban megerősödnek.

A Mammon és a Vénusz – magyarázza nekem a Páter –, nem lehet senkire követ dobni, még a nyilvános rossznőkre sem, mert kell, hogy valamiből éljenek és családjukat eltartsák, mert gyakorlatilag az összes férfi a hadseregbe van besorozva. Így aztán lassan elalszik a lelkiismeret, a tradíciók kivesznek, a tiszta légkörben felnőtt leányoknak a család már nem kell, és eldobják méltóságukat. Gyakran találkozni titkárnőkkel, akik rendes körülmények között havi 3.000 piasztért keresnek, de most valami amerikai fizet neki havi 20.000 piasztért és ezzel mindjárt arra is kényszeríti, hogy vele éljen. És, sajnos, papjaink nagy része ebben nem lát semmi tragédiát.

Ez az idegen befolyás aztán hatással van a zenére, a táncra, a rádióra, elbeszélésekre, folyóiratokra, ahol másról már nincs szó, mint a szerelemről és az erőszakról."

P. Tho így fejezi be szomorú mondani valóját: „Ellene vagyok a kommunizmusnak; nem tudom elviselni a marxizmust, ismerem a kommunizmusban alkalmazott ravasz és kegyetlen módszereket. Mégis – minden szavamat mérlegre téve – azt mondom, hogy szívesebben gyakorlom az Evangéliumot egy kommunista rendszer keretén belül, mint élem azt rosszul a jelenlegi társadalmi keretben, amely a szabadság cégére alatt valójában materializmust és ateizmust takar. Ismerek egy kanadai származású misszionáriust, aki északon, a kommunisták között élt, jelenleg itt van közöttünk délen. Ha akarja tudni: szeretne visszamenni északra."

Jean Philippe Caudron, a beszámoló írója, megemlíti, hogy megkérdezett négy püspököt, mi a véleményük P. Tho-ról és hasonlóan gondolkodó társairól, és az egyöntetű válasz az volt, hogy szentéletű papoknak tartják őket, akik fölötté állnak minden gyanúsításnak, bár veszélyt jelentenek az egyházi hierarchia számára, amelynek komoly gondot okoz, hogy elkerüljék a tábornokok kormányának és az észak-amerikaiaknak a gyanakvását, akik hajlamosak azonnal mindenkit kommunistát felfedezni, aki nincs a háború mellett.

Majd így folytatja Caudron az ismertetést: „Püspökök, rendfőnökök, jelentős szerepet betöltő papok tarták föl előttem a lelkük mélyén elrejtett gondolataikat, anélkül hogy engedélyt adtak volna személyük felfedezésére, mert a jelen pillanat még nem alkalmas erre.

Gondolok elsősorban az egyik püspökre, akinek egyházmegyéje közel van az északi tartományokhoz, s ezért jól ismeri a kommunista területet, melyről így nyilatkozott: »Rettentő dolog a szabadságtól megfosztva lenni, tudni, hogy ellenőrzés alatt állunk; látni, hogy a gyermekek miként fordulnak ellenünk és saját szüleik ellen. És mégis az igazság az, hogy ott buzgóbbak az emberek, jobban és mélyebben átélik az evangéliumot. Északon ma a nép katolikusabb, mint volt azelőtt, annak ellenére, hogy gyermekek vallásos nevelése nehézségekbe ütközik és nagyjából a szülőkre van hagyva.«

"Egy délután Őexcellenciája félrevitt palotájának egy csendes zugába, ahol távol voltunk még saját papjaitól is, és a következő vallomást tette nekem: »Az észak-amerikaiak jelenléte minden erkölcsi értéket meghamisít. Félek a materializmusuktól: láttam módszerüket a gyakorlatba átvíve Dél-Amerikában és a nacionalista Kínában. Követendő szabály a züllesztés. Megveszik a vezető társadalmi réteget, és a népet magát meghagyják a nyomorban, az pedig nem tud felemelkedni magasabb életrívóra. Ezért félek az amerikaiak jelenlététől Ázsiában. Nem nyerhetik meg a háborút. A vietkongok vissza fognak jönni a legembertelenebb áldozatok árán is. Közben az észak-amerikaiaknak sikerül magukat meggyűlöltetni. Vakon bombáznak Északon és Délen. Elcsábítják a fiatal lányokat. Láttam őket ugyanezt művelni Japánban és Európában. Valósággal elsöprik a nemzeti hagyományokat és az igazi értékeket. Ezért félek tőlük. Őszintén szólva, örülnék, ha feltartóztatnák a kommunizmus előretörését, de azért kíváncsi vagyok, hogy menjenek el innen.«

»Csak az egzaltáltak vannak a béke ellen, folytatta a püspök úr, és sajnós, hogy Franciaországban csak őrölköznek. Mást nem hallani, mint hogy többen a püspökök közül és a generálisok folytatni akarják a háborút.«

Őexcellenciája utolsó szavai ezek voltak: »Mi azt mondjuk, hogy a kommunisták is testvéreink. A kereszténység arra tanít, hogy még ellenségeinket is szeressük. A kommunistákkal szemben táplált gyűlölet kereszténytelen magatartás.«

Ehhez az általános képhez csak hozzácsatolom azt az adatot, hogy Dél-Vietnamban közel tízmillió paraszt él – az összlakosság 70%-a –, kiemelve saját házából és földjéről, és elhelyezve „speciális falvakban”, szögesdrótkerítés mögött, fegyveres őrséggel körülvéve, mert nem bíznak meg bennük, s dolgoznak ott mint valami háziállatok. A történelem legnagyobb koncentrációs táborai ezek. Továbbá módomban van idézni Mons. Nguyen Huy Quang²⁰⁹ kommunista területen működő püspök titkárának leveléből (1966. febr. 7.), amelyben többek között ezeket írja: „Aránylag jó egészségnek örvendünk, és viszonylag békét is élvezünk.” Pater Son Tay pedig 1966. július 14-i levelében felsorolja az amerikaiak által lebombázott katolikus templomokat, ezekkel a lakonikus szavakkal fejezve be levelét: „Már egy sem áll közülük, hogy szentségeket szolgáltatassunk ki bennük keresztényeink számára.”²¹⁰

Igen, most már válaszolni fogok, felszólalásom elején feltett kérdésre, hogy vajon miért küldhették el a vietnami papok tiltakozásukat az amerikai katolikusok békekövetelései ellen: mert féltek és félnek még ma is a jelenlevő, mindenható amerikai hadseregtől; mert P. Tho szerint részben ők is érdekelve vannak a nagy forgalomban; mert jobban félnek a kommunizmustól, mint a dél-vietnami nagybirtokosoktól. Ha pedig azt a kérdést tesszük fel, hogy egyes amerikai főpapok és katolikusok miért lettek szócsövei a végső katonai győzelemnek, az lehet a válasz, hogy kötelességüknek érezték csatlakozni a kormány hivatalos felfogásához²¹¹; nehéz volt nekik elismerni, hogy saját hazájuk immorális²¹²; és háborús ügyben mindent rá akarnak hagyni az ország felelős vezetői-

²⁰⁹ Nguyen Huy Quang (1910 - 1985) vietnami katolikus püspök (Hung Hoa egyházmegye első püspöke 1960-tól)

²¹⁰ Mindkét levél közölve az Inform. Catól. Intern. 1967. márc. 22-i számában. [NT]

²¹¹ New York Times, 1966. 12. 30. [NT]

²¹² Newsweek, 1965. 9. 15. [NT]

re²¹³, elfelejtve, hogy egyetlen kormány sem lehet őrzője és hivatalos képviselője állampolgárai lelkiismeretének. Attól is félnek sokan, ha támogatják a békemozgalmat, hazafiátlanoknak tartják majd őket, sőt kommunistáknak is, hiszen még egy Russellről is azt mondták, hogy a kommunisták lefizettek.

Természetesen döntő szerepet játszik a kommunizmustól való félelem, amely azonban lehet józan és lehet patológikus. Egy felelős helyen álló emberben nem nőhet oly nagyra a félelem, hogy oly kifejezésekre ragadtassa el magát, mint „irgalmas szamaritánus”, amikor ez a szamaritánus foszt ki egy egész nemzetet és hagy sebekkel borítva az útszélén; „özvegyek és árvák védője”, amikor ő az aki gyártja az özvegyeket és árvákat, sőt őket is le is bombázza; „álcázott szeretetről” sem lehet ott beszélni, ahol az ország északi részét kiirtani kénytelenek a győzelem kedvéért, a déli részt pedig testileg-lelkileg prostituálni, mert ez a természetes következménye egy ilyen hódító háborúnak. Ha egy ország politikai vezetői nem tudnák, legalább a főpapoknak kellene tudniuk, hogy egy nemzetet ma nem a háború tesz nagygyá, hanem a béke.

És hogy ez nemcsak az én véleményem, legyen szabad megemlítenem Mons. Schmitt²¹⁴ metzi püspök levelét, amelyet Spellman bíborshoz intézett karácsonyi szónoklata után, s amelyet a „Semaine religieuse” leközölt²¹⁵. Ebben a levélben Mons. Schmitt kifejezte, hogy mily mélyen megdöbben ő maga és egyházmegyéjének számos hívője. Idézi az evangéliumokat, beszél arról a fájdalomról, amellyel a háború elborítja a gyászoló családokat, s a végén megemlíti a „Gaudium et Spes” zsinati határozatot, amelyik elítéli „egész városok és vidékek lerombolását a lakosság megsemmisítésével együtt”, s ezt „Isten és az emberiség elleni bűnténynek minősíti”. Majd így folytatja:

”Lehetséges volna, hogy Ön nem érez együtt az egész világ püspöki karával, amelyik egyöntetűen elítélte a háborúkat? Hogyan volt képes Ön kimondani, hogy »Semmilyen megoldás nem fogadható el, csak a győzelem«, amikor ezzel egy időben Őszentsége minden erőfeszítést megtesz, hogy béketárgyalásokkal oldja meg a háború problémáját? Lehetséges volna, hogy nem érezne Ön szellemi közösséget a Szentatyával és az Ő szíve vágyával? (...) Lelkiismereti kérdés számomra föltenni Önnek, Eminenciás Uram, ezeket a kérdéseket. Mert magam is felelni tartozom híveimnek, akik ebben az ügyben megkérdeznék engem.”

Majdnem egy időben e levél megszületésével Rouen város érseke, Martin²¹⁶ bíboros, a „Paris-Normandie” folyóirat által feltett kérdésekre így válaszolt: „Ágyukkal és bombázásokkal nem lehet egy civilizációt sem megvédeni, legkevésbé, ha azt keresztény civilizációnak nevezik. (...) Számomra nagyon nehéz megérteni, hogyan tudta Spellman bíboros a jelen helyzetre alkalmazni az »irgalmas szamaritánus« kifejezést, amikor itt egy modern háborúról van szó, annak összes rombolásával, esztelen pusztításával és embertelen fájdalmaival együtt, holott az irgalmas szamaritánus története éppen a szeretetről ad leckét és mutat be példát.”

²¹³ Commonweal, 1965 .6. 4. [NT]

²¹⁴ Paul Joseph Schmitt (1911–1987) Metz püspöke 1958-tól

²¹⁵ Semaine religieuse, 1967. 1. 1. [NT]

²¹⁶ Joseph-Marie Martin (1891–1976) Rouen érseke (1948–68), bíboros 1965-től

Még csak P. Wengert²¹⁷ idézem, aki a La Croix hasábjain ugyanezekben a napokban emlékeztetett, hogy Spellman bíboros volt egyike azoknak, akik a zsinat előző szakaszának utolsó napjaiban küzdöttek azért, hogy megakadályozzák a Gaudium et spes megszavazását, és szerettek volna változásokat bevezetni ebbe a szkémába, amely elítélte az atomfegyverek használatát. Egyébként nagyon rossz szolgálatot tett volna országának Spellman kardinális, ha sikerült volna támogatnia az atombomba használatának hallgatólagos engedélyezését, mert az USA dobálhatná párosával az atombombákat akár Kínára, akár Oroszországra vagy Vietnamba. Azoknak az embereknek a lelkiülete olyan, hogy ezt elviselnék, de egyetlen egy atombombának akár New Yorkra, akár Chicagóra történő leejtése után a pánik leírhatatlan lenne. Minden népnek más a lelkiállapota. Egyébként szomorú fényt vet egy ily óriási nép katonai erejére, hogy egyáltalán még csak föl is veti az atombomba használatának a gondolatát egy oly kicsiny ázsiai néppel szemben.

Az USA több igen súlyos tévedést követett el: először is beleharapott a színes népekbe: nem az számít, hogy az amerikai propaganda mit próbál elhitetni a nagyvilággal és önmagával, a lényeg az, hogy a színes népek mit gondolnak róla. A vietnamiak tudják, hogy szabadságukért harcolnak, és ezt propaganda nélkül elhiszi nekik egész Ázsia és Afrika. 1967 augusztusa közepén Ann Arbor-ban (Michigan, USA) zajlott le a 27. Nemzetközi Orientalista Kongresszus, ahol komoly szaktekintélyek állapították meg, hogy – sajnos – az amerikai ember ma már úgy tűnik fel az ázsiai népek előtt, mint az erőszak, az embertelen kegyetlenség és hatalmi ambíció megtestesítője, és ha eddig is már élt bennük a fehér ember iránti gyűlölet, akkor az most ez a végsőkéig fokozódott. Az Egyház jövőjére nézve egyszerűen tragikus ezekkel a népekkel szemben, ha képzet-társításukban a gyűlölt amerikai generálisok mellett ott fog szerepelni a katolikus főpap alakja is, aki jámbor szavakkal igyekszik a népekkel elhitetni, hogy az a sok embertelenség, amit rajtuk elkövetnek, evangéliumi igazságokkal vannak alátámasztva. Senki-nek sincs joga az Egyházat propaganda-eszköznek felhasználni, még a kommunizmus-sal szemben sem, főleg amikor a Vatikán gyakorlata ezen a területen kezd határozottan más irányt felvenni.

Az Egyesült Államoknak a színes népekkel szembeni ellenséges magatartását még csak jobban aláhúzza a néger-probléma teljes elmérgesedése a saját országa területén belül. Egy állam, ahol a szabadságot arra használják fel, hogy egy Ku-Klux-Klan szabadon működhessen, ne várjon mást négereitől, mint gyűjtogatást és egy második polgárháború lassú beérését. Nem kellett volna annyira megvetniük a négereket. Ha ember-számba vették volna őket, ma nem kellene a „fekete hatalom”-tól félniük. De ma már a négereknek nem elég, hogy csak egyenlő jogokat követeljenek, nekik ennél több kell, hatalmat akarnak.

Hogy mennyire lehetséges egy másfajta bánásmód is a négekkel, arra ott van Franciaország példája. A számbeli arányok és a körülmények különbözősége nem vonja le az értékét annak, hogy mennyivel kedvezőbb módon intézte el Franciaország az ő együttélését a színesekkel. Nagyobb jelentőségű példát Brazília nyújt, ahol a fehérek békésen megférnek a jelentős számú színesekkel. Könnyű kimondani róluk, hogy még éretlenek arra, hogy befolyásuk és hatalmuk is legyen, de vajon holnap is azok lesznek?

²¹⁷ Antoine Wenger (1919– 2009 francia pap, asszumpcionista szerzetes, egyháztörténész (patrisztika), a La Croix katolikus lap szerkesztője

Ne felejtsük el, hogy a négerrek megmozdulása hasonló a munkásokéhoz. Ezek is eleinte csak utcai tüntetések voltak, majd verekedéssé lettek, aztán megszilárdult a helyzetük, beletanultak saját sorsuk irányításába, s ma világ-nagyhatalmat képviselnek. A „fekete hatalom” ma még csak utcai verekedés, de kibontakozása gyorsabb lesz, mint a munkásoké, főleg mert ezek támogatni fogják őket. Két ilyen szövetséggel ki fog majd elbírní?

A négerrek ügye összeforrt a vietnamiak ügyével és egész Ázsia ügyével, és ebben az óriási méretű szabadságharcban – mert az, ne is próbáljuk letagadni – a színesek szemében a nagy ellenség a kapitalista rendszerű állam, és a nagy jó barát a kommunista világ. Ha egyáltalán van valami ambíciónk a színes népek megtérítése felé, nem tarthatjuk ébren bennük azt a benyomást, hogy mi szövetségesei vagyunk az ő legnagyobb ellenségüknek, és legnagyobb ellensége vagyunk az ő barátaiknak. Pedig ma így állunk a színesek előtt, hiába ejtegetünk el időnként egy-egy szép mondatot az ő javukra is, misszionáriusainkat mégis sok helyen nem fogadják már be, mert csak előőrsöket látnak bennük.

Megkérdezhetjük önmagunktól, vajon nem mi vagyunk-e az okai annak, hogy a kommunisták és színesek ily bizalmatlanok velünk szemben? Vajon állíthatjuk-e, hogy minden áldozatot meghoztunk az evangélium nevében, hogy segítsünk azokon a népeken, akiket az élet csak elnyomott és emberhez méltatlan körülmények között tartott fenn? Latba vetettük-e erkölcsi súlyunkat a rhodéziai és dél-afrikai négerrek ügyében, hogy emberi megoldást találjunk számukra és ne kelljen megvárunk, amíg nyomoruk kicsordul a pohárból, s véres eszközökkel maguk keresik majd meg saját igazukat? Még talán van idő ezt a katasztrófát megakadályozni s így megszerezni ezeknek a népeknek a háláját és nagyrabecsülését értékeinkkel szemben. Ez ma az egyetlen mód, amellyel megakadályozhatjuk, hogy ezek a Nemzetek Közösségébe bevonuló új népek ne fordítsanak hátat nekünk és velünk együtt Istennek is, Akit igen sokszor, emberi módon, csak rajtunk keresztül értékelnek.

Amiket itt elmondottam, az ellen lehet mindkét oldalról számtalan kifogást emelni, mellékes részletek értékeit megtámadni, arányokat eltolni, de az események és következmények logikus sorrendje s vele együtt lényege megtámadhatatlan. Az Egyház jövője forog kockán, és már most fel kell készülnünk arra, hogy örök hivatásunkat a változott körülmények között is szabadon tölthessük be. A szabadságot vagy elítéltetést már nem mi osztogatjuk a népeknek, társadalmaknak és egyes személyeknek. Ez az idő elmúlt. A kiközösítést már mások gyakorolják, s nekünk, ha Canossát nem is kell járnunk, de figyelembe kell vennünk a feltételeket.

A háborúra vonatkozóan még csak egy utolsó megjegyzést szeretnék tenni, főleg azért, mert elég sokan a katolikusok közül erősen kompromittálták az Egyházat a vietnami nemzetirtással kapcsolatban: Nem beszélhetünk civilizációról addig, amíg a népek hadseregeket tartanak fenn, ahol embereket képeznek ki arra, hogy öljenek, s amíg problémáinkat emberöléssel tudjuk csak megoldani. Bízom abban, hogy még e században el fognak tűnni a háborúk a föld színéről s mi úgy fogunk visszaemlékezni rájuk, mint ma az inkvizícióra, pedig ennek is valamikor Suprema Sacra Congregatio Sancti Officii volt a neve.

Chilei püspök felszólalása

Egyik legaktívabb tagja a chilei püspöki karnak. Fontos szerepet töltött be a nagy feltűnést keltő, sorozatos közös pásztorlevelek megszerkesztésében, amelyek merész szociális hangja már évekkel ezelőtt utat mutatott papoknak és civileknek.

Az Egyház új arca

Egy egészen szokatlan esemény megérdemli, hogy itt a zsinaton megemlítsessék, mert a spanyol népet jellemző valóságos drámai erővel mutatja be az Egyház mai belső feszültségét. Ahol ilyen erők akkora őszinteséggel ütköznek össze, ott várható egy kibontakozás, amely nem lehet más, mint az Egyháznak egy egészen új arca.

Szent Izidor Madrid városának védőszentje. A katedrálisban megtartott ünnepi nagymisén, lévén Szent Izidor egyben a földművesek védőszentje is, a kormányt a földművelésügyi miniszter képviselte. Megjelentek a város vezetői is teljes számban, testületileg, a legfelsőbb tekintélyt jelképező alabárdosok kíséretében. A főoltárnál Őeminenciája Morcillo²¹⁸ bíboros, az egyházmegye érseke celebrálta a szentmisét teljes asszisztenciával. A katedrális tökéletesen megtöltve hívekkel. A szószékre Amiceto Castro Albarrán²¹⁹, a dóm hivatalos szónoka ment fel, és elkezdte ünnepi beszédét. Keményen megtámadta a vallásszabadságról szóló törvényt, kendőzés nélkül, nem törődve a jelenlévő bíboros-érsekkel, a kormányt képviselő miniszterrel, a város legfelső vezetőivel és az ezernyi hívővel. „A vallásszabadságról szóló törvény – mondta – a nemzet legnagyobb értékét adja el, csak azért, hogy elősegítse a turizmust és kedvezzen a kereskedelmi érdekeknek.” Majd azzal folytatta, hogy „ezzel a törvénnyel elvesz Spanyolország földjeinek és népeinek oly féltve őrzött egysége.” És beszélt a ránc szakadó gyásznapokról, a nemzeti függetlenség haláláról és a jövőt elborító sötét fellegekről. Szavai kemények voltak, fenyegetőek, apokaliptikusak, mint ahogy egy katedrális ünnepi szónokától azt el is lehet várni. Legalábbis így írta le a sajtó a nagy eseményt.

Morcillo bíboros Őeminenciája pedig ahelyett, hogy intonálta volna a Credo-t a szónoklat végeztével, kezébe fogta az oda kért pásztorbotot, tekintélyének hivatalos jelképét, és ezzel külön súlyt adva szavainak, megfelelt az ünnepi szónoknak. Egyszerű szavakkal, higgadtan, kimérten, az egyházi szónoklat békét sugárzó melegével, de mégis valami gránitkeményen helyreigazította a túl heves ünnepi szónokot. „Sem politikai, sem gazdasági opportunizmus nem húzódik meg a vallásszabadság törvényé mögött, hanem az egyszerűen végrehajtása a II. vatikáni zsinat ide vonatkozó tanbeli követelményének. Már csak pusztá engedelmességből is, a kormány felterjesztette ezt a törvényjavaslatot a legfőbb jóváhagyásra.” Majd így fejezte be beszédét: „A jövő sem oly sötét, amint azt a mi kedves szónokunk megfestette. Legfeljebb azt kell kihangsúlyozni, hogy a jövőben ez a törvény új helyzet elé állít bennünket, püspököket, papokat, neveleket és szülőket, és mintegy kényszeríteni fog bennünket, hogy jobban törődjünk az ifjúság vallásos képzésével. A népünk oly sok rétegében tapasztalt, ma még fennálló

²¹⁸ Casimiro Morcillo González (1904-1971) 1943-tól Madrid segédpüspöke, 1950-től Bibao megyéspüspöke; 1955-től Zaragoza, majd 1964-től Madrid érseke.

²¹⁹ Aniceto de Castro Albarrán (1896–1981) spanyol katolikus pap, író, hitszónok

vallási tudatlanságot fel kell hogy váltsa egy sokkal alaposabban kicsiszolt vallásosság, mélyebb alapokkal és több értelemmel."

Szélsőségek ilyen ütközésében van valami nagyszerű. Nem is sejtettük, hogy a már ezerszer elítélt, szégyenkezve eltemetett inkvizíciónak még létezhetnek ilyen harcos alakjai egy civilizált országban, mint Mons. Castro Albarrán, sőt van bátorságuk szószékre lépni, és ott bemutatni Torquemada²²⁰ halottaiból feltámasztott alakját. Ugyanakkor tiszteletet parancsol, ahogyan Morcillo bíboros Őeminenciája, akiről a múltból más képzeink voltak, hivatali és személyi tekintélyének nehéz súlyával kijelenti, hogy engedelmeskednünk kell a zsinat döntéseinek. Amilyen szégyen volt az Egyházra, hogy egy megbecsült szóvivője a vallásszabadságban nem tudott meglátni többet, mint idegenforgalmi politikát, épp oly biztató volt az a következetesség, ahogyan Spanyolország legfőbb pásztorja a koncilium reformjai mellett döntött.

Ma már kétségtelen, hogy egy új úton indultunk el. Akik ezen vissza akarnak tartani minket, azok – sajnos – áldozatai egy korszerűtlen és téves papi nevelésnek, amelyből nem emelte ki őket a reális élet. Erről a nevelésről így beszélt Jósé Alvarez Icaza²²¹, aki feleségével együtt az egyetlen házaspár volt, akik valaha is meg lettek hívva egy egyetemes zsinatra: „Ismerek 27 latin-amerikai papi szemináriumot, és ezekben az eljárás a következő: befogadják az ifjakat, mielőtt azok képesek lennének önálló vélemény meghozására. Elvágják az összes érzelmi szálakat, amelyek családjukhoz köthetné őket. Megtanítják őket arra, hogy a világot és a nőket gyűlöljék. Aztán pappá szentelik őket és kihelyezik őket az életbe, hogy próbáljanak helyt állni a világgal és a nőkkel szemben. Elkerülhetetlen, hogy egy ilyen fiatal pap ne érezzen pánikot, amikor olyan emberekkel kénytelen érintkezni, akik nem olyanok, mint ő, és tárgyalnia kell nőkkel, akiket ellenségnek tekint.”

A szemináriumok reformja már folyamatban van, s a már kész papjaink sincsenek magukra hagyatva. Csak egy példát hozok fel: több mint kétezer válogatott pap vett részt több héten át tartó tanfolyamokon 1965-ben, különböző dél-amerikai államokban. A legtöbbjük számára ez valóságos lelki válságot jelentett, mert élményszerűen látták be, hogy mily fogyatékos volt a kiképzésük, és mennyire másként kell a mai embernek Krisztust bemutatni és Őt hozzá közel vinni.

A jelen zsinatból újjászületett Egyház mindenekelőtt megváltoztatta alapfelfogását a világgal szemben: már nem vagyunk foglyai egy manicheus felfogáshoz hasonló élet-szemléletnek, amely a világot egyoldalúan csak negatív oldaláról nézi, és alig lát benne többet, mint tévedések és bűnök színterét. Ha a világ fejlődésben van, akkor az csakis a jó dolgok állandó halmozódása lehet. Valamikor életszentség volt megtagadni a világot, ma életszentség beépülve megnemesíteni, jobbá és szentté tenni. Otthonosabban mozgunk az emberek között, ruhánk, nyelvünk, zenénk, stílusunk hasonul az övékéhez. Szinte már veszélyes is a túlságos figyelése annak, hogy mi az, ami ma a világban fel-

²²⁰ Tomás de Torquemada (1420–1498) spanyol Domonkos-rendi szerzetes, 1481–1498 között spanyol főinkvizítor

²²¹ Jósé Alvarez Icaza (1921–2010) mexikói mérnök és politikus; felesége: Luz-Maria Alvarez Icaza (sz. Longoria) a II. Vatikáni Zsinat idején a mexikói keresztény családok mozgalmának vezetői. – Jose Alvarez Icaza a 70-es évektől aktív szerepet játszott a mexikói munkáspártban (Partido Mexicano de los Trabajadores), majd 1988-tól a Demokratikus Forradalom Pártjában (Partido de la Revolución Democrática). 1994-től igazgatója a Társadalmi Kommunikáció Nemzeti Központja (Centro Nacional de Comunicación Social) nevű emberjogi szervezetnek.

színen van, ami foglalkoztatja az embereket, mert nem akarunk lemaradni mögöttük, felismerve a lemaradás óriási veszélyét. Nem akarjuk még egyszer elkövetni azt a hibát, amit az I. Vatikáni Zsinat elkövetett: nem volt érzéke figyelni a „Kommunista Kiáltvány”-ra és főleg annak előidéző okaira, és azt sem vette észre, hogy Marx nagy művének első kötete már kezdte kiforgatni a világot nyugodt magabiztosságából. Akkor még, sőt nem oly régen is, világunk individualista jellegű volt, az „én” lett hangsúlyozva a közösség rovására. Ma igyekszünk mi is a „ kozmikus” világban élni, közösséget vállalni, belülről részt venni a nagyvilág életében és nemcsak kívülről véleményezni, oly évszázados axiómák alapján, amelyeknek kéteessé vált érvényét csak mi nem akarjuk belátni, mérhetetlen kárára pasztorális működésünknek. A jogi kategóriákban gondolkodó Egyház szinte elvesztette karizmatikus jellegét, önmagáról adott meghatározásából már hiányzott az Úr Jézus mindent egybefogó személye, hanem lettünk egyszerűen „hívők gyülekezete, amelyet a pápa és a püspökök kormányoznak”. Az ellenreformáció ideje alatt, amely csak most, ezekben a napokban ért véget, egész viselkedésünket végzetes bizalmatlanság jellemezte mindennel szemben: féltünk saját híveinktől, és ezért semmi kezdeményezést nem engedtünk nekik, nem voltak már többé működő élettársak. Az „Isten népe” egy jól őrzött, csendes és engedelmes nyáj lett. Nem adtunk helyt inspirációnak, viszont túlsúlyra jutott a tekintély elve. Indexre tettünk minden könyvet, amely szellemünkkel ellenkezett, a Bibliát is csak bizonyos feltételek mellett volt szabad olvasni, mert különben könnyen eretnekké válhatott volna bárki. Az „Egyház” mint olyan lassan eltávolodott a hívektől, és a papok ügyévé lett, a hívek pedig gyermek-nívón tartva, kedvüket és igényüket is elvesztették, hogy a teológiával foglalkozzanak, mert e tudomány, agyonfinomított distinkcióival, a csak teológiát tanulók messziről megcsodált külön tudományává lett. A hitélet így a vasárnapi mise passzív meghallgatására zsugorodott össze, egy kis heti böjtre, amely lassan valóságos babonává fajult. Ha kimondtuk azt a szót, hogy „Egyház”, püspökök és papok színes tömege jelent meg a fantáziánkban, mert nem is juthatott egy jámbor hívőnek az eszébe az a vakmerő gondolat, hogy itt tulajdonképpen ő a lényeg, és a papság csak az ő szolgálatára lett kirendelve. Ez a szemlélet tökéletesen megfelelt az évszázadokig fennálló, de ma már letűnt abszolút monarchiáknak.

Közben a nagyvilágban ennek az életformának pontosan az ellenkezője alakult ki, s mivel híveink polgárai voltak ennek a profán világnak is, a szellemi őr csak mélyebb lett a pásztor és a rosszul őrzött nyáj között. A nagyvilágban az ember felfedezi, hogy az a világ az ő kezében van, s többé már nem okolja sem a szerencsét, sem a fűriákat sorsa miatt. Felszabadulást érez egy platonikus módon felfogott túlvilági gyámkodás és általában minden zárt metafizikai világnézet alól. A földműves típusú ember helyett, aki imádkozva várja a tőle függetlenül jövő és menő kedvező vagy nem kedvező időjárást, elterjed a gépész-ember típusa, aki fogantyúk, kapcsolók és kerekkezelésével fölényesen irányítja gépkolosszusok szabályos és engedelmes működését. Megszületik a technopolisz. A közösségi munka szükségessé lesz, társadalmi és munkaszervezeteken keresztül mindenki beleszólhat saját sorsa alakulásába és az egész közösség sorsába is. Az ember kezdi érezni önmaga jelentőségét. Egy ilyen fejlődés közepette ki vállalkozik arra, hogy az élet egy másik síkján csak az maradjon, amivé az eretnekségtől való félelem őt az Egyházon belül lefokozta?

Nem elég gyorsan, de a végén mégis érezni kezdtük, hogy a teológiának is keresnie kell a saját szerepét ebben az új világban, mert a régi idők fölényes tekintélyével ma

már nem szerez magának híveket, de már ellenségeket sem. Ez viszont szükségessé tette reformok egész sorozatát úgy a liturgiában, mind a dogmák tudományos kiértékelésében és legeslegfőképpen az Egyházzal alkotott fogalom reformjaival. Felismertük itt a zsinaton annak szükségességét, hogy megnyilatkozásaink ne csak az evangéliumokra és a hagyományokra támaszkodjanak, hanem az élet nyújtotta való helyzet változott körülményeire, a szociális fejlődésre és a modern ember lelki igényeire is, mert mindez együttesen szintén Isten természetes megnyilatkozása, Aki mindabban, ami létezik, működik. Ebben a gyakorlati tényben, amelyet itt a zsinaton megvalósítottunk, még azok is Teilhard de Chardin kozmovíziója mellett szavaztak, akik egyébként e különös jezsuita halálos ellenségének tartják magukat. Ezzel az új szemlélettel az Egyház veszített triumfalista jellegéből, amelyet különben is csak teherként cipelt magával egyik századból a másikba, viszont óriásit nyert eredeti szerkezetének újból való megszövegezésével és immár elindult megvalósításával. A „tévedhetetlenség” negatív fogalma helyére az „igazság” pozitív fogalma lépett; de nem a görögöktől örökölt intellektuális jelentésében, hanem vallási, bibliai, pontosabban üdvtörténelmi értelemben. Ezért van a jelen zsinatnak inkább pasztorális jellege, szemben az összes előzőekkel, amelyekben a dogmatikus megszövegezéseknek jutott nagy szerep. Tudományos vonalon a világ oly óriási fejlődésben van, hogy a dogmatikus összeegyeztetés ma még korai volna, jobb várni vele, amíg a mai nagy sejtések holnap bebizonyított és laboratóriumokban megismételt tényékké lesznek; ellenben a társadalmi fejlődés minden körvonala ma már világosan áll előttünk, s nem várhatunk még vagy ötven évig, hogy ezekbe bekapcsolódjunk, mert akkor már késő lesz. Ez a társadalmi fejlődés pedig a közösség egyre nagyobb szerepe. Ezt vagyunk kénytelenek átvenni mi is. Óriási tévedés volna azt hinni, hogy mi vagyunk azok, akik hűtlenül éppen most akarjuk válságos óráiban elhagyni a nyugati liberális életformát, holott teljes lélekkel melléje állva talán még megmenthetnék. A nyugati civilizáció készül a kereszténység feladására. Léon-Joseph Suenens²²², belga bíboros, maniles-bruxellesi érsek megállapításai ezek,²²³ és még hozzá fűzi azt is, hogy „ahogy a kereszténység jelenleg a nyugati civilizációban megmutatkozik, a nem nyugati szemek előtt olyan kulturális keretben jelenik meg, amely valójában nagyon rosszul fejezi ki lényegét, mivel kétes értékek keverednek benne az igazival.” A színes népek és a szocialista államok, reánk fordítva tekintetüket, nem látják meg bennünk azt az evangéliumi egyházat, amely számukra is alapítva lett, mert oly társadalmi keretbe épültünk bele, amely nem fejezi ki a krisztusi lényegét. A mi kötelességünk volt ezt újra kihangsúlyozni. Így született meg az Egyház új arca, amely egyúttal nagyon is régi.

Óriási változások ezek az Egyházban. A spanyol püspöki kar a montserrati „Az Egyházzal szóló dogmatikus konstitúciójának” bevezetésében ezeket mondja: „Tegnap a teológia a hierarchia értékét hangsúlyozta; ma felfedezi az Isten háznépét. (...) Egy önmagában létező Egyházból átmenni egy másokért létező Egyházba lehetne az a formula, amely a legjobban összegezi az Egyház mai változását.”

Amint saját híveink felé feladtuk azt a látszatot, hogy mi uralkodni akarunk felettük, még sokkal inkább igyekszünk eltüntetni ezt az intranzigens szellemet a más vallásúakkal, sőt az ateistákkal szemben is. Protestáns professzorok, mint például Oscar

²²² Leo(n) Jozef (Joseph) Suenens (1904–1996) belgiumi katolikus teológus, 1940-től Leuven katolikus egyetemének rektorhelyettese, 1945-től Mechelen püspöke, majd érseke, 1962-től bíboros, a II. Vatikáni Zsinat négy moderátorának egyik, az egyház megújulásának szorgalmazója, a karizmatikus mozgalmak pártfogója. 1976: Templeton-díjas.

²²³ The Dublin Review, 1965. őszi számában [NT]

Cullmann²²⁴, elismerik rólunk, hogy „a II. Vatikáni Zsinat ... gyökeresen új felfogást képvisel, amennyiben a római Egyház nem tűnik már fel többé a mindenki mást beolvasztani akaró egyetlen Egyháznak.”²²⁵ Ez azt jelenti, hogy az egyetemes Egyház sokkal nagyobb lesz, mint eddig egyedül voltunk, ugyanakkor a működő és látható tagok talán kevesebben lesznek, de sokkal önállóbbak és lelkesebbek.

Névtelen, anonim keresztényekkel lesz tele a világ. Az Egyház nagyságát nem statisztikákkal fogja mérni. Az Egyház nem tud minden kérdésre kielégítő választ adni. Nem ír elő pontosan körülhatárolva mindent. A jövő kereszténysége sokkal inkább a „kisedd nyáj” lesz, mert mindenütt kisebbségben, modern pogányok között diaszpórában, ideológiai pluralizmus közepette fog élni, nem pedig keresztény állami és társadalmi rendben, ami korábban könnyűvé és kényelmessé tette számára a hit gyakorlását. A jövő keresztény embere intézmények helyett egyedül személyes hitére és meggyőződésére támaszkodhat majd. Ezeket a gondolatokat a kiváló P. Karl Rahner SJ-től vettem át.²²⁶

Az ateizmus felé is egészen új programunk van: a dialógus és a másik meggyőződésének tiszteletben tartása. Ezt ők ma még nem érzik, és talán el sem hiszik, mert sokan, nagyon sokan vannak köztünk, akik Aniceto Castro Albarrához, a madridi ünnepi szónokhoz hasonlóan nem tudják belátni, hogy ma az Egyház másként nézi a világot; de ez csak idő kérdése. Fogunk mi még csodálkozni azon, hogy hogyan voltunk képesek annyira gyűlölni egymást. Szeretnénk ugyanezt tudni azokról is, akik a túlsó partokon állnak. Őszentsége VI. Pál pápa őszinteségét mi sem bizonyítja jobban, mint az állandóan felbukkanó meglepő kinevezések a római kúria belső felelős állásaiba. Ilyen volt Mons. Garrone²²⁷ és Mons. Moeller²²⁸ kinevezése, de legfőképpen Villot²²⁹ bíboros, lyoni érsek megbízása a Congregatio del Concilio vezetésével. Emlékszünk jól arra a valóságos sajtóháborúra, amelyet kifejtettek ellene, s amely teljesen hatástalan maradt, pedig felhasználták ellene minden fegyvert, még azt is, hogy úgy írtak róla, mint a „francia szovjet a római kúria kebelében”. Jellemző eset volt az is, amikor a Gregoriana Egyetem rektora aggódását fejezte ki Őszentsége VI. Pál pápának a sorozatos támadások miatt, amelyet egyes sajtószervek intéztek a Jézustársasága egyeteme ellen, „kommunisták búvóhelyének” minősítve a nagynevű egyetemet. „Ne aggódjatok”, volt a pápa válasza, „ez nem komoly újságírás”.²³⁰

Új hangok, új vádak és egy egészen új arc. Lassan bontakoznak ki az Egyház új vonásai. Hogy milyen lesz a legvégén, nem tudjuk. Csak egyet sejtünk: hogy hasonló

²²⁴ Oscar Cullmann (1902–1999) evangélikus teológus, egzegéta, a 20. sz. biblikus teológia jeles képviselője, több egyetem tanára, az ökumené szorgalmazója, az Egyházak Ökumenikus Tanácsának aktív tagja, protestáns létére a II. Vatikáni Zsinat meghívott megfigyelője („három pápa barátja” [XII. Piusz, XXIII. János, VI. Pál])

²²⁵ Service œcuménique de presse et d'information, 1965. dec. 9. [NT]

²²⁶ Schriften zur Theologie. Band VI. Neuere Schriften. Benzinger, Einsiedeln, Zürich-Köln. 1965 [NT]

²²⁷ Gabriel-Marie Garrone (190–1994), francia püspök, Toulouse érseke 1956-tól, kuriális bíboros 1967-től, a Katolikus Nevelés Kongregációjának prefektusa 1968-80 között.

²²⁸ Charles Moeller (1912-1986) belgiumi katolikus pap, teológus, filozófus. A II. Vatikáni Zsinat tanácsadója, a 60-as évek végétől a Hittani Kongregáció titkárhelyettese, 1972-től az Egységítőkarság titkára.

²²⁹ Jean-Marie Villot (1905-1979) Párizs püspöke 1954-től 1965-től bíboros, 1967-től a Klérus Kongregációjának (korábbi neve: Zsinati Kongregáció) prefektusa, 1969-től a bíborosi kollégium titkára, 1971-től 1974-ig a Cor Unum Pápai Tanács elnöke.

²³⁰ Inform. Catól. Intern., 1967. máj. 7. [NT]

lesz ahhoz az Úr Jézushoz, aki szegényen járta az akkori zsidó ország útjait, és egészen egyszerű szavakkal a szegényeknek hirdette a legnagyobb igazságokat.

Mexikói püspök felszólalása

Összes tanulmányait Rómában végezte el. Tág horizontú, modern ember, az ökumenizmus gondolatának egyik harcosa volt. Zsinati felszólalásai mindig súlyosak és helytállóak. Egyházmegyéje sok tekintetben mintául szolgálhat.

Amit mindketten magukkal hoznak

Amikor az Úr Jézus szétküldte apostolait és tanítványait a nagyvilágba, súlyos feladatokkal terhelte meg őket. Rájuk bízta a világnak Istenhez való megtérítését, adott hozzá lelki eszközöket és hivatalos isteni felhatalmazást. Amilyen sokat beszélt arról, hogy mennyit ér a lélek, hogy mi vár a hitetlenekre, mennyire erős a szeretet, és milyen lesz az utolsó ítélet, épp oly keveset beszélt arról, hogy mi közünk legyen az e világi hatalmi szervezetekhez. Alig mondott többet annál, mint hogy „adjátok meg a császárnak, ami a császáré”.

Épp ezért, amikor az Úr Jézus példát adva megmosta az apostolok lábait, azok nem gondolták, hogy egyszer majd ők is „egyházfejedelmek”, „választófejedelmek” és „uralkodók” lesznek a szónak e világi értelmében. Császárokká lettünk és e fogalommal rokon méltóságokká. Ez az, ami az eredeti megbízásra ráépült. Történelmi erők, események, érdekek és mi magunk is dolgoztunk rajta; kialakulása a messze múlté. Vitatkozni lehetne sokat azon, hogy hasznunk volt-e belőle vagy kárunk; mert csak egy érdekel bennünket: hogy itt van jelen egy történelmi valóság alakjában, és még ha akarnók, sem volna lehetséges levetközni magunkról, viselnünk kell összes terhével és előnyével együtt.

Mivel világi értelemben is hatalom az Egyház, hozzá kell magát mérnie és alakítania a többi e világi hatalmakhoz. Együtt él velük, diplomáciája a nemzetközi szabályokat követi, erők és érdekek küzdelmében súlyt jelent. Vannak hatalmak, amelyek politikájukba bekombinálják a Szentszék támogatását; mások föl sem veszik vele a diplomáciai kapcsolatot.

Mint hatalom szemben találjuk magunkat a kommunizmussal. XIII. Leó idejében a kommunizmus még csak egy félelmetes mozgalom volt, minden ország belső magánügye. Ma a kommunizmus nagyhatalom országhatárokkal, törvényekkel, követségekkel és hívőink sok millióival állampolgárai között. „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré.” Nemcsak egyszerű adófizetést jelentett ez, hanem önkéntes alárendelést és engedelmességet is. Természetesen az erkölcsi és hitbeli normák [keretei] között. Fél század óta farkasszemet nézünk a kommunizmussal mint állammal, de ne felejtjük el, hogy amit ötven, negyven vagy harminc évvel ezelőtt kimondottunk róluk és ellenük, az ma már nem lehet a maga egészében érvényes. Könnyen meggyőzhet bennünket erről egyetlen pillantás az 1917-es és az 1967-es Kremlre. A különbség túlságosan is nagy; saját fejlődéselméletük önmagukon valósult meg a leglátványosabb formában. De ugyanez áll – kisebb mértékben – rólunk is. A Kremlből megfigyelve Rómát és a Vatikánt, lehetetlen meg nem látni az óriási változást; legfeljebb ebben az esetben nagyobb időtávolságot kell figyelembe venni. A kölcsönös megértés, amely normális együttélést tűz ki célul, lassan egészen beérik, hivatalosan mindkét oldalon a kinyújtott kéz politi-

kája kezd érvényesülni. Ennek látható jelei például, hogy feloldottuk a kiközösítés alól azokat a híveinket, akik a kommunista pártra szavaznak és a párt tagjaivá lesznek. Nyilvánvaló, az Egyház békülni akar a kommunistákkal.

Mint minden fordulat, ez is két pártra oszt bennünket, de a kommunistákat is. Sokan valósággal félelemmel vegyes megvetéssel néznek a másokra. Értesüléseik javát a múltból merítik, vagy még többször a propagandából. Sokszor hallunk beszélni a kommunizmus ellen olyanokat, akik soha egy szocialista országban nem fordultak meg, soha egy hetet nem töltöttek el együtt élve munkásokkal. Soha saját országukban egy nyomortanyán keresztül nem mentek, pedig mindenütt bőven akad belőlük, mint valami keserű kirakat az emberi nyomorúság minden fajtájából. A nyomortanyákról is csak a közszájon forgó üres véleményeket ismételtetik, amelyek inkább a felelősség áthárítására alkalmasak, de nem az igazság felfedezésére, hogy például csavargó bűnözők szalonokban teázgatva vitatkoznak a kommunizmusról, vagy elméleteket szőnek a realitás teljes megtagadásával.

Ezelőtt néhány hónappal végigutaztam több dél-amerikai országon és alkalmam volt eszmecsere-t folytatni képzett papokkal, lelkes katolikus világiakkal, akik a kommunizmussal való együtt élésnek már a pusztá gondolatára is valósággal fellázadtak. Mindent, csak azt nem. Semmiféle érvelés nem használt. Megdöbbenve láttam, hogy olyanok, mint valami vasbetonfal. Nincs szabadság a vasfüggöny mögött, mondták határozottan és nyugodt lélekkel egy olyan országban, ahol a katonai diktatúra feloszlatta a parlamentet, elkobozta az összes pártok minden vagyonát, a szindikátusokat teljesen letörte, megvonva tőlük a jogi személyiséget, börtönbe rakta a mozdulni merészleő munkásvezetőket. Akikor mindezt megemlítettem, a válasz az volt, hogy mégis szabadság van, mert Marx könyvei kint lehetnek a kirakatokban. Igen, az elmélet ott ülhet csendesen az üveg mögött, de a marxistáknak nem szabad az utcára kivonulniuk még május elsején sem, legfeljebb a bíboros miséjére mehetnek el ilyenkor, mint egyetlen megengedett szabad ünnepi megemlékezésre. Ez a legbiztosabb módja annak, hogy a szentmisét gyűlöletessé tegyék egy egész társadalmi réteg előtt, ha eddig még tisztelettel néztek volna rá. (Argentínában történt ez meg 1967-ben.)

Amikor elmondtam, hogy jártam személyesen vasfüggöny mögötti országokban, például Magyarországon, ahol egyetlen nyomortanyát nem találtam, mert azokat végérvényesen felszámolták, helyükön modern munkásnegyedeket építve, egyszerűen nem hitték el. Mit lehet kezdeni ekkora elfogultsággal? S amikor hallották „Magyarország” szót említeni, diadallal hozták elő az 1956-os eseményeket, [az oroszok szerepét], hiába vettem ellen, hogy Észak-Amerika messzebb fekvő országba, sőt egy másik kontinensre, Vietnamba ment el félmilliós hadsereggel, amire csak azt válaszolták, hogy az egy szent háború, mert minden háború a kommunizmus ellen szent háború.

Csak azért hoztam elő ezeket a személyesen átélt példákat, hogy illusztráljam a lélektanilag alig érthető elfogultságot és előítéletet, amely a legnagyobb akadálya annak, hogy itt béke jöjjön létre.

De vonatkozik ez a kritika a másik oldalra is. A jelenlegi zsinat reformok valóságos sorozatát vezette be. Egészen új arculatot adott az Egyháznak. Olyan elveket cserélt fel, olyan türelmet vezetett be, amelyről soha még álmodni sem mertünk, s a válasz minderre, onnan a betonfal túlsó oldaláról, csak az, hogy azért az inkvizíciót mégis mi

tartottuk fenn és nem ők; az egyházi átokkal mi sújtottunk mindenkit, aki nem hódolt be feltétel nélkül, és Giordano Bruno mellé csak azért nem raktuk oda a máglyára Galileit is, mert az visszavonta tanítását. Reformjainkat félelemből született alkalmazkodásnak minősítik, jó szándékunkat gyávaságnak, és mi vagyunk és maradunk örökre a gazdagok barátai és fegyvertársai. Nincs az a rossz, amit el ne hinnének rólunk, és nincs az a jó bennünk, ami mögött ne gyanítanának valami titkos szándékot. Ilyen lelkület nem alkalmas arra, hogy embereket közelebb hozzon egymáshoz és békét teremtsen. Pedig ez az, amire a leginkább szükségünk van.

Komoly, súlyos érveket lehet felsorolni, amelyek igazolják tiszta szándékunkat és főleg azt, hogy az Egyház valóban mély reformokon megy keresztül épp ezekben az órákban. Először is itt nem kiegészítő vagy behelyettesítő javítgatásokról van szó. Lehet, hogy egyesek csak ezt látják a zsinat döntéseiben, a liturgia reformjában, pedig ezeken messze túl, és főleg a legújabb enciklikák megszövegezésében, egy új szemlelet lesz uralkodóvá. Az Egyház változtatott a magatartásán. Levonta a végső következményeit annak a felismerésnek, hogy az új államformák között és ezek erőviszonyai mellett neki semmiféle helye nincs mint világi hatalomnak. E hatalom védelmében még nem oly régen pápák éltek önkéntes fogságban a Vatikán falai között. Ez ma már csak puszta cím és jogi fikció, bizonyos előjogok érdekében. Különbséget kell tennünk a között, ami adott helyzetekből következik, és a között, amit az elvek diktálnak. Az adott helyzet tette valamikor a pápákat világi fejedelmekké, de mindvégig fenntartották az elvet, hogy ők „Servus Servorum”, Szolgák Szolgái. Ugyanígy, ma az adott helyzet fosztja meg őket a fejedelemség reális gyakorlásától, és az idő lassan a jogi fikciót is le fogja koptatni, s marad az ismét gyakorlatba vett ősi eredeti elv: a Servus Servorum. Ezt nevezzük mi ma „új Egyháznak”, pedig tulajdonképpen a régi helyreállítása. Valamikor maga az egész kereszténység megértően szemet hunyt, vagy legalábbis úgy viselkedett, mintha szemet hunyt volna az egyházfejedelmek erkölcsi botlásai felett, mert akkora volt az e világi hatalmuk és tekintélyük. Ma ezt a hatalmat egyetlen hívünk sem igényli bennünk, de nem tudná megbocsájtani az erkölcsi fogyatékoságot. Ma nem hatalmat várnak tőlünk, hanem erkölcsi fölényt, és mi ennek meg is fogunk felelni. Az ősi elv új gyakorlatba jön, s ez a zsinat és az enciklikák lényege. Bármilyen lehető kormánynak, és ezek között egy kommunista kormánynak is legfőbb kifogása ellenük az, hogy beavatkozunk az ő ügyeikbe és hatalomra törünk, tehát veszélyesek vagyunk. Mi józan, világos látással rájöttünk, hogy nekünk hatalomra nincs is szükségünk, sőt az csak árt-hat annak az ügynek, amelyet az evangélium tanúsága szerint az Úr Jézus reánk bízott. Az ne aggasszon senkit, hogy ennek a felismerésnek sok egyházmegyében még csak az alsópapság körében van visszhangja, úgy is mondhatnám, a fiatalok között. Majd általánossá lesz! Ilyen belátások lassan terjednek, legtöbbször egészen új generációt igényelnek.

Ehhez a rendkívül sokat ígérő változáshoz tartozik az Egyház hivatalos szociális felfogása is. A *Rerum novarum*, a *Quadragesimo anno* és a *Populorum progressio* gondos analízise és összehasonlítása meggyőz bennünket arról, hogy itt komoly fejlődés érkezett egy új és jelentős állomáshoz. Mily tisztán csengenek Öszentsége VI. Pál pápa szavai a magántulajdon korlátozásáról a közösség érdekében; dolgozók előjogairól a tőkével szemben, és a liberál-kapitalizmus megbélyegzése mint bajt hozó rendszer. Az egész szociális igazságot a *Populorum progressio* teológiai rangra emelte, erkölcsileg súlyosan megbélyegezve azokat az egyéneket és közösségeket, amelyek egy technokrata

rendszer keretén belül elfelejtik, hogy a javaknak ugyan tulajdonosai, de azzal a kötelességgel, hogy azt a közösség javára használják fel.

A harmadik nagy ismertető jele ennek az „új Egyháznak” az, hogy egészen más szemmel nézi azokat az embereket, akik kívül állnak az Egyház látható keretein. Az elv nem változott semmit, csak a gyakorlat lett szögesen ellentétes az előzővel. Ma testvéreknek nevezzük és valóban azoknak is tartjuk őket, és ha ehhez hozzá vesszük, hogy minden megkeresztelt katolikust, aki a szociális igazságtalanság súlyos bűnét elköveti, lassan oda fogjuk sorolni a házasságtörők, abortálók és egyéb klasszikus „megrögzött” bűnösök közé, és az Egyház törzséről letörött száraz ágnek fognak számítani, akik éppen úgy nem lesznek majd feloldozhatók a gyóntatószékben, mint a többi javulni nem szándékozó bűnös, akkor statisztikai adataink elvesztik belső értéküket és realitásukat. Így a kb. 500 millió katolikusból elhull azonnal talán több mint a fele. Ezt csak a jó Isten tudja pontosan, de ugyanakkor nyerünk másik 1000 milliót vagy talán többet is. Eddig is hozzánk tartoztak, de csak – mint mondtam – elvben, mert a gyakorlatban irodalmi termékeink jelentős részét ellenük pazaroltuk el, ma azonban legszebb írásaink róluk szólnak.

Eszembe jut egy könyv, amelyiket nem is mi irtunk, nem is a koncílium ideje alatt, hanem már előbb íródott, de hozzátartozott ahhoz a forrongó lelkülülethez, amely létre hozta azt, hogy mi ma itt tárgyalhatunk a Szent Péter bazilikában. Gilbert Cesbron²³¹ írta egy helyen a Párizs környéki istentelen kommunista munkásokról: „Amit Péter – egy munkáspap – a leginkább megcsodált ezek között a munkások között, amikor közéjük költözött, az az önzetlenségük és testvériességük volt. (...) Nincs egy vasad sem? Elbocsájtottak? Gyere hozzánk lakni, majd összehúzódnak. ... Kislányod beteg? Nézd, anyám Eloisban lakik és van egy elvtársa, aki teherautóval arra szokott járni, majd elintézzük ... Az evangéliumot még nem ismerték, de már éltek és gyakorolták, kell hogy hozzájuk hasonuljunk, tanulhatnánk tőlük”²³² Ennek felismerése és őszinte bevallása a legnagyobb alap egy gyümölcsöző dialógus számára.

Azt a vádat hozzák fel sokan ellenünk, hogy mi csak „átállni” tudunk, s ez a mai viselkedésünk is csak alkalmazkodás. Egészen hamis ez a beállítás, mert nem formáljuk át elveinket, hanem elveink alakítanak át bennünket. Hogy ez egyáltalán előfordulhat, az csak azt bizonyítja, hogy történelmi erők reánk is hatással vannak, ami természetes, mert húsból és vérből vagyunk valamennyien, hasonló körülmények kényszerítenek bennünket dogmarendszerünk néhány tételének átszövegezésére is. Ádám teremtéstörténete, az áteredő bűn és más bibliai események új értelmezést igényelnek. Magatartásunk társadalmi rétegekkel szemben ugyanilyen változásokat kénytelen elszenvedni. És mi vállaljuk a felelősséget az igazság nevében. Tehát senkinek sincs joga kétségbe vonni elhatározó lépéseinek valóságát.

Ez az, ami bennünket illet. De nagyjában ugyanezt lehet elmondani a másik dialógizáló félről is. Nyugati országokban, főleg, ahol csak az egyenruhája más a diktatúrának, de lényege néha még rosszabb, úgy vélekednek, hogy a kommunizmus a legüldözendőbb tévedése az emberiségnek. Ő az – mondják –, amelyik megfoszt a szabadság-

²³¹ Gilbert Cesbron (1913-1979) francia regény- és drámaíró, költő, esszéista, elkötelezett katolikus. Több művét filmre vitték.

²³² G. Cesbron: *Les saints vont en enfer* (1952), magyar kiadás: G. Cesbron: *A szentek a pokolba mennek*, Budapest, Új Ember kiadó, 2007.

tól! Írókat deportál Szibériába, állampolgárai nem utazhatnak szabadon külföldre, egyetlen párt uralkodik. Sokban igazuk van azoknak, akik ezt felhozzák ellenük, és jobban tennék a kommunisták, ha bíznának szociális rendszerük helyességében és annak meggyőző erejében. Nincs semmi szükségük ilyen módszerekre, ha tudják, hogy igazuk van. Ahol a gondolat- és szólásszabadságot megvonják, ott kibontakozhatnak nagyszerű technikusok és még nagyszerűbb szakemberek, de soha magasan kiugró zsenik. A kommunizmusnak szüksége lehetett ilyen viselkedésre, amíg meg nem szilárdult mint rendszer, de ma már nyugodtan megengedheti magának a legkeményebb kritikákat is. Csak nyer vele. Már ő maga is felismeri ezt; ez abból tűnik elő leginkább, hogy kénytelenek vagyunk már csak egy-egy esetet vádként ismételgetni, sokszor az igazi okok ismerete nélkül, szemet hunyva ugyanakkor a nyugati országokban elhallgattatott írók és főleg újságírók eseti fölött.

Tartozunk az igazságnak azzal, hogy elismerjük azt a páratlan érdemet, amit a marxizmus kivívott magának az emberiség történelmében. A XX. században két nagy haladás érett be szinte ugrásszerűen: a technika páratlan fejlődése és a dolgozó réteg felszabadulása. Mindkettő sorsdöntő. Igazán nincs szükség arra, hogy itt e helyen ilusztráljam a munkás helyzetét a világ bármely táján, nemcsak a marxizmus elindulásakor, hanem még pár évtizeddel ezelőtt is, mert jól ismerjük valamennyien. Hogy ma ez gyökeresen megváltozott, és büszkeségünk lehet, hogy az emberiség legszélesebb rétege is bevonult a szociális biztonság és védetség falai közé, azt nem mi kezdeményeztük és nem mi hajtottuk végre, bár sokan közülünk bekapcsolódtak a felszabadító mozgalmakba. Hogy mindez nyugaton is már megvan – mert ezt szokták felhozni ellenvetésül – néhány helyen tökéletesebb kivitelezésben, azt is ugyanaz a tőlünk idegen mozgalom vívta ki, és az a pusztá tény szilárdította meg, hogy ott állt és áll mögöttük Kelet mind nagyobb súlyával és mind félelmetesebb erejével. A börtönök már régen tele voltak kommunistákkal, amikor a *Rerum novarum* megjelent, a szindikátusok már régen jelentős sikereket értek el, amikor a *Quadragesimo anno* megíródott, és az annyira várt *Populorum progressio* csak most tette rá a koronát az Egyház szerepére.

Ne csodálkozzunk azon, hogy a kommunizmus számtalan túlzáson, botláson és kegyetlenségen keresztül vergődött el odáig, ahol ma már van, mert őt is kísérté minden emberi alkotás sorsa: a tökéletlenség, a kiöntött víz össze-vissza futkosása minden alkalmasnak látszó levezető repedésen keresztül, míg végre eljut a végső széles mélyedésbe, ahol megnyugszik. Egy jobb világot ígér az élet nekünk, ha egyensúlyba tudjuk hozni a régit és az újat; ha mindkettőből segítjük kiválogatni az örök értékeket, és ha mindkettőről kíméletlenül lenyessük mindazt, ami nem bizonyult helyesnek. Ez a nagy munka, amelyet összecsiszolásnak is nevezhetnénk, ma már láthatóan folyamatban van.

Az Egyház és a kommunizmus abba a fejlődési stádiumba jutott, amikor a belső forrongása a legnagyobb. Itt a zsinaton lett egészen nyilvánvalóvá, hogy két irány áll egymással szemben az Egyházban. Ez az ellentét még csak fokozódni fog egészen a botrányok határáig a zsinat befejeztével, amikor is az itt leszögezett elvek a konkrét életben igyekeznek majd megvalósulni. És ez a megvalósulás száz árnyalatot fog mutatni heves fiatalok és félénk öregek között. Lesznek, és már vannak is túlzások mindkét oldalon. Lesznek, akik majd mindent fel akarnak forgatni, s csak azt ne felejtjük el velük kapcsolatban, hogy tiszta szándék vezeti őket; és lesznek, akik mindent meg akarnak majd merevíteni, és őket is tiszta szándék fogja vezetni. De ugyanez tapasztalható a

kommunisták között is. Leonyid Iljicsev²³³ a maga agresszív ateizmusával nem volt csak egy magános beadvány-tervező, mögötte tömegek álltak és állnak még ma is, habár tervét hivatalosan visszautasították. Ugyanakkor egy Roger Garaudy valódi kommunizmusában nem lehet kételkedni, és mégis minden évben a nagy dialógusokon ott van, és felszólalásai őszinte megértést tanúsítanak, és egy közeledés érdekében eléje jönnek a katolicizmusnak az ő világnézetük által megengedett legszélső határokig. A nagy tapasztalat pedig az, hogy ezek a végső, még megengedett határok, mindkét részről érintkeznek, és nincsenek mérföldes távolságokra egymástól, mint ahogyan azt sokan tiszta szándékkal, de nem minden elfogultság nélkül szeretnék elhitetni. Itt mindkét táborról beszélek egyszerre! Amikor majd külön-külön mindkét dialogizáló fél a saját hívei között egyensúlyra talál, és beérik mindaz, ami ma még csak forrong és kialakulóban van, azt hiszem, akkor nem lesz már szükség dialógusokra, hanem csak a romok eltakarítására, hogy az újjáépítés elkezdődjék. Aki nem tud bízni ebben az újjáépítésben, az se nem keresztény, se nem kommunista, mert hívői vagyunk a jövőnek, amely nem lehet összeomlás, hanem csak haladás egy olyan úton, amelynek dimenzióit és irányát a történelem tanúságaiból olvassuk ki. Hangsúlyozom, hogy ez a bizalom a jövőben nem jelenti azt, hogy mi keresztények kommunisták vagyunk vagy leszünk, sem azt, hogy a kommunisták most már megtért keresztényekké lesznek, hanem csak egy őszinte humanizmus megvalósulását mindkettőnk részéről.

²³³ Leonyid Fjodorovics Iljicsov (Леонид Фёдорович Ильичёв, 1906-1990) szovjet filozófus, országos lapok főszerkesztője, pártvezető és politikus.

15. EGYETLEN ÁTFOGÓ TEKINTET

Német püspök felszólalása

Kiváló egyházjogász. A Codex Juris Canonici²³⁴ megreformálásán dolgozó bizottság egyik tagja. Az előző ülésszakok alkalmával is többször felszólalt, s minden esetben retorika nélkül a rideg tények és meghatározások tették szavait értékesekké.

Az Egyház és az Állam viszonya

Bevallom őszintén, hogy ezt az immár hosszúúra nyúló vitát az Egyház és a kommunizmus dialógusáról egészen különös figyelemmel ki sértem végig. Sok szempont került megvitatásra, néha talán túl éles is volt a hang. Súlyos igazságok, vádak hangoztak el, óhajok merültek fel, de valamit nagyon hiányoltam. A kommunizmus ma már nemcsak egyszerűen ideológia, egy a sok világnézet közül. Nem csak Marx Károly elmélete átsziszolva és felduzzasztva száz más szerző könyveivel. A kommunizmus ma reális tény, létező valóság, és ez a reális létezés az ÁLLAM formájában jelenik meg. A kommunizmust nem tárgyalhatjuk csak úgy, mint az istentagadás egy formáját, mint a materializmus egy modern változatát, mint az Egyház egy új ellenfelét, amely a Denzinger²³⁵ kötetben előkelő helyet foglal el a sok száz, sőt ezer tévedés között. A kommunizmus ma már elsősorban egy államforma, jogosan létező államforma, mert a forradalom lehet jogforrás. És mivel híveink milliói tagjai ennek az új államformának, engedelmeskedni tartoznak neki, mert jogosan az ő államuk, vagy megfordítva a nézőpontot, jogosan állampolgárai ennek az új államformának, amelynek lehetnek tévedései, de nemcsak tévedésekből áll, hanem sok jogos követelésnek adott helyét és létezését. Ma nagyon sok országban, amelyik hevesen küzd a kommunizmus ellen, azért javult a szegény dolgozók helyzete, mert létezik egy jogszerűen fennálló, az Egyesül Nemzetek Szövetségébe felvett kommunista állam, sőt az államoknak már egész sorozata, és minden jel szerint számuk még erősen nőni fog. Ettől nem kell megijedni, mert ha jogosan létezik, akkor jogosan gyarapodhat is. Amit nélkülöztem az elmúlt napok sok retorikával előadott felszólalásaiban, az a rideg áttekintése volt azoknak az alapelveknek, amelyek irányt szabnak a kommunizmushoz mint államhoz való viszonyunknak. Nem is a Vatikán[hoz fűződő] viszonyáról beszélek, mert az vagy létezik, vagy nem. Ez diplomácia kérdése. De gondolkodok arra a viszonyra, amely a hívek millióinak a lelkében feszül. És főleg gondolkodok arra a magatartásra, amely kell, hogy vezesse a kommunista államban élő papjainkat, akik egy jogosan létező államban jogokat és kötelességeket élvező állampolgárok. Nem lehet hagyni, hogy mindegyik a maga szenvedélyes vagy szenvedély-mentes temperamentuma szerint viselkedjék, „hőssé” legyen vagy „árulóvá” aszerint, hogy melyik oldalról nézzük őket. Mert ne felejtjük el, hogy ha jogosan létezik az

²³⁴ Egyházi Törvénykönyv

²³⁵ Heinrich Joseph Dominicus Denzinger (1819–1883) német katolikus teológus, dogmatikus és dogmatörténész. Fő műve az „Enchiridion Symbolorum”: az egyház tanítóhivatali dokumentumainak gyűjteménye. Ez a mű (illetve újabb, bővített kiadásai) a teológiával foglalkozók nélkülözhetetlen forrásműve, amit röviden csak „Denzinger”-ként emlegetnek.

a kommunista állam, akkor jogosan követel hűséget is alattvalóitól. A kommunista államok ellenséges magatartása papjainkkal szemben sokszor motiválást talált egyes főpapok nagyon merev magatartásában vagy lelkes papjaink igyekezetében, átmenteni a hit tételeihez nem tartozó társadalmi kereteket és évszázados szokásokat, amelyeknek egy másik államformában törvényerejük volt, de a forradalom ma másokkal pótolta azokat. Ilyen változás gyakran fordult már elő a történelemben. Isten szolgáinak nem szabad annyira egy határozott társadalmi forma szolgálivá lenni, hogy az Isten ügyét veszélyeztessék e világi ügyekért.

Hogyha a kommunizmussal így állunk szemben, akkor egészen helyén való, hogy végigtekintsünk azokon az alapelveken, amellyel az Egyház és az Állam viszonyát szabályozzák, minden tekintet nélkül arra, hogy milyen államról van szó, kapitalista államról vagy kommunistáról. Megismerhetjük ezeket az alapelveket, ha kielemezzük mindkettőnek, az Államnak és az Egyháznak céljait és eszközeit.

Az Állam célja a közjó. Az Állam egy meghatározott területen élő embereket fog egyetlen egységbe, és azok megbízásából felelős a közjó megteremtéséért, vagyis hogy a közviszonyok olyanok legyenek, hogy minden ember ezen a közösségen belül békében, igazságosságban, gazdasági és kulturális jólétben éljen és fejlődjön. Ez a közjó az emberre vonatkozóan teljes és maradéktalan, e világi életére vonatkozik és teljesen az állam kezére van bízva.

Rendkívül fontos tudnunk és szem előtt tartanunk, hogy a közjó megteremtésében az Államnak teljes önrendelkezési joga van, és senkinek sincs se alá-, se mellérendelve. A Nemzetek Szövetsége lesz majd egy későbbi fejlődési fokán egy olyan szervezet, amelynek bizonyos esetekben lesz beleszólása ebbe a szuverén önrendelkezésbe, de addig, amíg egy túlerős nemzet engedelmes szócsöve, addig nagyon kétséges jogi helyzete és teljesen illuzórikus reális rendelkezési hatalma.

A közjó megteremtése az Állam felelőssége, és más nem szólhat bele. Megvan a maga hatalma, hogy ezt végre is hajtsa.

Viszont ez a hatalom csak a közjóra van leszűkítve. Ha ezen kívül másba is beavatkozik, túllépte határait. Ami nem érinti a közjót, abba direkte nincs beleszólása. Két példát hozok: semmi köze az Államnak ahhoz, hogy én a szabadidőmben sakkozom vagy sétálni megyek. És ahhoz sincs semmi köze, hogy járok-e misére vagy sem. Ha az Állam annyira hangsúlyozza, az Egyház régi nagy világi hatalmára gondolva, hogy a vallás magánügy, akkor vegye is annak, és ha a vallásos emberek egyébként nem ártanak a közjónak és teljesítik állampolgári kötelességeiket, akkor hagyja őket teljesen békében, amikor a maguk módja szerint a vallást gyakorolni akarják, és ne támasszon akadályokat, sokkal inkább, mint ahogy a sakkozást sem tiltja el senkinek.

Az Állam mellett és nem vele szemben, ott van az Egyház. Célja az emberi közösséget az Isten felé vezetni. Ezen a területen független, és nincs az Állam alá rendelve. A természetfölötti célok elérésében – és csak ezekben! – saját célja, saját felelőssége és saját önrendelkezése van.

Ezekből a szabatosan körülhatárolt célokból a következő elveket lehet levonni: az Államnak van indirekt hatalmi jogköre a vallásos megnyilvánulások területén. Ez az, amit nagyon sokszor az egyháziak nem akarnak elfogadni, pedig a körülhatárolt célok-

ból logikusan következik. Ha a vallást vagy a vallásos megnyilvánulásokat a földi közjó ellen használják fel, akkor az Állam joggal beleszólhat, ellenőrizhet és eltilthat mindent, ami a közjó ellen van. Így kontrollálhat és betilthat vallásos gyülekezeteket, ahol állam-ellenes politikát folytatnak, lázítanak vagy szervezkednek. Ennél a pontnál rendkívül fontos a „közjó” fogalmának a meghatározása. Hogy mi a köznek a java, azt egyedül az állam szabja meg, s ebben csak az isteni törvények jelentenek a számára gátat. Hogy az Állam a királyságot tartja-e önmaga számára közjónak vagy a köztársaságot, azt nem az Egyház szabja meg neki, hanem ő saját maga, tehát ha az Állam úgy döntött, hogy ő ezentúl nem királyság, hanem köztársaság akar lenni, akkor az Egyház papjai nem szervezkedhetnek a királyság visszaállítására, pedig nem egy helyen ezen a ponton bukott el az Egyház sorsa. Az is teljesen az Államtól függ, hogy ő a termelő javakat közösségi alapon akarja-e fenntartani vagy pedig feudál-kapitalista alapon. Erre vonatkozóan nincsenek isteni törvények, tehát az egyháziaknak bele kell törődniük, hogy ezentúl nem lesznek sem ők, sem pedig mások több ezer holdas nagybirtokosok, és nem kockáztathatják az Egyház sorsát azzal, hogy ebben a világi ügyben tevékenyen részt vegyenek az állami akarattal szemben. Itt e pontban is súlyos hibákat követtek ki egyházi személyek a közelmúltban.

Ugyanekkor le kell szögeznünk azt is, hogy az államnak sincsen joga beleszólni a vallásba vallásos motívumok alapján. Tehát nem tilthat be egy vallásos gyülekezeti azon az alapon, hogy „nincs Isten”, mert ennek az eldöntése egyáltalán nem tartozik az államra. Az Állam nem szólhat bele, hogy melyik istentisztelet a helyes és melyik nem, ha ezt vallásos nézetek alapján akarja eldönteni. Tehát az elvet így szövegezzük meg: az Állam indirekt beleszólhat a felekezetek életébe, ha politikára használják fel a vallást, de vallásos alapon nem szólhat bele. A kommunista államok gyakran követtek el jogsértést ebben a pontban, szinte vallásos jellegű ateizmusuk miatt.

Most nézzük azt, hogy az Egyháznak mennyi köze van a „közjóhoz”, amely első sorban az Állam kizárólagos területe. Itt le kell szögeznünk, hogy az Isten felé csak az emberek szolgálatán keresztül lehet eljutni; az emberek szolgálata azonban lényegében egyenlő a „közjával”. Ez a jogi alapja annak, hogy az egyháznak, bár a célja túlvilági, mégis van joga beleszólni a földi életformákba is. Fontos már csak az, hogy ezt megfelelően körülhatároljuk. Okosan kell ezt megszövegeznünk, mert itt az Egyház oly területen mozog, ami nem a sajátja; sok súrlódás elkerülhető, ha helyesen fogalmazzuk meg a kérdéseket.

A hivatalos Egyház működése elsősorban is nem „hatalmi” befolyás az emberszeretet és emberszolgálat területén, vagyis a közjó területén, hanem „prófétai”. Azért használtam ezt a szót, mert hangsúlyozni akartam, hogy az Egyház nem rendelkezik, nem parancsol ezen a területen, hanem úgy viselkedik, mint a próféták: beszél, megmondja az igazságot, megvilágítja a napi eseményeket egy távoli horizont látószögéből. A prófétai befolyás nem diktatórikus, hanem a saját erejénél fogva hat: az igazságot prédikálva az emberek belátják, hogy amit az Egyház mond, az igaz, és utána már a saját eszük szerint és a saját felelősségükre megvalósítják vagy nem valósítják meg, amit a próféta mondott. Az igazság meghallgatása és megtevése már az ő dolguk és az ő egyéni felelősségük, nem az Egyház kötelessége, mert ez parancsuralmat jelentene, ami a történelem nem egy szakaszában gyakorlatban volt: az Egyház világi ereje elsöpörte azokat, akik nem úgy éltek, amint ő azt prédikációiban megkövetelte. Az Egyháznak nincs karhatalomhoz joga, az embereket [erővel] Istenhez vezetni. Nem szükséges újra

hangsúlyoznom, hogy éppen így az Államnak sincsen joga állampolgárait az Istenhez vezető útról karhatalommal visszatartani.

Egyszóval, az Egyház azzal a világossággal, amelyet az örök igazságokból és az Istenhez való orientációjából nyer, megvilágítja a földi valóságokat, és ez inspirálja az embereket, hogy mit tegyenek ők is vallási motívumok alapján a közjóért. Mert a közjó a felebaráti szeretet egyik megfogalmazása. Ez lehet néha kellemetlen szerep az Állam számára, amikor [az Egyház] olyan igazságot mond ki, amelyet az Állam nem akar meghallgatni, de sokkal inkább föltételezhető, hogy ez komoly nagy segítség az Állam számára, mert igazi közjó csak egy van, amit a természetes élet és a természetfölötti élet is egyformán megkövetel.

Ha mindezeket az elveket, amelyeket eddig a hivatalos Egyházra alkalmaztunk, rávetítjük az egyes hívekre magukra, azt kell leszögeznünk, hogy bennük mind a két szerep egyszerre él.

A haza polgárai ugyanakkor, amikor az örök hazának is honpolgárai. Ennek ellenére nem szabad összekeverniük a szerepeket. A hívő inspirálja magát az örök igazságokból, a prédikációkból és a Bibliából, és erőt merít, hogy másokért dolgozzon, hogy a közjóért együttműködjék az Állammal. De amikor megjelenik az emberszolgalat és a közjó területén, akkor nem úgy lép fel mint hívő, hanem mint honpolgár és nem hivatkozhat vallásos érvekre, mert őt a vallás arra nevelte, hogy jó honpolgár legyen és dolgozzon a közjóért, mert ezzel is közelebb jut az örök élet megnyeréséhez. Az Egyház megnevelte őt, hogy most már önállóan működjék, mint jó honpolgár.

Így nem léphet fel súrlódás az Egyház és az Állam között. Mindegyik a maga céljáért dolgozik, és tiszteletben tartja a másik sajátos területét. A jog az, amelyet minden államnak tiszteletben kell tartania mindenkivel szemben, akkor fogják csak az ő jogait is tiszteletben tartani. Áll ez a vallások látható képviselői, az Egyház és a felekezetek szervezeteire vonatkozóan. A dialógus legelső követelménye ezeket a jogokat és kötelességeket világosan körülhatárolni, az érzelmi áthangolódást az idő majd meghozza magától. Még túl fiatal a nagy átfordulás, hogysem zökkenő nélkül mehetne végbe. Még kevés is a súrlódás ahhoz [képest], hogy oly nagy változásnak vagyunk a szereplő személyei. Ne felejtjük el, hogy a kommunizmus már nem mint ideológia és nem mint ateizmus áll velünk szemben, hanem mint önálló és megszilárdult állam új házigazdánk és szállásadónk. Ezek történelmi tények, amellyel nem számolni, végzetes rövidlátás volna. Egy ember még be tud menekülni egy idegen nagykövetség védelme alá, de hol van az a követség, ahova maga az egész Egyház be tudna vonulni. Itt nincs [más] kiút: le kell ülnünk és tárgyalnunk kell.

Skandináv püspök felszólalása

Egyszerű, közvetlen ember. XXIII. János pápa ismerte és nagyra becsülte őt. A nagy pápa emelte ki egy kis vidéki szemináriumából, ahol spirituális volt, és tette meg püspökké. A zsinat egész ideje alatt ez volt az egyetlen felszólalása.

Egyszerű gondolatok a kommunizmus múltjáról, jelenéről

Az Egyház és a kommunizmus viszonyának lehetőségeit már több mint egy hete vitatjuk. Nekem úgy tűnik fel, hogy sokkal egyszerűbb ez az egész kérdés, mint ahogyan azt legtöbbször tudományos felkészültséggel tárgyalták, megvilágítva teológiai, filozófiai, szociológiai és még más szempontok szerint. Én csak néhány leegyszerűsített gondolattal szeretnék hozzájárulni a tétel megvilágításához.

Az egész kommunizmus, ahogyan én látom, a fejlődés belső kényszeréből fakadva, önmagától indult el, és épp ezért első perctől kezdve nem lehetett feltartóztatni. Ma sem lehet. Ezt észre kellett volna venniük az akkori egyházi vezetőknek és a maiaknak is. Marx és Engels és a többiek szerepe teljesen akcidentális volt: ha ők nem jöttek volna, jött volna más. Az emberiség fejlődésének egy földrengése, vulkanikus kitörése volt a munkásság megmozdulása, Az igazságtalanságok felgyűltek és annyira rendszerre váltak, vagy egyszerűen, mindig is azok voltak, hogy a mérték végül betelt. Végérvényesen betelt, nem volt tovább! Ilyen esetekben az egész emberiség mindig egy-egy nagy lépést tesz előre. Ezt a jelenlegi nagy lépést elneveztük kommunizmusnak.

Magatartásunkat vele szemben úgy határozhatjuk meg, ha kielemezzük belső lényegét. Ezt a belső lényegét pedig könnyű megtalálnunk. Azt kell csak megnéznünk, hogy mi volt az, aminek a megléte és aminek a hiánya ezt a vulkánkitörést előidézte. Kétségtelen, hogy az emberiség óriási többségének a nyomora volt a mozgó erő. Hiányzott az emberiség nagy többségének szociálisan igazságos elhelyezkedése a többi rétegek között. Ennek a megoldása levezette volna a feszültségeket. Megoldása azonban erre a nagy problémára senkinek sem volt: a vezető rétegnek nem is lehetett, mert senki sem fog önmaga ellen dolgozni; a humanisták csak az értelmiséggel foglalkoztak; az Egyháznak pedig lett volna ugyan megoldása, amely be is vált évszázadokon keresztül: evangéliumi türelem itt a földön és jutalom odaát a másvilágon, de az történt, hogy az emberek türelme elfogyott és a hite elveszett. Eredményét ott nézegethetjük az úgynevezett „vasfüggöny” mögött.

Helyes magatartásunk tehát ezzel a történelmi földrengéssel kapcsolatban csak egy lehetett volna: megérteni és támogatni az immár beérett igényeket, vagyis elősegíteni a munkásréteg fölemelkedését a többiek közé, ami természetesen egyben ősi privilégiumok megnyirbálását is jelentette volna. Ezt mint kötelességet nem ismertük föl, s ezzel az egész nagy megmozdulás vezetése mind a mai napig mások kezébe ment át.

Minden forradalom negatív jellegű. Lényege, hogy romboljon. Tömegeket nem lehet megmozdítani arra, hogy gyerünk, építsük újjá az országot, ellenben igenis neki-lődül, ha ki lehet irtani egy társadalmi réteget, és el lehet venni tőle mindent. Ez a rom-

bolás azonban nemcsak valami negatívum, mert ott van benne a pozitív elem is, a remény, hogy ezek után jön majd az új világ felépítése, az új helyzet összes új előnyeivel.

Egy nélkülünk elindult ily óriási megmozdulásba nem lehet bekapcsolódni addig, amíg az a rombolás korszakában él; meg kell várni a pozitív időszakot, a „megbékélés” fázisát. A klasszikus kommunizmus lényegében elérkezett idáig. Nem szívesen használok a következő kifejezést, mert sértés van benne, de Nyugaton használják: a kommunizmus szalonképessé lett. Inkább úgy mondanám, hogy kifutotta az első periódusát, a romok eltakarítását, és már az új házak tetejét cserepezik. Már mehetünk téglát adogatni.

Közben a kommunizmus is jelentős kopásokon megy keresztül, aminek egyik utolsó állomása az, hogy (1967 augusztusában) a „Komszomolszkaja Pravda” egyik számában felszólal²³⁶ egy A. Ayazeva nevezetű valaki az istenhit mellett, és a szerkesztő, V. Kokasinszkij²³⁷, válaszában nyugodt hangon száll vitába a cikkíróval, elhagyva az előzőleg divatos kirohanásokat. Az Inform. Catól. Intern. 1967. május 7-i számában hasábokon keresztül sorolja fel a hasonló kedvező jelenségeket. Igen sok katolikus heves tiltakozása ellenére, épp olyan sok – ha nem több – katolikus nyugodtan keresi a modus convivendi lehetőségét a kommunizmussal. Végeredményben, mondják ők, ha nem is urai a kommunisták az egész világnak, de a fele már az övék, s mi nem korlátozhatjuk magunkat, egyetemes küldetésünk megcsonkítása nélkül, csak a fél világra. A teoretikus bölcsességgel szemben ez a praktikus bölcsesség, amely mindig jellemezte végső fokon az Egyházat.

Maga az a tény, hogy itt vagyunk együtt a 2. vatikáni zsinaton, azt mutatja, hogy a világ nagyot, igen nagyot fordult. Ha nem lenne így, nem lett volna égetően szükség a zsinatra. Azonban ez az igen nagy fordulat nincs kellőleg képviselve sem a liturgia reformjaival, sem a püspöki kollégium felállításával, hanem elsősorban a nagyvilághoz való viszonyunk rendezésével. De hogyan akarnánk mi rendezni viszonyunkat a nagyvilággal, kihagyva a kommunizmust, mikor lassan velük lesz tele az egész világ.

Ez a lecke, amelyet a XX. század számunkra felad. Helyes megoldásától függ a XXI. század.

Tőlünk teljesen függetlenül most folyik a nagy politikai egyensúly-változás is. Már hárman vannak a legelső helyen: az Egyesült Államok, Oroszország és Kína. A harmadik odaállása végleg fel fog borítani ezen a világon mindent, ami régi. És erre a harmadik nagyhatalomra is áll az, amit felszólalásom elején mondtam: most van fejlődése negatív fázisában. Amikor majd átlendül a pozitív oldalra, nem kétséges, hogy hová fog állni.

A dialógus folytatására szükség van.

²³⁶ Olvasói levél formájában

²³⁷ Vlagyimir Konsztantinovics Kokasinszkij (Владимир Константинович Кокашинский) az 1960-80-as évek ismert szovjet újságírója, többek között a Komszomolszkaja Pravda és a Lityerturnaja Gazeta munkatársa.

BIBLIOGRAFÍA:

- ALTIZER, Thomas J: Radical theology and the death of God. Bobbs-Merrill, Indianapolis, 1966.
- ANCEL, Alfred: Cinque anni con gli operai. Vallecchi, Florenzia, 1963.
- ANDREU, Pierre: Grandeza y errores de los curas obreros. Leviatan, Buenos Aires, 1956.
- BALTHASAR, Urs von: Wer ist ein Christ? Benzinger. Einsiedeln. 1965.
- BEA, Augustin: Der Weg zur Einheit nach dem Konzil. Herder, Freiburg, Basel, Wien, 1966.
- BENEGAS LYNCH, Alberto: Teoría y práctica de la libertad. Centro de Difusión de la Economía Libre. Buenos Aires 1959.
- BERNE, Louis: L'élan Jociste. S.P.E.S. Paris. 1939.
- BIGO, Pierre SJ Marxisme et humanisme : introduction à l'oeuvre économique de Karl Marx. P.Ü.F. Paris.1953.
- BOUYER, Louis: ¿Humano o cristiano? Antinomias de un humanismo cristiano. Sigume, Buenos Aires, 1966.
- BUTTERFIELD, Herbert: El Cristianismo y la Historia. Ediciones Carlos Lohlé, Buenos Aires . 1966.
- CAMUS, Albert, El mito de Sísifo. Losada. Buenos Aires. 1959.
- CAPORALES, Rock SJ: Vaticano II: El último de los Concilios. Nova Terra. Barcelona.1966.
- CASANOYAS, Máximo et al.: ¿Concilio o rebeldía? : los latifundios clericales de Lérida. Nova Terra, Barcelona. 1966
- CESBRON, Gilbert: Los santos van al infierno. Pacifico S.A, Chile, 1952.
- CHAUCHARD, Paul: Amour et contraception, pour une sexualité responsable. Mame, Paris. 1965.
- CHAUCHARD, Paul: L'être humain selon Teilhard de Chardin; ses aspects complémentaires... Gabalda, Paris. 1959.
- CHAUCHARD, Paul: Une morale des médicaments? Fayard, Paris.1966.
- CHENU, Marie Dominique: Pour une théologie du travail. Seuil. Paris.1955.
- CHONCHOL, Jacques: El desarrollo de la nueva sociedad en America Latina. Ed. Universitaria. Santiago de Chile, 1963
- CONGAR, Yves O.P: Jalons pour une théologie du laïcat. Cerf. Paris, 1953.
- CONGAR, Yves O.P: Les voies du Dieu vivant : théologie et vie spirituelle. Cerf, Paris. 1964.
- CRESPI, Georges: La Pensée Théologique de Teilhard de Chardin. Universitaires, Paris.1961.
- CUENOT, Claude: Pierre Teilhard de Chardin. Les grandes étapes de son évolution. Plon. Paris. 1958.
- DELFGAAUW, Bernard: Creyentes e incrédulos en un mundo nuevo. Lohlé. Buenos Aires.1967

- DELFGAAUW, Bernard: Teilhard de Chardin y el problema de la evolución. Lohlé. Buenos Aires. 1966.
- DELON, Pierre : Le syndicalisme chrétien en France. Éditions sociales. Paris. 1961.
- DEMOULIN, Jean Pierre: Pierre Teilhard de Chardin: Je m'explique. Seuil. Paris. 1966.
- DIETZE, Gottfried. In Defense of Propesty. Regnery Company. Chicago. 1963.
- DOLCH, Heimo: Teilhard de Chardin im Disput. Bachem Verlag. Köln. 1964.
- DÖLLINGER, J. J. Ignaz: El Pontificado. La España moderna .Madrid. é.n.
- ENGELS, Friedrich: Dialéctica de la naturaleza. Problemás. Buenos Aires. 1941.
- ENGELS, Friedrich.: El socialismo utópico al socialismo científico. Ed. Cartago. Buenos Aires. 1957.
- FESQUET, Henri: Rome s'est-elle convertie? Grasset. Paris. 1966.
- FOLLIET, Joseph: El catolicismo mundial de hoy. Paulinas. Bogota.1962.
- FORESI, Pasquale: Teología de lo social. Paulinas. Buenos Aires.1963.
- GANOCZY, Alexander (Gánóczy Sándor): Calvin und Vatikanum II. Das Problem der Kollegialität. Steiner Vlg. Wiesbaden,1965.
- GARAUDY, Roger: Dios ha muerto. Platina. Buenos Aires. 1965.
- GARAUDY, Roger: Hacia un realismo sin fronteras. Lautaro. Buenos Aires. 1964.
- GARAUDY, Roger: Humanismo marxista. Horizonte. Buenos Aires. 1959.
- GARAUDY, Roger: Perspectivas del hombre. Platina. Buenos Aires.1965.
- GARAUDY, Roger: Qué es la moral marxista? Procyon. Buenos Aires. 1964.
- GIORDANI, Igino: Il messaggio sociale dei primi Padri della Chiesa. Internazionale. Torino-Firenze.1938.
- GOGUEL, Maurice: La naissance du christianisme. Paris. 1946.
- GOZZINI, Maria et. al.: El dialogo de la época: católicos y marxistas. Platina. Buenos Aires.1965.
- GOZZINI, Maria: Concilio aperto da Giovanni a Paolo : con una scelta di testi del Magistero ecclesiastico. Vallecchi, Firenze,1963.
- GRENET, Paul Bernard: Teilhard de Chardin Filosofo a Pesar Suyó. Paulinas. Buenos Aires. 1965.
- HAMILTON, : The New Essence of Christianity. Association Press. New York, 1966.
- HAYEK, Friedrich A. von. The Constitution of Liberty. The University of Chicago Press. 1960.
- HURTADÓ DE MENDOZA, M.A: Fuerzas populares y oligarquía. Palestra. Buenos Aires. 1963.
- KELLNER, Erich: Christentum und Marxismus - heute .Europa Verlag. Wien. 1965.
- KWANT, Remy C.: El cristianismo y el mundo. Lohlé. Buenos Aires. 1965.
- LA PIRA, Giorgio: Per una architettura cristiana dello stato. Libreria editrice fiorentina. Firenze. 1954.
- LAURENTIN, René: Bilan du Concile Vatican II, histoire, textes, commentaires. Seuil. Paris. 1967.
- LENIN: Materialismo y empiriocriticismo. Pueblos Unidos. Montevideo. 1948.

- LEPP, Ingace: La nueva moral; psicosisíntesis de la vida moral. Lohlé. Buenos Aires. 1964.
- LEPP, Ingace: La nueva tierra; Teilhard de Chardin y el Cristianismo en el mundo moderno. Lohlé. Buenos Aires. 1963.
- LEPP, Ingace: Psicoanálisis del ateísmo moderno. Lohlé. Buenos Aires. 1963.
- LUBAC, Henri de: La pensée religieuse du père Pierre Teilhard de Chardin. Aubier. Paris. 1962.
- LUBAC, Henri de: Sur les chemins de Dieu. Aubier. Paris. 1956.
- LUBAC, Henri de: Le drame de l'humanisme athée. Seuil. Paris. 1960.
- LUYPEN, Willam A.: La fenomenologia es un humanismo. Lohlé. Buenos Aires. 1967.
- MONTINI, cardenal. : El trabajo frente a Cristo. Paulinas. Buenos Aires 1962.
- MARCEL, G: Existentialisme chrétien. Plon. Paris. 1947.
- MARITAIN, Jacques: Du régime temporel et de la liberté. Desclée. Paris. 1933.
- MARITAIN, Jacques: El humanismo integral. Lohlé. Buenos Aires 1966.
- MARITAIN, Jacques: La personne et le bien commun. Desclée de Brouwer, Bruges. 1964.
- MARITAIN, Jacques: Le Paysan de la Garonne. Desclée. Paris. 1966.
- MARITAIN, Jacques: Religion et culture. Desclée. Paris. 1946
- MARX y ENGELS: Correspondencia. Edic. Cartago. Buenos Aires 1957.
- MEINVILLE, J.: La iglesia y el Mundo Moderno. Theoria. Buenos Aires 1966.
- MERLEAU-PONTY, M: Humanismo y terror. Leviatán. Buenos Aires. 1956.
- MICHONNEAU: Paroisse, communauté missionnaire. Paris. 1946.
- MIRET MAGDALENA, Enrique: Los nuevos católicos. Nova Terra .Barcelona. 1966.
- MISES, Ludwig von: El Socialismo. Hermes. México. 1961.
- MISES, Ludwig von: Human Action. Yale University Press. 1949.
- MISES, Ludwig von: Omnipotencia Gubernamental Tres Américas. Buenos Aires 1958
- MOINE, A.: Cristianos y comunistas después del concilio. Asandú. 1965.
- MOLLAT, D. El Dios de los pobres. Paulinas. Buenos Aires 1962.
- MOUNIER, E.: De la propriété capitaliste á la propriété humaine. Desclée de Brouwer. Paris. 1936.
- MOUNIER, E.: Révolution personaliste et communautaire. Montaigne. Paris. 1935
- PACKARD, Vance: La sociedad desnuda. Sudamericana, 1966.
- PACKARD, Vance: Las formas ocultas de la propaganda. Sudamericana .1966.
- PACKARD, Vance: Los artífices del derroche. Sudamericana, Buenos Aires, 1964.
- PACKARD, Vance: Los trepadores de la pirámide. Sudamericana. 1967.
- POULAIN, J. C.: L'Eglise et la classe ouvrière. Sociales. Paris. 1961.
- QUILES, Ismael SJ.: Vida y Educación en los países comunistas. Edit. Columbia. Buenos Aires. 1966.
- RAHNER, Karl SJ.: Geist in Welt. Zur Metaphysik der endlichen Erkenntnis bei Thomas von Aquin. Kösel, München. 1957.

- RAHNER, Karl SJ.: Schriften zur Theologie. Band VI. Neuere Schriften. Benziger., Einsiedeln, Zürich, Köln. 1965.
- RATZINGER, J.: La Iglesia se renueva. Paulinas. Buenos Aires 1965.
- READ, Leonard: Por qué no ensayar la libertad? Centro de Estudios sobre la Libertad. Buenos Aires. 1961.
- REIG, Joaquín et al.: Deliberaciones sobre la Libertad. Centro de Estudios sobre la Libertad. Buenos Aires, 1961.
- ROSSI, J.J.: Iglesia y desarrollo. Reportaje a Dom Helder Cámara. Búsqueda. Buenos Aires. 1966.
- SCHUBIGER, L.: Cosmovisión teológica de San Pablo. Paulista. Buenos Aires 1963.
- SARTRE, J. P.: El hombre y las cosas. Losada. Buenos Aires 1962.
- SARTRE, J. P.: La náusea. Losada. Buenos Aires. 1947.
- SARTRE, J. P.: Marxismo y existencialismo. Sur. Buenos Aires. 1965.
- SCHAFF, Adam: La filosofía del Hombre. Lautaro. Buenos Aires 1964.
- SCHILLEBEECKX, E.: Gesammelte Schriften. I. Grünewald. Mainz. 1965.
- SCHOONENBERG, P.: El mundo de Dios en evolución. Lohlé. Buenos Aires 1966.
- SÉCHAN, L.: El mito de Prometeo. EUDEBA. Buenos Aires 1964.
- SELSER, G.: Diplomacia. Garrote y Dolares en América Latina. Palestra. Buenos Aires. 1962.
- SIMON, M.: Los primeros cristianos. EUDEBA. Buenos Aires 1962.
- SMULDERS, P.: La visión de Teilhard de Chardin. Desclée. París. 1964.
- STRAVER, C.: A nuevos tiempos nueva Iglesia. Lohlé. Buenos Aires 1965.
- SZABÓ, Ferenc SJ: Teilhard de Chardin. Ahogy Lehet. París-Bécs. 1965.
- TEILHARD DE CHARDIN, P.: Benne élünk (Le Milieu Divin) Ahogy Lehet. París-Bécs. 1965.
- TEILHARD DE CHARDIN, P.: El Fenómeno Humano. Taurus. Madrid. 1965.
- TEILHARD DE CHARDIN, P.: El porvenir del Hombre. Taurus. Buenos Aires 1965.
- TEILHARD DE CHARDIN, P.: La aparición del hombre. Taurus. Buenos Aires 1965.
- TEILHARD DE CHARDIN, P.: La visión del pasado. Taurus. Buenos Aires 1966.
- TOCQUEVILLE, Alejandro de: Democracy in America. Vintage Book. New York. 1954
- TRESMONTANT, C.: Introducción al pensamiento de Teilhard. Taurus. Madrid. 1960.
- VILAIN, Jean SJ: L'Eglise et le capitalisme. Privat. París. 1960.
- WEISS, J.: Das Urchristentum. Göttingen. 1917.
- WYNEKEN, Gustav: Abschied vom Christentum. Szczesny Vlg. München. 1963.
- (Collectif): Les Prêtres ouvriers. Minuit. París. 1954.
- Concilio Vaticano II. Constituciones, Decretos, Declaraciones, Documentación complementaria. Paulistas. Buenos Aires 1966.
- Cronología, discursos e intervenciones conciliares básicas. Nova Terra. Barcelona. 1966.
- Encíclicas. Serie completa. Ediciones Paulistas. Buenos Aires 1960-1967.
- Paulus Gesellschaft sokszorosított jegyzőkönyvei a dialógusokról.

Jegyzőkönyv-kivonatok a „Pax” és „Wychowanie” közti dialógusról.

Documento verde de los curasobreros. Francia munkáspapok válasza.

Documentos Conciliares. L'Osservatore Romano. Buenos Aires

L'Osservatore Romano. Ediciones semanales en castellano. Buenos Aires

Folyóiratok:

L'Actualité religieuse dans le monde,

America,

Civiltà Cattolica,

Concilium,

Continuum,

Criterio,

Cuadernos para el diálogo,

Cuadernos del Sur,

Démocratie Nouvelle,

Documentation catholique,

Esprit,

Estudio,

Iedas sobre la Libertad,

Informaciones Católicas Internacionales²³⁸,

Jeunesse de l'Eglise,

Les Etudes, Mensaje,

Nova et vetéra,

Politica y Espiritu,

Razón y Fe,

Témoignage chrétien,

Vie intellectuelle,

Vigilia,

Világosság.

²³⁸ „Informaciones Católicas Internacionales”: Mexikóban megjelenő spanyol változata volt az eredeti, Párizsban 1955-1988 között megjelent francia nyelvű „Informations catholiques internationales” (ICI) periodikának